Коляж 1-3 Учительський порадник

Collage 1-3 Teacher's Guide

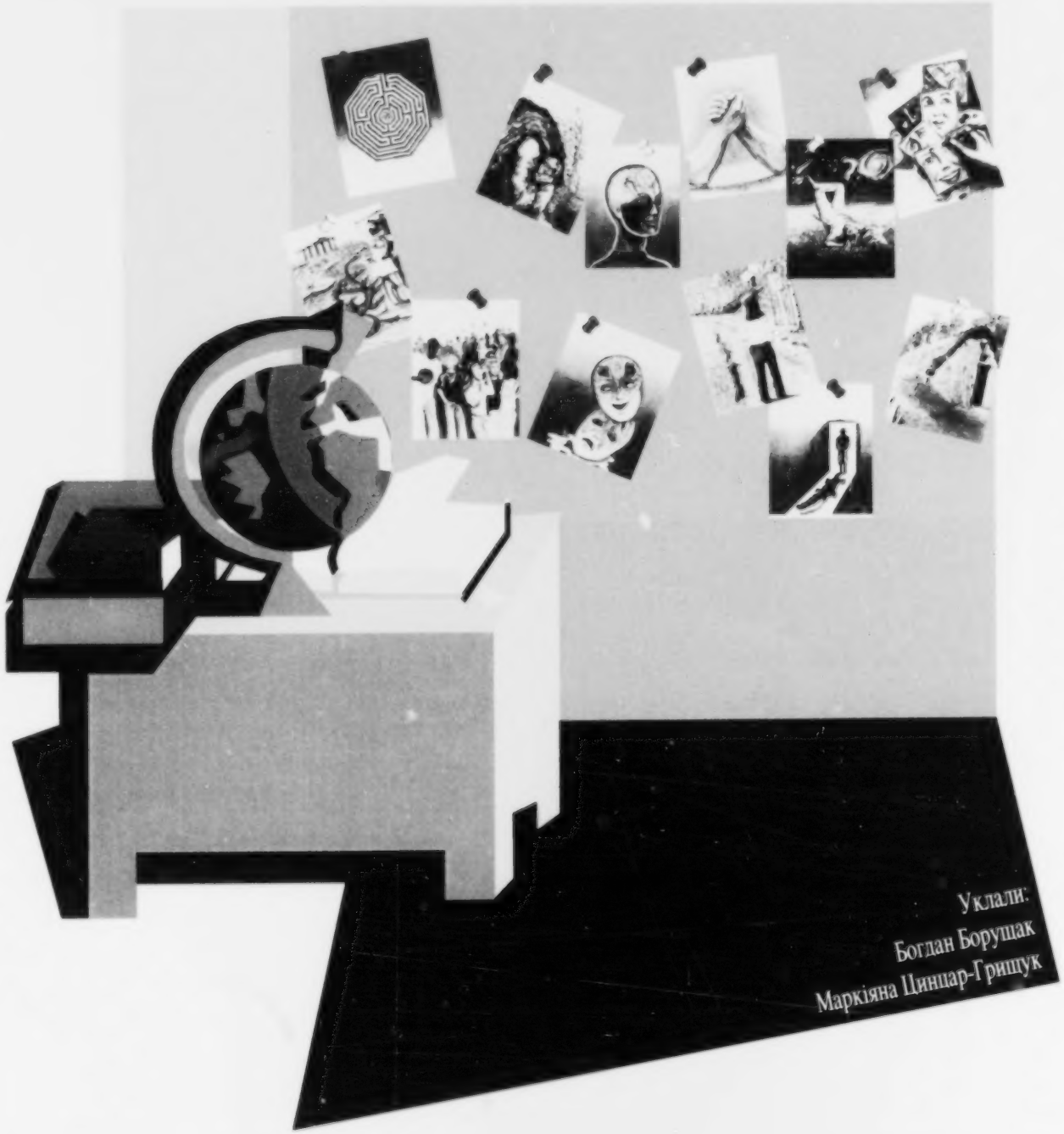

Уклали:
Богдан Борушак
Маркіяна Цинцар-Гришук

Освіта Альберти Alberta Learning

105-05922/

КОЛЯЖ 1–3: УЧИТЕЛЬСЬКИЙ ПОРАДНИК

COLLAGE 1–3: TEACHER'S GUIDE

Уклали:
Богдан Борущак
Маркіяна Цинцар-Грищук

2004

Освіта Альберти
Відділ учнівських і вчительських матеріялів
Едмонтон, Канада

Alberta Learning
Learning and Teaching Resources Branch
Edmonton, Canada

©2004 the Crown in Right of Alberta, as represented
by the Minister of Learning, Alberta Learning,
44 Capital Boulevard
10044 – 108 Street NW
Edmonton, Alberta, Canada T5J 5E6

Every reasonable effort has been made to trace ownership of copyright materials. Information enabling the publisher to rectify any reference or credit in future printings will be welcomed.

All rights reserved.

Видавництво складає щиру подяку таким установам та особам за дозвіл на перевидання їхніх матеріялів у цьому вчительському порадникові: телевізійній мережі ACCESS: The Education Station за «Учительський довідник. Тасьми до слухання з української літератури (7–9 кл.)» (Борущак Богдан, Возняк Орися, Соколовський Іван, Вейсі Шарон. *Учительський довідник. Тасьми до слухання з української літератури (7–9 кл.).* Едмонтон: The Alberta Educational Communications Corporation, 1989).

Видавництво намагалося відшукати власників авторських прав усіх матеріялів у цьому порадникові й буде вдячне за інформації, зауваження та поправки, які просить надсилати на подану нижче адресу.

The primary intended audience for this publication is:

Administrators	
Counsellors	
General Audience	
Parent School Councils	
Parents	
Students	
Teachers	✓

Головними користувачами цього видання будуть:

Адміністратори	
Радники	
Загальна публіка	
Шкільні батьківські ради	
Батьки	
Учні	
Учителі	✓

Pilot edition published 1987.
Printed in Canada.

Alberta Learning
Learning and Teaching Resources Branch
44 Capital Boulevard
10044 – 108 Street NW
Edmonton, AB Canada T5J 5E6
Phone: 780–427–2984; Fax: 780–422–0576
Internet: http://www.learning.gov.ab.ca

Alberta Learning Cataloguing in Publication Data

Alberta. Alberta Learning. Learning and Teaching Resources Branch.
Koliazh 1–3: uchytel's'kyi poradnyk = Collage 1–3: teacher's guide.

ISBN 0-7785-2612-7

1. Ukrainian language – Study and teaching – Alberta. 2. Language and languages – Study and teaching – Alberta – Bilingual method.
I. Title.

PG3811.A333 2004 491.79

Видання випущено на замовлення

Відділу мовних програм *при* **Міністерстві освіти Альберти.**

Публікація матеріялів для 7–9-ї кляс,
як частини Програми навчання української мови «Коляж»,
була здійснена за фінансовою допомогою

Методичного кабінету української мови
при **Канадському інституті українських студій,**
Альбертський університет,

і

Клюбу українських професіоналістів і підприємців Едмонтону.

The development of the Collage Ukrainian Language Development Series was
sponsored by the

Language Services Branch *of* **Alberta Learning.**

The publication of the Collage 1–3 levels of the
Collage Ukrainian Language Development Series
was made possible by the financial support of the

Ukrainian Language Education Centre,
Canadian Institute of Ukrainian Studies,
University of Alberta,

and the

Ukrainian Professional and Business Club of Edmonton.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning. Alberta. Canada

ЗМІСТ

ВСТУП ДО ВЧИТЕЛЬСЬКОГО ПОРАДНИКА 1

ПЕРШИЙ РОЗДІЛ. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 7–9 КЛЯСАХ 5

Зміст першого розділу 7

Вступ до першого розділу 9

Провідні ідеї навчання української мови 11

Вказівки до користування навчальними матеріялами 16

- Як користуватися учнівськими зошитами 16
- Як користуватися збірками текстів 19

Ознайомлення з твором та його опрацювання 20

- Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного/прослуханого/побаченого 20
- Письмові вправи й дискусія 21
- Наочні зайняття та обмін досвідом 22
- Додаткові зайняття 23
- Як користуватися тасьмами до слухання з української літератури 23
- Як найкраще користуватися з демонстрування відеоплівок 26

Як допомогти учням збільшити лексичний запас 28

- Опрацювання лексики під час праці зі збірками текстів 29

Мета, стратегії та процес читання 31

- Розвиток навичок читання 31

Мета, стратегії та процес слухання 33

- Розвиток навичок слухання 33
- Труднощі під час слухання 34

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Мета, стратегії та процес писання 36

- Розвиток навичок писання 36
- Навчальні цілі письмового спілкування 37
- Взірець письмового процесу 37

Джерела 48

- Джерела, використані в підрозділі «Як допомогти учням збільшити лексичний запас» 48
- Джерела, використані в підрозділі «Мета, стратегії та процес писання» 48

ДРУГИЙ РОЗДІЛ. ЗРАЗКОВІ ВПРАВИ ДО ЗБІРОК ТЕКСТІВ, ТАСЬМ ДО СЛУХАННЯ Й ВІДЕОПЛІВОК 49

Зміст другого розділу 51

Вступ до другого розділу 53

Конфлікти 57

Надзвичайні люди, надзвичайні події 75

Рішення 107

Як було колись 129

Взаємини між людьми 149

Людська вдача 173

Хоробрість 197

Цікавитись незнаним 217

Два шляхи 237

І сміх, і плач 263

Уяви собі 285

Цікаве 309

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ТРЕТІЙ РОЗДІЛ. ДОВІДНИК З УКРАЇНСЬКОЇ ГРАМАТИКИ 325

Зміст третього розділу 327

Вступ до третього розділу 329

Український альфавит 330

I. Фонологія 331

1. Таблиця фонетичних знаків 332

2. Таблиця фонем і морфофонемних чергувань 333
   - 2.1 Тверді приголосні в усіх позиціях 333
   - 2.2 Пом'якшені приголосні в усіх позиціях 333
   - 2.3 Наголошені голосні 333
   - 2.4 Фонема [й] 333
   - 2.5 Подвійні приголосні, тверді й пом'якшені 334
   - 2.6 Приголосні фонеми, що не існують в англійській мові 334
   - 2.7 Сполуки приголосних, що не існують в англійській мові 334
   - 2.8 Приголосні, відмінні від англійських фонем за місцем артикуляції 334
   - 2.9 [в] та його варіянт [ў] 335
   - 2.10 Чергування [і] – [й] 335
   - 2.11 Чергування [в] – [у] 335
   - 2.12 Вимовлення окремих буквосполучень 335

II. Правопис 336

1. Передача звуків на письмі 337
   - 1.1 Тверді приголосні 337
   - 1.2 Пом'якшені приголосні, що передаються на письмі 337
   - 1.3 Подвійні приголосні, тверді й пом'якшені 337
   - 1.4 Наголошені голосні 338
   - 1.5 Ненаголошені голосні 338
   - 1.6 Йотовані голосні літери 338
   - 1.7 Окремі буквосполучення 338
   - 1.8 [в] та його варіянт [ў], на письмі в 338
   - 1.9 Чергування [в] – [у] 339
   - 1.10 Чергування [і] – [й] 339
   - 1.11 Апостроф після твердих приголосних 339

2. Уживання великої літери 339

3. Написання слів разом 340

©Alberta Learning, Alberta, Canada
(2004)

4. Написання слів через дефіс 341

5. Переніс слів 342

6. Уживання скорочень 342

7. Розділові знаки (пунктуація) 343

III. Граматика 347

1. Дієвідмінювання 347
   - 1.1 Перша дієвідміна 348
   - 1.2 Друга дієвідміна 357
   - 1.3 Архаїчні дієвідміни 362
   - 1.4 Наказова форма дієслова 363
   - 1.5 Умовна форма дієслова 364
   - 1.6 Утворення дієслів минулого часу пасивного стану 365

2. Відмінювання 369
   - 2.1 Значення відмінка 370
   - 2.2 Сім відмінків української мови 370
   - 2.3 Відмінювання іменників 375
   - 2.4 Відмінювання прикметників 383
   - 2.5 Відмінювання займенників 386
   - 2.6 Відмінювання числівників 388

ДОДАТКИ 391

Зміст додатків 393

Вступ до додатків 395

Додаток 1. Матеріяли для вчителів 397

- Зміст першого додатку 399
- Вступ до першого додатку 401
- Формуляри для оцінювання праці учнів над діялогом 403
- Оцінковий формуляр 405
- Скаля Дідеріха 406
- Зразковий формуляр редагування та реагування 408
- Оцінковий порадник для вчителя/льки (для першої перевірки) 409
- Оцінковий порадник для вчителя/льки (для другої перевірки) 411
- Теми та ідеї для письмових робіт 413
- Про тасьми до слухання 417

©Alberta Learning. Alberta. Canada

- Роздавальні матеріяли 419
  - Пчілка і зозуля 421
  - Снігуронька 423
  - Талант 425
  - Ведмідь, що вкрав шинука 426
  - Пошрамоване обличчя 427
  - У котрому місяці ви народилися? 428
  - Космічна казка 429
  - Чому в лося обвисла шкура 431
  - Князь Олег 434
  - Ой три шляхи широкії 436
  - Люлька з країни померлих 437
  - Журба 441
  - Мавпин жарт 442
  - Порада 443

Додаток 2. Матеріяли для учнів 445

- Зміст другого додатку 447
- Вступ до другого додатку 449
- Український альфавит 450
- Редакційний аркуш – 1 451
- Редакційний аркуш – 2 453
- Редакційний аркуш – 3 454
- Редакційний аркуш – 4 455
- Редакційний аркуш – 5 456
- Аркуш для наради 457
- Як користуватися ресурсами з граматики 459
- Користуймося енциклопедією! 465

Додаток 3. Перекидні таблиці з граматики 469

- Зміст третього додатку 471
- Вступ до третього додатку 473
- Інструкції до складання перекидних таблиць з граматики 474
- Перекидні таблиці з граматики 476

ДЖЕРЕЛА 499

©Alberta Learning. Alberta. Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ВСТУП ДО ВЧИТЕЛЬСЬКОГО ПОРАДНИКА

МЕТА ПОРАДНИКА

Даний порадник створений для того, щоб дати можливість учителям якомога більш ефективно користуватися матеріялами, які Міністерство освіти провінції Альберта підготувало для української двомовної програми 7–9 кляс. До цих матеріялів входять:

- збірки текстів із серії «Коляж 1», «Коляж 2» й «Коляж 3»
- учнівські зошити із серії «Коляж 1», «Коляж 2» й «Коляж 3»
- відповіді до учнівських зошитів із серії «Коляж 1», «Коляж 2» й «Коляж 3»
- комплект авдіокасет «Тасьми до слухання з української літератури (7–9 кл.)»
- відеоплівка «Легенди степових індіянів у ляльковних силюетах».

Учительський порадник складається з трьох основних розділів та трьох додатків, а саме:

- Перший розділ. Методичні вказівки до викладання української мови в 7–9 клясах
- Другий розділ. Зразкові вправи до збірок текстів, тасьм до слухання й відеоплівок
- Третій розділ. Довідник з української граматики
- Додатки
  - Додаток 1. Матеріяли для вчителів
  - Додаток 2. Матеріяли для учнів
  - Додаток 3. Перекидні таблиці з граматики.

ПЕРШИЙ РОЗДІЛ

Розділ «Методичні вказівки до викладання української мови в 7–9 клясах» пропонує огляд загальних методичних засад викладання української мови в цих клясах, а також конкретних підходів до використання навчальних матеріялів та плянування і проведення практичних зайнять. Матеріяли даного розділу спрямовані передусім на вдосконалення методичних навичок учителів та їх успішного застосування в навчальному процесі.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ДРУГИЙ РОЗДІЛ

У розділі «Зразкові вправи до збірок текстів, тасьм до слухання й відеоплівок» подається по декілька розроблених вправ до кожної теми збірок текстів із серії «Коляж 1», «Коляж 2» й «Коляж 3», «Тасьм до слухання з української літератури (7–9 кл.)» і відеоплівок «Легенди степових індіянів у ляльковых силюетах» і «Камінь на дорозі». Кожна тема поділена на наступні дві чи три частини:

- зразкові вправи до збірки текстів
- зразкові вправи до «Тасьм до слухання з української літератури (7–9 кл.)»
- зразкові вправи до відеоплівки «Легенди степових індіянів у ляльковых силюетах» або «Камінь на дорозі».

Згадані зразкові вправи здебільшого складаються з наступних компонентів:

- ознайомлення з твором
- запитання для перевірки зрозуміння прочитаного/прослуханого/побаченого
- письмові вправи
- дискусія
- наочні зайняття та обмін досвідом
- додаткові зайняття для розгорнення чи поглиблення теми.

Пропоновані вправи можна використовувати як у готовому вигляді, так і з творчими модифікаціями, пристосовуючи їх до індивідуальних потреб і зацікавлень конкретної кляси.

ТРЕТІЙ РОЗДІЛ

У цьому розділі подаються довідкові матеріяли з української граматики. Вони складаються з трьох основних частин:

- фонологія
- правопис
- граматика.

Граматичний підрозділ містить матеріяли по дієвідмінюванню та відмінюванню іменників, прикметників, займенників і числівників. Даний довідник може успішно використовуватися вчителями як для

©Alberta Learning, Alberta, Canada

особистого вжитку (самоперевірки, тощо), так і для викладання граматичного матеріялу в класі.

ДОДАТКИ

У додатках знаходяться аркуші та форми для фотокопіювання. Вони складаються з трьох основних частин:

- матеріяли для вчителів
- матеріяли для учнів
- перекидні таблиці з граматики.

«Додаток1. Матеріяли для вчителів» містить оцінковий формуляр і оцінкові порадники, зразковий формуляр редагування та реагування, теми та ідеї для письмових робіт, коротку інформацію про тасьми до слухання, формуляри для оцінювання праці учнів над діялогом і роздавальні матеріяли.

«Додаток 2. Матеріяли для учнів» включає кілька варіянтів редакційних аркушів, аркуш для наради та порадники «Як користуватися ресурсами з граматики» й «Користуймося енциклопедією!». Редакційні аркуші та аркуш для наради розроблені з метою допомогти учням удосконалити навички творчого писання та критичного мислення. Порадники призначені передусім для розвитку навичок самостійної роботи над незнайомим текстом і з граматичним матеріялом.

«Додаток 3. Перекидні таблиці з граматики» подає довідковий матеріял з української граматики у стислій і зручній для користування формі. Таблиці можуть ефективно використовуватися як учнями, так і вчителями. «Інструкції до складання» містять детальні пояснення для виготовлення цього довідника.

Кожний розділ даного вчительського порадника містить більш детальний вступ з оглядом його структури й матеріялів, що подаються в ньому.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ПЕРШИЙ РОЗДІЛ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

ДО ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 7–9 КЛАСАХ

©Alberta Learning, Alberta, Canada
(2004)

©Alberta Learning. Alberta. Canada

ПЕРШИЙ РОЗДІЛ. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 7–9 КЛЯСАХ 5

Вступ до першого розділу 9

Провідні ідеї навчання української мови 11

Вказівки до користування навчальними матеріялами 16

- Як користуватися учнівськими зошитами 16
- Як користуватися збірками текстів 19

Ознайомлення з твором та його опрацювання 20

- Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного/прослуханого/побаченого 20
- Письмові вправи й дискусія 21
- Наочні зайняття та обмін досвідом 22
- Додаткові зайняття 23
- Як користуватися тасьмами до слухання з української літератури 23
- Як найкраще користуватися з демонстрування відеоплівок 26

Як допомогти учням збільшити лексичний запас 28

- Опрацювання лексики під час праці зі збірками текстів 29

Мета, стратегії та процес читання 31

- Розвиток навичок читання 31

Мета, стратегії та процес слухання 33

- Розвиток навичок слухання 33
- Труднощі під час слухання 34

Мета, стратегії та процес писання 36

- Розвиток навичок писання 36
- Навчальні цілі письмового спілкування 37
- Взірець письмового процесу 37

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Джерела 48

- Джерела, використані в підрозділі «Як допомогти учням збільшити лексичний запас» 48
- Джерела, використані в підрозділі «Мета, стратегії та процес писання» 48

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ВСТУП ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

- **огляд методичних засад**
- **конкретні підходи**
- **вдосконалення методичних навичок учителів**

Розділ «Методичні вказівки до викладання української мови в 7–9 клясах» пропонує огляд загальних методичних засад викладання української мови у вищих клясах, а також конкретних підходів до використання навчальних матеріялів та плянування й проведення практичних зайнять. Матеріяли даного розділу спрямовані передусім на вдосконалення методичних навичок учителів та їх успішного застосування в навчальному процесі. Опрацювання та використання методичних вказівок сприятиме: 1) поглибленому розумінню загальних методичних підстав; 2) забезпеченню повноцінного та правильного використання навчальних матеріялів; 3) забезпеченню максимальної ефективности навчального процесу.

- **загальні підстави викладання й вивчення мови**
- **огляд загальної методики**
- **баляне різних видів навчальної діяльности**

Ознайомлення з методикою викладання української мови в 7–9 клясах починається з огляду «Провідних ідей навчання української мови». Цей підрозділ ознайомлює вчителів як із загальними підставами викладання й вивчення іноземної, та зокрема української, мови (напр., функції мовної програми, зв'язок між різними мовними процесами, розвиток мови на вищому рівні), так із конкретними методичними аспектами (напр., можливість варіяцій під час зайнять, поширення мовних знань, взаємодія із змістом під час читання, розвиток письмових навичок). Даний огляд загальної методики допоможе вчителям набути ширшу перспективу бачення навчального процесу та досягти необхідного баляну різних видів навчальної діяльности.

- **якнайефективніше використання матеріялів**

У «Вказівках до користування навчальними матеріялами» подаються поради та пояснення щодо якнайефективнішого використання основних навчальних матеріялів для 7–9 кляс—учнівських зошитів, збірок текстів, тасьм до слухання та відеоплівок. Вказівки до учнівських зошитів обмежуються детальним поясненням опрацювання лише діялогів, оскільки інші вправи в учнівських зошитах включають конкретні вказівки. Пояснення до збірок текстів, тасьм до слухання та відеоплівок допоможуть учителям у плянуванні зайнять, ефективному опрацюванні цих матеріялів і зосередженні уваги учнів на найбільш важливих моментах навчальної роботи.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

- **ознайомлення з твором та його опрацювання**
- **конкретні практичні поради**

Окремий підрозділ присвячений ознайомленню з твором та його опрацюванням. Ознайомлення з твором, в залежності від типу матеріялу, може включати його читання, слухання або переглядання. Ознайомлення та опрацювання твору, незалежно від типу матеріялу, базується на спільних елементах, що включають запитання для перевірки зрозуміння прочитаного/прослуханого/побаченого, письмові вправи й дискусію, наочні зайняття, обмін досвідом і додаткові зайняття для розвитку ширшого мислення та поглибленого вивчення теми. Учителям пропонуються конкретні практичні поради щодо плянування та проведення зайнять на ознайомлення з твором та його опрацювання.

- **робота над лексикою**
- **збагачення словникового запасу**

Підрозділ «Як допомогти учням збільшити лексичний запас» підкреслює важливість роботи над лексикою та пропонує стратегічні шляхи збагачення словникового запасу учнів.

- **мета, стратегії, процес**
- **різні способи читання твору**
- **розвиток письмових навичок**

Останні три підрозділи розглядають мету та стратегії розвитку навичок читання, слухання та писання, а також ознайомлюють із процесом цих трьох видів роботи. У методичних вказівках підкреслюється важливість даних видів навчальної діяльности у вивченні іноземної мови та подаються різновидні стратегічні підходи для забезпечення їх якомога повнішого та ефективного використання у клясі. Так, наприклад, на допомогу вчителям пропонуються різні способи читання твору, приклади слухових вправ для учнів та обговорюються труднощі, пов'язані із процесом слухання. Розвиток письмових навичок розглядається більш детально, оскільки у вищих клясах писання набуває підвищеної граматичної та лексичної складности та стає більш важливим елементом спілкування українською мовою. У запропонованому взірці письмового процесу подається опис процесу писання у вищих клясах, що складається із трьох етапів: підготовлення до писання, писання та дій після писання. Ці три етапи детально розглядаються з методичного погляду. Учителям пропонуються конкретні стратегії вдосконалення навичок писання та приклади навчальної роботи для практичних зайнять.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ПРОВІДНІ ІДЕЇ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Програма навчання української мови «Коляж» базується на певних теоретичних засадах, які стосуються природи мови, розвитку дитини та особливостей навчального процесу. Ці засади окреслюються в наступних тринадцяти запитаннях.

Чи мовна програма передбачає використання вивченої мови протягом усього життя?

- **розширений світогляд**
- **гнучкість мислення**
- **нові погляди**
- **розуміння багатокультурности**
- **розвиток української ідентичности**

Вивчення та удосконалення української мови розширює світогляд учня, додає нові виміри та гнучкість до його мислення, виробляє нові погляди на навколишній світ і допомагає краще зрозуміти багатокультурний характер канадського суспільства. Унаслідок цього учень краще використовує свій вільний час, бо знання української мови розширює сприйняття літератури, театральних вистав, радіопередач, кінофільмів, промов, музичних записів тощо. Знання мови також дозволить учневі взяти активну участь у житті української громади чи навіть стати її майбутнім провідником. Таким чином забезпечується послідовний розвиток української ідентичности в канадській багатокультурній мозаїці.

Які функції виконує мовна програма?

- **особистий розвиток**
- **громадський розвиток**
- **всебічний розвиток**

Мова приєднує особистість до більшої спільноти, допомагає осмислити ідеї та почуття, сприяє громадському та особистому розвиткові, поліпшує процес мислення. Збалянсована мовна програма сприяє як всебічному розвиткові учнів—пізнавальному, почуттєвому та психомоторному,— так і успішному опануванню навколишніх змін через створення умов для громадсько-емоційного, морального, інтелектуального та творчого зросту. Оскільки мова й культура тісно пов'язані, успішна мовна програма відтзеркалює культуру української громади. Вона дозволяє учням розуміти й оцінювати цінности української громади, її настанови та поведінку, а також заохочує учнів цінувати культурний плюралізм світового суспільства та розмаїття думок, поводжень і почуттів його членів.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Чи програма передбачає тісний взаємозв'язок між різними мовними процесами?

- **змістовне вживання мови**

Уживання мови передбачає тісний взаємозв'язок процесів споглядання, слухання, мовлення, читання та письма. Беручи участь у мовній програмі, яка орієнтується на змістовне вживання мови та пов'язує вміння зі змістом, учні вчаться усвідомлювати унікальну функцію кожного процесу в їхньому взаємозв'язку.

Чи відбувається інтеграція існуючих знань із новими?

- **поєднання знання з досвідом**

Інтеграція—це засіб запровадження нових знань у вже існуючу систему знань учня. Під час вивчення мови різні мовні знання поєднуються, перетинаючи тематичні межі й мовні сфери—читання, мовлення, слухання, письмо, споглядання—для того, щоб відтворити цілість і поєднати набуті знання з особистим досвідом.

Чи відбувається взаємодія між окремими учнями, які вивчають мову?

- **взаємоспілкування**
- **взаємодія**

Набуття мовних знань відбувається, в основному, через участь у конкретних ситуаціях. Групові зайняття створюють умови для взаємоспілкування, дозволяючи учневі ділитися ідеями з іншими. Активна взаємодія учнів під час зайнять сприяє розвиткові ініціятиви, необмеженим активним пошукам та спільним інтелектуальним зусиллям, спрямованим на формування думок, ідей та висловлення почуттів, завдяки чому відбувається підвищення мовного рівня учнів.

Чи створюються умови для розвитку мови на вищому рівні?

- **поступовість мовного розвитку**

Початкові етапи вивчення мови потребують контрольованої обробки базових мовних знань, але згодом ужиток цих знань стає автоматичним. При достатній мовній практиці спроби використання базових знань набувають автоматизму, стають усе економнішими щодо зусиль та все точнішими щодо наслідків. Це дозволяє учневі зосередити увагу на використанні мови на вищому рівні мислення.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Чи зайняття та підручники передбачають можливість варіацій?

- **різноманітність діяльностей і завдань**

Різні учні мають різний рівень мовної компетенції та неоднакові здібності. Для того, щоб іти на користь кожному учневі, вправи та завдання повинні бути різноманітними, себто такими, щоб їх можна було пристосувати як до слабших, так і до сильніших учнів.

Чи береться до уваги досвід учня під час мовних зайнять?

- **переплетення досвіду й мови**

В усіх навчальних ситуаціях досвід та мова тісно переплетені. Для учнів створюються умови, які вимагають використання української мови як у школі, так і поза нею.

У міру того, як учні опановують усе ширший обсяг різноманітних мовних ситуацій і вчаться адекватно реагувати на них, зростає і їхнє вміння користуватися мовою. Друковані та інші навчальні матеріали поширюють досвід навчання в школі; подорожі до крамниць, ресторанів, музеїв та інших громадських місць, в яких користуються українською мовою, дають змогу учням застосувати знання, набуті в школі, поза її межами. Досвід учнів знаходить вираз у письмовій та усній роботі, завдяки якій вони вчаться організовувати та інтерпретувати матеріял та спілкуватися.

- **перехід від конкретного до абстрактного процесу вивчення**

Розвиваючи окремі концепції та розуміння, учні поступово переходять від конкретного до більш абстрактного процесу вивчення, що в свою чергу сприяє мисленню на вищому рівні.

Як поширюються мовні знання?

- **значущі ситуації**
- **реальні контексти**

Поширення мовних знань, зокрема усного мовлення, відбувається передусім завдяки участі в значущих ситуаціях. Розвиток мовних знань, пов'язаних з пізнавально-розумовими процесами, відбувається за допомогою контекстуальної підтримки та посередництва вчителя. Коли інформація контекстуалізується, навчання в клясі наближується до реальности. За посередництвом учителя учні прямують до вищого рівня мислення та усвідомлення власних розумових процесів. Замислюючись над усіма аспектами навчального процесу, учень робить його якнайреальнішим.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Чи відбувається взаємодія учнів із змістом під час читання?

- **читання мовчки**
- **читання вголос**

Процес читання—це взаємодія між читачем, його досвідом, сподіваннями, особистим світоглядом та текстом. Читацький і, на загал, літературний досвід учня поліпшує вивчення мови та сприяє розвиткові особистости, а також допомагає учневі краще оцінювати культуру й культурні відмінності між членами громади. Коли учні читають мовчки, вони зосереджуються на змісті. Як вправні читачі учні випробовують текст, передбачають, підтверджують і відкидають можливі значення, ставлять запитання, шукають відповідей та формулюють нові запитання, а крім того—систематизують інформацію. Читання вголос відбувається найефективніше тоді, коли воно відбувається в малих групах, подекуди хором. Це усуває побоювання помилок, яке часто перешкоджає усвідомленню прочитаного.

- **взаємопов'язаність читання з письмом і мисленням**

Особисті відгуки учнів на прочитане пов'язують зміст прочитаного з їхнім власним досвідом і примушують їх задуматися над тим, яке значення має прочитаний уривок для них особисто. Якщо учень бере активну свідому участь у процесі читання, такі відгуки поєднують взаємопов'язані процеси читання та письма й розвивають вищий рівень мислення.

Чи систематично розвиваються письмові навички?

- **розвиток письмових умінь**

Творча письмова робота сприяє вдосконаленню добре сформульованих думок, емоцій та досвіду. Вважається, що у вищих клясах письмова робота учнів складається з кількох ступенів (чернеток), з яких створюється кінцевий продукт, що їм можна поділитися з іншими учнями. Уміння добре писати базується на таких навичках:

- умінні організувати та переповісти інформацію
- знанні правил мови, потрібних для організації та передання інформації
- ужитку різноманітних технічних засобів, які сприяють ідентифікації та застосуванню відповідного змісту.

- **користування підручними джерелами**

Учнівське вміння користуватися підручними джерелами сприяє розвиткові письма та вільному спілкуванню українською мовою.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Чи належним засобом використовується в клясі технологія?

- **розвиток мови внаслідок використання технології**

Використання технології в клясі, у практичних та цілеспрямованих ситуаціях, сприяє розвиткові та вжиткові мови. Учні довідуються, що газета, радіо, кінофільм, відеозапис та компакт-диск передають ідеї у притаманній їм формі. Робота з такими ресурсами контекстуально інтегрується в програму. Сприяють вивченню мови й комп'ютери, якщо їх уживати у взаємозв'язку з іншими ресурсами. Комп'ютери можна використовувати для письмового процесу, для інформаційного пошуку й навіть для виконання граматичних вправ.

Чи відбувається постійне оцінювання учнів?

- **взаємозв'язок оцінки з навчальним процесом**

Оцінка поступу учнів—невід'ємна частина навчання, яка найефективніше визначається при постійному спостереганні за роботою учнів у клясі. Оскільки вивчення мови відбувається в основному під час активної роботи з мовними ситуаціями, оцінка учнівської роботи повинна базуватися якнайбільше на завданнях, які вимагають активної участи учнів у навчальному процесі та які випливають з роботи в клясі та власного досвіду учнів.

- **формальне й неформальне оцінювання**

Оцінка знань може спрямовуватися на визначення слабких та сильних місць учнів, або ж на перевірку знань; процес оцінки може бути формальним, за допомогою іспитів та завдань, або ж неформальним, за допомогою записів щодо учнівської поведінки, почуттів та наставлень.

- **самооцінка, оцінка однокласників**

Самооцінка й оцінка однокласників також допомагають визначити поступ та виявити слабкі й сильні сторони учнів.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ВКАЗІВКИ ДО КОРИСТУВАННЯ НАВЧАЛЬНИМИ МАТЕРІЯЛАМИ

ЯК КОРИСТУВАТИСЯ УЧНІВСЬКИМИ ЗОШИТАМИ

Учнівські зошити разом із збірками текстів складають два основні компоненти програми «Коляж». Зошити розроблені для вивчення й закріплення нових слів і мовних структур у рамках пропонованих тем.

- **розвиток навичок**

Крім того, робота над зошитами розвиває такі навички, як:

- слухання
- споглядання
- читання
- писання
- усне мовлення.

Опрацювання матеріялу в зошитах включає роботу над діялогом, новими словами та вправами.

- **відповідна кількість і різноманітність вправ**

Зошити пропонують вправи в достатній кількості та різноманітності для того, щоб учителі могли вибрати види діяльности залежно від потреб своєї кляси.

Кожна вправа включає відповідні вказівки, тому в даному розділі пропонуються тільки методологічні вказівки до роботи над діялогом.

Вказівки до роботи над діялогом

- **розвиток навичок усного мовлення**

Більшість лекцій починається з роботи над діялогом. Діялог розвиває навички усного мовлення, зокрема сприяє засвоєнню нових слів, мовних структур і набуттю мовної вправности. Для успішного засвоєння матеріялу діялогу пропонуються такі кроки:

- **перегляд рисунків**
- **ознайомлення із словничком**

1. Праця над рисунками та словничками. Починаючи працю над зошитом, учитель/ка стисло окреслює тему й пояснює учням, що їм потрібно скласти діялог за допомогою поданих у зошиті рисунків і словничка. Учні переглядають рисунки в клясі й коротко коментують кожний рисунок. При цьому треба

©Alberta Learning, Alberta, Canada

обговорити ситуацію, зображену на рисунках—місце дії, персонажі, їхні імена та дії. Після цього учні виповнюють відповідну таблицю, пояснюючи подані на ній слова та вживаючи їх у реченні.

- **створення сюжету**

2. Праця в малих групах: «мозковий штурм». Учитель/ка поділяє учнів на малі групи та пропонує їм переглянути рисунки та подані до них слова і за допомогою «мозкового штурму» придумати сюжет до діялогу.

- **підготовлення чернетки**

3. Праця в малих групах: підготовлення чернетки діялогу. Учні в групах створюють і записують чорновий варіянт діялогу. Учитель/ка слідкує за тим, щоб учні дотримувалися теми й використовували подані слова в правильних і по можливості точних структурах. Для розвитку відносно довгого діялогу з відповідним культурологічним змістом учитель/ка ставить навідні запитання. Кожна група повинна мати час на закінчення діялогу в клясі. Цей крок можна застосовувати впродовж 3–8 лекцій залежно від рівня мовної підготовленості учнів.

- **підготовлення остаточного варіянту**

4. Індивідуальна праця: підготовлення остаточного варіянту. При нагоді учні повинні ввести діялоги в комп'ютер. Учитель/ка перевіряє чернетку діялогу й повертає її учням для виправлення. Потім учні переписують остаточний варіянт діялогу, складеного на комп'ютері. Учні повинні включити відповідну графіку.

- **усне повторення**

5. Усне повторення діялогів. Протягом кількох днів коротко відбувається повторення діялогів у групах.

- **представлення**

6. Усне представлення перед клясою. Групи представляють вивчені діялоги всій клясі. До іншого варіянту методики розвитку діялогу належить створення діялогу з усією клясою, попарно або індивідуально.

Для оцінювання роботи учнів над діялогом можна вживати подані на наступній сторінці таблиці. (Див. Додаток 1 за цими таблицями в побільшеному вигляді.)

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Таблиця 1. Остаточні оцінки підготовчої праці індивідуальних членів групи (виповнюють разом члени групи).

ПІДГОТОВЧА ПРАЦЯ НАД ДІЯЛОГОМ						
Імена членів групи						
Плідне використання часу /5						
Виконання потрібного завдання /5						
Оцінка	/10	/10	/10	/10	/10	/10

Таблиця 2. Остаточні оцінки виступу груп (виповнюють особисто всі члени кляси).

ГРУПОВИЙ ВИСТУП				
Ім'я або число групи				
Розвиток теми—тема показана цікаво й відповідно /5				
Ефективність виступу—голос, жести, реквізит /5				
Оцінка	/10	/10	/10	/10

Таблиця 3. Оцінка кінцевого завдання (виповнює вчитель/ка).

КІНЦЕВЕ ЗАВДАННЯ

Ім'я: _____

Прізвище: _____

Група: _____

Назва теми: _____

		1	2	3	4	5
Ефективність виступу	– голос, жести, реквізит					
Правильність мови	– відповідне вживання вивчених слів					
	– граматична правильність					
Підготовленість до виступу	– ефективне використання часу підготовлення					
	– виконання потрібного дослідження					
Розвиток теми	– цікаве й відповідне представлення теми					

Схема оцінок: 1 = незадовільно 2 = слабо 3 = задовільно 4 = добре 5 = дуже добре

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЯК КОРИСТУВАТИСЯ ЗБІРКАМИ ТЕКСТІВ

При виконанні відповідних вправ в учнівському зошиті вчитель/ка повинен/на вибрати декілька творів, які знаходяться в збірці текстів до кожної теми.

Після виконання вправ у зошиті учні матимуть кращий запас слів, отож, будуть підготовленими до читання та слухання літератури на подану тему. Вважається, що під час роботи з зошитами учні вже провели дискусії на різні аспекти теми, а тому література допоможе їм розвинути власні ідеї й думки.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТВОРОМ ТА ЙОГО ОПРАЦЮВАННЯ

- **дві фази ознайомлення з твором**

Ознайомлення з кожним твором звичайно відбувається упродовж двох фаз. Спершу вчитель/ка допомагає учням зрозуміти конкретний твір, пов'язаний з відповідною темою. Наприклад, говорить так: «Сьогодні будемо читати одне оповідання, в якому герой по-своєму оцінює те, що з ним сталося» і у стислій формі пояснює зміст того, що вони почують. Потім учитель/ка намагається зацікавити учнів даною темою. Це можна зробити такими способами:

- **різні способи зацікавлення учнів темою**

- Ставлення запитань, які стимулюють думання й пов'язують тему, конфлікт чи ситуацію, зображену в творі, з життєвим досвідом учнів.
- Читання, слухання або оглядання уривка з твору й на підставі цього відгадування теми або й змісту.
- Обговорення змісту поданих ілюстрацій.
- Читання, слухання або оглядання додаткової інформації, яка віддзеркалює тему або ситуацію, зображену в творі.
- Показ фільму або відеоплівки, які пов'язані з темою або ситуацією в творі.
- Оглядання фотографій або витинок із журналів, які характеризують тему, персонажів або ситуацію в творі.
- Подання інформації, пов'язаної з твором: біографія автора, дані про твір—культура, час, діялект, суспільні обставини й т. п.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗРОЗУМІННЯ ПРОЧИТАНОГО/ ПРОСЛУХАНОГО/ ПОБАЧЕНОГО

Типи запитань

Запитання можуть бути такі, що передбачають лише одну відповідь (напр., Хто в цьому творі оповідач?) або такі, що вимагають ширшого пояснення (напр., Чому?, Що це означає?). Можна використовувати такі типи запитань:

- **перевірка зрозуміння твору**

- Запитання для перевірки зрозуміння твору: Хто?, Що?, Коли?, Як?, Де?. Вони спонукають до уважного читання/слухання/оглядання й викликають увагу до подробиць. На ці запитання переважно може бути тільки одна правильна відповідь.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

- **заохочування до ширших роздумів**

- Запитання, які заохочують до ширших роздумів: Чому?, Що це означає?, Поясніть …, Порівняйте …, Дайте приклад … Мета цього типу запитань—викликати в учнів потребу порівнювати, пояснювати, класифікувати, організовувати чи інтерпретувати окремі частини або ввесь твір. Ці запитання можуть мати як одну відповідь, так і спонукати до дискусії.

ПИСЬМОВІ ВПРАВИ Й ДИСКУСІЯ

Після запитань з ціллю перевірити розуміння прочитаного/прослуханого/побаченого вчитель/ка завдає учням письмові вправи та веде дискусії на різні теми. Учитель/ка також може використовувати письмові вправи та дискусії для пов'язання твору з життєвим досвідом учнів; адже важливо, щоб твір набув для них актуального значення. Іноді такі вправи й дискусії містять оцінювальні запитання (напр., Що сталося б, якщо б …?, Що ви думаєте про …?, Чи вам подобається …?, Який вплив має …?, Чи ви погоджуєтеся з …?, Що ви змінили б?), які дають можливість поширити тему твору й заохочують учнів до висловлення власних поглядів (напр., виступати «за» або «проти» чогось). Усна праця допомагає створити товариські стосунки між однокласниками та вчить їх порівнювати свої погляди з поглядами інших.

- **пов'язання твору з життєвим досвідом учнів**

- **поширення теми твору й заохочення до висловлення власних поглядів**

- **моральні питання й переоцінювання вартостей**

Надзвичайно важливою метою письмових вправ та дискусій є розвиток власних поглядів учнів і вміння їх переоцінювати. У багатьох творах, надрукованих у збірках, акцентуються моральні питання.

- **різноманітність зайнять**

Письмові вправи й дискусії відкривають широке поле для найрізноманітніших зайнять: індивідуальних, парних, групових і для зайнять усією класою. Отже, щоб допомогти учням краще зрозуміти самих себе та інших, учитель/ка щоразу може вибрати з них найбільш відповідні. Ця різноманітність зайнять також дає змогу обирати потрібний темп навчання та змінювати його при потребі.

- **змога обирати потрібний темп навчання**

Письмові вправи

При роботі з письмовими вправами треба брати до уваги таки чинники:

- Учні повинні мати різні письмові зайняття—практичні, індивідуальні, творчі.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

- Учні повинні, до певної міри, мати вибір тем або питань.
- Учні повинні мати час у клясі для плянування, компонування й редагування письмових завдань.
- Учитель/ка повинен/на дати учням зразок тієї праці, виконання якої він/вона вимагає.
- Учні повинні ділитися своєю письмовою працею, себто повинні мати змогу читати праці інших учнів та обговорювати їх. Можна твори учнів вивішувати у клясі, друкувати їх у шкільній газеті чи іншому часописі або навіть створювати клясні «журнали» на відповідні теми.

Ведення дискусії

- **позитивне реагування на учнівські відповіді**

Під час ведення дискусії вчитель/ка завжди повинен/на пам'ятати про обмежені розмовні можливості учнів. Навіть зрозумівши текст, учні часто не можуть правильно висловитися, бо ще не засвоїли нових слів, фраз чи зворотів.

- **шанування учнівських намагань спілкуватися**

Щоб забезпечити жваву дискусію в клясі, учитель/ка повинен/на позитивно реагувати на учнівські відповіді та шанувати їхнє намагання приймати участь у розмові.

НАОЧНІ ЗАЙНЯТТЯ ТА ОБМІН ДОСВІДОМ

Учні повинні мати нагоду по-різному обмінюватися думками та працею з однокласниками, як наприклад:

- працювати в парах і в групах
- розігрувати сценки
- готувати ілюстрації або реклями
- переглядати фільми та обговорювати їх
- дебатувати на різні теми
- самостійно проводити якесь дослідження та звітувати перед клясою
- виконувати рольову гру
- інсценізувати чи проводити інтерв'ю й записувати його на відеоплівку, а потім показувати в клясі.

Працюючи над такими завданнями, учні мають нагоду раз у раз звертатися до прочитаного тексту, прослуханої тасьми, побаченої відеоплівки, опрацьованої лексики та інших матеріялів з попередніх вправ.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ДОДАТКОВІ ЗАЙНЯТТЯ

- **пов'язування теми твору з життєвим досвідом учнів**

Метою додаткових зайнять є плекання ширшого мислення та глибшого зацікавлення даною темою, кращого її розуміння, а також розвиток уміння міцно пов'язувати теми твору з життєвим досвідом учнів. Готуючи додаткові зайняття, учитель/ка вибирає ті завдання, які найбільш відповідні для його/її учнів. Наприклад:

- дослідження
- звітування
- перегляд фільмів
- дебати
- писання листів, розділів, статтей, розповідей
- записи в щоденнику
- дискусії в групах
- виступи гостей у класі
- інсценізації.

ЯК КОРИСТУВАТИСЯ ТАСЬМАМИ ДО СЛУХАННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

При виконанні відповідних вправ в учнівському зошиті вчитель/ка повинен/на вибрати декілька творів, які знаходяться в збірці текстів до кожної теми, а також один–два твори, записані на тасьмах до слухання з української літератури.

Після виконання вправ у зошиті учні матимуть кращий запас слів, отож, будуть підготовленими до читання та слухання літератури на подану тему. Вважається, що під час роботи з зошитами учні вже провели дискусії на різні аспекти теми, а тому література допоможе їм розвинути власні ідеї й думки.

Методологія

Коли ми намагаємося розвинути вміння учнів, що вивчають другу мову, сприймати на слух, треба мати на увазі таке:

1. Учні повинні усвідомлювати цілеспрямованість вправи на слухання, яку вони будуть виконувати, а також учительських сподівань щодо наслідків цієї вправи. Ми вже від природи маємо нахил уважніше прислухатися до елементів мовного спілкування, які, зокрема, стосуються нас самих. При навчанні другої мови треба заздалегідь підготовувати учнів до сприйняття конкретного твору на слух. Отже, перед вправою на слухове сприйняття

©Alberta Learning, Alberta, Canada

учням слід дещо розповісти про зміст твору, про обставини, в яких відбувається подія, та про дійових осіб.

2. У щоденному житті справжнє спілкування характеризується наявністю різних форм вияву розуміння за допомогою письмової, усної або фізичної реакції. У подібний спосіб зайняття на слухове сприйняття в клясі повинні бути зосереджені на окремій вправі або на ряді окремих вправ, які виявлятимуть розуміння учнів. Ось приклади таких вправ: вияв у будь-якій формі згоди або незгоди, виготовлення письмових записок, зазначення на рисунках згідно з вказівками, писання диктанту або відповіді на запитання.

Якщо учні розуміють для чого виконується вправа, то:

1. вони будуть працювати цілеспрямовано та схоплюватимуть потрібну їм інформацію. Вправи на слухове сприйняття—це не тільки вправи на сприймання звуків, але й вправи, за допомогою яких учні сподіваються здобути певну інформацію, на яку вони реагуватимуть так, як це відбувається у справжніх життєвих обставинах.

2. вони будуть працювати з охотою. Учні, які мають виконувати чітко визначені слухові завдання, будуть слухати уважно, особливо коли вправи зорганізовані у формі ігор або розв'язуванні проблем. Отже, учні можуть розважатися, набуваючи навичок сприйняття на слух.

3. вони досягатимуть успіхів. Важливо зрозуміти, що вправа на слухове сприйняття—це не засіб оцінки, а засіб вправлятися у сприйнятті на слух. Ці вправи повинні бути нескладними для виконання, щоб більше заохочувати учнів. Довші уривки слід розділяти на окремі частини. Таким чином учні краще зрозуміють інформацію, подану в цілому творі.

Ознайомлення з твором

Перед слуханням учитель/ка повинен/на у стислій формі вияснити учням зміст того, що вони почують. Так само, як і перед читанням якогонебудь твору, учитель/ка повинен/на виконати з учнями ряд вправ і перед його слуханням.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Наприклад:

1. Ставлення запитань, які стимулюють думання й пов'язують тему, конфлікт чи конкретну подію, зображену в творі, з життєвим досвідом учнів.

2. Слухання уривка з твору та на його підставі відгадування теми або сюжету.

3. Обговорення ілюстрації, якщо вона існує.

4. Читання, оглядання або слухання сучасної статті, анекдота, коміксу тощо, які віддзеркалюють тему або ситуацію, зображену в творі.

5. Демонстрування фільму або відеоплівки, пов'язаних з темою або ситуацією в творі.

6. Розглядання фотографій або витинок із журналів, які віддзеркалюють тему, дійових осіб або ситуацію в творі.

7. Подання поширеної інформації, пов'язаної з твором: біографія автора, дані про твір—культура, час, діялект, суспільні обставини.

- **спонукання до уважного слухання**

Вищезгадані вправи не тільки ознайомлюють учнів з тим, що вони будуть слухати, але також спонукують їх уважно слухати. Крім того, ці вправи дають змогу вчителеві/льці впроваджувати нові відповідні слова, які можуть бути потрібними учням для розуміння твору, а також для глибшого вияву їхніх власних реакцій на прослухане.

Слухання й пов'язані з ним вправи

- **розвиток слухових умінь**

Дуже важливо ще раз підкреслити, що мета вправ на слухове сприйняття—це розвиток навичок сприйняття на слух. Отже, зрозуміння всього твору не є основною метою. Ясно, що здатність зрозуміти прослухане не буде однаковою в усіх учнів і залежатиме від різних чинників: довжина твору, доступність мови, виразність читання тощо. Ось чому вчитель/ка повинен/на підготовити учнів до слухових зайнять і старанно вибирати вправи на слухове сприйняття, які вимагатимуть від учнів засвоєння тільки певної інформації. Бажано, щоб учитель/ка вибирав/ла зайняття відповідно до здібностей і зацікавлень учнів. Певна річ, учитель/ка може самостійно приготовити свої власні вправи згідно з прикладами, які подані в цьому порадникові.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Ось приклади вправ на слухове сприйняття для учнів:

1. Учні відповідають на прості запитання.
2. Учні відповідають так або ні, висловлюючи свою згоду або незгоду з поданим твердженням.
3. На мапі, діяграмі, чи схемі учні позначають певні предмети за вказівками вчителя/льки.
4. Учні рисують рисунки.
5. Учні пов'язують ілюстрації з прослуханим.
6. Учні пов'язують слова, фрази або уривки з прослуханим.
7. Учні записують прослухане.
8. Учні відповідають на запитання, вибираючи правильну відповідь із кількох запропонованих.
9. Учні подають короткий опис дійової особи, настрою, конкретної ситуації або всього сюжету.
10. Учні переказують прослухане своїми власними словами.
11. Учні вибирають і відмічають правильні відповіді зі списку.
12. Учні подають особисті думки—висловлюють свій здогад про твір.

ЯК НАЙКРАЩЕ КОРИСТУВАТИСЯ З ДЕМОНСТРУВАННЯ ВІДЕОПЛІВОК

- **стимулюючий навчальний матеріял**

Педагогічна телевізійна програма чи відеоплівка може стати стимулюючим навчальним матеріялом. Телебачення, завдяки своїй здатності передавати змістовну інформацію через образи та звуки, являється одним із найефективніших знаряддів у вашому розпорядженні. До того ж, багато програм Мережі ACCESS пропонують допоміжні матеріяли—довідники й посібники для учнів і вчителів, транспаранти, фільми, плякати, тощо—з вказівками щодо зайнять перед і після демонстрування відеозаписів.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Досвід багатьох учителів доводить, що ефективність відеозаписних програм можна збільшити такими способами:

- **уживання гудзиків «стоп» і «павза»**

1. Часто вживайте гудзики «стоп» і «павза» для виділення окремих частин програми. Це порушить звичне пасивне споглядання, виплекане комерційними телепередачами, і приверне увагу учнів до визначеної вами мети перегляду даної програми.

- **користування лічильником**

2. Готуючи відеоплівки до демонстрування, користуйтеся лічильником. На початку програми поставте лічильник на нуль, щоб пізніше було легше знайти ті частини, які ви бажали б повторити. Ще можна занотувати числа на лічильнику, які відповідають важливим частинам програми.

- **пояснення мети демонстрування програми**

3. Перед переглядом програми докладно поясніть мету демонстрування. Учні зможуть краще зосередити свою увагу на програмі, коли вони знатимуть, за чим шукати у відеозаписі. Напишіть на дошці або на окремих аркушах паперу навідні запитання. Усуньте або прикрийте їх після перегляду відеоплівки.

- **показ відеоплівки вдруге чи втретє**

4. Слід пам'ятати, що навчальні телевізійні програми, як звичайно, містять у собі більше матеріялу, ніж це можна засвоїти під час одного показу. Тому рекомендується спершу показати всю відеоплівку. Тоді, пояснивши учням незнайому лексику й ще раз нагадавши їм мету демонстрування, покажіть вибрані частини програми вдруге чи навіть утретє. На цьому етапі знову можна послуговуватися гудзиками «стоп» і «павза», щоб дати учням змогу зробити записи або щоб зосередити їхню увагу на окремих важливих моментах програми.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЯК ДОПОМОГТИ УЧНЯМ ЗБІЛЬШИТИ ЛЕКСИЧНИЙ ЗАПАС

- **важливість особистого словничка й ретельної праці над ним**

Кожен із складників програми може збільшувати основний лексичний запас учня, і тому в кожному учнівському зошиті відведено місце на особистий словничок. Ним можна користуватися під час пасивного засвоювання мови; у нього також можна заглядати при потребі активного висловлення. Початкове зайняття з розвитку діялогу присвячується збільшенню запасу слів у контексті співпраці учнів і особистого внеску кожного з них. Під час роботи з іншими складниками програми, особливо при роботі над збірками текстів, тасьмами до слухання, а також відеоплівками, учні повинні додавати ретельно обрані слова до списку слів на зазначену тему.

- **автентичні культурні реалії**
- **лексика до кожного окремого контексту**

Під час роботи з кожним складником програми треба вибирати лексичні одиниці залежно від їхньої важливости. Критерієм важливости вважаються частота вживання в мові, потрібність для виконання завдань, рівень і придатність (окремі зайняття можуть вимагати певних слів або певні слова можуть більше цікавити учня). Слід включати автентичні культурні реалії, а також корпус лексики, відповідний до кожного окремого контексту й до індивідуальних зацікавлень учнів; утім, ця лексика має бути відносно складною, щоб спричинитися до дійсного підвищення мовної компетенції.

- **учнівська відповідальність за розвиток своєї мови**

Учні повинні брати на себе частину відповідальности за розвиток своєї мови. Маючи потрібні знаряддя до праці, вони повинні навчитися збирати нові слова й вирази, що можуть придатися в усному або письмовому висловлюванні. Для полегшення такого збирання слід дати учням певну самостійність і гнучкість у рішеннях щодо лексичного запасу. Хоч особистий внесок до мови потребує часткової контролі, вивчення матеріялу за власним бажанням дає добру мотивацію до науки. Правдоподібно, що учні, яким дозволяється нести відповідальність за свої рішення (під проводом учителя), зможуть краще визначати, що придатне, а що ні.

- **постійне зберігання нових слів**

Лексичні одиниці повинні накопичуватися в пам'яті учня. Для підвищення рівня мовної компетенції учня необхідне постійне зберігання нових слів. Для цього потрібні свідомі зусилля учня, який повинен запам'ятати певні лексичні одиниці. Для того, щоб користування словниковим запасом досягло автоматизму, процес

©Alberta Learning, Alberta, Canada

- **свідомий цілеспрямований процес запам'ятовування**

запам'ятовування мусить бути свідомим і цілеспрямованим. Цей процес можна полегшувати, поєднуючи часом слова й вирази зі зоровими ілюстраціями, бо зорова пам'ять відіграє велику роль в процесі вивчення.

- **визначення вчителем/лькою слів для запам'ятовування**

З огляду на те, що зберігання пасивного й активного запасів слів відбувається по-різному, учитель/ка повинен/на визначити, які саме лексичні одиниці треба вивчити для активного вжитку (слова для запам'ятовування можна включити до іспиту). Хоч обсяг матеріялу для пасивного вжитку може бути досить значним, до активного словникового запасу може перейти лише 8–12 лексичних одиниць з кожної лекції. Важливу ролю в збільшенні довготривалого збереження матеріялу в пам'яті відіграють домашні роботи, а також повторення, перегляди й нове використання старого матеріялу. Працюючи над збільшенням лексичного запасу учнів слід пам'ятати, що 80% того, що запам'ятовується на короткий час, зникає з пам'яті вже через 24 години.

ОПРАЦЮВАННЯ ЛЕКСИКИ ПІД ЧАС ПРАЦІ ЗІ ЗБІРКАМИ ТЕКСТІВ

Опрацювання лексики складає невід'ємну частину праці над текстом. Досвід викладачів другої мови свідчить про те, що праця над лексикою може починатися до безпосереднього прочитання тексту, продовжуватися в процесі читання та становити один із аспектів оцінювання праці над даним твором. Утім, необхідно пам'ятати, що важливе значення у сприйнятті та засвоєнні нових слів відіграє контекст.

- **підходи до праці з лексикою**

Пропонуються такі підходи до праці з лексикою:

- Обговорення й пояснення незнайомих слів у контексті на прикладі взятих із тексту речень чи в процесі читання тексту.
- Засвоєння нових слів через інші види мовної діяльности: мовні ігри, вправи на перефразування, будування синонімічних рядів і т. п.
- Подання нових слів і їхніх значень у списку.
- Закріплення нових слів за допомогою поширення теми, напр., залучення життєвого досвіду учнів до теми тексту.
- Записування учнями малої кількости спеціяльно вибраних слів з контексту в особистий список слів.

- **різноманітні методи опрацювання лексики**

Опрацювання лексики повинно спиратися на різноманітні методи, які слід комбінувати залежно від індивідуальних потреб учнів. Працюючи індивідуально або в групах, учні можуть

©Alberta Learning, Alberta, Canada

уживати різні стратегії під час праці над складним текстом і таким чином поширювати знання лексики та свій пасивний запас слів.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

РОЗВИТОК НАВИЧОК ЧИТАННЯ

- **література—джерело живої української мови**

Навички читання складають важливий елемент мовних умінь для учнів української двомовної програми. Регулярне читання не лише збагачує мову учнів, але й закріплює вже набуті мовні навички. Через літературні тексти учні залучаються до української культури минулого й сучасного, отримують значні основні знання. Література також складає для них одне з небагатьох джерел живої української мови.

- **здатність читати складніші тексти**

На рівні середньої школи учні вже володіють значним обсягом мовних умінь і здатні читати тексти підвищеної складности. Таким чином, опрацювання тексту в нижчій середній школі з погляду методології надає більші можливості. Утім необхідно пам'ятати, що робота над текстами з учнями другої мови має свою специфіку, яка відображена в запропонованих методичних порадах.

- **стратегії читання різних жанрів**

При вивченні другої мови залежно від мети читання застосовуються різні стратегії читання різних жанрів літератури. Учні повинні навчитися, як і коли звертатися до кожної стратегії.

Коли читання проводиться з метою отримання інформації…
...читач шукає за сигналами й допоміжними знаками, такими як знайомі корені слів, префікси, суфікси, синтаксичні структури, подібні слова в рідній для нього мові тощо.

Щоб визначити головну думку твору…
… читач спочатку читає тільки перший і останній абзаци й перші речення всіх інших абзаців.

Коли читають художні тексти…
… читач звертає увагу на образи, які викликають слова тексту, та на думки й переживання, які з'являються під час читання. Читач може ставити себе на місце якогось героя та уявно переживати конфлікти, зображені у творі.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

- **різні способи читання твору**

  Залежно від мети читання, характеру тексту та потреб кляси, учитель/ка може вибирати різні способи читання твору, як наприклад:

  - Учитель/ка читає вголос. Це варто робити при ознайомленні з найважчими для розуміння творами, які потребують докладнішого пояснення, а тому й експресивнішого читання. У той самий час читання вчителя/льки править за зразок для учнів.
  - Учні читають мовчки. Можна мати приготовлені на дошці завдання (напр., запитання), над якими учні працюватимуть відразу після читання.
  - Кращі читачі читають короткі уривки вголос.
  - Учні читають уголос у парах або в малих групах.
  - Комбінація вищезгаданих способів.

- **поділення довших творів на уривки**

  Довший текст учитель/ка ділить на уривки та опрацьовує кожний уривок окремо, часто перевіряючи під час читання, чи розуміють учні текст.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

РОЗВИТОК НАВИЧОК СЛУХАННЯ

Слухання—це активна складова частина розуміння, і залежить вона від загального життєвого досвіду слухача та від міри заохочення його до слухання. Отже, щоб слухання майстерного читання художніх творів сприяло мовному розвиткові учнів, їм треба:

- у своїй пам'яті звертатися до свого знання й життєвого досвіду, бо учні зіставляють пережиті факти власного досвіду з такими фактами, про які розповідається в творі, і таким чином переживають те, що слухають.
- слухати щоразу складніший твір, бо це допомагає розвиткові глибшого сприймання прямого й переносного значення художнього твору.
- подавати відповідні відгуки на різноманітні слухові вправи.
- дотримуватися правил уважного слухання й розуміти ролю доброго слухача.
- пристосуватися до оточення, щоб воно не перешкоджало ефективному слуханню.
- звертати постійну увагу на будову речень та на складніші зв'язки слів у них.

- **мета слухових вправ—розвиток слухових навичок**

Важливо ще раз підкреслити, що мета слухових вправ—це розвиток слухових навичок. Отже, розуміння всього твору не вважається основною метою слухання. Очевидно, що здатність розуміти прослухане не буде однаковою в усіх учнів і залежатиме від різних чинників: довжини твору, доступности мови, виразности читання тощо. Ось чому вчителеві/льці слід підготувати учнів до слухових зайнять і старанно вибрати вправи на слухове сприйняття, які вимагатимуть від учнів засвоєння тільки певної інформації. Бажано, щоб учителі вибирали ці вправи відповідно до здібностей і зацікавлень учнів. Певна річ, учитель/ка може самостійно приготувати свої власні вправи на підставі наведених нижче прикладів:

- **підготовлення учнів і старанний вибір слухових вправ**

- Учні відповідають на прості запитання.
- Учні відповідають так або ні, висловлюючи свою згоду або незгоду з поданим твердженням.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

- На мапі, діяграмі чи схемі учні позначають певні предмети за вказівками вчителя/льки.
- Учні рисують рисунки.
- Учні пов'язують ілюстрації з прослуханим.
- Учні пов'язують слова, фрази або уривки з прослуханим.
- Учні записують прослухане.
- Учні відповідають на запитання, вибираючи правильну відповідь із кількох запропонованих.
- Учні подають короткий опис дійової особи, настрою, конкретної ситуації або всього сюжету.
- Учні переказують прослухане своїми власними словами.
- Учні вибирають і зазначають правильні відповіді зі списку.
- Учні подають особисті думки—висловлюють свій здогад про твір.

ТРУДНОЩІ ПІД ЧАС СЛУХАННЯ

- **ознайомлення учнів із вправою перед слуханням**

Учні часто хвилюються, коли їм задають вправу на слухове сприйняття або коли від них вимагають особистого відгуку на прослухане. Розумне плянування вправ допоможе запобігти таким непотрібним переживанням учнів. Дуже корисно ознайомити учнів із вправою перед слуханням. Відповідно підготовлений учень зрозуміє, навіщо він слухає й чого саме від нього сподіваються. Він буде слухати уважно й охоче. У всякому разі, учень, який слухатиме твір після отримання конкретних вказівок, досягне більшого успіху, ніж коли він намагатиметься зрозуміти ввесь твір.

- **поділення довших творів на частини**

Коли йдеться про довший твір, рекомендується поділити його на частини, щоб не перевантажувати учнів поданими в творі фактами. Це можна зробити таким чином:

- програти короткі уривки твору з відповідними вправами на слухове сприйняття до кожного уривка
- програти ввесь текст кілька разів, кожного разу спрямовуючи увагу учнів на іншу частину твору, і завдати їм відповідну вправу на розуміння. Очевидно, щоб твір не набрид учням, не треба його програвати багато разів.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

- **розуміння основної думки твору**

Під час слухання ми завжди скеровуємо увагу на розуміння основної думки. Важливо, щоб за цим зразком учні навчилися слухати тексти і другою мовою. Інколи трапляється, що треба зрозуміти ввесь текст, але здебільшого учні цього не потребують.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

РОЗВИТОК НАВИЧОК ПИСАННЯ

Розвиток учнівського писання залежить від того, як часто учні виконують письмові завдання й наскільки змістовними є пропоновані теми, а також від свідомих зусиль, докладених до процесу писання. Писання повинно спиратися на особистий досвід, працю над рекомендованими темами програми й особисте реагування на прочитаний, почутий або побачений матеріял. Важливо виробити систему зберігання можливих тем до писання, чернеток, редакційних зауважень і пропозицій, а також чистовиків учнів. Для цього рекомендується мати паперову течку або швидкозшивач на письмові праці кожного учня.

- **писання спирається на особистий досвід, вибрані теми та особисте реагування**

- **ефективне писання вимагає багатьох кроків**

Під час писання учні часто зосереджуються відразу на кінцевому продукті, не даючи собі змоги повністю розгорнути тему. Через бажання дати відразу готовий продукт, вони часом формулюють думки по-англійському й перекладають їх на українську мову. Це часто призводить до граматично хибних конструкцій і нечіткого викладу думок. Щоб подолати цю негативну тенденцію, варто запропонувати кожному учневі спочатку записувати свої думки в чернетках. Працюючи над письмовими завданнями, учні повинні усвідомлювати, що ефективне писання вимагає багатьох кроків, що передують появі остаточної чистової версії. Вони також повинні розуміти, що не всі спроби пера треба вводити до остаточної версії. Письменники вибирають із своїх чернеток тільки те, що вважають найперспективнішим.

- **учитель як один із учасників на кожній стадії процесу**

По змозі вчитель повинен брати участь у писанні, скажімо, складаючи чернетку разом з учнями або демонструючи розвиток власного написаного тексту на дошці або на аркуші паперу. Властиво, учитель міг би діяти як один із учасників на кожній стадії процесу, показуючи свої власні спроби письма й фактично весь час працюючи разом із учнями.

- **учнівське рішення щодо вибору готових текстів для оцінювання**

Оскільки написання остаточної версії тексту завершує низку попередніх кроків, учням слід розуміти, що остаточна версія тексту не повинна мати помилок, і що при оцінюванні їхньої письмової діяльности найбільше важитиме готовий продукт. Якщо учні часто пишуть на різні теми й мають досить письмових праць, учитель/ка може дозволити учням самим вибрати готові тексти для оцінювання.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

НАВЧАЛЬНІ ЦІЛІ ПИСЬМОВОГО СПІЛКУВАННЯ

Застосування письмового процесу для розвитку письмового спілкування повинне мати ось такі навчальні цілі:

- Збудити бажання особистого самовияву через писання.
- Заохотити до невимушеної творчости.
- Розкрити перед учнями таланти їхніх однокласників і навчити їх допомагати один одному у творчій праці.
- Дати учням нагоду оприлюднити свої найкращі спроби пера.
- Допомогти учням побачити свої власні таланти.
- Дати учням деяку можливість вибору праць для оцінювання.
- Заохотити учнів до писання при одночасному розумінні, що не всі спроби письма будуть оцінюватись, бо не кожна спроба мусить бути високоякісною.
- Дати учням можливість навчитися спілкуватися та співпрацювати з іншими, проводячи наради з учителем та однокласниками, редагуючи праці однокласників і оприлюднюючи власні праці.
- Надати учням більшу відповідальність за розвиток змісту та граматичної й технічної вправности.
- Створити атмосферу зайняття, сприятливу для індивідуального вправляння в письмі й удосконалення письмових умінь.

ВЗІРЕЦЬ ПИСЬМОВОГО ПРОЦЕСУ

ПІДГОТОВЛЕННЯ ДО ПИСАННЯ

1. Вибір теми

При вивченні другої мови важливо, щоб письмові завдання відповідали мовній компетенції учня. Саме тому письмові завдання повинні ґрунтуватися на попередньому досвіді учня, особливо здобутому на мовних лекціях.

- **учні записують думки до письмових праць**

У певний момент лекції, наприклад, після закінчення роботи, що звичайно проводиться на початку зайняття або після читання чи слухання, треба сказати учням, щоб записали в течці для письмових робіт деякі думки до особистих письмових праць. Щоб допомогти учням обрати тему в межах визначеної тематики, учитель/ка

©Alberta Learning, Alberta, Canada

може показати їм, як він/вона вибирає теми до писання, запропонувати учням список можливих тем або відіслати учнів до певних завдань в учнівському зошиті, що можуть викликати особистий відгук учнів.

- **учні пишуть конспект**

Ще одним способом, здатним допомогти учням у виборі теми, є конспект. У конспекті зазначається слухацька авдиторія, форма, предмет і ключове дієслово в межах запропонованої теми з урахуванням мовної компетенції учня. Можливим вибором міг би бути монолог шкільної шафки, що скаржиться власникові на безладдя, в якому він її утримує.

- **спонтанне писання**

До інших можливих способів вибору теми належить спонтанне писання—напиши, від чого тобі робиться сумно, напиши про свою улюблену пісеньку; писання з пам'яти—пригадай останню добу, тиждень, рік; писання про тепер і колись—твоє подвір'я, коли тобі було шість років, і те саме подвір'я тепер.

2. Писання, пов'язане з літературою

- **особиста реакція на твір**

Коли писання пов'язується з літературою, теми залежать від змісту вивченої літератури, проте й тут існує можливість вибору. Скажімо, індивідуальне писання може стати особистою реакцією, яка подумки вертає автора до літературного твору та поглиблює його розуміння й оцінювання цього твору. До можливих завдань належать:

- написання про те, як подане оповідання могло б розгорнутися в сучасному контексті
- описання в щоденнику важливого дня в житті літературного героя
- написання про двох героїв із різних оповідань, які опиняються разом у якійсь незвичайній ситуації
- написання оповідання з погляду літературного персонажа, уявляючи себе в його оточенні або становищі, в якому він опинився
- написання оповідання з двома або більше героями літературного твору про події, до яких ще не дійшли у творі
- написання листа до одного з літературних героїв

©Alberta Learning, Alberta, Canada

- написання передбачуваного закінчення перед кінцем оповідання або написання (і, можливо, читання) тексту інтерв'ю з одним із літературних персонажів.

А ось деякі інші можливості:

- написання некрологу героя
- написання особистих даних героя для пошуків праці
- складення маршруту подорожі в оповіданні
- використовуючи оповідання, написані учнями на тему «Що було б, якби…», можна пов'язати писання з літературою або використати такі оповідання, як окреме джерело для тем письмових праць. Це, наприклад, такі оповідання, як «Що було б, якби твій зріст зменшився на 50 см?» або «Що було б, якби твоя улюблена тваринка почала несподівано говорити?».

- **розвиток самостійного думання—одна з цілей програми особистого писання**

Складник «мозкового штурмування» в особистому реагуванні на літературу частково полягає в особистих зауваженнях, коли учень записує те, що він думає або уявляє, коли читає, а також коли виписує слова, які можуть придатися при письмовому реагуванні на читання. Оскільки однією з цілей програми особистого писання є розвиток самостійного думання, можна сподіватися, що по закінченні цього процесу учні зможуть при потребі формулювати власні теми й розуміти вартість власного досвіду для своєї письмової творчости.

ПИСАННЯ

1. Чорнове писання

- **підготовлення чернетки**

Ця фаза письмового процесу вважається найлегшою для виконання. Коли учні виберуть тему, вони підготують чернетку мінімального обсягу. Учитель/ка повинен/на попередити учнів про обсяг часу, призначеного на виконання цього завдання. Учителеві/льці варто підкреслити, що учням слід триматися в межах їхнього лексичного запасу, намагаючись виразно висловлювати свої думки. Учні будуть показувати виконані завдання один одному під час обговорювання.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

- **висловлення думок у різних літературних формах**

Під час чорнового писання, учні повинні пам'ятати, що можна висловити ті самі думки в різних літературних формах, наприклад:

- баляда
- брошура
- газета
- діялог
- записка в пляшці
- запрошення
- звіт
- інтерв'ю
- казка
- карикатура
- лист
- листівка
- монолог
- некролог
- опис подорожі
- особисті дані
- пісня
- побрехенька
- похоронна промова
- пропам'ятна записка
- радіо-телевізійна інформація
- рекляма
- сонет
- сувій пергаменту
- сценарій
- шифр
- щоденник

2. Нарада—обговорення змісту праці

- **доброзичлива поведінка**

Щоб полегшити цей процес, учителеві/льці слід чітко його організувати й дати учням точні вказівки. Учасники наради повинні поводитися доброзичливо, з охотою допомагати авторові й розуміти написане ним; якщо вони чогось непевні, то повинні питати про це автора (див. Аркуш для наради в Додатку 2).

- **нарада може мати кілька форм**

Нарада може мати кілька форм—нарада з учителем, нарада з однокласниками або нарада з учителем та однокласниками. При нараді з однокласниками можуть стати в пригоді конкретні аркуші або настінні таблиці з вказівками. Ось пропозиції щодо того, як можна започаткувати нараду з однокласниками:

Пропозиція А

- **ознайомлення з твором у малих групах**

Дайте учням у малих групах нагоду «познайомитися з твором». Сам автор може прочитати твір однокласникам, або кожний член групи сам може його прочитати.

Учні можуть реагувати, кажучи, напр., «Подобається мені ця частина, де…», «Думаю, що…», «Ця праця мене цікавить, бо…», «Цей твір мене зворушує, тому що…».

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Заохотьте учнів наперед до позитивного відгуку. (Ми всі вразливі, коли йдеться про наше писання.)

Зосередьтесь на одному сильному пункті, як настрій, окреме речення, окремий вираз, слово або будь-який інший можливий аспект.

Зосередьтесь на одному пункті, який можна вдосконалити, напр., поширюючи опис, пояснюючи контекст чи роблячи інше суттєве поліпшення.

Пропозиція Б

- **ознайомлення з твором у парах**

Дайте учням у парах нагоду «познайомитися з твором». Треба зосередитись на доречних зауваженнях і розглянути працю як цілість.

Заохотьте до ширшого опрацювання думок.

Заохотьте обох учнів до обміну думками.

Зверніть увагу автора на щось одне, чого він не зробив, але міг би зробити. Наприклад, можна запропонувати авторові, щоб подумав над іншою точкою зору, іншим закінченням чи, може, іншою формою.

Пропозиція В

- **краще ставити авторові запитання, ніж давати накази**

Щоб допомогти авторові, краще ставити йому запитання. Накази йому не дуже допоможуть. Крім цього, треба заохотити автора, щоб поділився своїми сумнівами. Напр., автор може ставити такі конкретні запитання, як: «Чи можна зрозуміти, для кого я призначував/ла цю працю?».

Ставте всілякі запитання про зміст.

Зреагуйте на такі речі, як вибір дійових осіб і слухацької авдиторії та вжиток відповідних слів і фраз. Подивіться, як це все виходить, що можна було б виправити і як найкраще зберегти відповідний рівень висловлювання.

Учні, чиї праці обговорюються, повинні записувати зроблені їм пропозиції.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Цей процес можна істотно полегшити, якщо скористатися вчительськими взірцями, запропонованими Даном Кербі й Томом Ляйнером та Дональдом Грейвсом. Учитель/ка може, наприклад, висвітити взірець свого письма на транспаранті й показати учням процедуру наради, щоб вони зрозуміли, як досягти бажаного результату. Іншим можливим способом може бути використання вчительської письмової праці під час наради в малій групі, коли вчитель/ка приймає участь у обговоренні, а решта класи спостерігає процес.

Беручи участь у нараді, учні використовують п'ять умінь—мовлення, слухання, читання, писання та оглядання—які розвиваються в програмі української мови.

3. Перегляд і оброблення

- **ефективне писання вимагає постійного перероблення**

Перегляд і оброблення—це перевірення автором чернетки й подальше розроблення думки, поширення й уточнення її або розвиток її більш ефективним способом.

Перегляд і оброблення можна робити кілька разів, якщо тільки автор вважає це за потрібне. Цей крок підтримує тезу, що ефективне писання вимагає постійного перероблення аж до досягнення задовільного результату.

На цьому етапі учні також потребують конкретних вказівок. «Мало сказати учням, щоб 'переглянули' і 'здали знову'. Учителі повинні зорганізувати зайняття, які ефективно навчають процесу перегляду та оброблення».*

Якщо, приміром, учням кажуть, щоб під час перегляду й оброблення вони звертали особливу увагу на описовість, треба їм пояснити, що таке описове писання. Також можна запропонувати учням деякі конкретні запитання, які вони могли б ставити самим собі, наприклад: «Що тут найпримітніше?», «Чи є тут яскраві описові слова?», «Чи читач зможе це зрозуміти без допомоги автора?».

---

*Proett, Jackie and Kent Gill. *The Writing Process in Action. A Handbook for Teachers.* Urbana, Ill.: National Council of Teachers of English, 1986, c. 21.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

4. Редагування

- **зосередження на тому, що написане добре, а що вимагає праці**

Редагування означає подальше «шліфування» написаної праці, яка вже була переглянута й оброблена. У списку, запропонованому Даном Кербі, є деякі корисні пропозиції:

- Прочитай уважно те, що написав/ла. По змозі прочитай уголос товаришеві/ці. Чи воно має сенс? Чи все зрозуміле? Чи ти чогось не пропустив/ла? Чи воно звучить так, як ти хотів би/хотіла б?
- Чи ти поділив/ла твір на абзаци? Чи кожний абзац з'являється в праці в логічному місці?
- Подивись на дієслово в кожному реченні. Чи ти знаєш точніше й виразніше дієслово?
- Чи ти використав/ла достатню кількість деталей? Чи ти вжив/ла образні слова, щоб читач міг краще уявити описане?
- Перевір технічний бік праці.
- Зроби чистову копію праці.
- Обміняйся працями з товаришем/кою та прочитайте уважно праці одне одного.
- Порадься з учителем щодо остаточних змін.*

- **ефективне вживання граматичних таблиць**

Під час редагування авторам слід користуватися редакційними аркушами в Додатку 2. Вони допоможуть авторам, редагуючим власні тексти, а також їхнім редакторам–однокласникам і вчителям зосередитися на тому, що написано добре, і на тому, що вимагає докласти праці. Щоб писати правильно й вільно другою мовою, учні мусять навчитись ефективно вживати такі підручні засоби, як граматичні таблиці.

- **обговорення й обмін думками**

Коли текст редагує група редакторів–однокласників, пропонується, щоб до неї входило 3–5 осіб. У такій групі є внутрішня мотивація для справжнього обговорення й обміну думками на користь і авторові, і редакторові. Як

*Kirby, Dan and Tom Liner. *Inside Out: Development Strategies for Teaching Writing.* Montclair, NJ: Boynton/Cook, 1981, с. 8.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

звичайно, учні заохочують один одного й довідуються про інші способи писання, якими можуть самі скористатися. Учитель/ка тільки сприяє процесові редагування й оцінює деякі остаточні версії, а учні вчаться самостійно розв'язувати дилеми, поставлені автором.

Проетт і Гілл пропонують, щоб «кожний учень читав уголос свою працю групі» і щоб «учень, який прочитав свою працю, перший її коментував».* Ось деякі запитання, які допоможуть редакційній групі зосередитися на властивих елементах: «Чи зрозуміла мета написання твору?», «Чи легко зрозуміти його зміст?», «Чи порядок головних подій виразний?», «Чи автор звернув увагу на технічний бік своєї праці?».

- **створення довірливої атмосфери між учнями**

Запроваджуючи редагування однокласниками, учителеві треба створити довірливу атмосферу між учнями, тому варто обмежити критичні зауваження лише кількома, і тільки позитивними. Треба пояснити учням, що саме не слід включати до їхніх пропозицій однокласникам.

5. Коректура

- **шліфування тексту**
- **усунення помилок**
- **коректура за допомогою батьків та інших членів родини**

Ціллю цієї фази є подальше шліфування вибраного учнем тексту й підготовлення його до оприлюднення й оцінювання. Метою цього етапу є усунення всіх помилок разом із загальним удосконаленням тексту. Оскільки автори часто неспроможні бачити власні дрібні помилки, корисно, щоб вони й на цьому етапі робили взаємні коректури з товаришами. У деяких випадках удома з коректурою можуть допомогти батьки або інші члени родини.

Заввага: На деяких етапах доведеться вжити неправильні форми, якщо учні ще не ознайомлені з правильними, або коли ще немає відповідних граматичних таблиць та інших допоміжних засобів.

---

*Proett, Jackie and Kent Gill.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ДІЇ ПІСЛЯ ПИСАННЯ

1. Оприлюднення (урочисте)

- **показ учнівських письмових праць**

Фахівці погоджуються, що однією з найважливіших фаз процесу творчого писання є момент оприлюднення, який може включати будь-якого роду показ учнівських письмових праць, а не тільки клясових збірок. Як зазначено в посібнику *Handbook for Planning an Effective Writing Program K–12*, усвідомлення майбутніх дій після писання може мотивувати учнів і давати їм почуття слухацької авдиторії. Такий досвід допомагає їм усвідомити корисність і вартість їхньої праці.*

- **різні способи оприлюднення**

Може стати в пригоді ось такий список пропонованих способів оприлюднення:

- клясова збірка
- вивішення творів у клясі
- шкільна газетка
- часописи
- тиражування творів
- місцеві радіо- або телепередачі українською мовою
- шкільна збірка
- розвішування творів по школі
- місцева українська газета
- читання перед авдиторією
- клясова або шкільна бібліотека
- обмін творами з іншими українськими клясами або школами.

---

*Handbook writing committee under direction of George T. Nametz, consultant in English, California. *Handbook for Planning an Effective Writing Program K–12*. Sacramento, CA: California State Department of Education, 1983.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

2. Оцінювання

- **оцінювання повинно відбуватися безупинно**

Оцінювання є кінцевим складником цієї моделі і, хоча до нього справа доходить після кульмінаційної точки, себто після оприлюднення, оцінювання повинно відбуватися безупинно. Треба поставити мінімальну оцінку за вручення течки з першими чернетками, бо ці чернетки свідчать про послідовні зусилля кожного учня. Загальну оцінку треба також ставити за переглянуті й оброблені праці. На цьому етапі вчитель/ка може додати зауваження та пропозиції, висловлені на нарадах.

- **стеження за поступом окремих учнів**

Упродовж усіх письмових зайнять треба стежити за результатами й поступом окремих учнів, роблячи відповідні описові зауваження. Ці зауваження потім можна використати як складники оцінки. Коли процес дійде до кінцевої стадії, учні повинні здати всі написані версії разом із течкою. Можна поставити учневі оцінку на підставі доброго виконання всіх вимог письмового процесу.

- **користування оцінковими формулярами**

Іншими знаряддями для оцінювання учнів є скаля Дідеріха (див. Додаток 1), аналітичні скалі, афективні скалі, які дають уяву про те, що учні думають про зайняття з писання, описові записи про активність учня в цьому процесі, реакції вчителя та інших, записані на плівку, і наради з іншими особами із поза кляси для того, щоб з'ясувати підстави для оцінки та для того, щоб дати подальші вказівки. У Додатку 1 подається низка оцінкових формулярів.

- **оцінювання повинно бути всеохопним і різноманітним**

Яку б оцінку не поставив/ла вчитель/ка, варто пам'ятати про рекомендації English Language Arts Council: оцінка повинна ставитися одночасно з навчанням мови; вона повинна бути виховною й підсумковою. Методи оцінювання слід подавати до відома батькам і учням. Не всі розвинуті вміння треба безпосередньо й індивідуально оцінювати, вони радше повинні разом віддзеркалювати поступ у мовній компетенції. Оцінювання повинно бути всеохопним, різноманітним і повинно брати до уваги індивідуальні розбіжності між учнями.*

---

*English Language Arts Council.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

- **високий рівень мотивації**
- **висока якість учнівської роботи**

Коротко кажучи, коли нагоди до особистого писання поєднуються з ефективною реакцією однокласників і вчителя/льки, тоді реалізуються «розвиткові стратегії, побудовані на інтуїтивних мовних засобах, спільних для всіх людей».* Учні матимуть високий рівень мотивації, якщо вони розуміють, що будуть ділитися завершеною письмовою працею з іншими і що всі учні кляси надаватимуть взаємопідтримку один одному протягом усього часу писання праці. Достатня кількість часу, призначеного на писання, і можливість обробити й обговорити матеріял забезпечують високу якість учнівської роботи. Треба багато писати, щоб до чогось доброго дописатися.**

*Kirby, Dan and Tom Liner, c. 8.

**Там же, с. 7.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ДЖЕРЕЛА, ВИКОРИСТАНІ В ПІДРОЗДІЛІ «ЯК ДОПОМОГТИ УЧНЯМ ЗБІЛЬШИТИ ЛЕКСИЧНИЙ ЗАПАС»

Gairns, Ruth and Stuart Redman. *Working with Words. A Guide to Teaching and Learning Vocabulary*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

Nesbit, W.C. "Visual Memory. Associated Problems." *Journal of the Newfoundland Teachers Association* 1,1 (Winter 1983).

ДЖЕРЕЛА, ВИКОРИСТАНІ В ПІДРОЗДІЛІ «МЕТА, СТРАТЕГІЇ ТА ПРОЦЕС ПИСАННЯ»

Alberta Education. *Integration in Secondary Language Arts*. Edmonton: Alberta Education, 1985.

Boruszczak, Bohdan and Ken Yaremkevich. *The Composing Process and Creative Writing*. Edmonton.

Calgary Board of Education Language Arts Team Report, 1984.

Graves, Donald H. *Writing: Teachers and Children at Work*. New Hampshire: Heinemann Educational Books, 1983.

Handbook writing committee under direction of George T. Nametz, consultant in English, California. *Handbook for Planning an Effective Writing Program K–12*. Sacramento, CA: California State Department of Education, 1983.

Kirby, Dan and Tom Liner. *Inside Out: Developmental Strategies for Teaching Writing*. Montclair, NJ: Boynton/Cook, 1981.

Olson, Carol Booth. *Practical Ideas for Teaching Writing as a Process*. Sacramento, CA: California State Department of Education, 1987.

Proett, Jackie and Kent Gill. *The Writing Process in Action. A Handbook for Teachers*. Urbana, Ill: National Council of Teachers of English, 1986.

Tchudi, Stephen and Susan Tchudi. *The Young Writer's Handbook*. New York: Charles Scribner's Sons, 1984.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ДРУГИЙ РОЗДІЛ

ЗРАЗКОВІ ВПРАВИ

ДО ЗБІРОК ТЕКСТІВ, ТАСЬМ ДО СЛУХАННЯ Й ВІДЕОПЛІВОК

©Alberta Learning. Alberta. Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ДРУГИЙ РОЗДІЛ. ЗРАЗКОВІ ВПРАВИ ДО ЗБІРОК ТЕКСТІВ, ТАСЬМ ДО СЛУХАННЯ Й ВІДЕОПЛІВОК 49

Вступ до другого розділу 53

Конфлікти 57

Надзвичайні люди, надзвичайні події 75

Рішення 107

Як було колись 129

Взаємини між людьми 149

Людська вдача 173

Хоробрість 197

Цікавитись незнаним 217

Два шляхи 237

І сміх, і плач 263

Уяви собі 285

Цікаве 309

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

МЕТА ЗРАЗКОВИХ ВПРАВ

Зразкові вправи до збірок текстів, тасьм до слухання з української літератури та вибраних відеоплівок для вжитку в 7–9 класах української двомовної програми спрямовані передусім на те, щоб 1) допомогти вчителям якомога повніше використати ці матеріяли, 2) забезпечити глибше засвоєння цих матеріялів учнями та 3) полегшити плянування зайнять з використанням даних матеріялів.

- **подані вправи можна використовувати як готові матеріяли або як зразки**

Вам пропонуються зразкові вправи до опрацювання вибраних творів. Вправи згруповані за темами, що пропонуються в збірках текстів, і за тасьмами та відеоплівками, що пасують до цих тем—«Конфлікти», «Надзвичайні люди, надзвичайні події», «Рішення», «Як було колись», «Взаємини між людьми», «Людська вдача», «Хоробрість», «Цікавитись незнаним», «Два шляхи», «І сміх, і плач», «Уяви собі …», «Цікаве». Ви можете використовувати дані вправи як готові матеріяли (у разі пройдення у клясі тих самих творів, що розглядаються в цьому порадникy), або ж, користуючись даними зразками, ви можете творчо пристосувати їх до потреб вашої кляси чи до інших тем і творів. Слід пам'ятати, втім, що види навчальної роботи, запропоновані у зразкових вправах, спрямовані на збалянсований розвиток і закріплення навичок читання, письма та усного мовлення. Якщо ви не плянуєте дотримуватися запропонованої в порадникy комплексної моделі, необхідно намагатися поєднувати різні види навчальної роботи таким чином, щоб зберігати збалянсований підхід до подальшого розвитку цих навичок.

Зразкові вправи до збірок текстів, тасьм і відеоплівок включають подані нижче елементи плянування зайнять та видів навчальної роботи.

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ТВОРОМ

- **необхідно підготувати учнів до сприйняття конкретної теми або проблеми**

Перед початком читання тексту, слухання тасьми чи проглядання відеоплівки необхідно підготувати учнів до сприйняття конкретної теми або проблеми шляхом повторення відповідної лексики, загального ознайомлення з даною темою чи проблемою та стимулювання критичного обговорення різних аспектів цієї теми або проблеми. Для цього вчитель/ка проводить із клясою коротку дискусію за допомогою навідних запитань. Навідні запитання можуть стосуватися загальних знань учнів на дану тему або їхнього

©Alberta Learning, Alberta, Canada

особистого життєвого досвіду. У разі потреби, наприклад, у випадку історичних тем, учитель/ка може коротко подати учням інформацію, необхідну для зрозуміння твору. Під час загального обговорення теми можна використовувати різні наочні посібники, напр., малюнки, таблиці, географічну мапу, тощо. Така дискусія спрямовує учнів на критичне та осмислене сприйняття твору й допомагає розумінню та закріпленню матеріялу.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗРОЗУМІННЯ ПРОЧИТАНОГО/ ПРОСЛУХАНОГО/ ПОБАЧЕНОГО

Після прочитання, прослухання чи переглядання твору вчитель/ка ставить запитання, спрямовані на перевірку того, як учні його зрозуміли. Такі запитання повинні бути достатньо загальними, щоб охопити весь зміст твору (початок, основну проблему, розв'язання цієї проблеми, кінець) і разом з тим достатньо конкретними, щоб обговорити його суттєві деталі. Обговорення цих запитань допомагає учням закріпити розуміння змісту та знання тексту й засвоїти нову лексику (чи повторити стару).

- **бажано, щоб запитання були відкритими**

Бажано, щоб запитання були відкритими, тобто вимагали поширеної відповіді, таким чином сприяючи розвиткові спонтанного (непідготовленого) мовлення. Якщо учні не певні, як відповісти на те чи інше запитання, вони можуть повернутися до тексту та знайти правильну відповідь. Таким чином, запитання на зрозуміння прочитаного, прослуханого або побаченого твору сприяють активній роботі з матеріялом і є необхідним елементом у процесі його засвоєння.

ПИСЬМОВІ ВПРАВИ

Письмові вправи пропонуються після загального ознайомлення з темою та перевірки зрозуміння твору. Письмові вправи спрямовані на подальше закріплення теми шляхом обговорення більш конкретних аспектів твору. Вони мають на меті подальший розвиток навичок писання та вміння застосувати на письмі елементи критичного мислення, напр., уміння пояснити та захистити свій погляд.

- **подальший розвиток навичок писання**

- **різні види письмових завдань**

Запропоновані письмові вправи включають зразки різних видів письмових завдань. Найбільш базовим видом письмових вправ є підбірки заздалегідь підготовлених речень до прочитаного/прослуханого/побаченого твору, в яких окремі слова або фрази пропущені. Учням пропонуються кілька варіянтів можливих відповідей до кожного речення, з-поміж яких вони повинні вибрати та вписати правильну відповідь. Такі вправи можуть використовуватися для швидкої та ефективної перевірки

©Alberta Learning, Alberta, Canada

знання тексту (у класі або для домашньої роботи) або для закріплення ключової лексики.

- **використання знання граматики й лексики для оформлення думок**

Письмові вправи, що вимагають поширеної відповіді, детального пояснення або опису, творчого підходу тощо, спрямовані перш за все на розвиток навичок писання. У таких завданнях учні повинні використати знання граматики й лексики для оформлення своїх думок. У таких вправах учням може бути запропоновано прокоментувати певний аспект або проблему в прочитаному/прослуханому/ побаченому творі, сформулювати та захистити свій погляд на певну проблему, розвинути певну ідею тощо. Такий вид творчого письма надає необмежені можливості як учителеві/льці (для плянування цього завдання), так і учням (для висловлення своєї думки, розвитку уяви тощо).

ДИСКУСІЯ

- **подальший розвиток усного мовлення**

Матеріяли, пропоновані в читанках, на тасьмах до слухання й відеоплівках підібрані таким чином, щоб не тільки доповнити та збагатити елементи навчальної програми для 7–9 кляс, але й якнайширше відобразити зацікавлення учнів підліткового віку. Проведення дискусій на теми, пов'язані з прочитаним матеріялом, сприяє подальшому розвитку усного мовлення. Теми для дискусій можуть бути найрізноманітнішими з тим, щоб відображати зацікавленості та потреби конкретної кляси. Завжди добре спрацьовують дискусії, що пов'язують ситуації, зображені в прочитаному/прослуханому/побаченому творі, із особистим життєвим досвідом учнів.

- **заплянованої або спонтанні дискусії**

Дискусії можуть бути заздалегідь заплянованими або спонтанними. Заплановані/підготовлені дискусії можуть проводитися різними шляхами. Наприклад, учитель/ка може заздалегідь узгодити з учнями тему дискусії, щоб вони могли підготуватися до обміну думками. Дискусія також може бути більш формальною та структурованою: кляса може заздалегідь поділитися на дві дружини й кожна дружина може підготуватися до захисту певного погляду на проблему дискусії.

Учитель/ка може сприяти непідготовленій дискусії, якщо під час зайняття виникає ситуація, коли учні жваво реагують на певну проблему (або на певний погляд), висловлену в тексті. Така спонтанна дискусія завжди цікава й дає учням можливість відчути, що вони можуть за потребою спілкуватися мовою, яку вони вивчають.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

НАОЧНІ ЗАЙНЯТТЯ ТА ОБМІН ДОСВІДОМ

Хоча ця категорія вправ належить до необов'язкової й може використовуватися на розсуд учителя/льки (напр., залежно від наявности навчального часу, ступеня засвоєння матеріялу клясою, потреб даної кляси тощо), зразкові вправи, що пропонуються в цьому розділі, вносять різноманітність у рутину традиційно плянованих зайнять і завжди сприймаються учнями з ентузіязмом. Наприклад, створення живої картини, інсценізація діялогу або постановка сцени із твору дозволяють учням внести рухові та акторські елементи у виконання мовних вправ. Такі вправи сприяють передусім подальшому розвитку усного мовлення, хоча вони також можуть бути спрямовані на закріплення ключової лексики або граматики.

ДОДАТКОВІ ЗАЙНЯТТЯ ДЛЯ РОЗГОРНЕННЯ АБО ПОГЛИБЛЕННЯ ТЕМИ

Аналогічно до попередньої категорії вправ, додаткові зайняття можуть пропонуватися на розсуд учителя/льки. Врави для розгорнення теми включають залучення ширших аспектів опрацьованої теми, напр., учні можуть описати, в яких життєвих ситуаціях вони можуть зіткнутися із конфліктом, що описується в прочитаному тексті. Вправи для поглиблення теми спрямовані на більш детальне ознайомлення з окремими аспектами вивченої теми, напр., учні можуть провести дослідження та зібрати додаткову інформацію про певний факт для поглиблення своїх знань на дану тему.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Конфлікти

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Огляд

до зразкових вправ

Тексти	Сторінка у збірці текстів
Недогадлива донька	2
Украла	10
Кінь та осел	38
Спомини з молодих літ	46
Добродійка	48
Та нехай сміються (жарти)	48

Зразкові вправи до збірки текстів

©Alberta Learning, Alberta, Canada

НЕДОГАДЛИВА ДОНЬКА (І. Костиря)

Конфлікти - збірка текстів, с. 2

Ознайомлення з твором

Учитель/ка обговорює з учнями такі запитання:

1. Як ви вдома допомагаєте батькам?
2. Що батьки для вас роблять? (Наприклад: годують, возять, купують одяг і т. п.)

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Що Настя радила мамі ввесь день?
2. Що робила мама?
3. Що робила Настя?
4. Куди мама й Настя збиралися йти?
5. Чи вони пішли?

Письмові вправи

1. Складіть список того, що мама робила впродовж дня.
2. Як Настя пожаліла маму?
3. Як Настя могла допомогти мамі?
4. Чому мама сказала, що Настя не вміє по-справжньому жаліти?
5. Чи Настя догадалася, як треба жаліти маму та як треба допомагати?

Наочні зайняття та обмін досвідом

У парах учні готують і розігрують перед клясою діялог з оповідання.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

1. Складіть список обов'язків усіх членів родини. (Наприклад: Що мама робить у хаті або для всієї родини? Що тато робить? Що ви робите?)
2. У групах учні порівнюють свої списки, а тоді порівнюють їх з обов'язками Насті та її мами.
3. Виконання яких обов'язків ви вимагатимете від своїх дітей?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

УКРАЛА (Б. Грінченко)

Конфлікти - збірка текстів, с. 10

Ознайомлення з твором

Учитель/ка обговорює з учнями, чому люди інколи крадуть. Учні відповідають на поставлені їм запитання.

1. Чи хтось від вас колинебудь узяв без дозволу щось таке, що йому не належало?
2. Чому він/вона це зробив/ла?
3. Чому люди крадуть?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Кого слід уважати головною героїнею цього оповідання?
2. Який конфлікт зображений в оповіданні?
3. Як учні реагували на вчинок Олександри?
4. Чи думка й поведінка учнів змінилися, коли вони довідалися про бідування Олександри?
5. Що учні зробили, коли довідалися про бідування Олександри?
6. Як ця неприємна подія вплинула на саму Олександру?

Письмові вправи

1. Напишіть, на які риси характеру Олександри ви звернули увагу.
   Напишіть, які риси характеру помітні в учителя.
   Напишіть, якими рисами характеру відрізняється Пріська.
   Учні можуть самостійно вибрати кожен по одному характеру й тоді порівняти результати своїх спостережень.
2. Напишіть, що ви зробили б, якби ви були учнем/ученицею в клясі Олександри.
3. Напишіть, що ви зробили б на місці Олександри.

Дискусія

1. Обговоріть, чи вчитель добре розв'язав конфлікт, який виник у його клясі. Що ви зробили б у подібному випадку?
2. За яких обставин можна взяти щось без дозволу?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Наочні зайняття та обмін досвідом

У групах учні розігрують сцену з прочитаного твору.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

1. Учні усно або на письмі переказують сюжет твору.

Для поглиблення теми:

1. Учні можуть вести дебати на тему: «Чи можна було красти за обставин, у яких опинилася Олександра?»

©Alberta Learning, Alberta, Canada

КІНЬ ТА ОСЕЛ (Езоп)

Конфлікти - збірка текстів, с. 38

Ознайомлення з твором

За допомогою наступних запитань учитель/ка з'ясовує, що учні знають про добровольців і як вони ставляться до добровільної праці.

1. Що таке доброволець?
2. Чому люди стають добровольцями?
3. Яку користь вони мають із своєї добровільної праці?
4. Чи ви або хтось у вашій родині працює як доброволець?

На дошці вчитель/ка записує приклади тих добровільних справ, які виконали учні.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Куди їхав селянин?
2. Якої допомоги осел хотів від коня?
3. Чи кінь йому допоміг? Чому?
4. Чому осел упав?
5. Як селянин допоміг ослові?
6. Чому кінь розсердився?

Письмові вправи

1. Чого ця байка нас навчає? Яка її основна думка?

Дискусія

1. Чи ви колинебудь відмовились комусь допомогти? Чому? Як ви почували себе після того? Чи ви комунебудь допомогли без того, щоб вас просили? Яка була реакція тих, кому ви допомогли?
2. Наведіть приклади, де ви могли б працювати як доброволець: а) удома; б) у школі; в) у громаді.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Наочні зайняття та обмін досвідом

Учитель/ка може показати фільми, відеоплівки або діяпозитиви українських байок, в яких розкривається тема співпраці або допомоги, наприклад: «Чому ялинка взимку зелена?», «Ріпка», «Голодне котенятко».*

Після показу зорових матеріялів учитель/ка проводить дискусію:

1. Які подібні між собою мотиви є в кожній названій байці?
2. Чим ці байки відрізняються одна від одної?

Учні можуть зробити контрастне зіставлення байок.

Додаткові зайняття

Для поглиблення теми:

Працюючи групами або індивідуально, учні створюють свої власні байки. Щоб представити ці байки, учні (або вчитель/ка) вибирають найцікавіші з них і роблять інсценізацію. Якщо вона виявиться успішною, учні можуть записати її на відеоплівку.

*Зоровослухові матеріяли можна придбати в Методичному кабінеті української мови при Канадському інституті українських студій:

Ukrainian Language Education Centre
Canadian Institute of Ukrainian Studies
450 Athabasca Hall
University of Alberta
Edmonton, Alberta, Canada
T6G 2E8
780–432–2904 (телефон)
780–492–4967 (факс)
ulec@ualberta.ca (електронна пошта)
www.ualberta.ca/-ulec (вебсайт)

©Alberta Learning, Alberta, Canada

СПОМИНИ З МОЛОДИХ ЛІТ (Т. О'Фель)

Конфлікти - збірка текстів, с. 46

Ознайомлення з твором

Учитель/ка обговорює з учнями питання взаємостосунків у родині. Відповідаючи на подані нижче запитання, учні діляться власним досвідом:

1. Чи ваші батьки знають про вас так багато, як їм здається?
2. Чого вони про вас не знають?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Коли відбувається дія, зображена у вірші?
2. Скільки членів родини згадано в ньому?
3. Хто не спав?
4. Що хлопець робив?
5. Що мама думала, що він робив?
6. Чому вона так думала?
7. Що тато думав про сина?

Письмові вправи

1. Учні, поділені на групи, пишуть про те, чим хлопець займався всю ніч на думку: а) мами; б) тата; або в) молодшого брата.
2. Опишіть характер хлопців.
3. Опишіть характер мами.

Дискусія

1. Що ви зробили б, якби ви були батьками цього хлопця й довідалися, що він вас дурить?
2. Чи ви іноді також робите подібні речі? (Напр., батьки думають, що ви вчитеся, а ви дивитеся на телевізор; батьки думають, що ви в бібліотеці, а ви в приятеля.)

Додаткові зайняття

Для опанування теми:

Учні вивчають вірш напам'ять.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ДОБРОДІЙКА

Конфлікти - збірка текстів, с. 48

Ознайомлення з твором

Учні обговорюють значення слова добродій/добродійка та наводять приклади.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Чого хлопчик не міг зробити?
2. Хто йому допоміг?
3. Чи хлопчик справді хотів увійти до хати?
4. Чому він пробував натиснути у дверях дзвінок?
5. Чи жінка справді була добродійкою?

Письмові вправи

1. Напишіть коротеньку оповідь, описуючи реакцію пані, коли вона довідалася, що сталося.

Дискусія

1. Чи ви колись таке робили?
2. Скільки вам тоді було років?
3. Чи вас колись зловили на такому вчинку?

Наочні зайняття та обмін досвідом

Учні в групах інсценізують жарт.

Додаткові зайняття

Для опанування теми:

Видумайте жарт і розіграйте його в клясі.

Для розгорнення теми:

Напишіть, яку неприємність мала пані, коли двері відчинилися, а вона не втікла. Можна з цього зробити інсценізацію.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ТА НЕХАЙ СМІЮТЬСЯ (ЖАРТИ)

Конфлікти - збірка текстів, с. 48

Ознайомлення з твором

За допомогою наступних запитань учитель/ка допомагає учням визначити, що таке жарти та як їх застосовують:

1. Що таке жарт?
2. Чи жарти потрібні?
3. Де друкуються жарти?
4. Чи ви колинебудь жартуєте? З ким? Коли? й т. д.
5. Чи можете ви переповісти якісь жарти в клясі?

(Учитель/ка роздає кілька вибраних жартів.)

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Чи цей жарт створений з погляду дитини чи дорослого?
2. Яка основа цього жарту?
3. Що або кого цей жарт висміює?
4. Чи ви могли б уявити таку ситуацію?
5. Напишіть, чи ви колись були в подібній ситуації.

Письмові вправи

1. Напишіть жарт про смішну пригоду, що сталася з вами або з кимось із ваших знайомих.

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Виберіть один жарт і власними словами перекажіть його зміст на письмі.
2. Виберіть жарт і намалюйте відповідний малюнок.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

Кляса вибирає п'ять жартів і знайомить з ними своїх друзів і родичів. Пізніше учні звітують у клясі про наслідки й обговорюють, чому окремі жарти були смішнішими, ніж інші. (Напр., чи дорослі щиро сміялися з тих самих жартів, що й діти або юнаки?)

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Твори	Тасьма	
	Кляса	Координати*
Пчілка і зозуля	7	4A3
Дума про розмову Дніпра з Дунаєм	7	5A1

*Перший номер—число тасьми; літера—сторона тасьми; другий номер—число запису (твору) на даній стороні тасьми. Наприклад, координат «4A3» означає: тасьма 4, сторона А, 3-й твір.

Зразкові вправи до «Тасьм до слухання з української літератури (7–9 кл.)»

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ПЧІЛКА І ЗОЗУЛЯ (О. Олесь)

Конфлікти - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

Учитель/ка проводить дискусію, з'ясовуючи, як звірі, птахи, комахи та природа на загал готуються до зими. Як люди готуються до зими? Чи бувають випадки, коли природа та тваринний світ несподівано захоплені ранньою зимою? Чи бувають випадки, коли людей також зненацька захоплює рання зима? Як ми всі (люди та природа) на це реагуємо? Чи є такі, що менше терплять від таких несподіванок?

Вправи до слухання

(За роздавальним матеріялом див. Додаток 1.)

1. Учні виповнюють подану нижче схему під час першого слухання.

Сотворіння або явище природи	Чим займається
Горобчик	
Комашка	
Дятел	
Жук	
Вітер	
Пчілка	
Зозуля	

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

Щоб перевірити, чи учні зрозуміли прослуханий твір, учитель/ка ставить їм наступні запитання:

1. Що зозуля хотіла, щоб пчілка з нею робила?
2. Перечисліть усі речі, які зозуля хотіла бачити й чути.
3. Про який гріх говорить пчілка?
4. У чому зозуля переконує пчілку?
5. Чому пчілка вибачається, що не має часу?
6. Що станеться із зозулею взимку?
7. Де ця розмова відбувається?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

8. Про що пчілка мусить дбати навесні?
9. Чому зозуля засмутилася?

Дискусія

1. Чому зозуля хотіла, щоб пчілка покинула свою працю?
2. З якою метою переконувала пчілка зозулю?
3. Яке сотворіння виявляло відповідальність і добре ставлення до праці?
4. Чи зозуля мала добре виправдання щодо свого ставлення до життя?
5. Які можливі наслідки безвідповідальности?

Письмові вправи

(За роздавальним матеріялом див. Додаток 1.)

1. За поданою схемою учні індивідуально визначають, як вони готуються до різних подій.

До чого готуємося	Як готуємося
До майбутньої професії	
До кінцевих іспитів	
До дводенної екскурсії в гори з клясою	

2. У групах учні порівнюють і доповнюють свої схеми. Виповненими схемами можна користуватися під час самостійного писання.

Додаткові зайняття

У групах учні вигадують нещасний випадок: сталася трагедія, бо зозуля через поранення не може відлетіти до теплого краю на зиму. Вони створюють діялог у формі вірша, що відбувається між зозулею та пчілкою перед початком зими. Яку пораду пчілка дасть зозулі? Яку допомогу пчілка може надати зозулі? Чи вона повинна її врятувати? Закінчений вірш можна записати на тасьму.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

ДУМА ПРО РОЗМОВУ ДНІПРА З ДУНАЄМ

Конфлікти - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

1. Учні оглядають мапу України (історичну, якщо можливо), шукаючи відомі місця з козацької доби, а особливо місця, згадані в думі: Дунай, Дніпро, Хортицю, Січ. Потім вони перерисовують мапу із зазначеними місцями у свої зошити.
2. Учитель/ка коротко розповідає учням про те, хто такі козаки, чим вони займалися та з ким воювали, детальніше згадуючи турків і татар.
3. Учитель/ка говорить учням про козацькі думи: які в них теми, звідки вони взялися, хто їх складав і так далі.

Вправи до слухання

1. Під час слухання думи учні записують приклади персоніфікації й пояснюють їх після слухання.
2. Під час слухання учні записують слова або фрази, які описують, що козаки робили або козацьке життя на загал, напр.: «Огнем–мечем воювали».

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

Щоб перевірити, чи учні зрозуміли прослуханий твір, учитель/ка ставить їм такі запитання:

1. Між ким ведеться розмова в думі?
2. Про що Дніпро питає Дунай?
3. Що Дунай відповідає Дніпрові?
4. Як давно Дунай останній раз бачив у себе козаків?
5. Чого козакам не сталося, за словами Дунаю?
6. Де живуть козаки?
7. Що вони роблять?
8. Що козаки здобули у своїх боях?
9. Про що козаки молилися?

Дискусія

1. Чому Україні були потрібні козаки?
2. Яка користь була з козаків?
3. Які вони були?
4. Чому про них складали думи?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Письмові вправи

1. Напишіть своїми словами про те, що в цій думі оспівується.
2. Учні можуть написати такі композиції:
   - лист від козака до дівчини, в якому він описує свої вчинки на війні;
   - лист від дівчини до козака, в якому вона скаржиться на його спосіб життя;
   - звіт татарського шпигуна до турецького султана про поведінку козаків.

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Учні у групах складають свою думу про козаків сучасною мовою, підшукують відповідну музику для акомпаньяменту й записують на тасьму або на відеоплівку.
2. Учні у групах складають думу (баляду) на сучасну тему, у якій зображується героїчний вчинок. Записують з музичним супроводом на тасьму або з драматичною інтерпретацією на відеоплівку.
3. Учні знаходять інші думи й читають їх або слухають думи, записані на інших тасьмах з цієї серії. Порівнюють з думою, яку раніше слухали в класі. Чим вони різняться? Чим подібні?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Надзвичайні люди, надзвичайні події

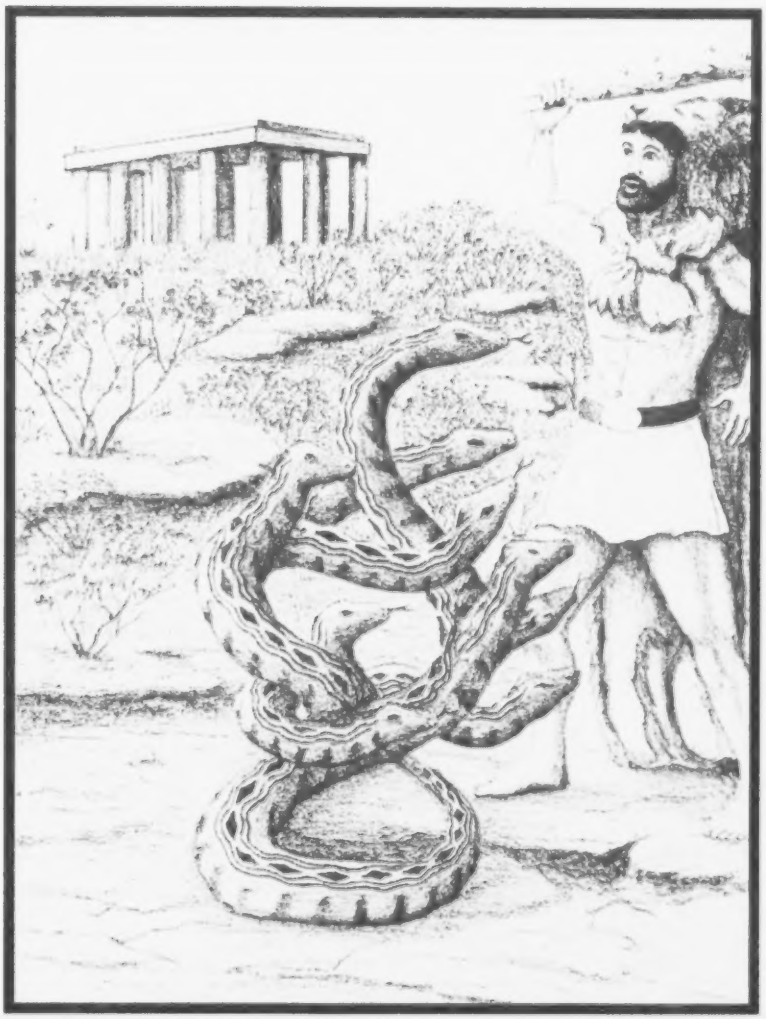

©Alberta Learning. Alberta. Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Тексти	Сторінка у збірці текстів
За батька	2
Святий Миколай	18
Котигорошко	26
Дедал та Ікар	44
Дев'ятдесят дев'ять	58

Зразкові вправи до збірки текстів

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЗА БАТЬКА (І. Педерцанім)

Надзвичайні люди, надзвичайні події - збірка текстів, с. 2

Ознайомлення з твором

На географічній мапі учні шукають Чорне море.

1. Як би ви попливли човном/кораблем з Чорного до Середземного моря, а тоді до Атлантійського океану?
2. Про який фах звичайно мріють ті люди, що живуть біля моря?
3. Чи цей фах безпечний?
4. У чому полягає його небезпека?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Як звуть персонажів цього оповідання?
2. Про що мріяв і думав Василько?
3. Чому Василько хотів їхати з батьком?
4. Що про це думала його мама?
5. Що думав його батько?
6. Назви три моря та океани, якими вони пливли.
7. Чому Василькові подобалося бути моряком?
8. Як вони довідалися, що буде буря?
9. Як довго тривала буря?
10. Що моряки побачили з «Чайки» після бурі?
11. Чому морякам було важко рятувати людей?
12. Хто впав у воду?
13. Хто без роздуму скочив рятувати дівчинку?
14. Що з ним сталося?
15. Що акула зробила Василькові?
16. Чому Василько став героєм?

Письмові вправи

1. Напишіть, у яких випадках ви наважилися б ризикувати своїм життям.

Дискусія

1. Чи Василько зробив помилку, кинувшись рятувати батька?
2. Як ви думаєте, чи Василько знав, що він загине?
3. А, знаючи це, що б він, на вашу думку, зробив? Чи кинувся б він тоді у воду?
4. Чому Василько врятував тата?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Наочні зайняття та обмін досвідом

Нарисуйте мапу подорожі корабля «Чайка». Зазначте на мапі великі моря та країни, які описані в оповіданні. Покажіть, де, на вашу думку, відбулася трагедія.

Додаткові зайняття

Для опанування теми:

Зробіть список головних подій оповідання.

Для розгорнення теми:

Напишіть посмертну згадку про Василька.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

СВЯТИЙ МИКОЛАЙ

Надзвичайні люди, надзвичайні події - збірка текстів, с. 18

Ознайомлення з твором

Учитель/ка привертає увагу учнів до того, що окремі міста, вулиці й т. д. мають назви святих, напр.: містечко Сент-Пол, ріка Святого Лаврентія, школа Святого Матея. Учні відповідають на такі запитання:

1. Чому виникли такі назви?
2. Що значить бути святим?
3. Чому і за яких обставин певні люди стали святими?
4. Чи ви колинебудь читали розповіді про святих або, можливо, бачили кінофільм про їхнє життя?
5. Що ви знаєте про св. Миколая?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Коли жив святий Миколай?
2. На який місяць припадає свято св. Миколая?
3. Де св. Миколай народився?
4. Що зробив йому вуйко?
5. Який фах мав св. Миколай?
6. Що св. Миколай зробив зі своїм майном?
7. Чому три дочки бідного чоловіка не могли вийти заміж?
8. Як їм допоміг св. Миколай?
9. Як імператор Константин довідався, що його старшини не були винні?
10. Як він довів, хто казав неправду?
11. Що приснилося купцеві?
12. Яка незвичайна подія сталася, коли він прокинувся?
13. Де й коли помер св. Миколай?
14. Де знаходиться ікона св. Миколая в українських церквах?
15. Чиїм опікуном вважається св. Миколай?

Письмові вправи

1. Намалюйте св. Миколая та Санта Клоса.
2. Зверніть увагу на те, як поводяться св. Миколай і Санта Клос. На схемі зазначте подібності й різницю між ними. Наприклад, можна порівняти:
   а) Як вони виглядають?
   б) Коли вони приходять—на Святий вечір чи за два тижні перед Різдвом?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

в) Як ставиться до них церква?
г) Де вони залишають подарунки?

Дискусія

1. Як св. Миколай виглядав?
2. Хто йому допомагав?
3. Що діялося на святі?
4. Чи св. Миколай приходить до вашого дому?
5. Чи ви думаєте, що св. Миколай—це український Санта Клос?

Наочні зайняття та обмін досвідом

Вивчіть клясою пісню «Ой хто, хто Миколая любить»:

«Ой хто, хто Миколая любить,
Ой хто, хто Миколаю служить,
Тому святий Миколай,
На всякий час помагай,
Миколаю!»

Додаткові зайняття

Для поглиблення теми:

Учні пишуть додатковий куплет до пісні «Ой хто, хто Миколая любить».

Для розгорнення теми:

Учні готуються до інтерв'ю зі св. Миколаєм. Вони намагаються довідатися, які критерії св. Миколай застосовує в розподілі подарунків. Хто дістає подарунки? (бідні діти, чемні діти й т. д.) Як св. Миколай оцінює дітей? Чи вони всі для нього однакові? Хтось може зіграти ролю св. Миколая й відповісти на ці запитання.

Резервний проєкт:

Довідайтеся, чому св. Миколай зображується на українських іконостасах і чому цей святий має таке велике значення в українській культурі.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

КОТИГОРОШКО

Надзвичайні люди, надзвичайні події - збірка текстів, с. 26

Ознайомлення з твором

Перегляньте вибрані відеоплівки з серії «Українські народні казки», видані телевізійним каналом/станцією «ACCESS».

Учитель/ка проводить дискусію з учнями на тему українських народніх казок. Учні розповідають, які казки вони пам'ятають.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Скільки синів і дочок мали чоловік і жінка?
2. Що пішли робити сини чоловіка й жінки?
3. Що їхня дочка мала робити?
4. Як змій обдурив дочку?
5. Що змій зробив із братами?
6. Яке чудо сталося при криниці?
7. Що Котигорошко витяг з ями?
8. Що коваль зробив із заліза?
9. Яким способом Котигорошко випробував булаву?
10. Хто кого вбив?
11. Як зрадили брати Котигорошка? Чому вони таке вигадали?
12. Що вміли робити Вернигора, Вернидуб і Крутивус?
13. Як поводився дід з Вернигорою, Вернидубом і Крутивусом?
14. Що Котигорошко зробив дідові?
15. Що вони знайшли на дні глибокої ями?
16. Чому Котигорошка залишили в ямі?
17. Кого Котигорошко врятував від дощу?
18. Чому гриф вирішив допомогти Котигорошкові?
19. Що вони взяли зі собою в подорож?
20. Яке м'ясо дав Котигорошко грифові наприкінці подорожі?
21. Яке чудо сталося?
22. Чому сварилися друзі?
23. Як закінчилася казка?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Письмові вправи

1. Опишіть зовнішній вигляд Котигорошка й намалюйте його.
2. Напишіть вірш або баляду про Котигорошка.
3. Зробіть список усіх пригод Котигорошка та проілюструйте його своїми малюнками.
4. Напишіть короткий нарис з погляду змія.
5. Опишіть або розкажіть, як, на вашу думку, Котигорошко покарав своїх «друзів» наприкінці казки.
6. Зробіть список усього неможливого або чародійного, що сталося в цій казці.

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Підготуйте сценічне читання окремої частини цієї казки й виконайте його в класі.
2. Намалюйте якийнебудь епізод із цієї казки.
3. Створіть живу картину з якоїсь її частини.
4. Уявіть, що ви один із головних персонажів цієї казки. Розкажіть про себе.

Додаткові зайняття

1. Приготуйте інсценізацію модернізованої народньої казки.
2. Створіть свою власну народню казку.
3. Створіть дитячу радіопередачу про Котигорошка.
4. Запишіть на відеоплівку ваше виконання цієї казки.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ДЕДАЛ ТА ІКАР

Надзвичайні люди, надзвичайні події - збірка текстів, с. 44

Ознайомлення з твором

1. Учитель/ка коротко розповідає учням про стародавню грецьку культуру та про грецькі міти.
2. Учитель/ка показує фільм або діяпозитиви про Грецію та її старовинні будинки, скульптури й т. д.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Який фах мав Дедал?
2. Чим він славився?
3. Чому цар Мінос не відпускав Дедала додому?
4. Що Дедал робив на острові Крит?
5. Як Дедал зробив крила?
6. Яку пересторогу батько дав синові?
7. Що сталося з Дедалом та Ікаром?

Письмові вправи

1. Прочитайте уривок цього міту від початку до того місця, яке закінчується реченням: «Треба навчитися літати, як птахи!».
   Чи ви думаєте, що люди колинебудь будуть літати, як птахи? Поясніть свою думку. Опишіть, як саме або чому ви вважаєте, що це неможливо.
2. Що цей міт розповідає нам про вірування давніх греків? Чи з вами колинебудь сталося щось погане через те, що ви не слухали поради старших? Напишіть або розкажіть про цей випадок.

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Поділившись на групи, створіть новітній міт.
2. Намалюйте ілюстрацію на підставі свого міту.
3. Приготуйте інтерв'ю з Дедалом.
4. Напишіть нарис на тему: «Кому у вашому місті бракує статуї?» Поясніть свій вибір.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

1. Придумайте інший спосіб утечі з острова Крит для Дедала та Ікара.
2. Підіть на прогулянку до мистецької галерії, яка має виставлені скульптури.
3. Принесіть невеличку статую або фотографію статуї до кляси. Опишіть її зовнішній вигляд.
4. Учні діляться на пари. Один із кожної пари стає скульптором і, надаючи певної пози партнерові, робить з нього якусь статую.
5. Учні вільно рухаються під музику. У той момент, коли перестає грати музика, учні «замерзають». Стоячи на одному місці зі заплющеними очима, учні уявляють, хто вони й де вони знаходяться. Коли вчитель/ка подає знак, вони розплющують очі, «статуї» оживають і розігрують імпровізовану сцену.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ДЕВ'ЯТДЕСЯТ ДЕВ'ЯТЬ (О. Возняк)

Надзвичайні люди, надзвичайні події - збірка текстів, с. 58

Ознайомлення з твором

Учитель/ка просить учнів назвати імена трьох героїв. Потім учитель/ка проводить дискусію про історичних і сучасних героїв, приділяючи увагу таким запитанням:

1. Хто такий герой?
2. Чи всі популярні люди герої?

Після цього учні в класі досліджують життя й особистість улюбленого героя.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Чому ця розповідь називається «Дев'ятдесят дев'ять»?
2. Звідки кажуть походить рід Грецьких?
3. Кому Грецький завдячує своїм успіхом?
4. Жартуючи, Вейн каже, що він мало журиться тим, що про нього пишуть. Чому?
5. Який фах мав батько Вейна?
6. Що батько робив, щоб не перевантажувати Вейна працею?
7. Які стосунки Вейн хоче мати зі своїм сином?
8. Чи Вейн усе робив так, як казав йому батько?
9. Що Вейн вважає дуже несправедливим?

Письмові вправи

1. Підсумуйте, чому Вейн Грецький вважається героєм.
2. Створіть «словесного павука» зі слів і фраз, які описують характер Вейна Грецького.
3. Напишіть життєву лекцію за порадами Грецького.

Дискусія

1. Виберіть ілюстрацію з оповідання й поясніть, що вона символізує.
2. Чи Вейн Грецький буде вважатися героєм через сто років?
3. Назвіть героїв з минулих часів, яких ми ще й дотепер вважаємо надзвичайними.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Наочні зайняття та обмін досвідом

Хто був героєм Грецького й чому саме? (Горді Гау)

Додаткові зайняття

Напишіть картку подяки людині, якій ви завдячуєте своїм успіхом.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Твори	Тасьма	
	Кляса	Координати*
Снігуронька	8	2А1
Талант	7	3Б2
Шамба	7	2Б2

*Перший номер—число тасьми; літера—сторона тасьми; другий номер—число запису (твору) на даній стороні тасьми. Наприклад, координат «2А1» означає: тасьма 2, сторона А, 1-й твір.

Зразкові вправи до «Тасьм до слухання з української літератури (7–9 кл.)»

©Alberta Learning, Alberta, Canada

СНІГУРОНЬКА (Н. Забіла)

Надзвичайні люди, надзвичайні події - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

Учитель/ка проводить дискусію, ставлячи учням такі запитання:

1. Є багато людей, які хотіли б мати дітей, але не можуть. Який вихід існує для цих людей?
2. Які бувають надзвичайні способи розв'язання цієї проблеми?
3. Що окремі люди роблять у крайньому розпачі?
4. Чи їхні способи зарадити собі завжди чесні й законні?

Вправи до слухання

(За роздавальним матеріялом див. Додаток 1.)

1. Під час першого слухання учні закінчують наведені нижче уривки речень, вибираючи для кожного найкращий відповідник з-поміж чотирьох запропонованих. Опісля учні знову слухають твір і перевіряють зроблені вписи.

   1. Дід і баба
      а) жили під солом'яною стріхою
      б) сиділи біля віконця ввечері
      в) дивилися, як діти розважалися у дворі
      г) усі подані вище відповіді

   2. Зі снігу білого
      а) дочку зробили
      б) бабу снігову зробили
      в) зробилася гора
      г) дітвора зробила дочку

   3. На снігову ляльку
      а) сніг падав
      б) чорна галка сіла
      в) з галки чорне пір'я сіло
      г) немає правильної відповіді

   4. Дівчатко
      а) ожило
      б) почервоніло
      в) мало ляльку
      г) бачило синє небо зимове

©Alberta Learning, Alberta, Canada

5. Снігуронька
   а) мала галяче крило
   б) любила ляльку
   в) мала чорні коси
   г) мала червоні очі

6. У хатці діда й баби
   а) щастя й радість
   б) чисто, прибрано
   в) вишивки по рушниках і на подушках
   г) усі подані вище відповіді правильні

7. Дочка діда й баби
   а) не нанесла води
   б) любить співати
   в) працьовита, але сумна
   г) не має приятелів

8. У снігу
   а) Снігуронька гуляє з бабою й дідом
   б) Снігуронька відстає від дітей
   в) Снігуронька боїться морозу
   г) Снігуронька ще кращою стає

9. Коли сонечко стало пригрівати,
   а) донечка раділа
   б) донечка усміхалася
   в) донечка ховалася в затінок
   г) донечка з дітьми гратися пішла

10. Коли ліси стали зелені,
   а) дівчата просили Снігуроньку бавитися
   б) Снігуронька стала бліда й зажурена
   в) мама й тато запропонували йти в ліс
   г) усі подані вище відповіді правильні

11. У лісі
   а) дівчата робили вінки з квітів
   б) дівчата слухали, як дзвони дзвонили
   в) дівчата скакали в річку
   г) дівчата коників-стрибунців знайшли

©Alberta Learning, Alberta, Canada

12. Дівчата зробили вогонь
    а) і Снігуронька злякалася
    б) і скакали через нього
    в) і кинули Снігуроньку в нього
    г) і хмари прийшли з дощем

13. Снігуронька
    а) дзвонила в дзвони, як бачила хмари
    б) стрибнула в річку та втопилася
    в) була щаслива, бо високо полетіла
    г) скочила через вогонь і розтанула

14. Хмарка
    а) зробила дощ, щоб усе росло та цвіло
    б) співає так, як Снігуронька
    в) весела
    г) забрала Снігуроньку від мами й тата

2. Учні пишуть прозою короткий переказ вірша.

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. У казці «Снігуронька» ви почули, як бездітні дід і баба придбали собі дочку. Прочитайте подані уривки з народніх казок. Визначте, які інші надзвичайні засоби уживали персонажі в цих казках, щоб створити життя.

Кривенька качечка

Були собі дід та баба, та не було в них дітей. От вони собі сумують, а далі дід і каже бабі:

— Ходім, бабо, в ліс по гриби!

От і пішли; збирає баба гриби, коли дивиться—у кущику гніздечко, а в гніздечку качечка сидить.

От вона дідові:

— Дивись, діду, яка гарна качечка!

А дід і каже:

— Візьмемо її додому, нехай вона в нас живе.

Стали її брати, коли дивляться, аж у неї ніжка переломлена. Узяли її тихенько, принесли додому, зробили їй гніздечко, обложили його пір'ячком і посадили туди качечку, а самі знов пішли по гриби. Вертаються, аж дивляться, що в них так прибрано, хліба напечено, борщик зварений. От вони до сусідів:

— Чи не бачили кого?

Кажуть:

— Бачили якусь дівчину, від криниці воду несла. Така, кажуть, гарна, тільки трошки кривенька!

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Солом'яний бичок

Жили собі дід та баба. Дід смолу гнав, баба вдома сиділа, мички пряла. Якось баба напалась на діда:

— Зроби та й зроби мені, діду, солом'яного бичка та осмоли його смолою.

— Що ти, дурна, говориш, навіщо тобі той бичок здався?

— Зроби, я вже знаю навіщо.

Дід—нічого робити—узяв, зробив солом'яного бичка й осмолив його смолою. Уранці баба набрала мичок і погнала солом'яного бичка пасти. Сама сіла, пряде кужіль і приказує:

— Пасись, пасись, бичку, на травиці, поки я мички попряду!

Телесик

Жили собі дід та баба. Уже й старі стали, а дітей нема. Журяться дід та баба: «Хто нашої смерти догляне, що в нас дітей нема?» От баба й просить діда:

— Поїдь, діду, в ліс, вирубай там мені деревинку та зробимо колисочку, то я положу деревинку в колисочку та й буду колихати; от буде мені хоч забавка!

Дід спершу не хотів, а баба все просить та просить. Послухався він, поїхав, вирубав деревинку, зробив колисочку. Положила баба ту деревинку в колисочку—колише й пісню співає:

Люлі-люлі, телесику,
Наварила кулешику,—
І з ніжками, і з ручками,
Буду тебе годувати!

Колихала–колихала, аж поки полягали вони ввечері спати. Устають уранці—аж з тієї деревинки та став синок маленький. Вони так зраділи, що й не сказати! Та й назвали того синка Телесиком.

Котигорошко

А той чоловік і жінка ждуть та й ждуть синів,—нема.

От якось пішла жінка на річку прати, коли котиться горошина по дорозі. Жінка взяла горошину й з'їла. Згодом народився в неї син. Назвали його Котигорошком.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Додаткові зайняття

У групах учні складають свій вірш під заголовком: «Снігурчик, сніговий шибеник». У вірші треба розповісти про комічні пригоди пустотливого та збиточного снігового сина.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ТАЛАНТ (Л. Ляшенко)

Надзвичайні люди, надзвичайні події - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

1. Учитель/ка проводить дискусію, ставлячи учням такі запитання:

   а) Що таке талант?
   б) Чи людина народжується з талантом, чи талант можна придбати за допомогою наполегливого навчання?
   в) Чи всі люди мають якийсь талант?
   г) Чи талановиті люди завжди мають нагоду виявити свій талант?
   ґ) Яких талановитих людей ви особисто знаєте або про яких талановитих людей ви щонебудь чули?

2. Учитель/ка просить учнів дати коротку письмову відповідь на таке запитання: Яким талантом я найбільше обдарований/а?

3. Учні індивідуально читають свої відповіді перед клясою або перед малими групами.

Вправи до слухання

(За роздавальним матеріялом див. Додаток 1.)

1. Перед першим слуханням твору вчитель/ка роздає учням надрукований на наступній сторінці список подій в оповіданні. Під час слухання учні відповідають, чи подане речення збігається зі змістом твору, чи ні. Проти кожного правильного речення учні пишуть пояснення, чому Архип так зробив, або чому бабуся так зробила. Проти кожного неправильного речення учні подають своє виправлення, щоб узгодити його зі змістом прослуханого твору.

2. Можна другий раз прослухати все оповідання або уривки з нього, щоб учні перевірили свої відповіді.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Подія	Так/Ні	Причина/Виправлення
До села Будяки приїхала кіноекспедиція.		
Бабуся хотіла, щоб Архип пішов з дітьми туди, де знімали фільм.		
Архип не послухав бабусі й пішов туди, де знімали фільм.		
Архип зголосився на виконання ролі у фільмі.		
Режисер був незадоволений з Архипової гри.		
Архип відвернувся, коли побачив бабусю.		
Бабуся не впізнала Архипа на колінах Сковороди.		
Архип закінчив свою ролю, але не переодягнувся.		
Бабуся впізнала Архипа, але вдавала, що не знає його.		
Архип хотів обдурити бабусю, кажучи, що він чужа дитина, сирота.		
Бабуся плакала, бо її онук утік з дому.		
Архип признався бабусі, хто він справді є.		

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

Щоб перевірити, чи учні зрозуміли прослуханий твір, учитель/ка ставить їм наступні запитання:

1. Яка чутка пішла по селі Будяки?
2. Чи Архипова бабуся була захоплена кіноекспедицією?
3. Чи Архип дістав дозвіл від бабусі йти туди, де знімали фільм?
4. Про кого мали знімати фільм?
5. Чому Архип не сидів удома? Куди він пішов?
6. Чому режисер розсердився й припинив знімання фільму?
7. Як сталося, що Архипові дали головну ролю—сидіти на колінах у Сковороди?
8. Чи Архип добре грав ролю? Чи режисер був задоволений ним?
9. Що Архип зробив, коли побачив свою бабусю між людьми?
10. Чому він ховався від бабусі?
11. Чи бабуся впізнала свого внука–актора? Чи Архип вірив, що він перехитрив бабусю?
12. Що Архип попросив Марка Івановича, коли той дав дітям дозвіл переодягатися? Чому він це хотів зробити?
13. Коли Архип повернувся ввечері до бабусі, чи вона знала, хто він насправді?
14. Що бабуся запропонувала йому?
15. Чому Архипові стало шкода бабусі? Що він тоді зробив?
16. Чому бабуся зраділа?

Дискусія

1. Чи ви вірите, що Архип був дійсно талановитим?
2. Які ознаки його таланту ви можете назвати?
3. Чи бабуся повинна була заборонити Архипові йти дивитися, як знімали фільм?
4. Чи Архипові треба було без дозволу йти туди, де знімали фільм?
5. Як ви думаєте, чому бабуся не хотіла, щоб Архип туди йшов?
6. Чи бабуся повинна була його покарати за те, що він її не послухав?

Письмові вправи

Після дискусії вчитель/ка завдає учням письмову вправу на тему:

- Що ви зробили б на місці бабусі?
  Або:
- Що ви зробили б на місці Архипа?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. У парах учні готують сценки й виступають перед клясою. Сценка зображує два окремі уривки з прослуханого оповідання, але з дещо зміненим змістом: а) бабуся впізнає Архипа на колінах у артиста–Сковороди та сердиться, що він не послухав її наказу; б) Архип повертається додому після зіграння ролі, а бабуся вже чекає на нього з наміром посварити й покарати його.

2. У групах учні звітують на тему таких запитань:

   - Чому люди занедбують талант? З яких причин?
   - Як треба плекати талант?
   - Як упізнати талант у дитини?

   Кожна група мусить вибрати голову, писаря та звітового. Кожна група звітує клясі.

Додаткові зайняття

Учні уявляють і описують, які можливості існують для Архипа в майбутньому, якщо в нього дійсно є талант до праці театрального актора або кіноактора. Можливе розгорнення теми:

- Архип—яскрава зірка, яка раптово засяяла на кіноекранах
- Архип їде до Голлівуду
- Архип отримує найвищу нагороду як кіноактор.

Можливі форми: есей, оповідання, п'єса, стаття з газети, яка описує Архипові успіхи.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ШАМБА (М. Трублаїні)

Надзвичайні люди, надзвичайні події - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

Учитель/ка проводить дискусію про подорожування до інших, далеких країв. Учні розповідають про власні подорожі, якщо вони мають такий досвід. Далі розмова ведеться про відпочинкові подорожі. Чим вони відрізняються від інших подорожей? Які бувають курорти? Де переважно курорти розташовані? Що люди роблять під час вакацій, зокрема на курортах? Чи під час подорожей учні зустрічали колинебудь цікавих людей?

Вправи до слухання

Учні слухають кожний записаний уривок твору окремо й відповідають на подані нижче запитання для перевірки зрозуміння прослуханого. Учні слухають кожний уривок удруге й записують одним або двома реченнями, які події зображені в ньому, пропускаючи другорядні подробиці та окреслюючи тільки найважливіші з них своїми словами. Після слухання останнього уривка учні повинні мати короткий зміст усього прослуханого матеріялу.

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

Щоб перевірити, чи учні зрозуміли прослуханий твір, учитель/ка ставить їм такі запитання:

Хлопчик з моря

1. Де розташована Абхазія?
2. Що там робив оповідач?
3. Чому дерев'яна паличка тонула у воді?
4. Як оповідач і його приятель уперше зустріли хлопчика, якого звали Шамба?
5. Що Шамба робив під водою?

Морське страховище

1. Що сталося саме тоді, коли рибалки вирішили припинити ловлення риби?
2. Чому Шамба впав у воду?
3. Що то за «чорта» піймали?
4. Що Шамба зробив веслом? Чому він так зробив?
5. Коли нарешті вони витягли страховище з моря, що вони побачили в його пащі? Як це сталося?
6. Що вони зробили з морським чортом?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Буря на морі

1. Куди товариші втрьох попливли зранку?
2. Чому вони не ловили риби?
3. Чому вони вирішили повернутися до берега?
4. З якої причини вони не могли приплисти до самого берега?

Плавець

1. Як далеко була рятувальна станція від тих, що стояли на березі?
2. Що Шамба зробив, коли люди на човні готові були покласти весла?
3. Навіщо Шамба мав линву навколо пояса?
4. Як нарешті вони врятувалися й вийшли на берег?

Новорічний подарунок

1. Яке деревце росте в кімнаті оповідача? Звідки воно?
2. Коли мандарини достигли? Скільки їх було?
3. Ким був несподіваний гість?
4. Що було в пакунку, який Шамба привіз з Абхазії?
5. Чому це був надзвичайний подарунок?

Дискусія

1. Куди люди подорожують, якщо хочуть утекти від зими до теплого клімату?
2. Чому місцевості з тропічним кліматом приваблюють туристів?
3. Які бувають небезпеки, пов'язані з тропічним кліматом?
4. Яку небезпеку може спричинити погода? (Учні можуть дискутувати про наявність штормів і ураганів.)
5. Які почуття можуть з'являтися в людей під час небезпеки?

Письмові вправи

1. Учні слухають відповідні уривки і:
   - описують морський шторм
   - малюють морське страховище.

2. Учні пишуть те, що, на їхню думку, автор міг би записати у своєму щоденнику:
   - після зустрічі з Шамбою
   - після пригоди з морським страховищем
   - після бурі на морі.

   Учні потім записують у щоденник Шамби його думки про ті самі події.

Учні читають перед клясою або в окремих групах свої композиції.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Додаткові зайняття

1. Вигадайте ще одну можливу пригоду з Шамбою на підставі того, що ви знаєте про нього з інших подій оригінального оповідання.
2. У групах напишіть баляду про героя Шамбу та його цікаві пригоди в Абхазії.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Легенда	Програма
Напе і миші	5

©Alberta Learning, Alberta, Canada

НАПЕ І МИШІ

Надзвичайні люди, надзвичайні події –
відеоплівка «Леґенди степових індіянів у ляльковых силюетах»

Ознайомлення з твором

Кожний народ має певні вірування про тварин, і саме тому в літературі тварини часом мають людські риси й поводяться, як люди. Яка риса належить до якої тварини в українській літературі?

Риси	Тварини
відважний (-а, -е, -і)	бджола
гордий	лис
повільний	заєць
працьовитий	вовк
боязкий	осел
незґрабний	пес
вірний	пава
упертий	ведмідь
неситий	черепаха
хитрий	орел

Зайняття під час перегляду

1. Учні перший раз переглядають відеоплівку. Під час перегляду учні у групах зазначають, якими людськими рисами наділена природа. Наприклад:

   Риси тварин Риси рослин Риси неживої природи

2. Під час другого перегляду відеоплівки учні в групах упорядковують наступні речення таким чином, щоб вони послідовно відтворяли події сюжету.

   - Напе падає в річку.
   - Чоловіки розбивають оленячий череп.
   - Люди стріляють у Напе.
   - Напе іде по дорозі.
   - Люди приймають Напе за водяника.
   - Люди пізнають Напе по голосу.
   - Люди втікають і залишають Напе самого.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Запитання для перевірки зрозуміння побаченого

1. Де блукав старий Напе? (по степах)
2. Що раптом старий Напе почув? (голоси співу)
3. Звідки ці голоси співу линули? (з черепа здохлого оленя)
4. Де відбувався бенкет? (в оленячому черепі)
5. Хто був на бенкеті? (миші)
6. Чому миші застерігали Напе, щоб він не заснув? (бо тоді не зможе витягнути голови з черепа)
7. Як довго тривали танці? (далеко за північ)
8. Що зробили миші, коли Напе заснув? (пообгризали все його волосся й порозбігалися)
9. Чому Напе знову блукав по степах? (щоб знайти когось, хто міг би йому допомогти витягнути голову з черепа)
10. В який бік камінь радив іти? (вище від нього)
11. Як чоловіки пізнали Напе? (по голосу)
12. Як звільнили Напе? (каменюками розбили оленячий череп)

Дискусія

У фільмі розповідається про те, як люди злякалися, коли розбили череп: «Чоловіки каменюками розбили оленячий череп, щоб увільнити старого. — Дивіться, у нього немає волосся! — закричали вони. — Це не наш старий, це водяник. Тікаймо, тікаймо!»

а) Хто такий водяник?
б) Як ви думаєте, чому люди злякалися водяника?

Після дискусії вчитель/ка подає учням наступну інформацію:

Традиційно, в культурі чорностопців і тварини, і неживі предмети, такі як дерева, каміння й вода, мали різні духовні сили, між якими іноді було й уміння розмовляти. Наприклад: водяник був злим духом, який тягнув людей під воду й топив їх. Водяники були лисими. Отож вони крали волосся або ховали свою лисину під капелюхом. Чорностопці рідко їли рибу, бо риба належала водяникам. Завдяки повеням і зливам чорностопці мали велику пошану до води та її сили. Вони не користувалися каное, а тільки будували круглі, як горщики, човни зі шкури та гілок верби. Такими човнами перепливали ріку чи озеро.

В українській літературі ми також маємо уявлення про всіляку нечисту силу. Які уявлення ми маємо про таких істот:

- відьма
- вовкулак
- диявол
- привид
- вампір
- русалка

Письмові вправи

1. Учні описують зовнішній вигляд Напе, коли він мав оленячий череп на голові.
   Або:
2. Учні описують зовнішній вигляд якоїсь іншої «нечистої сили».

Додаткові зайняття

Учні пишуть свою легенду, в якій виступає якась страшна істота.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Рішення

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Огляд

до зразкових вправ

Тексти	Сторінка у збірці текстів
Різдвяний ранок	2
Король Дроздобород	10
Два брати	24
Найя з джунглів	34
Парне завдання	44

Зразкові вправи до збірки текстів

©Alberta Learning, Alberta, Canada

РІЗДВЯНИЙ РАНОК (Ф. О'Коннор)

Рішення - збірка текстів, с. 2

Ознайомлення з твором

Учитель/ка проводить дискусію про стосунки між членами родини. Учні відповідають на такі запитання:

1. Чи у вас є брати або сестри?
2. Чи люди (батьки, вчителі…) часто вас порівнюють з вашими братами або сестрами?
3. Чи ваші брати або сестри мають такі речі, які ви самі хотіли б мати?
4. У вас подібні чи різні таланти?
5. Чи ви думаєте, що ваші батьки час від часу цікавляться більше вашим братом або сестрою, ніж вами?
6. Чи, може, вам здається, що вони цікавляться більше вами?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Як звали хлопця-оповідача?
2. Як звали його брата?
3. Що його брат краще робив за нього?
4. Чи їхня родина була багата?
5. Що мати завжди казала Ларрі?
6. Чим він дуже розсердив свою матір?
7. Що він хотів дістати від Санта Клоса?
8. Чи був Ларрі задоволений тим, що він знайшов у своїй панчосі?
9. Що він зробив зі своїм подарунком?
10. Що він зробив, коли мама сказала, що він украв пістолет з панчохи свого брата?
11. Коли і як Ларрі дізнався, хто в даному випадку був Санта Клосом?
12. Що мати бажала синові?

Письмові вправи

1. Ларрі сказав: «Якщо можеш, пробач мені, мамо!» Напишіть, що в той час Ларрі нарешті зрозумів.
2. Опишіть характер Ларрі або його брата.
3. Як ви думаєте, скільки років було хлопцям?

Дискусія

1. Чи ваші батьки завжди знають, що найпотрібніше для вас? Чи ви знаєте це самі?
2. Чи добре вказувати на різницю між дітьми? Чи ви іноді це робите в ставленні до інших? Чи це добре?
3. Чи в цьому оповіданні зображена типова родинна ситуація? Чи Ларрі та його брат типові хлопці? Чи ви хотіли б мати Ларрі за приятеля?

Наочні зайняття та обмін досвідом

Учні готують телевізійну передачу новин «Нема Санта Клоса». Треба подати всі потрібні спостереження, підготувати репортажі на підставі інтерв'ю з усіма особами, що мали якесь відношення до відповідної події. (Наприклад, треба поговорити з Ларрі, матір'ю, хлопцями, які завжди твердили, що, мовляв, нема ніякого Санта Клоса.)

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

1. Напишіть усе, чого, на вашу думку, ваші батьки бажають вам тепер і в майбутньому. Згадайте також усе, чого ви для себе бажаєте. Запишіть це все. Робіть свої записи групами або індивідуально. Потім поділіться своїми думками з клясою.
2. Напишіть коротку розповідь з власного досвіду, наприклад, як ви довідалися, що Санта Клос або св. Миколай не лишає вам подарунків, а що це роблять ваші батьки. Не забудьте згадати також про ваші почуття.

Для опанування теми:

Перепишіть оповідання з погляду Сонні або мами й тата.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

КОРОЛЬ ДРОЗДОБОРОД (Брати Ґрімм)

Рішення - збірка текстів, с. 10

Ознайомлення з твором

Учитель/ка показує в клясі знімки різних людей. На письмі або усно учні висловлюють свої думки про їхній характер. (Наприклад: Це поважна особа. Чи вона хитра, весела або багата? Яка може бути професія цієї особи? і т. д.) Учні обговорюють, чи є змога дізнатися про характер конкретної особи на підставі її фотографії. Чи це правда? Чи всі учні мають ту саму думку про різних людей на розглянутих фотографіях? Подумайте про людей (жінка/чоловік; брат/сестра), яких ви знаєте. Чи вони з вигляду подібні між собою? Кажуть, що, наприклад, за деякий час собаки починають виглядати так, як їхні власники (або навпаки). Чи ви думаєте, що це правда?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Чому принцеса не могла вибрати собі нареченого?
2. Чи старий король, її батько, був задоволений поведінкою дочки?
3. Що він заприсягнувся зробити?
4. За кого батько віддав свою доню?
5. Власником чого був Король Дроздобород?
6. Хто зварив вечерю?
7. Як принцеса заробляла гроші?
8. Що вояк потоптав?
9. Чому принцеса пішла з чоловіком до королівської палати?
10. Що вона ховала в горнятках? Чому?
11. Чому гості сміялися з принцеси?
12. Хто насправді був жебраком?
13. Чому король грав ролю жебрака?
14. Який висновок із цього зробила принцеса?

Письмові вправи

Опишіть зовнішність і характер принцеси або Дроздобороду.

Дискусія

1. Чи вам доводилося сміятися з людей? Чому? Чи можна оцінювати людей на підставі їхнього одягу, зовнішнього вигляду, мови тощо? Які риси характеру може віддзеркалювати зовнішність людини?
2. У перших чотирьох абзацах знайдіть шість метафор і скажіть, які з них принцеса вживала, щоб висловити свою думку про молодих чоловіків. Поясніть їхнє значення.
3. Коли зовнішній вигляд людини може мати велике значення?

Додаткові зайняття

Підготуйте інтерв'ю для отримання праці (використайте дві різні ситуації) або інтерв'ю, яке чарівна дівчина провадить з можливим кандидатом у чоловіки. Зверніть увагу на зовнішність, поведінку та інші фізичні характеристики запрошених на інтерв'ю. Зробіть висновки щодо найкращої кандидатури на зазначені посади.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ДВА БРАТИ (Л. Цукерман)

Рішення - збірка текстів, с. 24

Ознайомлення з твором

У класі обговоріть проблему справедливої винагороди за різні види праці. Запропонуйте учням дати відповіді на такі запитання:

1. Чи ви думаєте, що люди, які виконують однакову працю, повинні діставати таку саму платню?
2. Чи ви думаєте, що секретарка повинна діставати менше грошей, ніж сміттяр або поліцай повинен діставати більше, ніж адвокат?
3. Чи всі лікарі повинні діставати однакову платню? Чому?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Де й коли відбувалися події, зображені в цьому оповіданні?
2. Який фах мали брати?
3. Який брат мав родину? Скільки дітей він мав?
4. Як спочатку брати ділилися снопами?
5. Чому молодший брат докинув старшому братові трохи своїх снопів?
6. Чому старший брат зробив те саме для молодшого брата?
7. Як брати довідалися, що вони один для одного робили?
8. Як брати вирішили поводитися в майбутньому?
9. Як вони жили після спроб таємно допомагати один одному?

Письмові вправи

1. Напишіть, чи ви вважаєте, що брати повинні були нарівно розділити снопи. Поясніть чому.
2. Поясніть вислів «прожили ціле життя в братній любові».

Дискусія

1. Назвіть п'ять фахів, які ви вважаєте найважливішими. Чому ви ці фахи вибрали? Наприклад: вони добре оплачуються; вони багато людям допомагають.
2. Чи ви думаєте, що відповідним фахівцям платять забагато, замало чи якраз добре?
3. На яких підставах вирішують, скільки людям платити за працю? Наприклад: за тривалість праці; за її важливість; на тій підставі, скільки вони мають боргів або скількох людей вони утримують і т. п.

Наочні зайняття та обмін досвідом

Учні діляться на групи. Кожна група готує діялог, який відбувся вночі між братами. З цим діялогом учні можуть виступити перед клясою.

Додаткові зайняття

Для поглиблення теми:

Дослідіть цю проблему в сучасних умовах. Запросіть до кляси фахівця. Учні довідуються від працівника служби суспільної допомоги, скільки грошей певні люди/родини дістають від цієї служби. Наприклад: порівняйте родину, яка має батька, матір і чотирьох синів з родиною без батька або матері. Після цього можна порівняти згаданий розподіл грошей з відповідями учнів у частині «Письмові вправи» і в частині «Дискусія».

©Alberta Learning, Alberta, Canada

НАЙЯ З ДЖУНҐЛІВ (Г. Гасенко)

Рішення - збірка текстів, с. 34

Ознайомлення з твором

1. Учитель/ка питає учнів, хто з них був у зоопарку. Що ви там бачили? Які там були звірі? Де тих звірів тримають? Чи вони вільно ходять, де забажають?
2. Учитель/ка може принести знімки й поінформувати про кобру або попросити учнів провести відповідне дослідження. Після цього учні можуть поділитися результатами своїх досліджень. (Можна користуватися Інтернетом.)

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Де був рідний край кобри?
2. Де Найя опинилася?
3. Як Найю спіймали?
4. Про що Найя завжди думала?
5. Що Найї приносили їсти?
6. Чи ця їжа їй смакувала?
7. Що Найя думала про людей?
8. Що сталося наприкінці? Що зробила Найя? Чому?

Письмові вправи

Уявіть, що ви звір, якого тримають у клітці, напр., у зоопарку. Напишіть про своє життя, думки, мрії й т. д. Поясніть, як світ виглядає для вас із вашої клітки.

Дискусія

1. Чи вам здається, що кобри та інші тварини можуть думати так, як думала Найя?
2. Чи спіймані звірі знають, що вони в неволі?
3. Чи для звірів часом краще бути в неволі? Коли звірям краще бути в неволі?
4. Які люди часто думають про волю? В яких обставинах такі люди звичайно перебувають?
5. Чи ви себе іноді вважаєте невільними? Коли?

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

1. Запропонуйте учням провести дослідження й довідатися, чи кобра дійсно може себе отруїти.
2. Запросіть працівника зоопарку до кляси, щоб довідатися про вужів у полоні. Наприклад: як їх ловлять, де тримають, чим годують, що вужі роблять протягом дня й т. д.
3. Проведіть дебати про звірів у неволі.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ПАРНЕ ЗАВДАННЯ (Д. Порохівник)

Рішення - збірка текстів, с. 44

Ознайомлення з твором

Учитель/ка дізнається, що учні думають про парні завдання за допомогою таких запитань:

1. Чи ви часто в школі працюєте в парах або в групах?
2. Чи краще працювати з приятелями, чи з призначеним однокласником?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Чому учні були незадоволені вчителькою?
2. Чому вчителька призначала пари?
3. Чому Ігор не вважав себе расистом?
4. Чому учні протестували?
5. Чому вони пішли до Раджива працювати?
6. Що Ігореві імпонувало?
7. На яку тему вони написали своє завдання?

Письмові вправи

1. Зробіть список ідіоматичних висловів і фраз.
2. Підготуйте діялог з призначеним партнером.

Дискусія

1. Що таке расизм?
2. Чи у вашій країні існує проблема браконьєрства?

Наочні зайняття та обмін досвідом

Підготуйте засідання дискусійного клюбу на тему расизму.

Додаткові зайняття

Перепишіть початок оповідання з погляду Раджива.

Огляд

до зразкових вправ

Твори	Тасьма	
	Кляса	Координати*
Коник-стрибунець	7	5Б2
Мати й дочка	7	1Б2

*Перший номер—число тасьми; літера—сторона тасьми; другий номер—число запису (твору) на даній стороні тасьми. Наприклад, координат «5Б2» означає: тасьма 5, сторона Б, 2-й твір.

Зразкові вправи до «Тасьм до слухання з української літератури (7–9 кл.)»

©Alberta Learning, Alberta, Canada

КОНИК-СТРИБУНЕЦЬ

Рішення - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

Учитель/ка ставить учням запитання про підготовлення до зими:

1. Чи ваша родина готується до зими? Як?
2. Як звірі готуються до зими? Чому?

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

1. Хто написав цю байку?
2. Хто її читає?
3. Кого коник першого зустрічає?
4. Чому коник плаче й серце мліє?
5. Що коник робить упродовж літа?
6. Що журавель порадив коникові робити на морозі?

Письмові вправи

1. Що коник-стрибунець міг робити влітку? Який вибір він мав?
2. Що він вирішив робити?
3. Яка головна думка цієї байки?
4. Напишіть, як можна розв`язати проблеми коника.

Дискусія

1. Кляса обговорює подібні ситуації, які їх особисто стосуються (напр., не скінчив/ла задачі—отримав/ла оцінку 0%).
2. У групах приготуйте подібну ситуацію й розв`яжіть її.

Наочні зайняття та обмін досвідом

Збудуйте діораму, яка показує, як коник готується до зими.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

Прочитайте байку Лесі Українки «Біда навчить».

Для поглиблення теми:

1. Напишіть, як ви розумієте вислів «Коник плаче—серце мліє».
2. Яка пора року згадується в байці?
3. У кого просить поради земляк?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

МАТИ Й ДОЧКА (Б. Грінченко)

Рішення - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

За допомогою графопроєктора вчитель/ка показує прозірку, на якій можна водночас побачити стару й молоду жінку.* Учнів питають, що саме вони бачать. Чому одні учні бачать молоду жінку, а інші—стару? Чи хтось може розпізнати обох жінок на прозірці?

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

1. Хто написав це оповідання?
2. Хто його прочитав?
3. Що мати попросила доню?
4. Чи доня виконала мамине бажання? Чому?
5. Як доня поводиться, коли їй болить?
6. Куди мама пішла?
7. Кого мама завела до хати?
8. Що сталося старому в хаті?
9. Які зауваження мама зробила дочці?
10. Чого мама хотіла навчити дочку?

Письмові вправи

1. Напишіть, звідки мама знала, що старий бідує.
2. Опишіть, як ви реагували б, якби ваша мама попросила вас зробити те саме.

Дискусія

1. Як ви реагували б, якби побачили жінку на вулиці біля авта зі спущеною шиною?
2. а) Чи ваші батьки підвезли б когось, хто «їде на пальці»?
   б) Напишіть, чому ви вважаєте це доброю або поганою ідеєю.
   в) Як можна допомогти цій особі?

Наочні зайняття та обмін досвідом

Намалюйте слона.

---

*Див. Борущак Б., Корець В., Порохівник Д., Яремко Г. *Коляж 3. Цікаве. Учнівський зошит.* Едмонтон: Освіта Альберти, 2002, с. 13.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

«Коли хтось не плаче, а мовчить, то через те не менше терпить: навчайся пізнавати горе—не кожний про свій біль говорить». Зробіть інсценізацію цього твердження.

Для поглиблення теми:

Попрацюйте добровольцями в старечому домі або в клініці. Опишіть свої враження.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Легенда	Програма
Ведмідь, що вкрав шинука	7

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ВЕДМІДЬ, ЩО ВКРАВ ШИНУКА

Рішення - відеоплівка «Леґенди степових індіянів у ляльковых силюетах»

Ознайомлення з твором

Часом нам потрібна допомога або порада інших, особливо, коли ми маємо перед собою велику проблему або складне завдання. Уявіть, що вам потрібно заплянувати для вашої кляси однотижневу подорож у гори. Хто найкраще дасть собі раду з такими завданнями—батько або мати, учень, учитель, директор школи?

- замовити харчі _____
- замовити транспорт _____
- заплянувати маршрут _____
- зібрати фонди _____
- розпоряджатися грішми _____
- подбати про асекурацію _____
- вибрати відповідну музику _____
- скласти пісенник _____
- скласти розклад помічників і потрібних робіт _____
- придбати мапи, брошури та іншу інформацію для туристів _____
- виготовити бланки, на яких батьки дають дозвіл на подорож _____
- поінформувати учнів _____
- поінформувати батьків _____
- поінформувати керівника _____

Запитання для перевірки зрозуміння побаченого

(За роздавальним матеріялом див. Додаток 1.)

1. Учні переглядають відеоплівку й відповідають на таке запитання: Яку важливу роботу виконував кожний персонаж?

   • сорока • ласка • койот • куріпка • хлопець

   Учні другий раз переглядають відеоплівку й визначають, які особисті характеристики цих персонажів допомогли їм виконати їхні завдання.

   • сорока • ласка • койот • куріпка • хлопець

2. Учні ще раз переглядають відеоплівку та впорядковують подані нижче речення.

__ Сорока довідалася, що ведмідь украв шинука.
__ Сніг упав ранній, глибокий, і шинук не приходив.
__ Сирота та його друзі подорожували багато днів.
__ Ведмідь прокинувся, і несамовитий рев почувся з його лігва.
__ Койот схопив мішок.
__ Мішок не могли розв'язати.
__ Старші з племени сиксикка шукали велику синю арку.
__ Сирота пустив дим до ведмедячого лігва.
__ Болото обляпало пір'я куріпці.
__ Шинук повіяв теплом по всій країні.

Письмові вправи

У групах чи всією класою зробіть список щоденних ситуацій, у яких потрібна була б допомога або порада інших, наприклад, знайти загублену книжку, запланувати вечірку.

Дискусія

У групах виберіть зі створеного раніше списку одну проблему й обговоріть, як її розв'язати.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Як було колись

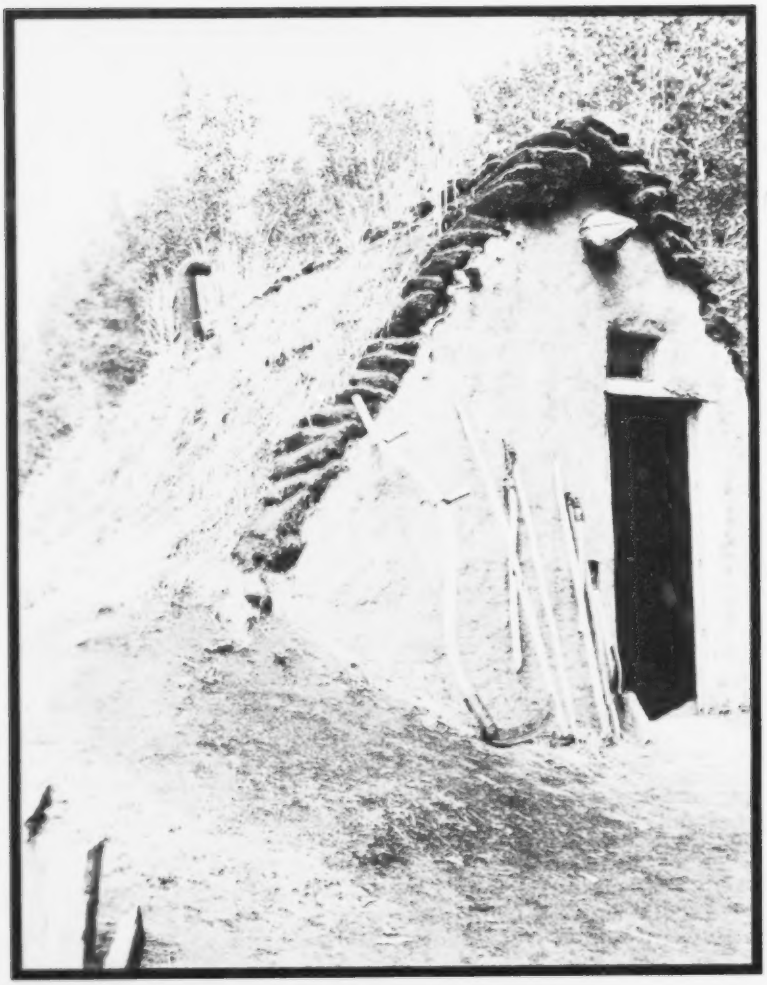

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Тексти	Сторінка у збірці текстів
Ялинка	6
За золотоверхе місто	16
Пригода в степу	26
Спогади українського піонера Костя Захарійчука	42
Старовинні реклями	68

Зразкові вправи до збірки текстів

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЯЛИНКА (М. Коцюбинський)

Як було колись - збірка текстів, с. 6

Ознайомлення з твором

Учитель/ка питає учнів про їхні улюблені речі.

1. Чи ви маєте якусь річ, яка вам дуже подобається?
2. Чому вона така дорога для вас?
3. Чи ви маєте якусь річ, що вам подарували за ваші досягнення?
4. Як ви її заробили чи отримали?

Учні можуть принести свої улюблені речі до школи, показати їх і розказати про них.

5. Як би ви себе почували, якщо б загубили свою улюблену річ або хтось відібрав її?
6. Якщо вас хтось нагородив або подарував вам подарунок, чи має він право його відібрати?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Зазначте головні події оповідання в тому порядку, в якому вони відбувалися.
2. Чому Васильків батько продав ялинку?
3. Кому він її продав?
4. Скільки грошей він за неї отримав?
5. Як батько хотів витратити отримані гроші?
6. Чому Василько не хотів, щоб ялинку продавали? Чия вона була?
7. Хто повіз ялинку до покупця? Чому саме він?
8. Де опинився Василько, і що з ним сталося?
9. Як змінилася погода?
10. Що сталося з саньми?
11. Зазначте причини, через які Василько не зміг виїхати з лісу.
12. Які думки мав Василько, коли він заблукав у лісі?
13. Чи Василькові здавалося, що все змінилося? Коли саме?
14. Чому Василько сприйняв кущ за хату?
15. Що налякало Василька в лісі?
16. Що відчували батьки Василька, коли їхній син не повернувся додому?
17. Кого батьки зустріли в лісі?
18. Що він їм сказав?

Письмові вправи

1. Напишіть про час і місце дії та пригоди, які зображені в оповіданні.
2. Які в цьому оповіданні конфлікти?

Дискусія

1. Як ви думаєте, чи Васильків батько мав право продати ялинку?
2. Як ви реагували б у такому випадку?
3. Чи Васильків батько міг би інакше зарадити своїй біді?
4. Що ви зробили б, якби опинилися в лісі, як Василько?

Наочні зайняття та обмін досвідом

Учитель/ка показує фільм «ЯЛИНКА» (Канадський інститут українських студій).

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

Порівняйте фільм з оповіданням.

Для поглиблення теми:

1. Проведіть рольову гру. Уявіть, що батьки шукали Василька в лісі й самі загубилися. Вигадайте нове закінчення оповідання.
2. Створіть суд у клясі. Виберіть суддю, адвоката, тата Василька, свідків (мама, покупець, служитель), присяжних. Підготуйте та проведіть рольову гру, де син подає на батька до суду за те, що він продав його ялинку без дозволу власника.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЗА ЗОЛОТОВЕРХЕ МІСТО (П. Ш.)

Як було колись - збірка текстів, с. 16

Ознайомлення з твором

Учитель/ка знайомить учнів з боротьбою українців проти татарських нападів, наприклад, розповідає їм про те, як 1240-го року Київ опинився в руках татар і як українці боронили Україну від їхніх нападів протягом багатьох років. (Можливо, вивчаючи суспільствознавство в шостій клясі, учні вже ознайомилися з історією Київської Руси.)

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Яке нещастя спіткало Київ у 1240-му році?
2. Кого призначили боронити Київ?
3. Як звали юнака?
4. Скільки осіб було в його родині?
5. Як звали його слугу?
6. Чому юнак був добрим лицарем?
7. Чому він залишив свою матір удома?
8. Що воєвода наказав робити юнакові?
9. Яку зброю вживали українці й татари?
10. Що татарин зробив юнакові?
11. Хто його врятував?
12. Як юнак допомагав боротися з татарами після поранення?
13. Де збирався народ боронитися від ворога наприкінці битви?
14. Як загинув юнак?
15. Чому всі інші померли?

Письмові вправи

Напишіть усе, що ви знаєте про Ярослава, напр., який він мав вигляд, чи був багатим, яка в нього була родина. На підтвердження своєї думки процитуйте окремі уривки з прочитаного оповідання.

Дискусія

Обговоріть, чи ви вважаєте Ярослава винятковим героєм, чи, на вашу думку, в давні часи було багато таких, як він? Чому саме? Перегляньте оповідання та знайдіть у ньому підтвердження своїм думкам.

Наочні зайняття та обмін досвідом

Подивіться на фільм «Захар Беркут» (Канадський інститут українських студій). Дія цього фільма відбувається в той самий час, що й події, зображені в оповіданні.

Додаткові зайняття

Для поширення теми:

Напишіть статтю до газети про цей бій. Спробуйте відповісти на такі запитання: хто, що, коли, де й чому. Якщо маєте бажання, проілюструйте уривок оповідання, в якому описується бій, власними малюнками.

Для поглиблення теми:

Поясніть, чому оповідання називається «За золотоверхе місто».

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ПРИГОДА В СТЕПУ (К. Данченко-Вітровий)

Як було колись - збірка текстів, с. 26

Ознайомлення з твором

Учитель/ка проводить розмову про героїзм. Учні відповідають на такі запитання:

1. Які акції ми вважаємо героїчними?
2. Чи діти можуть бути героями? За яких обставин?
3. З'ясуйте, що ви знаєте про татарські напади на Україну. Як українці боронилися?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Чому Ловисько був знаним козаком?
2. Де стояла козацька «фігура-сигнал»?
3. Коли вартовий її запалював?
4. Що люди робили, побачивши запалену фігуру?
5. Від чого пробудився Ловисько?
6. Звідки приїхав малий хлопець?
7. Чому Ловисько не кликав хлопця?
8. Чому хлопець упав з фігури?
9. До кого Ловисько взяв хлопця?
10. Чому лікар не міг урятувати хлопця?

Письмові вправи

1. Напишіть, чому ми вважаємо молодого хлопця героєм.
2. Поясніть на письмі, як ви розумієте таке речення: «В Україні стоять тисячі могил таким невідомим героям».

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Намалюйте комікс, який пояснює й показує, що сталося від того часу, як Ловисько прокинувся.
2. Зробіть запис у щоденнику Ловиська про пригоди цього дня.
3. Намалюйте пам'ятник з епітафією молодому невідомому хлопцеві–герою.

Додаткові зайняття

Для поглиблення теми:

На підставі дослідження напишіть коротку біографію українського героя. Додайте до цього відповідні фотографії чи ілюстрації.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

СПОГАДИ УКРАЇНСЬКОГО ПІОНЕРА КОСТЯ ЗАХАРІЙЧУКА

Як було колись - збірка текстів, с. 42

Ознайомлення з твором

1. Учитель/ка пропонує учням за допомогою «мозкового штурму» скласти список різних труднощів, які зазнають наші українські іміграни.
2. Учитель/ка знайомить учнів з інформацією про першу хвилю імміграції українців (та інших етнічних груп) до Західньої Канади.
3. Учні обговорюють, як піонери заробляли гроші, щоб вижити в перші роки перебування в Канаді.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Де раніше жив Кость Захарійчук?
2. Де він поселився?
3. Коли він приїхав до Канади?
4. Коло якого міста Захарійчук знайшов першу роботу?
5. У кого він її дістав? Яка була ця робота?
6. Яка була платня за цю роботу?
7. Коли фармер привіз їм картоплі?
8. Чому Кость та його жінка дуже тішилися картоплею?
9. Поясніть, як вони садили картоплю.
10. Де Кость Захарійчук купив собі землю? Як це місце тепер називається?
11. Яка була крамниця на Пакані? Як звали управителя тієї крамниці?
12. Яку роботу Захарійчук знайшов в Едмонтоні?
13. Куди тоді він пішов шукати роботи?
14. До якого міста він дійшов за чотири дні?
15. У кого він знайшов роботу?
16. Як довго він там працював і скільки він заробив?
17. Чому жінка почала сварити Костя, коли він прийшов додому?
18. Чому Кость сам здивувався?
19. Що Кость побачив у хаті?

Письмові вправи

1. Чому в третьому абзаці говориться, що «…жінка вже не могла дочекатись тієї картоплі»?
2. Чому Захарійчуки давали сусідам потрохи картоплі?
3. Напишіть, які риси характеру мали:
   а) Кость;
   б) його дружина.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

1. Складіть список труднощів сучасних імігрантів.
2. Уявіть собі, що Кость (із своєю дружиною) опинився в майбутньому часі, себто серед нас. Драматизуйте суперечку між Костем і сучасним чоловіком, який нарікає на складні умови чи труднощі щоденного життя.
3. Чи ви могли б звикнути до життя перших піонерів? Поясніть свою відповідь.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

СТАРОВИННІ РЕКЛЯМИ

Як було колись - збірка текстів, с. 68

Ознайомлення з твором

Учитель/ка проводить у клясі розмову про значення й ролю реклями в нашому житті. Учні відповідають на такі запитання:

1. Навіщо продавцям і покупцям потрібні реклями?
2. Які бувають реклями?
3. Чи реклями ефективні?
4. Чи завжди в них подається правдива інформація?
5. Чи впливають вони на вас? Як саме та які з них?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Що реклямується в зібраних вирізках із газет?
2. Кому ці реклями й оголошення потрібні?
3. Як вони привертають увагу покупців?
4. Поясніть, що реклямує кожна окрема рекляма—товари, послуги чи розважальні імпрези?
5. Для чого потрібна згадана в реклямі річ або послуга?
6. Що конкретно обіцяє рекляма?

Письмові вправи

Складіть список товарів, уявлення про які у вас склалося передусім на підставі реклями. Чим вони вам заімпонували?

Дискусія

Порівняйте наведені реклями з сучасними реклямами.

Наочні зайняття та обмін досвідом

Створіть свою рекляму на товар, згаданий у стародавній реклямі. Перепишіть цю рекляму в такій формі, щоб вона відповідала вимогам сучасних споживачів (покупців).

Додаткові заняття

Для розгорнення й поглиблення теми:

1. За допомогою комп'ютера створіть свою рекляму на якийсь інший товар.
2. Уявіть, що ви конкуруєте з фірмою, яка реклямує товар, про який йдеться в першому питанні.
3. Приготуйте власну рекляму на товар, що реклямується в попередніх двох питаннях. Наприклад, створіть рекляму для радіо, телевізійної передачі або для афіші.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Твори	Тасьма	
	Кляса	Координати*
Грицева шкільна наука	7	3А2
Мені тринадцятий минало	7	2Б1

*Перший номер—число тасьми; літера—сторона тасьми; другий номер—число запису (твору) на даній стороні тасьми. Наприклад, координат «3А2» означає: тасьма 3, сторона А, 2-й твір.

Зразкові вправи до «Тасьм до слухання з української літератури (7–9 кл.)»

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ГРИЦЕВА ШКІЛЬНА НАУКА (І. Франко)

Як було колись - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

Учитель/ка проводить дискусію, в якій учні пригадують свій перший шкільний день (у передшкіллі або в першій клясі), а також усі приємні та неприємні події та враження того дня. Далі йде дискусія про перший день у новій школі в сьомій клясі. Які прикрі події трапляються в ці перші дні й що їх викликає? Далі вчитель/ка просить учнів пригадати мову малих дітей у першій клясі. Учні, які мають молодших братів і сестер, наводять приклади їхньої вимови окремих літер і слів.

Вправи до слухання

У групах можна запропонувати такі вправи:

1. Під час слухання учні записують окремі слова та фрази, що характеризують Гриця, зокрема його зовнішній вигляд.
2. Учні складають список жартів старших хлопців Грицевої школи й записують, як Гриць на них реагував.
3. Учні записують усі випадки дитячої вимови слів у Гриця, а після слухання пишуть правильну вимову цих слів.
4. Учні складають список головних подій у прослуханому творі.

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

Щоб перевірити, чи учні зрозуміли прослуханий твір, учитель/ка ставить їм наступні запитання:

1. Чому того ранку мама вмила, зачесала й незвично вбрала Гриця?
2. Як Гриць був тоді вбраний?
3. Чи гуси впізнали Гриця, побачивши його гарно вбраним?
4. Як виглядав будинок, де була школа?
5. Чому батько залишив Гриця з хлопцями?
6. Що хлопці казали Грицеві про яму в темному будинку?
7. Що сталося, коли Гриць постукав у двері так, як хлопці йому казали?
8. Чим хлопці пригостили Гриця, коли він їм сказав, що це його перший день у школі?
9. Що таке «Єрусалим»?
10. Чому хлопці не потрапили в біду, коли професор прийшов до кляси й побачив, що Гриць плаче?
11. Чому Гриць нічого не розумів з того, що професор говорив у клясі?

Дискусія

1. Чому старші діти іноді лякають молодших або використовують їхню наївність?
2. Чому молодші слухають старших?
3. Чому Гриць не втік і відразу не розплакався?
4. Чи хлопці мали намір зробити щось погане дитині?
5. Чи існують межі для жартів? Коли жарт перестає бути смішним? Учні пригадують власні подібні події з дитинства, якщо мають такий досвід.

Письмові вправи

1. Учні уявляють, що Гриць утік зі школи й поліція його шукає. Вони пишуть оголошення, в якому описано Грицїв зовнішній вигляд, його мову та причини його втечі зі школи.
2. У групах учні пишуть скаргу до директора школи:
   - скарга Грицевих батьків про знущання над їхнім сином
   - скарга учнів сучасної школи стосовно неприємних жартів над новоприбулими учнями.

   Листи вивішуються у клясі.
3. Учні пишуть про події Грицевого першого дня, начебто записані в його щоденнику.

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Учні пишуть монолог Гриця перед гусками після невдалого першого дня в школі й читають цей монолог у клясі.
2. Учні зображують сцену, коли батьки довідуються, що насправді сталося в школі. Грають ролі мами, батька, Гриця, професора та хлопців. (Якщо кляса працює над темою «Надзвичайні люди, надзвичайні події», цю вправу можна використати як кінцеву замість поширення основного діялогу.)

Додаткові зайняття

1. Учні беруть інтерв'ю в інших учнів сьомої кляси, записують їхні зауваги про жарти супроти новоприбулих учнів і звітують клясі.
2. Учні пишуть відповідь на таке запитання:
   - Грицеві вже 10 років. Приходить першокляснник до школи. На підставі його попередніх переживань, як, на ваш погляд, Гриць буде з ним поводитися?
3. Учні пишуть на підставі власного досвіду або уяви композицію на тему «Невдалий жарт».

©Alberta Learning, Alberta, Canada

МЕНІ ТРИНАДЦЯТИЙ МИНАЛО (Т. Шевченко)

Як було колись - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

Учитель/ка ставить учням запитання про перші роки життя Тараса Шевченка.

1. Що ми знаємо про дитинство Тараса Шевченка та про становище українського народу за тих часів?
2. Розкажіть, як жили діти в селі й що вони робили (пасли вівці, корови, доглядали тварин).
3. Заплющіть очі та уявіть собі маленьке село, літній день, пасовисько, тишу…

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

1. Що робив герой в цій автобіографічній поемі?
2. Як спочатку він почував себе?
3. Де він сидів?
4. Що він думав про життя спочатку?
5. Як герой уявляє життя, сидячи на пасовиську?
6. Що означає фраза «і не довго сонце гріло»?
7. Чому герой каже, що це не його хата і не його ягнята?
8. Що символізує образ дівчини в цьому вірші?
9. Що було раєм для малого героя вірша?

Письмові вправи

1. Чому ліричний герой часто звертається до Бога? Які стосунки існують між Богом і героєм вірша?
2. Чому ліричний герой кляне людей і Бога?
3. Виберіть п'ять або шість фраз з переносним змістом і поясніть їхню символіку або порівняйте контрастні образи, напр., сонце гріло—рай запалило.

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Автор згадує свої радісні й веселі мрії, але також говорить і про реальні трагічні обставини. Хоча ми живемо за інших умов, і в нашому житті є радість і смуток. Зазначте:
   а) моменти, які викликають у вас почуття радощів (коли здається, що в світі не існує проблем);

б) моменти жалю або смутку та ненависти, про які йдеться у вірші Шевченка.

Додаткові зайняття

Для поглиблення теми:

На підставі попереднього завдання напишіть статтю до газети на ту саму тему. Назвіть її «Мені тринадцятий минало…».

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Взаємини між людьми

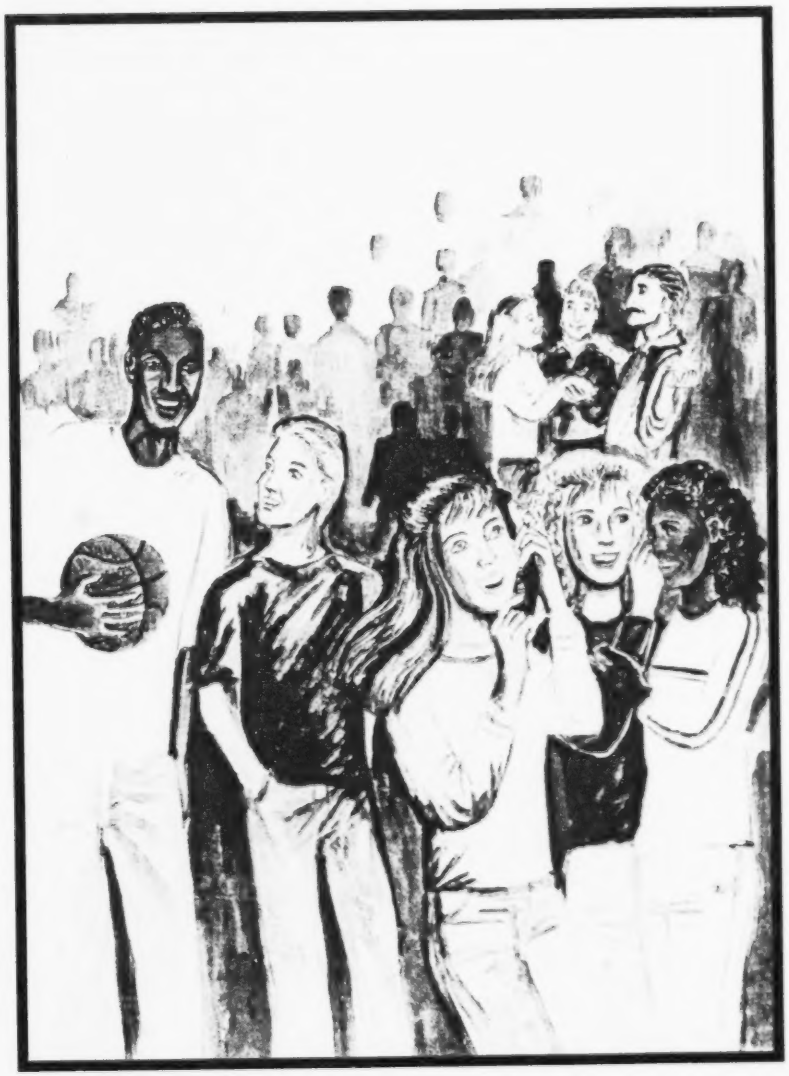

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Тексти	Сторінка у збірці текстів
Прислів'я та приказки	7
Кунта й Волтер	8
Усе для одруження	18
Позичена дружина	22
Нюренберзьке яйце	35

Зразкові вправи до збірки текстів

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

Взаємини між людьми - збірка текстів, с. 7

Ознайомлення з твором

Учитель/ка веде розмову про дружбу й ворожнечу, про друзів і ворогів. Він/вона просить учнів охарактеризувати: а) приятелів; б) ворогів.

Продовжуючи розмову, учні відповідають на такі запитання:

1. Що ви вимагаєте від свого приятеля/своєї приятельки?
2. Що ви вимагаєте від себе?
3. Як ви визначаєте особу, яку не вважаєте ані приятелем, ані ворогом?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Котрі прислів'я порівнюють друзів і ворогів з явищами природи?
2. Котрі прислів'я описують, як поводяться справжні приятелі?
3. Котрі прислів'я радять, як позбутися ворогів?

Письмові вправи

1. Виберіть три прислів'я про дружбу та три про ворожнечу й напишіть, як ви розумієте значення кожного прислів'я.
2. Працюючи попарно, виберіть три прислів'я про дружбу та три про ворожнечу або ворогів і поясніть клясі на конкретних прикладах значення кожного з них.

Дискусія

1. Як ви розумієте прислів'я «Ворог мого ворога—мій приятель»?
   - Чи ви можете навести ситуацію, яка, на вашу думку, добре ілюструє це прислів'я?
   - Чи ви вважаєте цю філософію придатною до життя?
2. Чому люди «мусять» мати приятелів? Чому люди часто мають і ворогів?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Виберіть прислів'я й намалюйте комікс або малюнок на підставі цього прислів'я.
2. Створіть живі картини, які розкривають значення кожного прислів'я.
3. У парах інсценізуйте діялоги: один про дружбу, а інший про ворожнечу.
4. У парах обговоріть значення всіх прислів'їв. Виберіть найважливіші з кожної теми й поясніть класі, чому ви їх вибрали.
   - На підставі цих прислів'їв підготуйте живі картини.
   - У парах драматизуйте кожне прислів'я.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

1. Знайдіть одне прислів'я про дружбу й одне про ворожнечу. На конкретних прикладах поясніть класі значення своїх прислів'їв.
2. Порадьте, як помиритися двом приятелям, які посварилися.
3. Напишіть казку на підставі якогось прислів'я.

Для поглиблення теми:

Напишіть до газети статтю, яка пояснює зміст одного з прислів'їв.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

КУНТА Й ВОЛТЕР (О. Кузьмович)

Взаємини між людьми - збірка текстів, с. 8

Ознайомлення з твором

Учитель/ка проводить дискусію про родовід, показує схему власного родоводу на дошці (або на мапі чи транспаранті). Учні досліджують свої родоводи й готують відповідні схеми.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Скільки років Волтерові й Мелові?
2. Чим Волтер і Мел займаються?
3. Що Волтер більш за все любить робити?
4. Чим, крім спорту, цікавиться Мел?
5. Як Волтер ставився до своєї родини? Кого він не дуже шанував і чому?
6. Скільки людей слідкувало за подіями, зображеними в програмі «Коріння» («Roots»)? Чому так багато людей було зацікавлено цією програмою?
7. Чому Мел змінив своє ім'я на Кунта? Чому Волтер не міг цього зрозуміти?
8. Які пляни хотів здійснити Кунта після закінчення шкільного року?
9. Чим Волтер здивував свою родину після одержання листа з України про хвору бабусю?
10. Як Волтер готувався до відвідин своїх родичів в Україні?
11. Що Волтер відчув, коли зустрінувся з ними?

Письмові вправи

1. Опишіть зовнішність і характери Мела й Волтера. Намалюйте портрети кожного хлопця для показу в клясі.
2. Інсценізуйте діялог між Мелом і його родиною в Джорджії.
3. Інсценізуйте діялог між Волтером і його родиною в Україні.
4. Напишіть листа до родини в Україні, дійсної або уявної.
5. Напишіть звіт про дослідження тієї околиці, з якої походить ваша родина.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Дискусія

1. Чи ви вважаєте Волтера й Мела типовими підлітками? Чому? Чи ви знаєте когось подібного до них?
2. Чи важливо людині знати своє «коріння»? Чому?
3. Чи треба знати свою етнічну спадщину? Чому?
4. Якщо хтось вас питає, хто ви за походженням, яку відповідь ви даєте? Чи ви вважаєте себе, наприклад, українськими канадцями, канадськими українцями чи просто канадцями або українцями?

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Учитель/ка показує фільм «Visit to Ukraine».
2. Учні готують телевізійну програму під назвою «Українське коріння». Цю програму записують на відеоплівку. Учні готують афіші й рекляму цієї програми.
3. Учні готують сценічну гру, в якій вони зображують Волтерову родину при вечері.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

Запросіть до кляси гостя, який нещодавно відвідав свою родину в Україні. Попросіть його поділитися своїми враженнями й показати знімки, діяпозитиви, фільми чи відеоплівки.

Для поглиблення та розгорнення теми:

Перегляньте відеоплівку програми «*Roots*».

Для поглиблення теми:

Напишіть нарис про свою етнічну спадщину, починаючи такими словами: «Я гордий/а бути _____». Поясніть ваші почуття.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

УСЕ ДЛЯ ОДРУЖЕННЯ (Ч. Ф.)

Взаємини між людьми - збірка текстів, с. 18

Ознайомлення з твором

1. Обговоріть у групах, що потрібно для весілля. Складіть список необхідних речей.
2. Як ви гадаєте, чи може одна крамниця продавати абсолютно все, що потрібне для одруження?
   - Учитель/ка питає учнів, чи вони знають когось, хто обманює людей?
   - Учитель/ка веде дискусію про ігри «Fair Carny's»:
     Усі ігри мають усталені правила, і поліція пильнує за тим, щоб ці правила не порушувалися. Але чи це гарантує справедливе проведення ігор?
3. Прочитайте якунебудь рекляму. Чи, на вашу думку, ця рекляма ефективна?
4. Учитель/ка показує оголошення «У нашій крамниці …». Кожному учневі потрібно письмово або усно скласти список потрібних для весілля речей.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Як звали власника крамниці?
2. Що він оголошував?
3. Скільки грошей він пропонував клієнтові в тому випадку, якщо він не зможе виконати своєї обіцянки?
4. Як скромний молодий чоловік вирішив заробити тисячу долярів? Чого він вимагав?
5. У якій кімнаті відбулася зустріч Айверсона з молодим чоловіком?
6. Чому молодий чоловік розсердив Айверсона?
7. Що запропонував власник крамниці?
8. Чи дочка погодилася з рішенням тата? Чому?
9. Як перехитрили Айверсона його власна дочка та її обранець?
10. Чому вони вдалися до хитрощів?

Письмові вправи

1. Як ви думаєте, дозволив би Айверсон своїй дочці одружитися з молодим чоловіком?
2. Як змінився б сюжет оповідання, коли б тато відразу дав чоловікові 1000 долярів?
3. Що, на вашу думку, зробили б дочка й чоловік, якби тато дав чоловікові 1000 долярів?
4. Напишіть три інші оголошення, які Айверсон може використати для реклями своєї крамниці.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Дискусія

1. Чи є різниця між шахрайством, хитрістю та брехнею?
2. У групах або в парах складіть перелік випадків, в яких, на вашу думку, можна шахраювати або обманювати інших. Інсценізуйте один випадок.
3. Чому батькам часом не подобаються обранці їхніх дітей?

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Інсценізуйте той момент із життя Айверсона, коли він довідався, що власна доня його обманула. Якою буде його реакція?
2. Знайдіть оголошення або реклями (в англомовній або в українськомовній пресі), які обіцяють щось надзвичайне. Проаналізуйте, що саме вони обіцяють і за яких умов.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

1. Підготуйте власну однохвилинну інсценізацію того моменту з життя Айверсона, коли він зрозумів, що власна доня його обманула. Подумайте, якою може бути його реакція.
2. Поділіться на групи. Уявіть, що ваша група очолює якесь підприємство. Приготуйте три різні реклями для оголошення:
   а) в газеті;
   б) по радіо;
   в) по телебаченню.
3. Приготуйте інсценізацію, в якій ідеться про помсту Айверсона дочці та її чоловікові за їхнє шахрайство.

Для поглиблення теми:

1. Існує прислів'я, що все справедливо в коханні й на війні. Наведіть приклади, коли, на вашу думку, це дійсно так. Обміняйтеся думками з однокласниками. Знайдіть аргументи для підтримки протилежної думки.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ПОЗИЧЕНА ДРУЖИНА (О. Луговий)

Взаємини між людьми - збірка текстів, с. 22

Ознайомлення з твором

Учитель/ка питає учнів, чи хтось із них колинебудь вдавався до маленької невинної брехні. Учні діляться своїми спогадами.

1. Чому навіть чесні люди іноді брешуть, знаючи, що це недобре?
2. Чи ловляться на брехні ті, хто каже неправду?
3. Чи варто пізніше зазнавати неприємности через малу брехню?

Учні діляться з клясою спогадами з власного життя або прочитаної літератури, де розповідається про те, як брехня не вдалася.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Чому Роман утішився, коли дістав листа від вуйка?
2. Про що було написано в листі, і чому вуйко таке написав?
3. Яку брехню Роман придумав? Навіщо він це зробив?
4. Чию фотографію Роман надіслав вуйкові, кажучи, що це його дружина?
5. Яка проблема постала в Романа через брехню?
6. Як хлопці вирішили вийти зі скрутного становища?
7. Чому Василь найкраще надавався на ролю Романової дружини?
8. Хто перший розпізнав, що Василь не жінка?
9. Кого Роман насправді любив?
10. Що вуйко подумав, зауваживши, що Василина така бліда? Чому він хотів покласти до банку п'ятсот долярів?
11. Чому Василь більше не хотів удавати з себе Василини?
12. Як вуйко Волохатий довідався про брехню?
13. Що сталося наприкінці?

Письмові вправи

1. Напишіть коротке оповідання під заголовком: «Зловився/лася на брехні».
2. Напишіть короткий розділ на одну з наступних тем:
   а) Раніше чи пізніше правда вийде наверх;
   б) У розпачі або через велику потребу люди вдаються до брехні;
   в) Брехня завдає болю та неприємности не тільки тому, хто брехав, але й тому, кого обдурили.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Дискусія

Учні дебатують. Одна сторона захищає думку, що брехати нечесно, без огляду на те шкідлива брехня чи ні. Друга сторона вважає, що брехня може бути різною, а тому іноді можна брехати. Учні записують свої дебати на відеоплівку.

Наочні зайняття та обмін досвідом

Учні вибирають якийсь уривок з прочитаного твору й готують його до показу в класі.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

1. Напишіть Ромків оригінальний лист до вуйка, в якому він розповідає про своє одруження.
2. Напишіть телеграму, яку Ромко міг би вислати вуйкові, одержавши листа, з якого він довідався, що вуйко приїжджає на відвідини.
3. Придумайте та опишіть інший вихід із цього скрутного становища.
4. Створіть запитальник, за допомогою якого можна довідатися про частоту «невинної брехні» між учнями та вчителями вашої школи впродовж одного місяця.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

НЮРЕНБЕРЗЬКЕ ЯЙЦЕ (М. Коцюбинський)

Взаємини між людьми - збірка текстів, с. 35

Ознайомлення з твором

Учитель/ка закриває чимнебудь годинник у клясі; усі учні скидають наручні годинники. Потім учитель/ка веде дискусію на тему: «Яким було б життя сьогодні без годинників?»

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Як люди рахували час, коли ще не було годинників?
2. Які були перші годинники?
3. Як виглядали дзигарі?
4. Ким був Петро Гельє?
5. Чому він покинув свою працю?
6. Чому Петро Гельє пішов жити зі своєю дочкою?
7. Що його зять думав про маленьку кругленьку машинку, яка цокала?
8. Чому Петро Гельє просив, щоб суддя замкнув його у в'язниці?
9. Чи Петро Гельє дійсно був божевільним?
10. Що називали нюренберзьким яйцем?

Письмові вправи

1. Учитель/ка розповідає про різноманітні вірування, що існували тоді, коли жив Петро Гельє (початок XVI-го сторіччя). Створіть комікс про якийнебудь забобон.
2. Уявіть, що ви зять Петра Гельє. Залишіть у своєму щоденнику запис про те, що ви бачили в майстерні тестя й що ви думали про побачене.

Наочні зайняття та обмін досвідом

Уявіть, що ви повернулися до XVI-го сторіччя за допомогою машини часу й що перед вами стоїть завдання навчити людей того, що ви знаєте про світ.

Учні по черзі грають ролю «всезнавця», який має відповіді на всі запитання решти учнів, які грають ролю людей XVI-го сторіччя.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

1. Напишіть коротку оповідь під заголовком: «Мій найсучасніший (або чародійний) годинник». Намалюйте ваш годинник і розкажіть клясі, які дивовижні речі ваш годинник здатний виробляти.
2. Напишіть оголошення про те, що ви продаєте свій годинник.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Огляд

до зразкових вправ

Твори	Тасьма	
	Кляса	Координати*
На Різдво	8	1А1
Гривко і Сивко	8	3Б3

*Перший номер—число тасьми; літера—сторона тасьми; другий номер—число запису (твору) на даній стороні тасьми. Наприклад, координат «1А1» означає: тасьма 1, сторона А, 1-й твір.

Зразкові вправи до «Тасьм до слухання з української літератури (7–9 кл.)»

©Alberta Learning, Alberta, Canada

НА РІЗДВО

Взаємини між людьми - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

Учитель/ка веде розмову з учнями про святкування родинних свят та про їхні дитячі спогади про родинні святкування.

1. Про які родинні святкування за часів вашого дитинства ви часто згадуєте? Чому?
2. Чи мають якісь спогади ваші батьки чи баби або діди про родинні традиції святкування Різдва?

Прослухайте тасьму «На Різдво».

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

1. Чому чоловік почав думати про своїх батьків і про своє минуле?
2. Знайдіть у тексті 2–3 картини, де чоловік уявляє свою хату під час Святого Вечора за часів його дитинства.
3. Звідкіля дзвонять дзвони?
4. Що значить вираз «далекий світ»?
5. Хто співав коляду «Бог Предвічний»?
6. Що Федір робить?
7. Кого батько просить до хати?
8. Що значить вираз «ціле село з`єднається»?
9. Що роблять з кутею?
10. Назвіть дві речі, про які чоловік хотів довідатися.
11. За чим чоловік тужить?

Письмові вправи

1. Чоловік повторює фразу «пливуть літа рікою». Напишіть, який образ відтворює ця фраза.
2. Опишіть оточення чоловіка в той момент, коли він задумався.
3. Які події чи ситуації часто викликають такі спогади чи думки?
4. Опишіть подію, яка викликала такі спогади в чоловіка.

Дискусія

1. Чому люди добре почувають себе, згадуючи своє дитинство?
2. Чи ви маєте якісь приємні й дорогі спогади про ваше дитинство?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Напишіть життєпис чоловіка та його родини.
   Намалюйте кілька ілюстрацій на плякаті, відтворюючи картини, які пригадує чоловік.

Додаткові зайняття

Для поглиблення теми:

Подумайте, які ваші родинні традиції святкування Різдва важко буде зберегти за 20–30 років, себто на той час, коли ви матимете власну родину.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ГРИВКО І СИВКО

Взаємини між людьми - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

1. Були собі два собаки—німецька вівчарка Сірко й бультер'єр Гривко. Створіть короткий діялог, в якому собаки обговорюють вартість їхнього щоденного життя.
2. Яких тварин ви вважаєте ледачими, а яких працьовитими?

Прослухайте тасьму «Гривко і Сивко».

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

1. Яку ролю виконують Гривко і Сивко?
2. Що любив Гривко робити влітку?
3. Що обіцяв Гривко зробити влітку? Чому?
4. Де влітку спав Гривко?
5. Чому Сивко пропонував побудувати хату?
6. Чому Гривко вважав, що треба зовсім здуріти, щоб хату будувати?
7. Навіщо, на думку Гривка, Бог дав літо?
8. Яка основна думка цього оповідання?

Дискусія

1. Які будуть наслідки Гривкових лінощів?
2. Яке прислів'я можна утворити з цього оповідання? Яке відоме вам прислів'я підходить до цього оповідання?

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Чи траплялося так, що ви обіцяли щось зробити, а коли нарешті з'явилася нагода здійснити обіцяне, то охоти забракло?
2. Яке прислів'я можна утворити із цього оповідання, або яка відома приказка підходить до цього оповідання?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Додаткові зайняття

1. Драматизуйте цю історію або напишіть казку з подібним сюжетом, де події відбуваються між людьми. Для казки можете використати власний досвід.
2. Драматизуйте розмову між Гривком і Сивком під час холодного дня наступної зими.
3. Подібно до Гривка й Сивка, часто люди з протилежними характерами добре спілкуються. Чому, на вашу думку, це трапляється?
4. Чи ви думаєте, що тваринам справді холодно надворі взимку?
5. Виберіть тварину та проведіть відповідне дослідження. Відповідь на четверте запитання стисло подайте в одному абзаці.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Легенда	Програма
Пошрамоване Обличчя: розповідь про Соняшний Танець	3

©Alberta Learning. Alberta. Canada

ПОШРАМОВАНЕ ОБЛИЧЧЯ

Взаємини між людьми - відеоплівка «Леґенди степових індіянів у ляльковых силюетах»

Ознайомлення з твором

Як відомо, у людей можуть бути різні вади. Вони впливають на людину, на її характер, на її ставлення до інших. Усією клясою учні обговорюють цю тему і, використовуючи метод «мозкового штурму», знаходять слова та фрази, потрібні для відповіді на подані нижче запитання:

1. Які бувають фізичні вади?
2. Що переживає людина з фізичною вадою?
3. Як ставляться інші до людини з вадою?
4. Як може вада вплинути на характер людини?

Після цього учні дивляться відео «Пошрамоване обличчя».

Запитання для перевірки зрозуміння побаченого

(За роздавальним матеріялом див. Додаток 1.)

Під час перегляду відеоплівки учні заповнюють порожні місця.

1. Плем'я називалося _____. (сиксикка)
2. Усе плем'я любило дівчину, тому що вона була _____ й _____. (ніжна й ласкава)
3. Дівчина повідкидала гарні пропозиції чоловіків, бо вона належала _____. (Сонцеві)
4. Батько дівчини постановив вибрати для неї _____. (чоловіка)
5. _____ (Дівчину) почали поважати, як священну особу, коли Сонце з'явилося її батькові у сні.
6. Сирота відрізнявся _____ _____ і _____ _____. (низьким ростом і пошрамованим обличчям)
7. У таборі його називали _____ _____. (Пошрамоване Обличчя)
8. Коли Пошрамоване Обличчя послухав Натосі та збудував чотири приміщення для церемонії, його _____ (мрія) здійснилася.
9. Дівчина дала йому надію, що він знайде _____ (ліки) на свою _____. (недолю)

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Письмові вправи

Після другого перегляду відеоплівки учні, використовуючи слова та фрази з виконаної вище вправи, пишуть короткий твір, у якому вони уявляють, що сирота Пошрамоване Обличчя ходить до їхньої школи.

1. Що він переживає?
2. Який у нього характер?
3. Як ставляться інші до нього?

Дискусія

Учні обговорюють твір і відповідають на запитання.

1. Чому, на вашу думку, Служниця Сонця додавала болю сироті?
2. Чи у вашому житті є чи колись були обставини, які вам додавали болю? Поясніть. Чи такий біль пішов вам на користь? Як саме?
3. Як сирота Пошрамоване Обличчя став визначним? Чи ви можете назвати сучасну людину, що подолала великі труднощі й стала визначною? (Наприклад: Террі Фокс, Рик Генсен)

Додаткові зайняття

Учні в групах пригадують інші легенди, які вони прочитали або прослухали. Тоді вибирають одну для драматизації.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Людська вдача

©Alberta Learning. Alberta. Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Тексти	Сторінка у збірці текстів
Дзеркало	10
Каменяр	12
Сплітка	14
У котрому місяці…	15
Три дні з Сіркового життя	18
Князь і сокіл	26
Злодій	27

Зразкові вправи до збірки текстів

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ДЗЕРКАЛО (В. Коротич)

Людська вдача - збірка текстів, с. 10

Ознайомлення з твором

Кожен учень/кожна учениця тримає перед собою дзеркало й уявляє, що це дзеркало живе. Він/вона записує, що дзеркало думає й почуває, коли дивиться на нього/неї.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Чим поведінка дзеркала, описаного у вірші, схожа на поведінку людей? Що воно може робити так, як роблять люди?
2. Приготуйте два списки: в одному згадайте всі добрі речі, що їх бачило дзеркало, а в іншому—всі погані речі.
3. Чому поет називає дзеркало брамою?
4. Чому люди розбивають дзеркало?
5. Що дзеркало собою символізує?
6. Поясніть, що означає рядок «Я завжди чесне».

Письмові вправи

Ви дзеркало:

а) у шкільній лазничці;
б) у своєму домі;
в) у перукарні;
г) у крамниці, де продають купальники.

Напишіть уривок із вашого щоденника.

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Зробіть дзеркало для показу в клясі. Напишіть або намалюйте на ньому те, що це дзеркало хотіло б сказати світові.
2. У групах створіть живі картини, в яких покажіть найважливішу подію, що бачило дзеркало.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

КАМЕНЯР (А. Л.)

Людська вдача - збірка текстів, с. 12

Ознайомлення з твором

1. Учитель/ка веде розмову з учнями про те, що вони вважають важливим для відчуття задоволення працею.
2. Друга дискусія ведеться на тему «Хто з вас думає, що ваші батьки чи знайомі задоволені своєю працею?»

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Чому чоловік, зображений в оповіданні, не хотів спочатку бути каменярем?
2. Чому наприкінці він повернувся до цієї праці?
3. Чому янгол задовольняв кожне бажання чоловіка?
4. Чому чоловік так часто міняв свою думку про те, ким він хоче бути?

Письмові вправи

Учні пишуть на тему «Чому люди розчаровуються своєю працею і як вони могли б уникнути своїх розчарувань?»

Дискусія

Учні запрошують до кляси гостя, праця якого їх надзвичайно цікавить, і беруть у нього інтерв'ю.

Наочні зайняття та обмін досвідом

Учні пишуть оголошення про ідеальну працю. Після цього вони попарно беруть участь у сценічній грі, в якій один подається на цю працю, а другий проводить з ним інтерв'ю.

Додаткові зайняття

Для поглиблення теми:

Довідайтесь, чи поблизу відбувається якийнебудь страйк робітників. Запросіть учасника цього страйку до кляси, щоб він розповів, чому він незадоволений і як, на його думку, спілка допомагає робітникам поліпшити умови їхньої праці.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

СПЛІТКА (О. Г.)

Людська вдача - збірка текстів, с. 14

Ознайомлення з твором

Учитель/ка оповідає одному учневі «таємницю». Цей учень переказує її другому, другий—третьому й т. д. Останній учасник каже голосно, що він почув. Учитель/ка питає учнів, чи вони колись чули, як новини змінювалися кожного разу, коли їх переповідала інша людина. На цю тему проводиться дискусія.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Що у вірші зросло?
2. Якими були перебільшення про голку, муху та тріску?
3. Яке ставлення автора вірша до спліток?

Дискусія

Сплітки починаються з перебільшення. Створіть своє перебільшення, оповідаючи новину з газети або згадуючи про особисті переживання.

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Представте те, що ви написали.
2. На підставі власної композиції розіграйте сцену про сплітки.

Додаткові зайняття

Кляса читає хором вірш «Сплітка».

©Alberta Learning, Alberta, Canada

У КОТРОМУ МІСЯЦІ ВИ НАРОДИЛИСЯ?

Людська вдача - збірка текстів, с. 15

Ознайомлення з твором

1. Учні називають свій місяць народження та описують головні риси свого характеру. Учитель/ка веде дискусію про ймовірність того, що місяць народження може бути пов'язаний з характером людини.
2. Під час читання учні порівнюють свої власні зауваги з текстом.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

(За роздавальним матеріялом див. Додаток 1.)

Припасуйте слова в стовпчику «А» до речень у стовпчику «Б». «А» до «Б».

А		Б	
1.	____ січень	а.	у цих людей часто міняється настрій
2.	____ лютий	б.	характер цих людей змінюється після 20-го року життя
3.	____ березень	в.	ці люди щирі й мають багато приятелів
4.	____ квітень	г.	ці люди часто сперечаються з іншими; вони дуже вимогливі
5.	____ травень	ґ.	ці люди ніколи не виконують того, що обіцяли
6.	____ червень	д.	ці люди не мають багато енергії, щоб боротися за своє життя
7.	____ липень	е.	ці люди бувають адвокатами, професорами, суддями
8.	____ серпень	є.	ці люди мають успіх у фінансових справах
9.	____ вересень	ж.	ці люди мають дуже сильну волю
10.	____ жовтень	з.	ці люди дуже радо змінюють свою працю
11.	____ листопад	и.	ці люди добрі театральні критики
12.	____ грудень	і.	ці люди бувають артистами, музикантами й поетами

Дискусія

1. Окремі групи учнів знаходять п'ять учнів, що народилися в тому самому місяці. Визначають подібності в їхніх характерах чи порівнюють їх з відповідними описами характерів у тексті.
2. На підставі того, що ви прочитали про натуру людей, народжених у різних місяцях року, скажіть, між якими парами людей була б найкраща дружба (напр., між народженим у місяці травні й народженим у місяці вересні).

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

Гра: Кожен учень вибирає ім`я іншого учня, про якого він має подати опис, зазначивши чотири або п'ять рис його/її характеру. Кляса ділиться на дві групи. Усі описи характерів складаються докупи. За чергою кожен учень вибирає опис характеру й намагається вгадати, чий характер зображений у вибраному навздогад описі. Та група, що вгадає більше характерів, виграє.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

ТРИ ДНІ З СІРКОВОГО ЖИТТЯ (Г. Гасенко)

Людська вдача - збірка текстів, с. 18

Ознайомлення з твором

Учитель/ка проводить дискусію про хатніх тварин. Учні розказують про пригоди з власного життя та з літератури—особливо про пригоди із псами.

1. Чи хтось мав таких тварин, що колинебудь провинилися й ховалися або втекли на довший час?
2. Чи вони потім повернулися?
3. Як міський пес дає собі раду в дикому лісі?
4. Чи справедливо вивозити небажану хатню тварину за місто, в ліс?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Що Сірко робив, коли хотів їсти?
2. Чому чоловік кликав Сірка?
3. Чому візок не цікавив Сірка?
4. Як чоловік хотів використати Сірка?
5. Чому Сірко радів, коли візок поламався?
6. Як чоловік приманив Сірка до візка вдруге?
7. Що сталося, коли Сірко проковтнув останній шматок м'яса?
8. Як Сірко опинився в лісі?
9. Чому Сірко боявся повернутися додому?
10. Яку пригоду він мав з комашнею? З вивіркою? З жабами?
11. Що Сірка найбільше турбувало в лісі?
12. Що сталося, коли Сірко стрінув хлопців із села з чередою?
13. Яку він мав пригоду з їжаком?
14. Як зайцеві вдалося втекти від Сірка?
15. Як Сірка привітали, коли він нарешті вирішив повернутися до села?

Письмові вправи

1. Напишіть і розіграйте розмову між родиною при вечері того дня, коли Сірко втік у ліс.
2. Уявіть, що тварини мають свою газету й що ви яканебудь тварина. Напишіть статтю до цієї газети про Сіркову триденну мандрівку по лісі.
3. Напишіть оголошення від імени малої Марусі, яке вона вивісить у селі, щоб селяни допомогли їй відшукати Сірка.
4. Напишіть короткий розділ на тему «Голод і страх—спонуки до покірности» або «Голод і страх—принизливі спонуки».
5. Опишіть характер Сірка.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Дискусія

1. Чи ви колись таке робили?
2. Скільки вам тоді було років?
3. Чи вас колись зловили на такому вчинку?

Наочні зайняття та обмін досвідом

Уявіть, що Сірко—надзвичайний пес, який може говорити. Проведіть інтерв'ю з Сірком після його повернення з лісу. Приготуйте відеоплівку цього інтерв'ю, ніби це частина програми новин по телебаченню.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

Учні роблять експеримент. Якщо хтось у клясі або хтось із знайомих має лагідного пса, просять дозволу використати його для свого експерименту. Пробують запрягти його як коня (як це було з Сірком) і прив'язати до візка. Це все знімають на відеоплівку й показують клясі. Тоді учні порівнюють результати даного експерименту з тим, що сталося в оповіданні.

Для поглиблення теми:

Так само як Сірко, люди часом утікають від неприємних обставин. У малих групах проведіть дискусію, зосереджену на підлітках, що через усілякі причини втікають з дому. Кожна група демонструє імпровізацію про таких підлітків–утікачів.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

КНЯЗЬ І СОКІЛ

Людська вдача - збірка текстів, с. 26

Ознайомлення з твором

Учитель/ка проводить дискусію про вірність тварин своїм власникам. Учні розповідають про пригоди зі свого життя та про своїх тварин–пестунів. У дискусії варто звернути увагу на питання, чи тварини можуть відчувати небезпеку.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Де й коли відбулася подія, зображена в оповіданні?
2. Що сокіл відчував, і чого не знав князь?
3. Чому князь забив сокола?

Письмові вправи

Напишіть короткий абзац, починаючи його реченням «Я шкодував/ла, що таке зробив/ла, але вже було запізно».

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Уявіть, що ви надзвичайний сокіл, який уміє говорити. Переконайте князя перед клясою, щоб він не пив отруйної води.
2. Знайдіть у відповідній книзі портрети українських князів. Узявши їх за зразок, намалюйте князя з його соколом і виставте в клясі.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЗЛОДІЙ

Людська вдача - збірка текстів, с. 27

Ознайомлення з твором

Учитель/ка проводить дискусію про злодіїв. Учні відповідають на такі запитання:

1. Які люди пускаються на злодійство?
2. Чому люди крадуть?

Учні пригадують цікаві епізоди злодійства з телевізійних програм, з фільмів, з книжок, з новин у пресі або по радіо чи телебаченню.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. У якому настрої був начальник поліційної станції, коли перед ним з'явився чоловік, що прийшов зі скаргою про злочин?
2. Чому начальник поліції так легко повірив, що цей чоловік говорив йому правду?
3. Чиє прізвище було на дверях помешкання, коли начальник поліції вперше туди прийшов?
4. Хто насправді там жив?
5. Що сталося наприкінці?

Письмові вправи

1. На підставі уривків з оповідання власними словами розіграйте в парах сценку:
   а) як чоловік спершу приходить до поліційної станції й розповідає про злочин;
   б) як переполоханий Іван Бунчук відчиняє двері поліцистові.
2. Напишіть статтю до газети про цей пограбунок.
3. Напишіть продовження цього оповідання, починаючи словами «Коли він відчинив двері, поліцист уже чекав на нього з наручниками».
4. Створіть свого злодія в іншій ситуації, назвавши власне оповідання «Хитрий злодій».

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Твори	Тасьма	
	Кляса	Координати*
Попрацював головою	8	4А4
Космічна казка	8	3Б6

*Перший номер—число тасьми; літера—сторона тасьми; другий номер—число запису (твору) на даній стороні тасьми. Наприклад, координат «4А4» означає: тасьма 4, сторона А, 4-й твір.

Зразкові вправи до «Тасьм до слухання з української літератури (7–9 кл.)»

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ПОПРАЦЮВАВ ГОЛОВОЮ (П. Ключина)

Людська вдача - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

Учитель/ка проводить розмову про те, що значить надто багато працювати, а що значить ефективно працювати. Учні відповідають на такі запитання:

1. Як ви думаєте,
   а) чи ви перевантажені працею?
   б) чи ваші батьки надто багато працюють і тому перевтомлюються?
   в) чи всі члени суспільства на загал перевантажені працею?
2. Чи можна успішно виконувати денні роботи, проєкти, завдання, уникаючи перенапруження й перевтомлення, але натомість ефективно використовуючи час?

Прослухайте твір «Попрацював головою».

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

1. Що робив баран?
2. Чому після роботи болить голова?

Дискусія

1. Чого вчить нас ця коротка казка?
2. Чому з усіх тварин вибрали барана?

Наочні заняття та обмін досвідом

1. Опишіть робочий день особи (із зазначенням часу її відповідних занять: 8:00, 8:13, 9:17, …), яка наприкінці свого дня каже: «Щодня турботи, аж гуде голова після роботи». Можна також драматизувати це завдання.
2. Зробіть запис у щоденнику про ситуацію, коли ви доклали багато зусиль, щоб чогось досягти, але безуспішно. Якщо не можете пригадати такої події, вигадайте її.
3. а) Напишіть 5–7 прикметників, які характеризують барана.
   б) Тепер напишіть антоніми до цих слів.
   в) Чи ви бачите, що в кожному списку є позитивні, конструктивні елементи? Поясніть свою думку.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Додаткові зайняття

1. Ще раз зробіть вправу «Ознайомлення з твором».
2. Як можна досягти успіху ефективними засобами, себто без «болю голови»?

©Alberta Learning. Alberta. Canada

КОСМІЧНА КАЗКА (О. Бердник)

Людська вдача - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

Учитель/ка проводить дискусію про самостійність. Коли вона бажана, а коли небажана? Що іноді доводиться робити, щоб здобути самостійність?

Вправа до слухання

(За роздавальним матеріялом див. Додаток 1.)

Учні слухають уривки твору й виконують подані вправи.

Перший уривок: «Дитинство». Уривок завершується реченням «І Вона пішла, кинувши на прощання довгий і болісний погляд, сповнений великої любови». Працюючи в групах, прослухайте цей уривок і запишіть у відповідних стовпчиках слова, які описують Її, Його і світ. Вибирайте слова з поданого нижче списка.

- ніжний, -а, -е, -і
- лагідний, -а, -е, -і
- небезпечний, -а, -е, -і
- турботливий, -а, -е, -і
- нетерплячий, -а, -е, -і
- теплий, -а, -е, -і
- терплячий, -а, -е, -і
- трудний, -а, -е, -і,
- покірний, -а, -е, -і
- таємничий, -а, -е, -і
- вередливий, -а, -е, -і
- жорстокий, -а, -е, -і
- ласкавий, -а, -е, -і
- сумний, -а, -е, -і
- чарівний, -а, -е, -і

Світ	Вона	Він

Другий уривок: «Перша воля». Уривок завершується реченням «Я повернувся назад, щоб заховатися у свій чарівний притулок, але він зник». Обведіть колом ті слова, які описують почуття оповідача в цьому уривку.

- радісний
- хворий
- сердитий
- впертий
- переляканий
- хоробрий

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Третій уривок: «Безмежність». Він завершується реченнями «Що саме? Що?»

а) Які з цих слів описують безмежність, яка стояла перед оповідачем?

- холодна
- приємна
- знищена
- спокійна
- розбита
- незнайома
- темна
- велика

б) Поставте у правильному порядку транспортні засоби, якими людина подорожувала в оповіданні вперше, вдруге й т. д.

___ космічним кораблем ___ вогняним драконом ___ гоом
___ металевим птахом ___ безшумною машиною

Четвертий уривок: «Старість». Прослухавши уривок, заповніть порожні місця в реченнях відповідними словами з тексту.

а) Обличчя оповідача тепер стало _____.
б) Він хотів бути _____.
в) Його серце втомилося від _____.
г) Він бажає _____.

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

Щоб перевірити, чи учні зрозуміли прослуханий твір, учитель/ка ставить їм наступні запитання:

1. Де зростав оповідач казки?
2. Як він зростав?
3. Як ставилася до оповідача казки Вона?
4. Чому оповідач казки повстав проти Неї?
5. Чому оповідача манив неосяжний світ?
6. Як зустріла оповідача Безмежність? Чому він злякався?
7. Звідки він узяв вогонь? Що він побачив у вогні?
8. Кого оповідач казки почав шукати? Чому?
9. На кому їхав оповідач на початку своєї подорожі?
10. Що побачив оповідач у великому місті?
11. Чому оповідач перестав шукати Її й забув яке в Неї обличчя?
12. Куди пересів оповідач з вогняного дракона?
13. Як почувався оповідач, коли літав на металевому птаху?
14. На чому літав оповідач після металевого птаха?
15. Де побував оповідач у своєму житті?
16. Що він намагався згадати, відпочиваючи в далеких світах?
17. Чому, коли оповідач постарів, він заплакав? Чого йому не вистачало?
18. Як виглядав оповідач у старості?
19. Що давно позабуте згадав оповідач у старості?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

20. Що він захотів тоді зробити?
21. Яке «єдине щастя» хотів тепер мати старий оповідач повісті?

Письмові вправи

Опишіть одним реченням оповідача казки перед тим, як він став самостійним. Також опишіть цю людину, коли вона стала самостійною (декотрі слова, які ви вживали в попередніх вправах, можуть вам допомогти).

Дискусія

1. Автор порівнює безмежність зі світом. Яким є світ на його думку?
2. Коли чоловік у цьому оповіданні став самостійним, він спочатку втішився. Але наприкінці йому вже чогось бракувало. Чого саме? Чого він навчився, коли був самостійним?

Наочні зайняття та обмін досвідом

Учні готують інтерв'ю, в якому одна особа грає ролю старця, що його зустрічаємо наприкінці оповідання. Друга особа грає ролю репортера й запитує його про життя, головним чином, щоб довідатися, чим він задоволений і чим незадоволений. Якби він мав нагоду, що він змінив би у своєму житті?

Додаткові зайняття

1. Учні пишуть короткий твір на тему самостійности з позитивної або з негативної сторони.
2. Учні пишуть коротке оповідання про вигадану особу та її пригоди під заголовком «Тернистий (або Золотий) шлях самостійности».

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Легенда	Програма
Чому в лося обвисла шкура	2

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЧОМУ В ЛОСЯ ОБВИСЛА ШКУРА

Людська вдача - відеоплівка «Леґенди степових індіянів у лялькових силюетах»

Ознайомлення з твором

1. У малих групах (3–4) учні складають список тварин, які можуть перебувати в зимових умовах, і підбирають ілюстрації або знімки цих тварин.

2. Учні дають характеристику кожній тварині.
   - Яка вона на зріст?
   - Де живе? (печера, нора, гніздо, щілина, лігво)
   - Що їсть?
   - Який у неї колір шкури?

Запитання для перевірки зрозуміння побаченого

(За роздавальним матеріялом див. Додаток 1.)

Учні переглядають відеоплівку й заповнюють порожні місця.

1. Звірі жили разом, як одна _____.
   а) кляса
   б) родина
   в) дружина
   г) організація

2. Узимку _____ вітер угризався в тонку шкуру тварин.
   а) сильний
   б) легкий
   в) теплий
   г) крижаний

3. _____ скликав велику раду.
   а) ведмідь
   б) лось
   в) дикобраз
   г) олень

4. Тварини охоче погодилися на пропозицію прохати _____ шкури.
   а) гладші
   б) тепліші
   в) важчі
   г) гарніші

©Alberta Learning. Alberta. Canada

5. Олень Апсимосис, дикобраз Каква та ведмідь Масква мали звернутися до _____.
   а) Вісаккецака
   б) Кіщі-Маніту
   в) Пішу
   г) Вапуса

6. Вісаккецак погодився передати їхнє _____ Кіщі-Маніту.
   а) враження
   б) прохання
   в) запитання
   г) побажання

7. Вісаккецак вирушив у _____ подорож до гір.
   а) коротку
   б) важку
   в) довгу
   г) цікаву

8. Каква заявив, що він хотів би одержати _____ шкуру.
   а) іншу
   б) чудову
   в) незвичайну
   г) звичайну

9. Звірі могли вибрати собі _____ та крої для своїх нових шкур.
   а) спосіб
   б) кольори
   в) розміри
   г) кількість

10. Понурий лось Мовсва завжди був _____ і мовчазним створінням.
    а) сонливим
    б) ввічливим
    в) хоробрим
    г) веселим

11. Того дня, коли подавалися замовлення на шкури, лось Мовсва бродив у _____.
    а) парку
    б) лісі
    в) полі
    г) болоті

©Alberta Learning, Alberta, Canada

12. Поки лось Мовсва їв, звірі замовили собі _____ шкури.
    а) старі
    б) нові
    в) багаті
    г) ясні

13. Вісаккецак працював ціле літо, щоб наробити _____ шкур.
    а) білих
    б) гострих
    в) м'яких
    г) нових

14. У визначений день _____ почали сходитись.
    а) люди
    б) риби
    в) пташки
    г) звірі

15. Коли всі звірі поотримували свої шкури, вони хутко побігли до _____ , щоб у воді подивитися на себе.
    а) болота
    б) дерева
    в) галявини
    г) дзеркала

16. Вапус дістав _____ і білу шкуру.
    а) декоративну
    б) дешеву
    в) м'яку
    г) грубу

17. Коли лось Мовсва прийшов до Вісаккецака, то він довідався, що всі шкури були вже _____.
    а) куплені
    б) розібрані
    в) пошиті
    г) забруднені

18. Вісаккецак зжалився над Мовсвою й подумав, що, можливо, йому пощастить зробити нову шкуру із залишених _____.
    а) пакунків
    б) метрів
    в) шматків
    г) купок

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Дискусія

У цій легенді йдеться про видру, рись, норку, оленя, вовка, ведмедя й лося.

1. Коротко опишіть їхні взаємини тоді, коли вони всі мали однакову шкуру.
2. Опишіть їхні взаємини після того, як вони дістали нові хутра.
3. Ця легенда розкриває нам відносини між людьми. Обговоріть причини, внаслідок яких звірі більше не поводилися приязно одне з одним і навіть сміялися з лося. Чи ви колись помічали таке між людьми? Розкажіть.

Додаткові зайняття

Учні пишуть короткий абзац, у якому, з погляду лося, коментують відносини між тваринами після одержання дарів від Кіці-Маніту.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Хоробрість

©Alberta Learning. Alberta. Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Тексти	Сторінка у збірці текстів
По слідах	9
Робінзон Крузо	14
Чи існував Робінзон?	19
Народжений у пустелі	21
За сестрою	28

Зразкові вправи до збірки текстів

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ПО СЛІДАХ (В. Біанкі)

Хоробрість - збірка текстів, с. 9

Ознайомлення з твором

Учитель/ка питає учнів, чи доводилось їм колинебудь заблукати в лісі, і проводить дискусію на цю тему. Після дискусії учні намагаються уявити, що вони сидять самі в темному лісі. Записують свої думки й почуття, про які можуть пізніше розповісти.

Учитель/ка читає вголос оповідання до того місця, де Григорко виходить із хати в ліс. Далі учням пропонується відгадати, що може статися з Григорком.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Де жили Григорко з татом?
2. Яка була погода в той день, про який ідеться в оповіданні?
3. Про що Григорко спочатку думав?
4. Скільки було років Григоркові?
5. Чому тато дозволив хлопцеві йти до лісу?
6. Яка в Григорка була рушниця?
7. Чим вони їздили по лісі?
8. Ким працював Григорків тато?
9. Чому лісник знав, що Григорко ще був живий, коли вовки почали вити?
10. Чому стало гірше, коли вовки перестали вити?
11. До якої хати дійшов лісник уночі?
12. Про що лісник довідався на підставі слідів та інших знаків на снігу?
13. Що лісник подумав, коли він побачив купу кривавих кісток?
14. Як Григорко врятувався від вовків?
15. Як батько поставився до сина після цього випадку?

Письмові вправи

1. Прочитайте оповідання тільки до речення «Лапа невелика, а пазурі прямі й гострі, немов цвяхи!» (Це речення на третій сторінці оповідання.) Напишіть свої міркування про те, чиї це могли бути сліди.
2. Напишіть вірш про ліс уночі. Що там можна відчути, побачити, пережити?
3. Напишіть короткий твір про вовків.
4. Напишіть статтю про випадок, зображений у цьому оповіданні.
5. Напишіть баляду про Григоркову пригоду.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Підготуйте сценічне читання діялогу, який відбувався між лісником і його сином. Виконайте його перед клясою.
2. Огляньте фільм або відеоплівку про вовків, напр., «Легенда, що вмирає» (Канадський інститут українських студій).
3. У групах створіть і розіграйте драматичні сцени про якусь іншу пригоду Григорка.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

Запросіть лісника, щоб прийшов поговорити з учнями про своє життя в лісі.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

РОБІНЗОН КРУЗО (Д. Дефо)

Хоробрість - збірка текстів, с. 14

Ознайомлення з твором

Учні записують три речі, які вони взяли б із собою, якщо мусили б перебути наодинці довгий час на безлюдному острові. Після цього вчитель/ка розпочинає дискусію на цю тему.

Учні заплющують очі та пробують уявити, що кожен з них самотній та перебуває у якійсь невідомій місцевості. Ведеться розмова про їхні почуття.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Скільки тижнів моряки були в дорозі, доки всі, крім Робінзона, потопилися?
2. Як ви гадаєте, до якої країни вони пливли спочатку?
3. Де був острів, на якому опинився Робінзон?
4. Чому Робінзон після пробудження на другий день не побачив корабля?
5. Що Робінзон узяв із корабля?
6. Чим Робінзон перевозив речі з корабля, коли він удруге подався за ними?
7. Як виглядало шатро Робінзона?
8. Знаючи, що Робінзон був побожний, наведіть два або три приклади його побожности.
9. Чим Робінзон Крузо харчувався на острові?
10. Що сталося після землетрусу?
11. Що бачив Робінзон під час своєї мандрівки довкола острова?

Письмові вправи

1. Поділившись на невеличкі групи, зробіть списки тих речей, які ви хотіли б узяти зі собою на острів. Порівняйте свої списки з переліком речей, перевезених на острів Робінзоном.
2. Напишіть щоденник Робінзона за кілька днів.
3. Опишіть, як виглядає острів, на якому жив Робінзон.
4. Опишіть зовнішність і характер Робінзона.
5. Напишіть звіт на тему «Життя на безлюдному острові».

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Зробіть мініятюрний макет помешкання Робінзона.
2. Розділіть клясу на окремі пари. Одна особа в кожній парі грає ролю Робінзона, а друга особа грає ролю представника телевізійної програми. Представник бере інтерв'ю в Робінзона. Це зайняття можна записати на відеоплівку.
3. Уявіть собі, що перед вами найважливіша річ, яку Робінзон мав із собою на острові. Розкажіть клясі про цю річ.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

1. Приготуйте дебати на тему «Людина не може сама довго існувати».
2. Напишіть оповідання про сучасного Робінзона Крузо, що живе на іншій плянеті.

Для опанування теми:

1. Намалюйте мапу Робінзонового острова й зазначте головні топографічні об'єкти.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЧИ ІСНУВАВ РОБІНЗОН?

Хоробрість - збірка текстів, с. 19

Ознайомлення з твором

Учитель/ка з'ясовує, на підставі яких фактичних матеріялів Даніель Дефо написав свій роман про Робінзона.

Учитель/ка також торкається запитання про те, як острів Робінзона виглядає тепер. Учні обговорюють цю тему.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Де й коли була надрукована книжка «Життя й незвичайні та дивовижні пригоди Робінзона Крузо»?
2. Яким чином люди часом опинялися на безлюдних островах?
3. Як Селькірк опинився на острові?
4. Як сталося, що Селькірк прожив на безлюднім острові 52 місяці?
5. Що мало назву «Дюк»?
6. Які речі Селькірк мав із собою, і як вони йому стали у пригоді?
7. Чому цей острів став тепер таким спустошеним?

Письмові вправи

1. Напишіть листа до редактора журналу «Всесвіт», висловлюючи ваші думки про знищення природної краси на острові.
2. Напишіть статтю про іншу цікаву місцевість.

Дискусія

Проведіть дискусію на тему «Чому Дефо часом включав до свого твору уявлені деталі, а часом використовував пригоди, описані в щоденнику Селькірка?»

Наочні зайняття та обмін досвідом

Опишіть своїми словами й намалюйте, як тепер виглядає Острів Робінзона.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Додаткові зайняття

Для поглиблення теми:

1. Напишіть нарис про потребу захищати наші природні багатства.
2. Приготуйте усний звіт про чинники, які загрожують нашим природним багатствам і навіть життю на земній кулі. (Можна довідатися про це від учителя/льки, що викладає природничі науки.)
3. Запропонуйте 10 законів, які могли б допомогти нам захищати наші природні багатства.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

НАРОДЖЕНИЙ У ПУСТЕЛІ (Дж. Лондон)

Хоробрість - збірка текстів, с. 21

Ознайомлення з твором

Учитель/ка приносить велику фотографію вовка й вішає її в клясі день або два перед читанням цього оповідання. Учні одержують завдання приготувати два або три факти з життя диких звірів. Учитель/ка проводить дискусію з учнями на відповідну тему. Під час цієї дискусії учні переказують зібрані ними факти.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Скільки вовченят породила вовчиця?
2. Скільки живих вовченят у неї лишилося?
3. Що сталося зі старим вовком?
4. Що вовченяті було заборонено робити?
5. Який інстинкт спершу розвився у вовченяти?
6. Що таке інстинкт?
7. Вовченя думало, що всі речі поділяються на дві групи. Які це були групи?
8. Чим вовченяті здавалася діра, яка була виходом з печери?
9. Що вовченя побачило, коли воно вперше вийшло з печери?
10. Зробіть список усіх вовченятиних пригод.
11. Зробіть список усього, чого вовченя навчилося.
12. Який існує закон у звірів серед дикої природи?

Письмові вправи

1. Напишіть твір на тему «Тільки найвитриваліші звірі перемагають у боротьбі за життя».
2. Напишіть коротке оповідання з погляду якогось звіряти.
3. Напишіть короткий нарис про життя вовків.
4. Напишіть оповідання про якогось іншого молодого звіра.
5. Напишіть статтю про випадок з вовком.
6. Опишіть, як виглядає вовченя в оповіданні, яке ви прочитали.
7. Напишіть вірш про вовка.
8. Зробіть афішу з погляду вовка.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Запишіть це оповідання у формі народньої казки. Підготуйте сценічне читання вашої казки й виконайте його перед клясою.
2. Намалюйте вовченя з прочитаного оповідання.
3. Проведіть дискусію на тему «Вовків треба нищити».

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

Запросіть природознавця, щоб прийшов розповісти учням про вовків.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

ЗА СЕСТРОЮ (Б. Іванко)

Хоробрість - збірка текстів, с. 28

Ознайомлення з твором

Учитель/ка веде розмову про козацьку добу, пояснює, хто такі козаки, розповідає, де вони жили, чим займалися, як повстало козацьке військо, з ким вони воювали.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Чому Головко казав, що татари бенкетують?
2. Звідки приїхав Павлусь?
3. Що сталося в селі?
4. Що козаки їли?
5. Третій козак сказав: «Не скачи у воду, як не знаєш броду». Що ця приказка може означати в даній ситуації?
6. Де розвідники зловили татарина?
7. Що вони довідалися від татарина?
8. Скільки козаків було при сотникові?
9. Кого Павлусь знайшов між бранцями?
10. Що Павлусь довідався про свою сестру?
11. Куди Павлусь подався, коли всі спали?
12. Як Павлусь опинився між татарами?
13. Чому Мулла забрав Павлуся?
14. Яким чином Павлусь знайшов Ганнусю?
15. Хто такий Ібрагім?
16. Що Ібрагім хотів, щоб Павлусь і Ганнуся зробили?
17. Що Павлусь і Ганнуся вирішили зробити?

Письмові вправи

1. Зробіть список козацьких або загальноукраїнських звичаїв, що їх зображує цей твір.
2. Напишіть звіт про козаччину.
3. Опишіть зовнішній вигляд і характер типового козака й намалюйте його.
4. Опишіть характер Павлуся.
5. Напишіть уривок із щоденника Ганнусі, в якому вона розповідає про два дні життя в полоні.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Огляд

до зразкових вправ

Твори	Тасьма	
	Кляса	Координати*
Саньми	8	2А2
Князь Олег	8	5Б2

*Перший номер—число тасьми; літера—сторона тасьми; другий номер—число запису (твору) на даній стороні тасьми. Наприклад, координат «2А2» означає: тасьма 2, сторона А, 2-й твір.

Зразкові вправи до «Тасьм до слухання з української літератури (7–9 кл.)»

©Alberta Learning, Alberta, Canada

САНЬМИ (Б. Лепкий)

Хоробрість - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

Учитель/ка дає учням поданий нижче список почуттів і речень, вибраних з твору. Учні припасовують слова–почуття до відповідних речень.

Речення

- Одна лиш турбота, щоби нас хоч на годину скорше пустили. Що ви собі гадаєте?
- Година тягнеться у вічність.
- «Веселих свят! Веселих свят!» І хлопці кидаються до плащів, шапок, до книжок, вибігаємо на ринок… На всі сторони біжимо, бо там уже, певно, коні чекають.
- Мурашки по спині полізли. А що ж буде?
- Тоді коні стоять понад тобою. Боїшся, що впадуть і притолочать тебе.
- Хвилину сидиш здивований. Що таке сталося?
- Почуваєш себе таким безсильним і безрадним, як ніколи в житті.
- Страшно й соромно тобі. Страшно, бо ніч, і мороз, і вовки, а соромно, бо ти хлопець, а боїшся.
- Хоч би якесь світло, хоч би голос людський або звірячий, щоб знав, куди йти. А то сніг, як море.
- Ні, ні. Ти вже пропав. Нема рятунку для тебе.
- Збираю останки сил—іду.
- Добре, що ми приїхали щасливо.

Почуття

- нетерплячість
- безсилля
- веселість
- безнадійність
- страх
- рішучість
- здивування
- полегшення

Вправи до слухання

Учні слухають твір і, пишучи число перед кожним реченням із вправи «Ознайомлення з твором», зазначають їхній порядок у записі: перше, друге й т. д. Тоді ще раз прослуховують твір і своїми власними словами описують випадок, пов`язаний з кожним реченням, наприклад, що сталося, коли автор пише «Мурашки по спині полізли. А що ж буде?»

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

Щоб перевірити, чи учні зрозуміли прослуханий твір, учитель/ка ставить їм такі запитання:

1. Чим їздять на Великдень на село з міста? Чим на Різдво?
2. Коли нарешті впав сніг?
3. Чому саньми добре їхати?
4. Де мешкав хлопець?
5. Яке запитання весь час повторювалося йому в голові?
6. Хто такий Мартин?
7. Чому хлопець і Мартин не могли відразу виїхати до села?
8. Чому вони мусили змінити дорогу?
9. Яка була дорога?
10. Як хлопець опинився на снігу?
11. Чи Мартин знав, що хлопець випав із саней?
12. Про що хлопець думав, коли сани залишили його позаду?
13. Чому він нікуди не йшов?
14. Хто врятував хлопця?
15. Що Мартин просив хлопця?
16. Чому хлопець посміхався, коли вже приїхав до хати в селі?

Наочні зайняття та обміи досвідом

Учні групою обговорюють, що саме викликало почуття, зазначені в першій вправі, а тоді:

1. вони складають список причин, які викликають такі почуття, наприклад, що може викликати страх у людини—дикий звір, ураган, темрява й т. п.
2. кожний учень описує особистий випадок, коли в нього виявилося одне із зазначених вище почуттів.

Додаткові зайняття

1. Учні описують свої улюблені спогади про Різдвяні свята. За чим вони тужили б більш за все, якби неможливо було святкувати Різдво як звичайно?
2. Учні пишуть власне закінчення цього оповідання.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

КНЯЗЬ ОЛЕГ (І. Франко)

Хоробрість - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

(За роздавальним матеріялом див. Додаток 1.)

Працюючи в малих групах, учні виповнюють подану нижче схему. Після цього представники кожної групи пояснюють членам інших груп, як і чому вони в своїй групі дійшли таких висновків.

	Можна передбачити			Можна контролювати		
	так	ні	частинно	так	ні	частинно
смерть						
щастя						
здоров`я						
погода						
успіхи						

Вправи до слухання

(За роздавальним матеріялом див. Додаток 1.)

Учні працюють групами. Кожна група вибирає слова з поезії для певної кількости порожніх місць. Учні слухають твір кілька разів. Кожна група уважно перевіряє свої відповіді й потім ділиться ними з усією клясою.

а) По тяжких _____ (боях) Князь Олег відпочивав.
б) У кімнату _____ (старець) зайшов і князеві _____ (поклін) поклав.
в) Князь Олег спитав його: « _____ (Віщуне), скажи мені, якою _____ (смертю) я умру?»
г) Віщун сказав, що відслоняти _____ (будучність) свою не треба, бо це не принесе _____ (потіхи) йому.
г) Князь Олег, _____ (наморщивши) брови, сказав, що якщо віщун не відкриє йому будучности, то він _____ (дурисвіт) старий.
д) Старий сказав, що князева будучність _____ (сумна), _____ (невесела), бо його кінь має _____ (загибель) йому принести.
е) Князь Олег у далекий _____ (похід) ходив, де він _____ (хозар) побив.
є) Настав _____ (мир), і Князь Олег пішов на _____ (лови).
ж) Біліє пісок _____ (узбережжям) Дніпра, де побачили білий _____ (кістяк).

©Alberta Learning, Alberta, Canada

з) Улюблений кінь князя не хотів вертатися до степових _____ (табунів), і нарешті знайшли його _____ (здохлого).

и) Князь Олег із _____ (жалем) на кості поглядав, бо думав, що смерть його коня сталася від того, що він його _____ (прогнав).

і) Князь почув страшенний _____ (біль), коли ногою до кінського _____ (лоба) торкнув, бо в лобі сиділа _____ (отруйна) _____ (змія).

ї) Князь Олег _____ (задрижав) і промовив: «_____ (Проклятий) віщуне, ти _____ (правду) сказав!»

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

Щоб перевірити, чи учні зрозуміли прослуханий твір, учитель/ка ставить їм такі запитання:

1. Чому князь Олег закликав старого чоловіка до себе?
2. Хто був той старий чоловік?
3. Про що князь Олег бажав довідатися від віщуна?
4. Чому князь розгнівався?
5. Що віщував старий князеві?
6. Чому князь Олег більше не сідав на улюбленого коня?
7. З ким князь Олег уклав мир після війни?
8. Куди князь пішов, щоб погуляти?
9. Як кістяк улюбленого коня князя Олега опинився на піску на узбережжі Дніпра?
10. Що сталося князеві, коли він доторкнувся ногою до лоба кістяка?

Дискусія

1. Що таке віщун?
2. Чи існують віщуни в сучасному світі? Чи люди вірять їм?
3. Чому люди цікавляться своїм майбутнім?
4. Чи людина може контролювати своє майбутнє?
5. Чи віщун справді допоміг Олегові проконтролювати свою майбутність? У чому допоміг, а в чому не допоміг?

Письмові вправи

Учні пишуть короткий зміст прослуханої баляди.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Наочні зайняття та обмін досвідом

На підставі вірша «Князь Олег» учні пишуть баляду про славну людину, яка загинула трагічно (напр., Елвіс Преслі, Джон Леннон, Джон Ф. Кеннеді, Ричі Веленс). Який «віщун» міг би передбачити загибель цієї людини? Які попередження міг би віщун зробити? Чому ці попередження не допомогли б цій людині уникнути трагічної смерти? Учні вживають поданий на наступній сторінці уривок баляди, замінюючи підкреслені слова на свої власні. Учні можуть докінчити свою баляду власними думками та словами.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

КНЯЗЬ ОЛЕГ

Князь Олег по боях тяжких відпочив.
В задумі по пишній кімнаті ходив
І нетерпеливо в вікно поглядав:
Князь Олег, як видно, когось дожидав.

Втворилися двері, в кімнату йде
Старець і князеві поклін кладе.
Князь бистро поглянув йому в лице.

«Здоров будь, віщуне!—йому рече.—
Скажи мені правду по свому дару—
Чи скоро й якою я смертю умру?»

Покірно вклонився віщун князю.
«Покинь відслоняти будучність свою!
Не знайде потіхи, хто її покров
Посміє зірвати зухвалов руков».

Князю мов би жару насипав у кров,
Він глянув на діда, наморщивши бров.
«Чи думаєш, що я дитина така,
Що слово марнеє мене вже й зляка?
Як знаєш будучність, то всю й відкрий!
Як ні, я скажу: Ти дурисвіт старий!»

«Мій княже, дурити не вмію я.
Сумна, невесела будучність твоя.
Твій кінь, що найбільше його любиш ти,
Той має загибель тобі принести».
«Як так, на Перуна кленуся я,
Що більше не сяду на того коня!»

Летіли літа, мов Дніпра бистрота,
Князь Олег з війни знов додому верта;
В далекий похід він із військом ходив,
Хозар, степових хижаків, побідив.

Народ веселиться, настав уже мир;
Князь Олег дружину ззиває на пир.
Весело три дні і три ночі пройшли;
Вони погуляти на лови пішли.

Дніпра узбережжям біліє пісок;
А поза піском тим сосновий лісок;
На краї ліска, на тім білім піску
Біліший кістяк, кому він по знаку?

«Любимець твій, княже,—конюх відповів,—
Твій кінь, що прогнать його в степ ти велів,
Що ми його гнали, не хтів він до тих
Свобідних вертать табунів степових,
І все лиш маячив пісками він сам,
Аж раз ми, здохлого, знайшли його там».

«Мій щирий приятель!—князь Олег сказав,
На білії кості з жалем поглядав.—
Я смерть йому вдіяв, прогнав його сам,
Повірив дурисвіта–діда словам».

Князь Олег до лоба ногою діткнув,
В тій хвилі в нозі біль страшенний почув,
Бо в лобі тім краса сиділа змія
І зубом отруйним шпигнула князя.

Князь Олег хитнувся і ввесь задрижав.
«Проклятий віщуне, ти правду казав!»
Князь Олег посинів, зір в небо здійма,
Дружина до нього—в нім духу нема.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Цікавитись незнаним

©Alberta Learning. Alberta. Canada

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Огляд

до зразкових вправ

Тексти	Сторінка у збірці текстів
Їм весело було	11
Невидимець	15
Вінніпезький вовк	25
Страховище моря	28
Над Едмонтоном завжди синє небо	37

Зразкові вправи до збірки текстів

©Alberta Learning. Alberta. Canada

ЇМ ВЕСЕЛО БУЛО (А. Азимов)

Цікавитись незнаним - збірка текстів, с. 11

Ознайомлення з твором

Учитель/ка проводить дискусію на тему: «Як люди будуть учитися в 2157-му році?» Учні дають відповіді на запитання: «Якби ви мали змогу дещо змінити в шкільній системі, які зміни ви запровадили б?»

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Чому дітей здивувала стародавня книжка, яку вони знайшли?
2. Чому вони думали, що книжка незручна?
3. Чим, на думку дітей, їхній спосіб читання був кращий?
4. Чому Маргарита не любила школи?
5. Що бракувало механічному вчителеві?
6. Звідки Тома одержав відомості про стародавні школи?
7. Які речі найбільше дивували й цікавили Маргариту про стародавні школи?
8. Коли й де Маргарита ходила до школи?
9. Про що вона мріяла, коли вчитель–робот намагався її вчити?

Письмові вправи

У короткому нарисі порівняйте теперішні школи зі школами, які «існуватимуть» у 2157-му році.

Дискусія

1. Чим Маргарита подібна до сучасних учнів?
2. Уявіть, що ви члени шкільної ради, обраної в 2157-му році. Опишіть, які зміни ви запровадили б у шкільній системі.
3. Опишіть типовий день з життя Маргарити.
4. У малих групах учні обговорюють значення комп'ютерів у нашому суспільстві. Зупиніться як на позитивних, так і на негативних аспектах цієї проблеми. Після дискусії можна написати звіт на цю тему.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Намалюйте вчителя Маргарити.
2. Кляса обговорює тему: «Учні краще вчаться в клясі з учителем/лькою, аніж за допомогою комп'ютера». Учні захищають різні погляди.
3. Учитель/ка показує фільми, напр., «*Future Shock*», «*The Third Wave*», і проводить дискусію на підставі їхнього змісту.

Додаткові зайняття

Попросіть своїх дідусів і бабусь, щоб вони розповіли вам про шкільництво за їхніх часів. Порівняйте на письмі їхню розповідь із своїм шкільним досвідом.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

НЕВИДИМЕЦЬ (Г. Дж. Веллс)

Цікавитись незнаним - збірка текстів, с. 15

Ознайомлення з твором

Учитель/ка проводить розмову з учнями про реальні й фантастичні події в житті й літературі. Учні відповідають на такі запитання:

1. а) Чому люди читають?
   б) Які теми цікавлять їх у книжках?
   в) Яким авторам вони віддають перевагу?
   г) Чи може здійснитися те, про що йдеться в науковій фантастиці?
   ґ) Чи завжди події насправді такі, якими ми їх бачимо?
2. Поясніть, як виглядав готель у 19-му сторіччі та яким було в ньому обслуговування.
3. Напишіть коротке передбачення щодо розвитку сюжету твору, який називається «Невидимець».

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Хто написав твір «Невидимець»?
2. Як називався готель, де відбуваються події?
3. Як звали власника готелю?
4. Опишіть зовнішність гостя, коли він зайшов до готелю.
5. Які дві речі гість відразу попросив?
6. Що гість залишив на станції?
7. Опишіть три випадки, коли гість сердито звертається до пані Галл в другій дії.
8. Де відбувається третя дія?
9. Що означав коментар пані Галл «Аварія напевно …»?
10. Чому гість не хотів, щоб пані Галл входила без стуку?
11. Що сталося, коли гостеві принесли скриню?
12. Що гість мав у скрині?
13. Як господиня дратувала гостя?
14. Що Гекстер думав про гостя на початку четвертої дії?
15. Опишіть зустріч лікаря Кусса з гостем.
16. Що гість зробив з рецептом, який виписав йому лікар?
17. Чому поліцай, священик і пані Бунтінг прийшли до готелю?
18. Як сприйняв гість візиту поліцая?
19. Що отець почув о третій годині ранку?
20. Який плян пропонував Галл, щоб зловити гостя?
21. Чому пані Галл чекала на гостя в кімнаті?
22. Чому він нарешті показав свою невидимість пані Галл?

©Alberta Learning. Alberta. Canada

23. Чому гість погодився бути заарештованим, але без наручників?
24. Ким, на думку пані Галл, був гість?
25. Що наприкінці сталося з гостем?

Письмові вправи

1. Опишіть одяг гостя.
2. Працюючи попарно, за допомогою п'яти прикметників опишіть характер кожного персонажу твору.
3. Письмово чи усно висловіть свою думку про ролю вогню та пляшок.
4. В одному абзаці напишіть свою думку про те, чи гість був щасливим або нещасливим у його стані невидимого.

Дискусія

1. Уявіть, що ви прокурор, який судить гостя за крадіжку майна отця й добродійки. Напишіть, які обвинувачення ви висуватимете проти гостя в суді.
2. Порівняйте свою аргументацію з аргументацією гостя. Чия аргументація більш переконлива й матиме більшу вагу в суді?

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Працюючи в парах, приготуйте плян, який допоможе поліцаєві Голду зловити Невидимця. Проілюструйте цей плян. У парах інсценізуйте його перед клясою.
2. Створіть трихвилинну інсценізацію епізоду перетворення гостя на Невидимця.
3. У групах по троє або четверо вивчіть одну дію твору та драматизуйте її в клясі.
4. Перегляньте фільм «The Invisible Man» (1933 або 1957).

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

Перегляньте англомовний фільм «The Invisible Man». Інсценізуйте пригоди сучасного невидимого чоловіка в одному з таких місць:

а) у готелі;
б) у крамниці;
в) у ресторані;
г) під час спортового змагання;
ґ) в іншому оточенні за вашим вибором.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Для поглиблення теми:

1. Знайдіть інші твори чи фільми, в яких описуються невидимі особи.
2. Опишіть, як можна когось зробити невидимим.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ВІННІПЕЗЬКИЙ ВОВК (Е. Сетон-Томпсон)

Цікавитись незнаним - збірка текстів, с. 25

Ознайомлення з твором

Учитель/ка показує відеоплівку «Never Cry Wolf», а потім проводить дискусію на тему: «Які широко відомі уявлення про вовків показано у фільмі як помилкові?» Учні діляться своїми думками про вовків.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Яка небезпека для фермерів виникла в околицях Вінніпегу?
2. Чому люди були захоплені приїздом німця з двома собаками?
3. Які собаки були в німця?
4. Що сталося, коли собак пустили на вовка? Хто виграв бійку?
5. Як нарешті втихомирився вовк?
6. Чому Джіммі був такий сердитий, що аж лаявся? Де він навчився такої мови?
7. З кого люди насміхалися після випадку з вовком? Чому?
8. Що сталося з вовком, коли Джіммі помер? Куди він утік і як згодом поводився?
9. Чому вовк часто забігав до міста, живучи вільно серед лісів і степів?
10. Хто боявся цього вовка?
11. Кого вовк ніколи не кривдив?

Письмові вправи

1. Виберіть один із наведених випадків із життя вінніпезького вовка. Уявіть, що ви вовк із прочитаного оповідання. Напишіть, що вовк почував і думав:
   а) коли його завезли на прерії;
   б) коли собаки кинулись на нього;
   в) коли він побачив свого Джіммі після бійки;
   г) коли Джіммі помер.
2. Напишіть п'ять дописів до газети про події в цьому оповіданні. Перший допис буде написаний 21-го жовтня 1881 р., другий—23-го жовтня 1881 р., третій—27-го жовтня 1881 р., четвертий—22-го листопада 1881 р., а п'ятий—22-го грудня 1881 р.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Дискусія

1. Які бувають рідкісні приручені звірі в хатах у людей?
2. Чи дикі звірі можуть жити в місті як свійські?
3. Чи кривдять диких звірів, коли їх приручають?
4. Чи приручені звірі бувають вірнішими своїм власникам, які їх приручили, ніж хатні тварини?

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Запросіть із зоопарку гостя, який розуміється на прирученні звірів або працює доглядачем за вовками.
2. Створіть парами діялог між вовком і собаками, між вовком і Джіммі після бійки або між вовком і зорями після смерти Джіммі. Драматизуйте його перед усією клясою.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

По закінченні шкільного року ваша кляса заплянувала поїхати на три дні до гірського табору біля Джасперу. Нещодавно в околиці табору розвелося багато вовків, і батьки бояться пускати туди дітей. Напишіть листа до батьків, у якому ви заспокоюєте їх і запевняєте, що немає ніякої небезпеки.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

СТРАХОВИЩЕ МОРЯ (Г. Гасенко)

Цікавитись незнаним - збірка текстів, с. 28

Ознайомлення з твором

За допомогою малюнка корабля вчитель/ка знайомить учнів із назвами його частин. Учні складають список таких слів як палуба, вітрило, щогла, борт.

палуба	частина судна у вигляді підлоги
вітрило	прикріплений на щоглі великий шматок тканини, за допомогою якого вітер рухає судно
щогла	високий стовп на судні для встановлення вітрил
борт	бокова стінка судна

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Де відбувається дія цього оповідання?
2. Як Фред розв'язав свої труднощі зі штанами?
3. Яке повідомлення Кренса потішило моряків?
4. Що виграє той, хто перший побачить землю?
5. Що нерідко можна знайти в човні, коли він самотній пливе в морі?
6. Де сидів Фред, коли корабель наближився до човна?
7. Що Фред побачив у воді?
8. Чому перелякані моряки хрестилися й молилися?
9. Що це було за морське страховище?
10. Що воно зробило Фредові?
11. Як нарешті страховище зникло?
12. Як Фред урятувався?
13. Чому Джо подарував Фредові штани?

Письмові вправи

1. Напишіть вірш про випадок, зображений у цьому оповіданні.
2. На мапі світу точно зазначте пункт, де перебував корабель. Також зазначте його шлях із Монтевідео до Гамбургу.
3. Уявіть, що ви капітан «Каледонії». Зробіть у щоденнику запис про цей день.
4. Напишіть листа, якого Фред міг би послати родині про свої переживання, описані в оповіданні.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Створіть живу картину, яка зображає окремий уривок із цього оповідання.
2. Намалюйте морське страховище та опишіть, як воно виглядало. Покажіть малюнок у класі.
3. Парами проведіть інтерв'ю зі свідками, яким довелося зустрітися з морським страховищем.

Додаткові зайняття

Для опанування теми:

Напишіть статтю про цей випадок до газети.

Для розгорнення теми:

Моряки сидять на палубі «Каледонії» за рік після випадку з морським страховищем. Створіть інсценізацію, в якій моряки розповідають і перебільшують подробиці зустрічі з морським страховищем.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

НАД ЕДМОНТОНОМ ЗАВЖДИ СИНЄ НЕБО (Л. Воронина)

Цікавитись незнаним - збірка текстів, с. 37

Ознайомлення з твором

Уявіть, що до вас приїхали гості, які ніколи раніше не були в місті, де ви живете.

1. Яке враження матимуть гості після відвідин вашого міста? (погода, пам'ятники й т. п.)
2. Що ви показали б гостям у своєму місті?
3. Як можна найкраще показати українську культуру й життя українців у вашому місті?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Приблизно скільки соняшних днів буває в Едмонтоні на рік?
2. Яка типова погода в Києві?
3. Коли приїхали перші українські іміграти до Канади?
4. В якій частині Альберти знаходяться українські церкви?
5. Чому життя на фармах завмирає?
6. Яке враження авторка мала про життя на фармах?
7. Як у Канаді згадують українських піонерів?
8. Опиши чотири «незвичайні пам'ятники».
9. Чи Село спадщини української культури таке саме, як села початку 20-го сторіччя?
10. Опишіть життя працівника, який жив на початку сторіччя.
11. Скільки тринадцятирічний хлопець міг заробити за день праці в ті часи?
12. Скільки українських двомовних шкіл існує в Альберті?
13. Що значить вислів «церкви побудовані на варениках»?
14. Що ще можна купити під церквою в неділю?

Письмові вправи

1. Напишіть про приїзд своїх предків до «Нового світу». Опишіть, як вони дістались до Канади та про їхні ранні труднощі.
2. Які докази української культури існують у вашому місті?

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Дискусія

1. Порівняйте труднощі теперішніх новоприбулих родин з труднощами канадських піонерів.
2. Чи ви вважаєте, що потрібно зберігати українські установи, напр., церкви на фармах, українські доми, музеї й т. п.? Чому?

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Відвідайте Село спадщини української культури або українські цвинтарі, містечка й церкви своєї околиці.
2. Намалюйте мапу провінції Альберта й зазначте, де є історичні або сучасні українські пам'ятники.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

1. Перевірте назви міст і сел Альберти й випишіть ті, які мають українські назви. Подивіться, хто в клясі знайшов найбільше українських назов.
2. Перевірте назви міст і сел у своїй провінції (у своєму штаті або районі) та знайдіть українські назви.

Для поглиблення теми:

1. У школі приготуйте обід з вареників на продаж. Підрахуйте, скільки вареників треба продати, щоб заробити досить грошей для виконання якогонебудь проєкту.
2. Гарно було б пожертвувати зароблені гроші на якийсь проєкт, що допоможе зберегти українську культуру. Знайдіть такий проєкт.
3. Опишіть, як змінилося б ваше життя, якби ці речі, про які пише авторка, не існували та якби всі ознаки української культури зникли.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Твори	Тасьма	
	Кляса	Координати*
Плівка на окулярах	8	4Б2
Перший контакт	7	2А1

*Перший номер—число тасьми; літера—сторона тасьми; другий номер—число запису (твору) на даній стороні тасьми. Наприклад, координат «4Б2» означає: тасьма 4, сторона Б, 2-й твір.

Зразкові вправи до «Тасьм до слухання з української літератури (7–9 кл.)»

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ПЛІВКА НА ОКУЛЯРАХ (В. Владко)

Цікавитись незнаним - тасьми до слухання з української літератури

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

1. Як звуть оповідача?
2. Що він хотів розробити?
3. Чому він це вирішив зробити?
4. Чи це вдалося йому?
5. На чому він поставив останню спробу?
6. Куди впали краплі розчину?
7. Що залишилося в мисці?
8. Чому пес і голуб лащилися до нього, коли він дивився крізь плівку?
9. Куди він приліпив плівку?
10. До кого першого він зайшов, щоб побачити реакцію на плівку на окулярах?
11. Що він хотів у гастрономі?
12. Що сталося з плівкою, коли вона впала на підлогу?
13. Чи він стратив свою чудодійну силу? Чому?

Дискусія

Порівняйте відповіді та ставлення людей до чоловіка, коли вони не дивилися на нього й коли дивилися через плівку на окулярах.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

ПЕРШИЙ КОНТАКТ (В. Заєць)

Цікавитись незнаним - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

1. Учитель/ка проводить дискусію, ставлячи учням такі запитання:

   а) Чи існують цивілізації поза нашою планетою?
   б) Чи прибуває хтось звідти до нашої планети?
   в) Чи хтось намагається встановити контакт із людьми на Землі?
   г) Як мешканці інших цивілізацій можуть спілкуватися один з одним та з мешканцями інших планет?
   ґ) Чи мешканці інших планет небезпечні?

   Очевидно, немає достовірних відповідей на ці запитання, але учні можуть звертатися до різних джерел, які торкаються цього питання—свідчення очевидців, газети й т. д.

2. У групах по троє учні готують коротку імпровізацію, в якій зображують двох завзятих ентузіястів спорту, що сидять біля телевізора й дивляться останні хвилини важливої гри (учні самі вибирають, який вид спорту їм подобається). Саме в цей час третя особа намагається сказати їм щось важливе, але без великого успіху. Сценки розігруються перед клясою. Опісля відбувається обговорення таких запитань:

   а) Якими словами можна описати завзятих ентузіястів спорту?
   б) Чи є різниця між фанатиками спорту та його прихильниками?
   в) Яка між ними головна різниця?
   г) Які труднощі постають перед тими, хто намагається привернути до себе увагу глядачів, захоплених якимось спортом?

3. Учні малюють собі мешканців якоїсь іншої планети, як вони їх уявляють, а також їхні літальні апарати, якими вони мандрують у просторі.

Слухання й пов'язані з ним вправи

1. Під час слухання учні рахують, скільки разів гості з іншої планети намагалися спілкуватися з людьми (наприклад, можна зробити риску на папері кожного разу, коли в оповіданні згадується про новий випадок).
2. Учні прислухаються до тієї частини оповідання, де описується приліт міжпланетних мандрівників, записують слова, які описують їхній літальний апарат і вигляд цих істот. Потім апарат та істот малюють.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

Щоб перевірити, чи учні зрозуміли прослуханий твір, учитель/ка ставить наступні запитання:

1. Де знаходилися два чоловіки, про яких іде мова в оповіданні?
2. Що вони там робили?
3. Який вид спорту вони дивилися? Назвіть одну команду, яка грала.
4. Яке диво сталося поблизу тих чоловіків?
5. Хто вийшов з «бублика»?
6. Як прибульці з іншої плянети зверталися до людей?
7. Чому космонавт перевірив свій апарат?
8. Чому люди ігнорували космонавтів?
9. Що подумали космонавти, коли люди їм не відповіли?
10. Хто нарешті виграв футбольний матч?
11. Чому міжнародні зустрічі в спорті корисні?
12. Чому останнє речення оповідання викликає сміх?

Письмові вправи

1. Учні складають два списки. В одному подають усі позитивні сторони міжплянетної зустрічі, а в іншому—всі негативні. Потім учні діляться своїми записами з клясою.
2. Учні складають список можливих причин, які спонукають прибульців з іншої плянети цікавитися Землею та землянами. (Можна зазначити вигадане критичне становище на іншій плянеті, яке примушує її мешканців шукати контактів із мешканцями інших плянет.)

Дискусія

1. Чому міжнародні зустрічі на Землі корисні?
2. Яке значення має подорожування?
3. Чи міжнародні обміни учнів мають якусь вартість?
4. Що таке «іронія»?
5. Які випадки іронії бувають у щоденному житті?
6. Як іронія висловлена в оповіданні?

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. У групах учні складають діялог, у якому два чоловіки якимось чином зауважили космонавтів. На початку діялогу два чоловіки відчувають страх і розгубленість, але закінчується діялог знайомством та розмовою. Кожна група обирає серйозний чи комічний тон діялогу.
2. Учні уявляють собі, що натрапили на космічне судно, яке зазнало катастрофи. Вони пишуть статтю, в якій розповідається про катастрофу, її причини й наслідки. Учні використовують списки, складені для попередніх вправ на цю тему.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Два шляхи

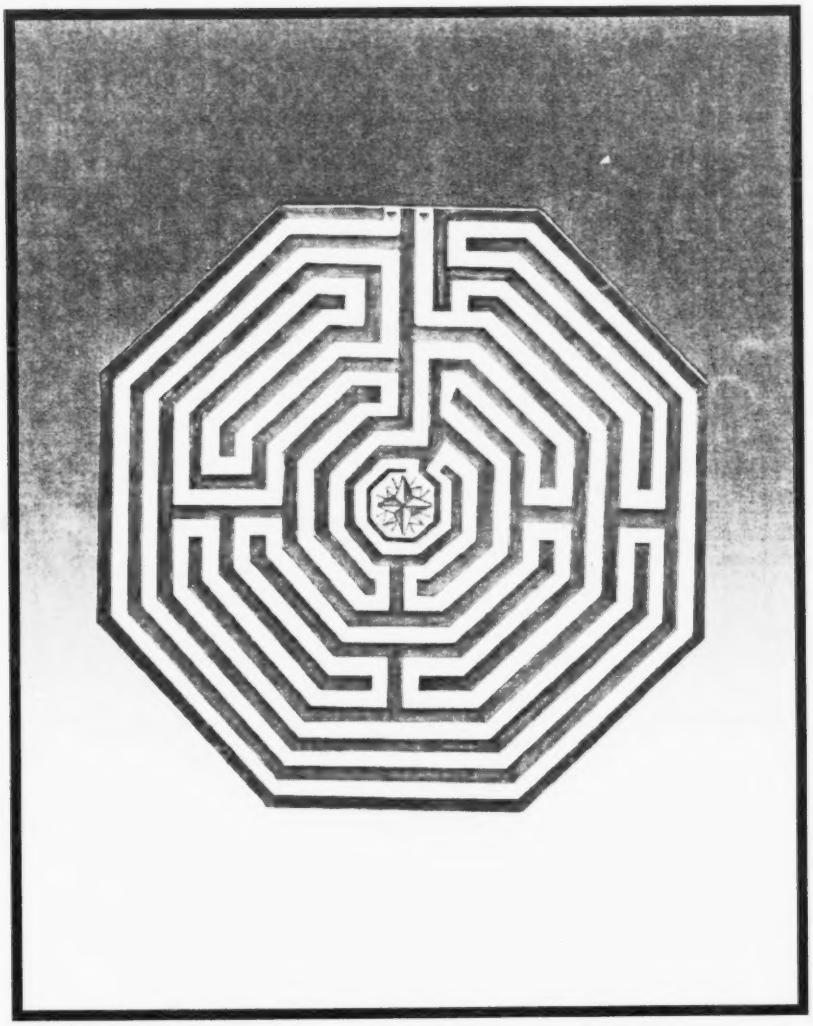

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Тексти	Сторінка у збірці текстів
Знахідка	1
Три бажання	22
Вісім рупій і вісім коржиків	26
Хан і його син	42
Великий заклад	73
Вітай, тополе!	83

Зразкові вправи до збірки текстів

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЗНАХІДКА (О. Кониський)

Два шляхи - збірка текстів, с. 1

Ознайомлення з твором

Учитель/ка питає учнів, що вони зробили б, коли б, ідучи дорогою, їм пощастило знайти якунебудь цінність, наприклад, виграшний льотерійний квиток.

1. Навіть якби ви перші побачили свою знахідку й підняли її, то чи справді ви її забрали б собі, не поділившись із своїми друзями? Чому? Як треба повестися в такій ситуації?
2. Чи з вами таке колись траплялося? Що ви тоді зробили?
3. А коли б хтось інший знайшов ту саму річ, хіба ви не хотіли б, щоб він з вами поділився?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Коли трапилася подія, зображена в цьому оповіданні? Яка тоді була пора року? Опишіть погоду того дня.
2. Де ця подія трапилася?
3. З чого були зроблені хідники в місті?
4. Хто знайшов гроші? Скільки їх було?
5. Чому Павлусь не хотів показати знахідку своєму приятелеві?
6. Чому Петрусь наполягав, що треба з ним поділитися?
7. Що Павлусь відповів приятелеві?
8. Хто розказав школярам про знахідку?
9. Що, на думку школярів, треба було б зробити зі знахідкою?
10. Чому Івась плакав?
11. Що школярі радили Івасеві зробити з грішми?
12. Що Івась зробив з ними?

Письмові вправи

Уявіть, що Івась учиться з вами в одній клясі. Напишіть, як ваша кляса могла б допомогти його родині.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Дискусія

1. Чи хлопці мали підставу так сперечатися про гроші?
2. Чи Павлусь добре зробив, віддавши гроші Івасеві?
3. Що ви зробили б у такому випадку?

Додаткові зайняття

Для поглиблення теми:

Виберіть найкращий плян допомоги та здійсніть його, допомагаючи незаможній родині.

Для розгорнення теми:

Учні закінчують оповідання оповіддю про те, що Івасева родина зробила з грішми.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ТРИ БАЖАННЯ (Дід Модест)

Два шляхи - збірка текстів, с. 22

Ознайомлення з твором

Учитель/ка питає учнів, чи завжди їхні бажання розумні й розважливі. Чи може задоволення нерозумних бажань привести до неприємних наслідків? Наприклад:

1. Чи ви колинебудь шкодували через те, що сказали щось непотрібне? Чи це вам або комусь іншому пошкодило? Якщо можете, наведіть приклади.
2. Чи траплялося вам спочатку щось невдало зробити, а потім відчувати щире бажання зробити все цілком по-інакшому?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Як звали бабу?
2. Як звали діда?
3. Як їм жилося?
4. Чим вони журилися?
5. Чого вони бажали?
6. Хто прийшов до їхньої хати?
7. Що було в цього гостя?
8. Чому цей гість прийшов до діда й баби?
9. Яку нагоду отримали дід і баба?
10. Чого дід забажав?
11. Чому ніс у діда зробився ковбасою?
12. Чому баба не відрізала йому такого дивного носа?
13. Яке було третє бажання діда й баби?
14. Що їм гість порадив наприкінці?

Письмові вправи

Напишіть, які три бажання ви хотіли б задовольнити, якби ви були Химою та Хвесем. Пам'ятайте, що це були б ваші останні передсмертні бажання.

Дискусія

1. Чи баба й дід добре зробили, коли побажали, щоб дідові повернувся нормальний ніс? Чи не краще було б дідові не згадувати про ніс, а замість цього висловити якесь інше, третє бажання?
2. Чого діда й бабу навчила ця пригода?

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Наочні зайняття та обмін досвідом

Учні діляться на групи з трьох осіб та кожна з них готує інсценізацію віршованої казки «Три бажання». Після цього можна провести показ окремих інсценізацій у класі.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

Напишіть, як би ви тепер, познайомившись із життям Хими та Хвеся, допомогли їм?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ВІСІМ РУПІЙ І ВІСІМ КОРЖИКІВ

Два шляхи - збірка текстів, с. 26

Ознайомлення з твором

Учитель/ка розповідає про випадки, коли треба щось розподілити між кількома особами, напр., три шоколяди поміж п'ятьох дітей. Кожен учень пропонує найкращий спосіб розділу. Потім усі разом розглядають різні запропоновані способи й вибирають найкращий.

1. Що треба мати на увазі при виконанні цього завдання?
2. Чи завжди треба ділити нарівно? Якщо ні, то як саме? (Напр., за потребою, по заслузі тощо.)

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Кого купці побачили на дорозі?
2. Що купці йому сказали?
3. Що хлопець дав купцям за коржики?
4. Які труднощі намагалися подолати купці?
5. Хто допоміг купцям розв'язати їхню проблему?
6. Чому й на кого Мухамед розгнівався?

Письмові вправи

Опишіть власними словами, як Мухамед вирішив розділити рупії наступного разу, коли один купець мав дістати сім рупій, а другий тільки одну.

Дискусія

Спочатку Мухамед запропонував одному купцеві взяти п'ять рупій, а другому три. Чи це було б справедливим розділом? Поясніть свою відповідь.

Наочні зайняття та обмін досвідом

Учні аналізують обидва Мухамедові способи розділу рупій і обговорюють, який спосіб справедливіший. (Для наглядности можна принести або намалювати коржики.)

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Додаткові зайняття

Для опанування й розгорнення теми:

Загадки: Учні вигадують ситуації, коли треба щось розділити. Одні учні пропонують свою загадку, а інші намагаються її розв'язати. Учні можуть працювати над загадками індивідуально або в групах.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ХАН І ЙОГО СИН (М. Горький)

Два шляхи - збірка текстів, с. 42

Ознайомлення з твором

Учні уявляють, що вони загубилися в морі. У човні їх тільки двоє, і води для пиття на двох у них лишилося лише на один день, а якщо тільки на одного з них, то на два дні.

1. Як вони могли б розв'язати цю проблему? (Напр., дати принаймні одному з них нагоду пожити довше й таким чином, можливо, врятуватися.)
2. Чи це було б справедливо?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Де відбувається подія, зображена в оповіданні?
2. Як звали старого хана?
3. Як звали його сина?
4. Чому всі жінки любили старого хана?
5. Кого хан любив більше за всіх?
6. Чому хан готовий був віддати синові все, чого б той тільки не забажав?
7. Що його син хотів дістати?
8. Що старий хан запропонував синові?
9. Чи син на це погодився? Як син виправдовував свою вимогу?
10. Чому хан думав, що син любить більше себе, ніж свого батька?
11. Як вони розв'язали цю проблему?
12. Чи дівчина зрозуміла, що мало з нею статися?
13. Чи вона зрозуміла, чому так мало бути?
14. Звідки й куди кинули дівчину?
15. Хто це зробив?
16. Що старий хан зробив після цього?
17. Чому хан таке вчинив?
18. Що сталося з його сином?

Письмові вправи

1. Напишіть, чи, на вашу думку, Алгалла заздрив своєму батькові, який втішався любов'ю молодої українки.
2. Напишіть, які, на вашу думку, були міркування в Алгалли, коли він запропонував батькові вбити його молоду невільницю.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ВЕЛИКИЙ ЗАКЛАД (за А. Чеховим)

Два шляхи - збірка текстів, с. 73

Ознайомлення з твором

Учитель/ка пропонує учням провести «мозковий штурм» і з'ясувати такі два запитання:

1. Чому люди закладаються?
2. Яке значення має для людини воля?
3. Що, на вашу думку, краще для людини—усе життя сидіти у в'язниці чи дістати кару смерти?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Що казали про кару смерти більшість гостей?
2. Чому банкір вважав, що смерть краща, ніж довічне ув'язнення?
3. Що молодий адвокат думав про довічне ув'язнення?
4. Об який заклад побилися банкір і адвокат?
5. Як довго, на думку банкіра, міг адвокат висидіти у в'язниці?
6. Що адвокат міг мати у в'язниці?
7. Як адвокат передавав свої прохання до інших?
8. Коли адвокат мав сидіти у в'язниці?
9. Які речі нудили адвоката в перший рік ув'язнення?
10. Що адвокат робив у п'ятий рік неволі?
11. а) Скільки мов адвокат вивчив?
    б) Звідки він знав, що він їх вивчив?
    в) Чому адвокат міг писати шістьма мовами?
12. Як довго він читав Євангеліє?
13. Чому банкір не хотів виплатити два мільйони долярів?
14. Що банкір вирішив зробити 13-го листопада 1885 року?
15. Чому банкір не вбив адвоката?
16. Чому адвокат вирішив не дотримати умови закладу?
17. Чому в останньому рядку автор пише, що це «відомий лист»?

Письмові вправи

1. Зазначте на схемі, які науки вивчав адвокат упродовж 15-ти років.
2. Опишіть характер банкіра в 1870 році, а потім у 1885 році. Як він змінився?
3. Як змінився характер адвоката за 15 років?
4. Напишіть в одному абзаці, чому, на вашу думку, мудрість стала важливішою для адвоката, ніж два мільйони долярів.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

5. Зробіть три короткі записи в щоденнику адвоката:
   а) після першого місяця ув'язнення;
   б) на п'ятому році ув'язнення;
   в) на тринадцятому році ув'язнення.

Дискусія

Адвокат не знав, що банкір став бідним. Чому адвокат не почекав у в'язниці ще кілька годин? Що це вам каже про адвоката? Чи він вибрав найкращий шлях? Чому?

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Напишіть діялог між банкіром і адвокатом п'ять років після ув'язнення (1890 р.).
2. Візьміть інтерв'ю в адвоката 15-го листопада 1885 р., або приготуйте відеорепортаж про те, як адвокат виходить із в'язниці.
3. Проведіть засідання дискусійного клюбу по радіо, де адвокат розповідатиме про своє життя за останні 15 років. Майте на увазі, що слухачі повинні мати нагоду дзвонити та ставити адвокатові запитання.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

1. Створіть 60-хвилинну програму телевізійних новин, в якій репортер–доповідач досліджує акції банкіра.
2. Кляса обговорює питання кари смерти.

Для поглиблення теми:

Уявіть заклад між собою та знайомими. Чи люди дотримуються свого слова? Якщо ні, то чому?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ВІТАЙ, ТОПОЛЕ! (В. Заєць)

Два шляхи - збірка текстів, с. 83

Ознайомлення з твором

Учитель/ка питає учнів, як вони розуміють волю.

1. Що таке воля?
2. Яке значення вона має для вас особисто?
3. Чи людина колинебудь буває цілком вільною?
4. Які є форми невільництва?
5. Дайте визначення слова «воля», яке задовольнить усіх.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Яка була хвороба у хлопчика?
2. Чого він не міг робити?
3. Де він жив?
4. Що, крім спілкування з батьками, давало йому радість?
5. Які речі батьки приносили хлопчикові для розваги?
6. Чому він ними не тішився?
7. Що хлопчик відчув, коли заглянув у дзеркало?
8. Що родина вирішила зробити?
9. Яку прогулянку батьки заплянували для сина?

Письмові вправи

1. Приготуйте діялог між лікарями й батьками:
   а) коли хлопчик народився;
   б) коли лікарі сказали батькам, що хлопчик мусить жити в капсулі;
   в) наприкінці оповідання.
2. Напишіть коротко на тему «Без чого найтяжче жити ізольованій від світу людині?»

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

Проведіть дискусію на тему «Чому батьки вирішили дати хлопчикові можливість потішитися волею?» Чи ви погоджуєтеся з їхнім рішенням? Поясніть свою думку.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Твори	Тасьма	
	Кляса	Координати*
Не співайте мені сеї пісні …	9	5A1
Ой три шляхи широкії	9	1A3

*Перший номер—число тасьми; літера—сторона тасьми; другий номер—число запису (твору) на даній стороні тасьми. Наприклад, координат «5A1» означає: тасьма 5, сторона A, 1-й твір.

Зразкові вправи до «Тасьм до слухання з української літератури (7–9 кл.)»

©Alberta Learning, Alberta, Canada

НЕ СПІВАЙТЕ МЕНІ СЕЇ ПІСНІ ... (В. Шевчук)

Два шляхи - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

Учитель/ка розмовляє з учнями про правила, яких учні тримаються, коли призначають побачення й мають романтичні стосунки.

1. Чи батьки дозволяють вам ходити ввечері з групою на розваги?
2. Чи батьки дозволяють вам ходити на побачення до незнайомих осіб?
3. Складіть список місць, де добре призначати побачення.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Хто автор цього оповідання?
2. Де відбуваються події в цьому оповіданні?
3. В яку пору року все сталося?
4. Як звали оповідача?
5. Як звали дівчину?
6. Що здивувало шофера?
7. Що зробила дівчина, коли приїхала додому?
8. Куди поїхали герої оповідання?
9. Чим вони поїхали?
10. Яку пісню муркотів оповідач?
11. Хто написав слова до цього романсу?
12. Скільки років було Каті згідно з її словами?
13. Про що книжки брешуть чи замовчують?
14. Як, на думку оповідача, можна краще пізнати людину?
15. Що сталося, коли молоді подивилися одне одному в очі?
16. Чого батьки хочуть для своїх дітей?
17. У чому призналася Катя?
18. Якою була реакція оповідача?
19. Чому спочатку Катя сказала неправду?
20. Що Катя думала про моральну гігієну?
21. Що Катя думала про душі?

Письмові вправи

1. Поясніть письмово, що таке «моральна гігієна».
2. Напишіть, яку поведінку вимагають батьки від дітей, які мають романтичні стосунки.
3. Чи ви погоджуєтеся з правилами батьків?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Дискусія

1. Чи ви знаєте когось, що колинебудь брехав про свій вік? Чому, на вашу думку, люди брешуть про свій вік?
2. Чи, на вашу думку, існують випадки, коли потрібно збрехати про свій вік? Які?

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Учні у групі складають список правил «моральної гігієни» щодо романтичних зустрічей.
2. Групи порівнюють свої списки.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

1. Напишіть, який запис Катя зробила б у своєму щоденнику про цей день.
2. Напишіть, який запис оповідач зробив би в щоденнику про свій день.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ОЙ ТРИ ШЛЯХИ ШИРОКІЇ (Т. Шевченко)

Два шляхи - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

Війна кожного торкається по-інакшому. Учитель/ка приносить до кляси витинки з газети, в яких описані нещастя сучасної війни. У клясі ведеться дискусія про різні втрати й нещастя, що спричиняються війною. Чи бувають насправді переможці в будь-якій війні? Чи й переможці зазнають чималих втрат? Які можуть бути втрати, пов'язані з війною? Хто найбільше терпить від війни? Чи війна варта всіх втрат? (У дискусії вчитель/ка може згадати обидві Світові війни, Корейську війну, В'єтнамську війну й т. п.)

Вправи до слухання

(За роздавальним матеріялом див. Додаток 1.)

Під час слухання учні виповнюють подану нижче схему.

	Перший брат	Другий брат	Третій брат
Кого покинув?	1. _____ 2. _____	1. _____ 2. _____	1. _____ 2. _____
Що посадила?	1. _____ 2. _____	1. _____ 2. _____	1. _____ 2. _____
Що сталося з посадженим?	1. _____ 2. _____	1. _____ 2. _____	1. _____ 2. _____
Що сталося з покиненими?	1. _____ 2. _____	1. _____ 2. _____	1. _____ 2. _____

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

Щоб перевірити, чи учні зрозуміли прослуханий твір, учитель/ка ставить їм наступні запитання:

1. Куди пішли три брати?
2. Кого всі троє покинули?
3. Кого ще кожний з них покинув?
4. Що покинені посадили?
5. Чи їхні посаджені дерева прийнялися й росли? Що сталося з ними?
6. Кого спіткав найтрагічніший кінець? Чому?
7. Чому три брати не вертаються?
8. Що сталося з трьома шляхами?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Дискусія

1. Яка головна тема цієї поезії?
2. Чого Тарас Шевченко хотів навчити цим віршем?
3. Що таке символ?
4. Коли жінки садять дерева, що це символізує?
5. Коли дерева не ростуть, то що це символізує в Шевченковій поезії?

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Учні вибирають одного брата з прослуханого твору й пишуть прощального листа нібито від нього до матері або до дружини, яку він покинув.
2. Учні вибирають матір, сестру, дружину або наречену й пишуть прощального листа нібито від неї до відповідного брата з прослуханого твору.
3. Учні пишуть уривок із щоденника однієї жінки, яка чекає на повернення одного чи всіх трьох братів з прослуханого твору.

Додаткові зайняття

Учні вигадують та інсценізують щасливе закінчення прослуханого твору. Усі брати повертаються додому живі та здорові й починають нове життя в мирних умовах.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Легенда	Програма
Люлька з країни померлих	6

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЛЮЛЬКА З КРАЇНИ ПОМЕРЛИХ

Два шляхи - відеоплівка «Леґенди степових індіянів у ляльковихсилюетах»

Ознайомлення з твором

1. У малих групах дівчата та хлопці складають список бажаних рис, які характеризують ідеального чоловіка або дружину. Хлопці визначають, якою була б для них ідеальна дружина, а дівчата—ідеальний чоловік.
2. Один учень з кожної групи представляє класі думки групи, а потім усі разом порівнюють списки хлопців і дівчат. У чому ці списки однакові, а в чому відмінні?

Зайняття під час перегляду

(За роздавальним матеріялом див. Додаток 1.)

1. Учні переглядають відеоплівку й зазначають ті риси, які характеризують воїна, і ті, які відносяться до його дружини.

сміливий _____
смілива _____

вірний _____
вірна _____

високий на зріст _____
висока на зріст _____

кульгавий_____
кульгава _____

веселий _____
весела _____

сильний _____
сильна _____

тендітний _____
тендітна _____

співучий _____
співуча _____

©Alberta Learning. Alberta. Canada

завзятий _____
завзята _____

лагідний _____
лагідна _____

2. Учні описують воїна або його дружину.

3. У малих групах учні обговорюють тему цієї легенди. Кожна група підсумовує легенду одним реченням, яке влучно передає її головну думку й мораль. Потім учні діляться своїми реченнями з класою.

Запитання для перевірки зрозуміння побаченого
(За роздавальним матеріялом див. Додаток 1.)

Учні вдруге переглядають відеоплівку й під час цього перегляду заповнюють порожні місця відповідними фразами.

1. Чоловік і жінка сиділи в місячну ніч _____.
   а) біля озера
   б) біля вігваму
   в) коло річки
   г) у вігвамі

2. Дівчина співала _____.
   а) дуже сумних пісень
   б) про водяних духів
   в) щоб себе розвеселити
   г) перед гуртком людей

3. Разом з нею співала _____.
   а) річка
   б) пташка
   в) стара жінка
   г) а і б

4. Старші чоловіки не хотіли, щоб воїн одружився з дівчиною, бо _____.
   а) її не любили
   б) вона була низького росту
   в) вона була каліка
   г) вона обдурювала чоловіка

©Alberta Learning, Alberta, Canada

5. Чоловік лишав дім часто, щоб _____.
   а) їхати на риболовство
   б) брати участь у військових сутичках
   в) знайти іншу жінку
   г) розбити подружнє життя

6. Коли чоловік повернувся з бою, його зустрів _____.
   а) радісний голос жінок
   б) плач жінок
   в) новонароджений синок
   г) старий батько

7. Його жінка загинула _____.
   а) від руки старшого чоловіка
   б) через хворобу
   в) вночі
   г) в несказаний спосіб

8. Чоловік ходив по таборах _____.
   а) без товариства
   б) шукаючи іншої жінки
   в) розчарований
   г) відновлений в дусі

9. Чоловік подорожував до місця перебування мертвих _____.
   а) конем
   б) три дні
   в) каяком
   г) б і в

10. Щоб дійти до місця перебування мертвих, треба йти _____.
    а) на схід
    б) на захід
    в) на південь
    г) на північ

11. Чоловікові було сказано йти обережно, тому що _____.
    а) можна легко загубитися
    б) діти під ногами
    в) дорога не рівна
    г) а, б і в

©Alberta Learning, Alberta, Canada

12. Чоловік знайшов дівчину _____.
    а) над водою
    б) в останній групі жінок
    в) між каліками
    г) коло дітей

13. Дівчина далі боялася _____.
    а) болю
    б) старших чоловіків
    в) подружнього життя
    г) громовиці

14. Дівчина йшла за чоловіком тому, що _____.
    а) він заскоро йшов
    б) вона малого росту
    в) йому було заборонено дивитися на неї
    г) б і в

15. Коли жінка зникла удруге, _____.
    а) він зрадів
    б) його біль був менший, ніж першого разу
    в) він гірко плакав
    г) його біль був такий самий, як і першого разу

Додаткові зайняття

Учні читають різні байки Езопа і Абу-ль-Фараджа, які знаходяться в збірках текстів із серії «Коляж 1», Коляж 2» й «Коляж 3», і визначають їхні моральні настанови.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

І сміх, і плач

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Тексти	Сторінка у збірці текстів
Сміх	1
Свищемо на кризу	7
Сила реклями	46
Помста	48

Зразкові вправи до збірки текстів

©Alberta Learning, Alberta, Canada

СМІХ (Л. Костенко)

І сміх, і плач - збірка текстів, с. 1

Ознайомлення з твором

Учитель/ка обговорює з учнями проблеми щирого й нещирого сміху.
Учні розповідають із власного досвіду про неприємні враження від нещирого сміху.

1. Чому люди сміються?
2. Чи трапляються випадки, коли не треба сміятися, але люди сміються?
3. Чи ви колинебудь так сміялися, що аж починали плакати?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Що було чути крізь вікно на вулиці?
2. Як сміялася жінка?
3. Чому вона так сміялася?
4. Про що оповідачка думала?
5. Що люди іноді роблять, щоб не чути нещирого сміху?

Письмові вправи

Напишіть листа до редактора газети, нарікаючи на нещирість, яку ви відчули, читаючи якусь статтю.

Дискусія

Дискусія про щирість і нещирість:

1. Як можна розпізнати чиюсь нещирість?
2. Що таке щирість у вашому уявленні?

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Підготуйте та продемонструйте в парах імпровізацію, в якій один учень грає ролю покупця, а інший—продавця. Зверніть увагу на щирість або нещирість продавця.
2. Розкажіть жарт на цю тему.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Додаткові зайняття

Для поглиблення теми:

Напишіть короткий вірш про щирість або нещирість.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

СВИЩЕМО НА КРИЗУ (П. Пилипенко)

І сміх, і плач - збірка текстів, с. 7

Ознайомлення з твором

Учитель/ка проводить з учнями дискусію про різні кризи. Учні розповідають про ті кризи, які вони пережили. Учитель/ка ознайомлює їх з колишніми й сучасними світовими кризами.

1. Що таке криза?
2. Чи для кожного криза має таке саме значення?
3. Як люди дають собі раду під час кризи?
4. Які бувають найгірші наслідки криз?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Чому в Степана були подерті шкарпетки?
2. Чому Степан не відзивався, коли чоловік стукав у двері?
3. Чого автор листа вимагав від Степана?
4. Який плян мав Олекса, коли він прийшов до Степана з валізами?
5. Як Олекса доводив, що Степан був його покревним родичем?
6. Чому Степан покинув Ганнусю?
7. В яку гру Степан і Олекса любили грати?
8. Чому Степан намагався викрутитися, коли Соня попросила його відвезти її батьків на фарму?
9. На якого коня Соня дала п'ять долярів Степанові?
10. На якого коня Степан хотів поставити гроші?
11. Чому Ганнуся вийшла такою розгніваною з помешкання Степана?
12. Як Степан плянував зробитися багачем?
13. Чого господиня хотіла від Степана?
14. Як Степан думав заплатити господині за помешкання?
15. Яким чином Олекса програв гроші в перегонах?
16. Чому агент одягової фірми прийшов забрати костюм у Степана?
17. Як Соня довідалася, що Олекса не має грошей?
18. Яку новину мала Катря?
19. Що сталося наприкінці твору?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Письмові вправи

1. Випишіть усі приказки, які Олекса згадує в оповіданні. Виберіть одну, яка могла б стосуватися якоїсь пригоди з вашого життя або пригоди, описаної в літературі.
2. Опишіть зовнішність і характер Степана. Скажіть, чи ви хотіли б мати такого приятеля. Чому?

Дискусія

1. Як треба розуміти вираз «Свищемо на кризу»?
2. Придумайте ситуацію, де одна маленька брехня приводить до значного ускладнення проблеми.

Наочні зайняття та обмін досвідом

Приготуйте інсценізацію цього твору.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

Напишіть про те, що сталося б з Олексою та Степаном, якби Катря й Ганнуся їх не любили. Вигадайте інший спосіб подолання їхніх труднощів.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

СИЛА РЕКЛЯМИ

І сміх, і плач - збірка текстів, с. 46

Ознайомлення з твором

Учитель/ка запитує учнів, чи їм колинебудь доводилося купити щось, а потім побачити ту саму річ в іншій крамниці (або в тій самій крамниці на випродажі) за значно нижчу ціну.

1. Як ви себе почували?
2. Чия була вина, що ви переплатили?
3. Про що це говорить споживачам?
4. Як ми маємо купувати?
5. Чи ми іноді готові за щось переплатити? У яких випадках?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Де була бензинова станція?
2. По якій ціні на цій станції можна було купити бензину?
3. Чи багато там людей її купувало? Звідки ми про це знаємо?
4. Чи там була добра ціна за літр бензини? Чому ви так думаєте?
5. По якій ціні можна було купити бензину на сусідній станції?

Письмові вправи

Чому, на вашу думку, автор вибрав заголовок «Сила реклями»? Чи це добрий заголовок? Про що він нам говорить? Чи ви думаєте, що власник станції подавав правду в своїй реклямі? Чи він хотів завдяки неї обдурити людей?

Дискусія

Обговоріть зміст бензинової реклями.

1. Чи рекляма говорила неправду?
2. Яку ролю відіграють реклями в нашому суспільстві?
3. Чи вони потрібні? Чому саме?
4. Яких методів дотримуються реклями? (Напр., порівняння з іншими товарами, свідчення людей, що вживали відповідний товар, розхвалювання товару.)

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Наочні зайняття та обмін досвідом

Учні вибирають або виготовляють товари й реклямують їх у газетах, журналах, по радіо або телебаченню. Учні показують свої реклями й дискутують над методами, які вони вживали (напр., кого вони хотіли своїми реклямами зацікавити: дорослих, дітей, підлітків, чоловіків, жінок). Якби ви мали щось оголошувати, чи ви подавали б оголошення до газети чи до радіо? Чому? Що в даному разі ви брали б під увагу?

Додаткові зайняття

Для поглиблення теми:

1. Деякі учні можуть провести дослідження й порівняти витрати на рекляму в газетах, по радіо або по телебаченню. Порівнюючи витрати, які висновки ми можемо зробити про ефективність цих різних засобів?
2. Учні вибирають кілька газет або журналів і переглядають їх, щоб довідатися, який відсоток загального обсягу газет або журналів складається з реклям. Що це нам говорить про потрібність реклям?

Для розгорнення теми:

Опишіть рекляму, яка вам найбільше подобається. Розкажіть, чому вона вам подобається.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ПОМСТА

І сміх, і плач - збірка текстів, с. 48

Ознайомлення з твором

Учні обговорюють такі запитання:

1. Що таке помста?
2. Чи ви колись хотіли помститися?
3. Чи траплялася вам така нагода? Розкажіть.
4. Чому люди це роблять?
5. Чи помста обов'язково мусить бути злою й дошкульною, а чи лише такою, як у даному випадку—у формі жарту?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Що змушений був робити Петро?
2. Кого він залишив удома?
3. Що Леся написала Петрові?
4. Як Петро сприйняв цю вістку від неї?
5. Як йому «допомогли» його приятелі?

Письмові вправи

Напишіть, як зреагував би Петро, коли б він довідався, що наробили його приятелі. Перед тим, як напишете, подумайте, чи Петро ще любить Лесю. Чи цей випадок змінив його погляд на життя й на приятелів?

Дискусія

Чи ви думаєте, що приятелі Петра мали право підробити його почерк і написати Лесі такого листа?

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

Уявіть, що Леся не поставилася до цієї справи байдуже. Як вона, зі свого боку, могла б помститися? Класу можна розділити на дві групи—на приятелів Петра й на приятелів Лесі, щоб вони придумували відповідні «помсти» одні для інших. Опісля їм треба запропонувати, щоб вони проаналізували все, що вони понавигадували. Чи їхні вигадки були фізично чи психологічно шкідливі? Чи вони давали задоволення тій особі, яка їх вигадала? Чи учасники цієї гри пам'ятали про мету своєї «помсти»?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Твори	Тасьма	
	Кляса	Координати*
Журба	8	1Б2
Сміх	8	1Б4
Мавпин жарт	9	3Б2

*Перший номер—число тасьми; літера—сторона тасьми; другий номер—число запису (твору) на даній стороні тасьми. Наприклад, координат «1Б2» означає: тасьма 1, сторона Б, 2-й твір.

Зразкові вправи до «Тасьм до слухання з української літератури (7–9 кл.)»

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЖУРБА (Л. Глібов)

І сміх, і плач - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

Учитель/ка подає учням список, в якому зазначено, чим люди можуть журитися. Учні вирішують, яка людина чим могла б журитися.

Наприклад: поганими оцінками – учень
хворими дітьми –
нестатком грошей –
слабим здоров`ям –
дощовою погодою –
минулою молодістю –
забрудненням атмосфери –
загубленою лялькою –
нещасливим коханням –

Вправи до слухання

(За роздавальним матеріялом див. Додаток 1.)

Під час слухання вірша учні відповідають «так», якщо речення відповідає дійсності; «ні», якщо речення не відповідає дійсності.

Число строфи	Речення	Так	Ні
1	Гай негарний.		
2	Річка біжить і блищить.		
3	Човни журяться біля берега.		
4	Восени вода понесе листя з верби.		
5	Річка пливе спокійно.		
6	Щасливі дні проплили, як хвилі.		
7	Весна ніколи не вернеться.		
8	У вірші описуються гора, чай, птахи й річка.		
9	На світі сумно жити.		
10	Серце болить, бо молодість не вернеться ніколи.		

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

Щоб перевірити чи учні зрозуміли прослуханий твір, учитель/ка завдає їм наступні запитання:

1. Що стоїть попід горою високою?
2. Як поет описує річку? З чим він порівнює річку? Чому саме? Чому поет, описуючи річку, вживає слово «в'ється»?
3. Що схилилося над річкою? За чим журяться верби?
4. Де прив'язані човни?
5. Що птахи роблять?
6. Де поет сидить?
7. За чим поет журиться?
8. Чи весна вернеться?
9. Чи молодість вернеться?
10. Що «мліє і болить» у поета? Чому?

Дискусія

1. Чому люди журяться, коли минає молодість?
2. Чи молодість людини—дуже важлива річ?
3. Чи можете навести приклад з вашого життя, який підтверджує, що молодість дійсно важлива річ у житті людини?
4. Чи варта молодість того, щоб за нею сильно журитися?
5. Як ви думаєте, чому поет так журиться за молодістю?
6. Чи варто витрачати багато грошей, щоб виглядати у старості молодим?
7. Хто заробляє багато грошей завдяки продажу «молодости»?

Письмові вправи

1. Учні коротенько записують зміст прослуханого вірша.
2. Учні пояснюють зміст наступних прислів'їв:
   - Золотий час—молоді літа.
   - Яка молодість, така і старість.
   - На молодості, як на білім папері, що хочеш, то й напишеш.
3. Учні вибирають одне з поданих вище прислів'їв і пишуть коротке оповідання (з власного досвіду або вигадане), яке пояснювало б його зміст.
4. Учні вибирають зі списка, на якому записано, чим люди можуть журитися (див. «Ознайомлення з твором»), одну з причин журби та складають свій власний твір на цю тему.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Наочні зайняття та обмін досвідом

Учні малюють краєвид, який виникає в їхній уяві, коли вони слухають вірш. Для цього вони слухають вірш ще раз, записуючи всі деталі, за допомогою яких поет змальовує картину природи. Учитель/ка наголошує, що картина мусить бути поетичною й мусить передавати настрій смутку, який є у вірші.

Додаткові зайняття

Кожна група у клясі пише свій власний вірш про журбу. Учні разом вибирають одну з причин журби й пишуть один вірш спільно. Один учень пише перший рядок і передає вірш другому учневі, той пише другий рядок і передає третьому, той—третій і т. д. Учні повинні дотримуватися єдиного стилю й ритму вірша.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

СМІХ (Л. Костенко)

І сміх, і плач - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

Учні обговорюють такі запитання:

1. Коли хтось вам щось каже, чи ви сподіваєтеся, що він вам каже правду?
2. Як ви знаєте, що хтось є щирим?
   а) Чи хтось із вами колинебудь був не щирим?
   б) Чи ви відразу зрозуміли, що ця людина нещира, чи пізніше?
   в) Як ви почувалися, дізнавшись, що людина була нещирою?

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

1. Хто автор цього твору?
2. Де відбувається дія?
3. Що автор чує?
4. Який настрій жінки? Що вона хоче?
5. Звідки автор усе бачить?
6. Котра пора дня описана в творі?
7. Як описана вулиця?
8. Про що автор твору думає?
9. Який жанр цього твору?

Дискусія

1. Як автор твору критикує жінку?
2. Чи ви погоджуєтеся з цією критикою? Чому саме?

Письмові вправи

1. Опишіть коротким віршем свою вулицю.
2. Зазначте головну думку автора.

Наочні зайняття та обмін досвідом

Намалюйте вулицю, яку описує автор твору.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

У парах напишіть розмову, яка не дуже щира. Перепишіть цю розмову та зробіть її щирою. Покажіть інсценізацію обох розмов у клясі.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

МАВПИН ЖАРТ (П. Ґлазовий)

І сміх, і плач - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

Учні діляться з однокласниками жартами, які вони заздалегідь знайшли. Учитель/ка проводить дискусію та пропонує учням відповісти на такі запитання:

1. Що таке жарт?
2. Чи жарти завжди викликають сміх?
3. Які існують межі доброго жарту? Коли добрий жарт перетворюється на поганий?
4. Чому люди інколи вигадують жарти «без смаку» або жарти, які завдають прикрощів або неприємностей?
5. Чи є люди, які мають своєрідну схильність до поганих жартів?

Вправи до слухання

(За роздавальним матеріялом див. Додаток 1.)

Під час слухання вірша учні у групах вибирають слова, які можна вставити замість порожніх місць.

а) Після нічної _____ роботи два собаки спали біля _____.
б) Мавпа не _____ і зв`язала собакам _____ мотузком.
в) Собак звали _____ і _____.
г) Мавпа _____ і кидала _____, щоб собак _____.
ґ) Обидва собаки _____. Мурза _____ Трезора, а Трезор _____.
д) Мавпа за _____ береться та _____ з них.
е) Є також люди, що зав`яжуть _____, а тоді заглядають збоку й _____ та руки _____.

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

Щоб перевірити, чи учні зрозуміли прослуханий вірш, учитель/ка завдає їм наступні запитання:

1. Чому Трезор і Мурза спали?
2. Які в них були обов'язки?
3. До якого крутійства вдалася Мавпа?
4. Як Мавпа розбудила собак?
5. Що сталося, коли собаки прокинулися?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

6. Як Мавпа реаґувала на це?
7. Які бувають лихі люди?
8. Чим такі люди подібні до Мавпи?

Дискусія

1. Чого ця байка навчає людей?
2. Чому лихі люди одержують насолоду, коли завдають клопоту іншим?
3. Люди, які стають жертвою глузування лихих людей, часто терплять неприємність, біль чи прикрість. Чому, знаючи це, лихі люди й далі повторюють свої погані жарти?

Письмові вправи

Учні складають речення, яке висловлює мораль прослуханого вірша.

Наочні зайняття та обмін досвідом

У групах учні складають віршик про поганий жарт, в якому головними персонажами виступають не звірі, а люди.

Додаткові зайняття

1. Учні в групах дописують продовження байки, в якій жарт спрямовується на Мавпу, у зв'язку з чим Мавпа стає жертвою свого власного поганого жарту.
2. Після Мавпиного жарту всі звірі розгнівалися й розпочали проти неї судову справу. У групах учні готують розгляд цієї справи. Собаки обвинувачують Мавпу й наймають адвоката. Мавпа наймає собі адвоката, щоб боронив її. Суддя вирішує справу. Перебіг суду учні записують на відеоплівку й демонструють її в клясі. Як підготовлення до цієї вправи, учні можуть прослухати запис «Лис Микита» (8 кл.—5А1 і 5Б1).
3. Учні пишуть байку, уживаючи раніше сформульовану мораль (див. «Письмові вправи»), але зосереджуючись цього разу на інших персонажах і на іншому сюжеті. Байки можна проілюструвати й вивісити в клясі на показ.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Відеоплівка

Камінь на дорозі

Зразкові вправи до відеоплівки

©Alberta Learning, Alberta, Canada

КАМІНЬ НА ДОРОЗІ

І сміх, і плач - відеоплівка «Камінь на дорозі»

Ознайомлення з твором

Учитель/ка обговорює з учнями витівки й жарти, до яких інколи вдаються люди. Учні пригадують, до яких жартів і витівок вони особисто навмисно вдавалися й відповідають на подані нижче запитання.

1. Чи ви пам'ятаєте якусь ситуацію, де хтось над вами сміявся через те, що з вами стався якийсь випадок?
2. Як ви почувалися в той момент?
3. Чи ви зрозуміли з часом, чому це було смішно?

Учитель/ка зупиняє відео в тому місці, де молодий хлопець вирівнює камінь на землі та пропонує учням написати, що може трапитися далі.

Учитель/ка пояснює, що значить слово «альтернатива» й наводить приклади з життя.

Запитання для перевірки зрозуміння побаченого

1. Де відбувається ця пригода?
2. Заповніть порожні місця в таблиці.

Хто йде?	Що він робить?	Яка його моментальна реакція?	Як він вирішив поступати далі?

3. Яке місто та який рік згадуються у фільмі?
4. Зазначте всі випадки, коли білий урятував темного.
5. Яку альтернативу мав білий упродовж фільма?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Дискусія

1. Чому темний урятував білого наприкінці фільма? Чому він раніше цього не зробив?
   - опишіть характер білого й темного;
   - в одному абзаці зазначте мораль цього твору;
   - приготуйте в парах драматизацію подібної події з вашого життя.
2. Чи ви можете навести приклади персонажів з кіна чи з телепередачі, які уособлюють собою Янь та Інь?
   - Чому вони з'єдналися наприкінці?
   - Чи ви колинебудь мали подібну пригоду з приятелем/приятелькою чи братом/сестрою? У парах обговоріть такий випадок.

Письмові вправи

1. Чому чоловік кинув останній камінь?
2. Чому три чоловіки не зрозуміли дії останнього?
3. Що це говорить про людську вдачу?
4. Що ви зробили б на місці першого чоловіка? Чому саме?
5. Чи справедливо те, що перші три чоловіки обманули інших? Чому?

Додаткові зайняття

Драматизуйте той епізод твору, коли перший та останній чоловік думають уголос.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Уяви собі ...

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Тексти	Сторінка у збірці текстів
З водянистого місця	1
Несимпатична планета	12
Суперагент 000. У пащі крокодила	33
Чужоземці	53
Замолодий умирати	59

Зразкові вправи до збірки текстів

©Alberta Learning, Alberta, Canada

З ВОДЯНИСТОГО МІСЦЯ (А. Азимов)

Уяви собі ... - збірка текстів, с. 1

Ознайомлення з твором

Ведеться дискусія про літаючі тарілки й інші непізнані літаючі об'єкти (НЛО). Учитель/ка питає учнів:

1. Чи хтонебудь із вас бачив літаючі тарілки?
2. Чи ви вірите в їхнє існування?
3. Навіщо б вони до нас прилітали?
4. Якщо літаючі тарілки не існують, то як можна пояснити те, що різні люди стверджують, ніби вони їх бачили на власні очі?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Де й коли відбулася згадана в оповіданні подія?
2. Хто такий Барт Камерон?
3. Чому він був дуже нетерплячим?
4. Яке диво спостерігав оповідач?
5. Хто вийшов із літаючої тарілки?
6. Чому Барт не звертав уваги на гостей?
7. Чому гості вибрали згадане в творі місце для приземлення?
8. Звідки вони приїхали?
9. Що думав про них Барт?
10. Що гості хотіли зробити?
11. Як Барт поставився до їхніх вимог?
12. Як оповідач поводився під час цієї пригоди?
13. Чому гості вирішили поїхати назад?
14. Які будуть наслідки цієї невдалої зустрічі для всього світу?
15. Як Барт переконався, що гості були з Венери?

Письмові вправи

1. Опишіть, як виглядає село Подвійний Яр.
2. Опишіть зовнішність і характер Барта Камерона.
3. Розкажіть про приземлення літаючої тарілки.
4. Опишіть відвідувачів з Венери.
5. Чому оповідач не міг навіть поворухнути пальцем?
6. Напишіть статтю до газети про зустріч з інопланетянами.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Дискусія

Проведіть дебати про ймовірність існування інопланетян.

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Підготуйте сценічне читання на підставі якогось уривку з цього оповідання.
2. Створіть живу картину, яка зображувала б будь-яку подію з цього оповідання.
3. Уявіть, що тепер 2782-й рік і вам треба написати брошуру, що заохочує інопланетян відвідувати Землю.

Додаткові зайняття

Для розгорнення й поглиблення теми:

1. Окремими групами приготуйте інсценізацію на тему «Зустріч з інопланетянами».
2. У групах приготуйте туристичну брошуру для інопланетян про світ, континент чи окремі країни.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

НЕСИМПАТИЧНА ПЛЯНЕТА (О. Палійчук)

Уяви собі ... - збірка текстів, с. 12

Ознайомлення з твором

Учитель/ка проводить дискусію про космічні подорожі. Учні описують, як вони уявляють собі а) інопланетян; б) інші форми життя, які можуть існувати на різних планетах.

Учні пригадують, як зображаються інші форми життя в науково-фантастичних книжках чи кінофільмах.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Скільки космонавтів летіло на «Горлиці»? Ким вони були за фахом?
2. Що Буряк знайшов і показав Клим'юкові?
3. У чому не погоджувалися двоє космонавтів?
4. Чому Буряк вирішив опуститися на глибину?
5. Що зачарувало Буряка?
6. Що Буряк знайшов у сітці, коли підійшов до берега?
7. Чому Дунеряну не повернувся на базу?
8. Що від нього залишилося?
9. Які засоби безпеки запровадив командир в останній день?
10. Що Буряк знайшов коло намету геолога?
11. Як Буряк розпізнав, який Клим'юк був справжнім?
12. Яка подія збила з пантелику й налякала Буряка?
13. Що сталося, коли рука противника майже торкнулася Буряка?
14. Хто примусив Буряка перестати бити ворога?
15. Як Буряк убив наприкінці ворога?

Письмові вправи

1. Чому Буряк назвав несимпатичну плянету «плянетою суперхамелеона»?
2. Опишіть та намалюйте дивовижну істоту, яку Буряк побачив у морі.
3. Складіть список унікальних якостей ворожої форми життя, з якою зустрілися космонавти.

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Опишіть чотирьох головних героїв оповідання.
2. Намалюйте космічний корабель та зазначте різні його частини.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

1. Напишіть заголовки газетних статей, присвячених сенсаційній зустрічі з інопланетянами.
2. Підготуйте науково-фантастичний часопис, присвячений контакту з мешканцями іншої цивілізації.

Для поглиблення теми:

1. Намалюйте комікс, який зображає вашу зустріч з інопланетянином, що приземлився у вас на подвір'ї, і ваші спроби спілкуватися з ним.
2. Укладіть розмовник для успішного спілкування з інопланетянами.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

СУПЕРАҐЕНТ 000. У ПАЩІ КРОКОДИЛА (Л. Воронина)

Уяви собі ... - збірка текстів, с. 33

Ознайомлення з твором

Учитель/ка проводить дискусію про суперагентів, ставлячи учням такі запитання:

1. Хто з вас бачив фільми, де діяли суперагенти? (Напр., Джеймс Бонд, Бетмен)
2. Хто з вас читав книжки або комікси про агентів? (Напр., твори Роберта Ладлема, цикл про Відважних хлопців, комікси про Супермена)
3. Чи пригоди суперагентів можуть трапитися в реальному житті?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. До якої важливої праці має готуватися Гриць?
2. Хто ввійшов до Грицевого кабінету?
3. Що Гриць подумав, коли Зореслава прошепотіла слово «шніцель»? Що таке «шніцель»? Про що говорила Зореслава?
4. Хто такий Петро Байда?
5. Хто такий Кирило? Що він зробив?
6. Що Зореслава бачила в лабораторії?
7. Скільки бандитів переслідували Мамая й Зореславу?
8. Чому бандит не боявся Суперагента?
9. Яким цікавим способом Суперагент «мучив» бандита?
10. Як Гриць помітив, що другий бандит кинув у нього ніж?
11. Що сталося з другим бандитом?
12. Хто послав бандитів? Чому?
13. Що таке «валеріянка»?
14. Куди штовхнув Гриць бандитів?
15. Яка несподіванка чекала Гриця й Зореславу в лабораторії?
16. Що бабуся хотіла довідатися від кота?
17. Хто був Льосік?
18. Що бабуся зробила?
19. Якими видами боротьби майстерно володів Мамай?
20. Чому бабуся заплакала?
21. Що професор робив з тваринами?
22. Чому бабуся й бандити цікавилися професоровим дослідженням?
23. Як Суперагент установив контролю над бабусею, коли вона знову почала говорити, як убивця?

©Alberta Learning. Alberta. Canada

24. Чому корокодил Кирило з'їв професора?
25. Що крокодил Кирило залишив перед Грицем?
26. Як Суперагент спілкувався з крокодилом Кирилом?
27. Яким способом Суперагент і Зореслава врятували професора?
28. Чи, на вашу думку, Суперагент і Зореслава залишаться разом?

Письмові вправи

1. Напишіть статтю до газети про закінчення цієї справи.
2. Приготуйте кілька сценок у жанрі детектива й запишіть їх на відеоплівку або на авдіокасету. Подбайте про відповідні звукові ефекти.
3. Опишіть три героїчні вчинки Гриця Мамая.

Дискусія

1. Обговоріть, чому наприкінці оповідання агент і дівчина закохалися.
2. З'ясуйте, які події розгортаються в інших детективних фільмах, як, скажімо, у фільмах про агента 007?

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

1. Приготуйте інше закінчення оповідання.
2. Намалюйте комікс на підставі оповідання.

Для поглиблення теми:

1. Складіть список елементів, які мають вирішальне значення для сюжетного розвитку шпигунського детектива.
2. Обговоріть характерні риси як позитивних, так і негативних персонажів твору.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

ЧУЖОЗЕМЦІ (О. Возняк)

Уяви собі ... - збірка текстів, с. 53

Ознайомлення з твором

Учитель/ка проводить дискусію про стосунки людей в громаді або в іншій великій групі. Учні відповідають на такі запитання:

1. Чому інколи людям важко познайомитися з новими родинами в громаді?
2. Як люди ставляться до тих, хто не спілкується з іншими?
3. Чому ми інколи не приймаємо людей до наших груп?
4. Як люди ставляться до того, чого вони не розуміють, зокрема до надприродних і незрозумілих явищ? Можна згадати про спалення відьом у середньовічні часи, зокрема про Жанну д'Арк, або про спалення темношкірих ку-клукс-кланом.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Де відоувається дія оповідання?
2. Чому Марко впав у паніку, а пізніше в істерію?
3. Кого Мулик обвинувачував? Чому?
4. Яке населення містечка Свобода?
5. У якій провінції знаходиться містечко Свобода?
6. Куди Савчуки їздили на цілоденну прогулянку?
7. Що сталося в хаті ввечері після прогулянки?
8. Чому вони не могли поїхати до електростанції?
9. У якому стані знаходився Марко Мулик?
10. Кого обвинувачували в тому, що сталося?
11. Чому дитина Ля Бланків не ходила до школи?
12. Чому Ля Бланки переїхали до містечка Свобода?
13. Як мешканці містечка могли б отримати спокій?
14. Чому хотіли заарештувати Монік Ля Бланк?
15. Як мешканці Свободи хотіли позбутися біди?
16. За кого Михась прийняв Ля Бланків?
17. Хто кого вбив?
18. З якої причини це сталося?
19. Що вирішили мешканці містечка?
20. Ким були дві постаті?
21. Якого висновку дві постаті дійшли стосовно людства?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Письмові вправи

Складіть список персонажів та визначте їхню ролю в оповіданні.

Дискусія

1. Що члени родини Ля Бланк думали про події в містечку?
2. Чому в них дзвонив дзвоник у той час, коли в інших не було електрики?
3. Чому мешканці міста не прийняли родину Ля Бланк сердечно?
4. Чого можна навчитися з цього оповідання?
5. Прокоментуйте іронію, закладену в назві містечка Свобода.

Наочні зайняття та обмін досвідом

Обговоріть, що саме примушує людей удаватися в паніку, наприклад, страх перед тим, чого вони не розуміють, групова ментальність і т. п.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

Подготуйте сценічне читання кількох уривків твору:

а) висвітліть характерні риси кожного персонажу, його родинний стан, фах, уподобання тощо;
б) підготуйте сценічне читання від імени всезнаючого оповідача;
в) наділіть кожний персонаж характерною мовою й жестами.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЗАМОЛОДИЙ УМИРАТИ (О. Возняк)

Уяви собі ... - збірка текстів, с. 59

Ознайомлення з твором

Уявіть, що ви наодинці опинилися в зіпсованому ліфті, в будинку під час торнадо або жахливої бурі, на пожежі або в іншій подібній ситуації. Що ви робили б?

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Де був Тарас і як довго він там знаходився?
2. В якому стані перебував Тарас?
3. Де саме знаходився Тарас, коли стався нещасний випадок?
4. Як усе сталося?
5. Що викликало надію в Тараса на десятий день його випробувань?
6. Що знайшов Тарас, коли вже майже втратив надію на порятунок?
7. Що Тарас був змушений їсти, коли не мав їжі?
8. Що зауважив Тарас на 37-й день?
9. Хто врятував Тараса?
10. Скільки днів тривала його пригода?
11. На скільки кілограмів Тарас схуд?

Письмові вправи

1. Поясніть, яке значення в оповіданні має «мілка річка».
2. Що допомогло Тарасові витримати випробування?

Дискусія

Складіть список навичок, необхідних для виживання в небезпечних умовах дикої місцевости.

Наочні зайняття та обмін досвідом

Придумайте оповідання про якусь пригоду.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

1. Напишіть статтю до газети про цей випадок.
2. Підготуйте засідання дискусійного клюбу, присвячене дивовижним історіям порятунку людей, які опинилися в небезпечних умовах.

Для поглиблення теми:

Подивіться відеофільми «The Survivors» та «Gilligan's Island» і обговоріть їх.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Огляд

до зразкових вправ

Твори	Тасьма	
	Кляса	Координати*
Нитка	9	1Б1
Чарівник	9	5А2
Закувала та сива зозуля	9	4А4

*Перший номер—число тасьми; літера—сторона тасьми; другий номер—число запису (твору) на даній стороні тасьми. Наприклад, координат «1Б1» означає: тасьма 1, сторона Б, 1-й твір.

Зразкові вправи до «Тасьм до слухання з української літератури (7–9 кл.)»

©Alberta Learning, Alberta, Canada

НИТКА (В. Стефаник)

Уяви собі ... - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

Життя можна порівнювати з різними речами. Поети й письменники вважаються експертами таких порівнянь. Учитель/ка наводить кілька прикладів таких порівнянь (напр., життя таке, як річка; життя таке, як дорога…), після чого учні роблять свій список речей, які можна порівняти з життям. Кожного разу вони мусять пояснювати, чому обрали це чи інше порівняння. Потім учні діляться своїми відповідями та складають великий настінний список порівнянь, якими можна буде користуватися для виконання подальших вправ.

Вправи до слухання

В оповіданні чотири рази згадується нитка. Учні зазначають кожний такий випадок і щоразу пояснюють свої думки щодо значення нитки в поданій ситуації. Після першого слухання учні записують свої власні враження від оповідання. Потім вони слухають оповідання вдруге. Цього разу вони записують, коли вперше здогадуються, що жінка має померти.

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

Щоб перевірити, чи учні зрозуміли прослуханий твір, учитель/ка ставить їм такі запитання:

1. Коли відбувається подія, зображена в оповіданні—вночі чи вдень?
2. Скільки дітей було в жінки, про яку йдеться в оповіданні?
3. Як вона розуміла свою любов до чоловіка й до дітей?
4. Який у неї був чоловік?
5. Чи вона хотіла мати ще дітей?
6. Яку, на вашу думку, пору року зображено в творі?
7. Що жінка збиралася робити для своєї родини?
8. Як жінка працювала вночі?
9. Чому їй не можна було слабнути?
10. Хто прийшов на допомогу жінці?
11. Як Матір Божа допомогла жінці?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Дискусія

1. Що таке символ? Який символ знаходимо в прослуханому творі?
2. Що символізує нитка в цьому творі?
3. Чи нитка це добрий символ життя? Чи справді вона символізує працю, якою жінка постійно займалася?
4. Чи жінка померла щасливою й задоволеною своїм життям і своєю родиною? Чому ви так думаєте?

Письмові вправи

1. Учні пишуть власні відповіді на такі запитання:
   а) Чого постійно бажала матір родини?
   б) Яка була її роля в родині?
2. Учні на письмі аналізують символічне значення нитки, звертаючи увагу на кожне місце, де згадується нитка й де автор розгортає й насичує її символіку.

Наочні зайняття та обмін досвідом

У групах учні обговорюють ролю матерів у своїх родинах. Чи ці ролі важливі? Чому? Учитель/ка питає учнів:

1. Чи ви використовуєте доброту своєї матері?
2. Чи ви надуживаєте її безкорисливою любов'ю до вас?
3. Чи ви помічаєте, коли її щось дуже турбує? Коли вона хвора? Коли вона втомлена?
4. Як ви висловлюєте свою подяку матері?

Додаткові зайняття

1. Учні складають/пишуть вірш під заголовком «Мамі».
2. Учні пишуть продовження прослуханого твору, розповідаючи, що станеться з родиною після смерти матері/дружини. Як родина переживатиме свою втрату? Які будуть наслідки цієї втрати?
3. Учні пишуть оповідання, в якому використовують вибраний символ життя з-поміж символів на настінному списку (див. «Ознайомлення з твором»).
4. Учні пишуть посмертний спогад про жінку із прослуханого твору.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЧАРІВНИК (В. Шевчук)

Уяви собі ... - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

Учні уявляють, що на вулиці зустріли загублену дитину. Вони хочуть допомогти їй потрапити додому. Вони записують потрібні дані, щоб спровадити дитину додому.

Вправи до слухання

Перед слуханням учитель/ка розповідає учням, що це оповідання про маленьку дівчинку, Настуню, яка загубила свою маму. Оповідач знаходить її та проводить додому. Учні слухають оповідання й записують деталі, які допомагають оповідачеві встановити, де живе Настуня. Після першого слухання можна ще раз прослухати ввесь твір або частину його, щоб доповнити пропущені деталі в записах.

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

Щоб перевірити, чи учні зрозуміли прослуханий твір, учитель/ка ставить їм наступні запитання:

1. Де був оповідач і що він намагався робити, коли почув плач дитини?
2. Чому дівчинка плакала?
3. Чому вона вважала оповідача чарівником?
4. Як звали дівчинку? Як звали її маму?
5. Як дівчинка загубилася?
6. Куди пішов оповідач з дівчинкою? Що він там для неї купив?
7. Настуня розказувала про свиню на возі. Що її там злякало?
8. В яку гру Настуня хотіла гратися?
9. Який був ганок біля її хати? Що було біля ганку?
10. Які ринви були в її хаті?
11. Чому Настуня не дуже була ласа до грушок?
12. Хто вибив дно з бочки?
13. Що було (або: стояло, лежало, росло—в залежності від змісту) навпроти її хати?
14. Чому не можна було лізти через дірку в паркані?
15. З ким мама Настуні постійно сварилася?
16. На якій вулиці жила Настуня? Звідки ви це знаєте?
17. Скільки бубликів оповідач купив Настуні наступного разу?
18. Коли оповідач привів дівчинку додому?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Дискусія

1. Учитель/ка питає учнів чи вони пам'ятають зі свого дитинства випадки, коли вони самі загубилися. Учні діляться власним досвідом з клясою.
2. Учитель/ка починає дискусію про небезпеку, яка існує сьогодні для дітей, що загубилися. Учні обговорюють наступне запитання:
   Які поради мусять дати батьки своїм дітям, щоб навчити їх обережно поводитися з незнайомими дорослими?

Письмові вправи

Яких правил мусять навчити батьки своїх дітей, щоб діти знали, як поводити себе з незнайомими дорослими? Учні пишуть список таких правил.

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. У групах учні дискутують, чому оповідач і Настуня так сподобалися одне одному. Чим Настуня сподобалася оповідачеві? Чим оповідач сподобався Настуні? Чому вона йому довіряла? Чому він витратив увесь день на неї?
2. У групах учні готують діялоги, які зображують сцену повернення Настуні додому. Дійові особи: оповідач, Настуня, мама, тато й додаткові особи, яких група побажає додати від себе. Сцену демонструють перед клясою. Її можна записати на відеоплівку.

Додаткові зайняття

Учні пишуть коротке оповідання під заголовком «Я ніколи не забуду того дня, коли я загубився/лася».

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЗАКУВАЛА ТА СИВА ЗОЗУЛЯ (П. Ніщинський)

Уяви собі ... - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

Учитель/ка ставить учням таке запитання:

1. Коли ви думаєте про неволю, які слова з'являються у вас на думці?

Усією клясою учні складають письмовий список таких слів.

Вправи до слухання

Учні слухають твір і записують усі слова, що стосуються волі/неволі.

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

Щоб перевірити чи учні зрозуміли прослуханий твір, учитель/ка ставить їм наступні запитання:

1. Чому в прослуханому творі козаки плачуть?
2. Де вони перебувають?
3. Де вони хотіли б бути?
4. Про що вони просять вітра?
5. Що роблять козаки в Україні? Як вони думають визволяти своїх братів?
6. Чому турецькі султани наказали кувати ще гірші кайдани?

Письмові вправи

Учні пишуть нарис про особисті почуття під заголовком «Що для мене значить воля».

Дискусія

1. Що означає воля?
2. Що таке неволя?
3. Які різні види неволі бувають?
4. Чи в неволі завжди мусять бути кайдани та ґрати?
5. Чи бувають невільники на волі?
6. Коли людина знаходиться в неволі (напр., у в'язниці), як вона зберігає оптимістичні погляди щодо порятунку?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

7. Коли людину несправедливо тримають у неволі, яке в неї почуття щодо волі та справедливости?
8. Чим невільник себе потішає? Як він переживає неволю? Чим він тримається на дусі? Чим він живе?

Наочні зайняття та обмін досвідом

Учні готують імпровізацію, в якій козаки плянують втечу із тюрми.

Додаткові зайняття

1. У групах учні пишуть сучасною мовою листа до турецького султана, висловлюючи почуття щодо турецької неволі й несправедливого ув'язнення козаків.
2. Маючи досвід вивчення суспільствознавства (у 9-й клясі), учні порівнюють поняття особистої волі в колишньому Радянському Союзі та в Канаді, або в сучасній Україні та Канаді.
3. Кляса дивиться фільм «Запорожець за Дунаєм».

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Легенда	Програма
Вісаккецак і потоп	1

ВІСАККЕЦАК І ПОТОП

Уяви собі ... - відеоплівка «Леґенди степових індіянів у ляльковых силюетах»

Ознайомлення з твором

Учні обговорюють тему хоробрости/геройства і, вживаючи «мозковий штурм», згадують імена хоробрих людей/героїв та їхні вчинки (див. «Коляж 2. Хоробрість. Учнівський зошит»). У малих групах учні складають списки хоробрих вчинків тварин.

Зайняття під час перегляду

Перший перегляд відеоплівки:

Учні переглядають відеоплівку й визначають, у чому полягала хоробрість щура Вацаска. Який героїчний вчинок він учинив?

Другий перегляд відеоплівки:

Учні переглядають початок відеоплівки кілька разів, визначаючи причини, які примусили Кіщі-Маніту викликати потоп, і записують слова, які описують причини потопу. Вони обговорюють причини інших нещасть, наприклад, війни, Чорнобильської катастрофи, геноциду тощо.

Письмові вправи

Учні записують свої враження та особисті думки про цю леґенду, наприклад, що вони думали, коли всі сварилися або коли було викликано потоп.

Додаткові зайняття

1. Які були причини потопу згідно з цією леґендою?
2. Порівняйте потоп у відеофільмі зі всесвітнім потопом, описаним у Біблії (див. «Буття» 6:5).

Цікаве

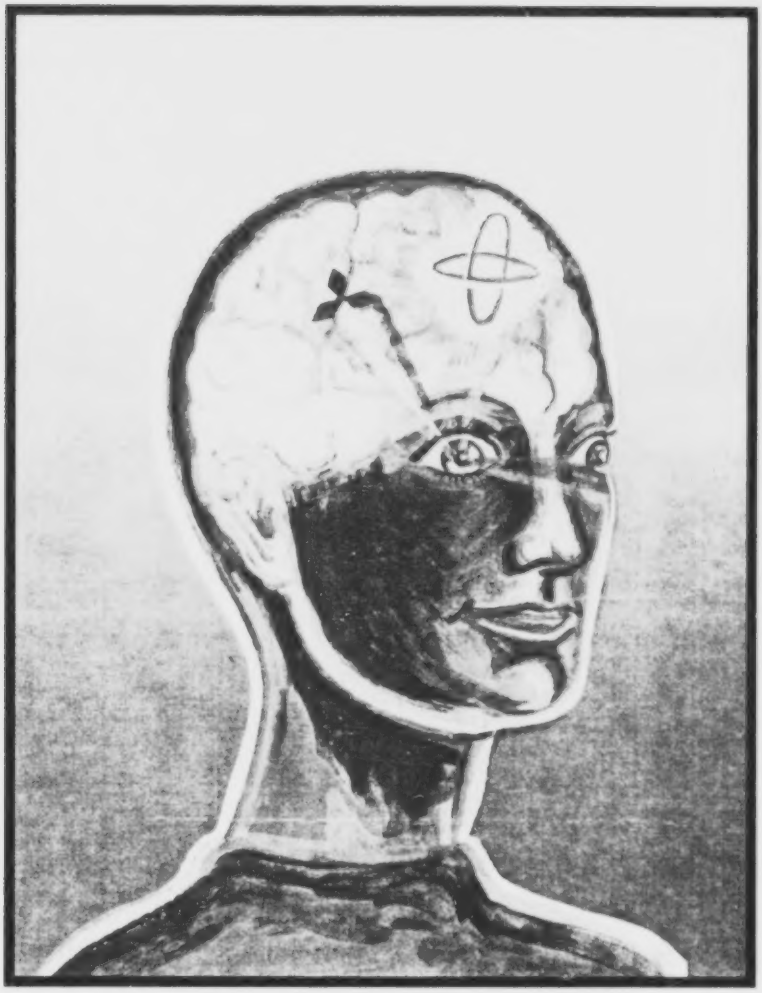

©Alberta Learning. Alberta. Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Огляд

до зразкових вправ

Тексти	Сторінка у збірці текстів
Перший поїзд через усю Канаду	26
Українські народні музичні інструменти	30
Звідки взялися олівці?	35
Кінець капітана Кука	40
Олекса Довбуш	79

Зразкові вправи до збірки текстів

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ПЕРШИЙ ПОЇЗД ЧЕРЕЗ УСЮ КАНАДУ

Цікаве - збірка текстів, с. 26

Ознайомлення з твором

Учитель/ка ставить учням запитання про подорожування поїздом та про значення залізниці в нашому житті.

1. Чи хтось їздив поїздом? Як довго? Куди? Чи вам подобається подорожування поїздом? Вам більше подобається їздити автом чи поїздом?
2. Назвіть 2–3 пригоди, які трапилися під час подорожі різними транспортними засобами: поїздом, літаком, автом і т. п.

Обговоріть значення залізниці в історії Канади.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Скільки людей зібралося на плятформі?
2. Де й коли відбувалися події?
3. Хто їхав поїздом?
4. Куди вони їхали?
5. У яких містах вони зупинялися?
6. Як довго тривала подорож?
7. Що сталося через те, що поїзд перетинав усю Канаду?

Письмові вправи

1. Чому королева Вікторія написала листа до президента СіПіАр (Канадської Тихоокеанської Залізниці)?
2. Навіщо злучили залізницею різні частини Канади?
3. Зазначте цю залізницю на мапі.
4. Користуючись мапою Канади, зазначте й з'єднайте лінією всі міста, через які йшов поїзд. Зазначте провінції та їхні столиці.

Дискусія

Обговоріть, чому українці імігрували до «Нового Світу».

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Наочні зайняття та обмін досвідом

Зробіть у щоденнику запис від імени нових іміграитів, які подорожують поїздом з Монреалю до Манітоби. Зазначте, що вони бачать—різні місцевості, різний рослинний світ і т. п.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

1. Де було забито останнього костиля під час побудови залізниці?
2. Укладіть графік робіт на будівництві залізниці.
3. Зробіть запис у щоденнику від імени китайського робітника, який прокладає залізницю у Скелястих горах.
4. Використовуючи топографічну мапу, проаналізуйте, як розподіляється земля на території канадських прерій.

Для поглиблення теми:

1. Поділіть клясу на малі групи або пари. Кожна група готує для презентації відповідний уривок із творів «Возьміть собі фарму в Кенедієн Песифік Компанії» і «Канада—ваша нова батьківщина» («Цікаве. Збірка текстів», с. 61 і с. 66). Порівняйте матеріял із зазначених вище творів з досвідом ста нових канадців, описаним у творі «Перший поїзд через усю Канаду».
2. Приготуйте інтерв'ю з новим канадським іміграитом.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ

Цікаве - збірка текстів, с. 30

Ознайомлення з твором

Учні розповідають, на яких музичних інструментах вони грають або хотіли б грати. Учні згадують деякі відомі українські інструменти.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Про які незвичайні українські народні музичні інструменти ви довідалися з цього твору?
2. Від якого інструменту походить бандура?

Письмові вправи

1. Опишіть один із згаданих у творі інструментів за вашим вибором. Знайдіть малюнок цього інструмента.
2. Уявіть, що ви інструмент в українській оркестрі. Напишіть, що ви пережили, де ви були (на весіллі, на христинах, на вечорницях), що ви чули, що бачили.

Наочні зайняття та обмін досвідом

Виберіть українську пісню, яку легко можна було б драматизувати або ілюструвати. Розіграйте групами зміст пісні або подайте його в ілюстраціях.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

1. Вивчіть напам'ять нову українську пісню.
2. Запросіть соліста, який грає на українському інструменті, щоб зіграв на ньому й розповів про цей інструмент.
3. Підіть до музею, де є українські музичні інструменти.

Для поглиблення теми:

1. Послухайте платівки/тасьми/компакт-диски української троїстої музики. Спробуйте відгадати за звуком, на яких інструментах грають музики.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЗВІДКИ ВЗЯЛИСЯ ОЛІВЦІ? (С. Лакуста)

Цікаве - збірка текстів, с. 35

Ознайомлення з твором

Учні оглядають олівець і на письмі висловлюють свою думку про те, як олівець зроблений.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Як довго вже існують олівці?
2. Звідки слово «олівець» походить?
3. Із чого тепер роблять олівці?
4. Чому олівці були спершу дуже дорогі?
5. Чим німецький графіт відрізнявся від англійського?
6. Як виробляли німецькі олівці?
7. Хто винайшов спосіб виготовлення олівців, якими ми користуємося зараз?
8. Яка родина володіє найкращою фабрикою олівців?
9. Що мусять робити, щоб олівці були м'які?
10. Де здобувають графіт до олівців у наш час?
11. Яке дерево вживають для виготовлення олівців? Чому?
12. Як роблять кольорові олівці?

Письмові вправи

Напишіть короткий нарис під заголовком «Один день у житті олівця».

Дискусія

1. Уявіть наше життя без приладдя до письма. Яка людська діяльність була б обмеженою через брак письмового приладдя? Як люди могли б подолати такі труднощі?
2. Ви працюєте на фабриці олівців. Розкажіть докладно про сім етапів виготовлення олівців.

Наочні зайняття та обмін досвідом

Накресліть діяграму для вивішування в класі, яка ілюструє всі етапи виготовлення олівців.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Додаткові зайняття

Для поглиблення теми:

Огляньте фабрику у вашій місцевості, на якій застосовується конвейєрна система виробництва.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

КІНЕЦЬ КАПІТАНА КУКА (Г. Кублицький)

Цікаве - збірка текстів, с. 40

Ознайомлення з твором

1. Учитель/ка розповідає про подорожі та експедиції капітана Кука.
2. Учитель/ка проводить дискусію про подорожування по морю в далекі краї. Учитель/ка показує фотографії, відео й т. п. з краєвидами Гавайських островів.
3. Учні розказують про власні враження від подорожей і пригадують інші місцевості, де побував Кук (напр., Ванкувер).

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Як називалися кораблі капітана Кука?
2. Як гавайці вітали Кука?
3. Ким, на їхню думку, був Кук?
4. Чим гавайці обдаровували О-Роно?
5. Чи гавайці засмутилися, коли довідались, що О-Роно скоро їх покине?
6. Чому капітан Кук повернувся знову до Гавайських островів?
7. Як гавайці вітали англійців цього разу?
8. Навіщо Кук покликав Тараї-Опу для переговорів?
9. Чому Кук вистрілив?
10. Як помер капітан Кук?
11. Хто перебрав провід експедиції після смерти Кука?
12. Яке було перше завдання Клерка?
13. Куди вирушила перша експедиція Кука та яку землю вона відкрила?
14. На яких кораблях відбулася друга подорож Кука?
15. Чому третя експедиція опинилася на Гавайських островах?
16. Як закінчилася справа з тілом капітана Кука?

Письмові вправи

1. Напишіть, що капітан Чарлз Клерк занотував у щоденнику корабля після смерти капітана Кука.
2. Напишіть діялог–сварку між Куком і Тараї-Опу. Створіть нову гавайську легенду.
3. Напишіть жалобне слово, яке варто було б виголосити на похороні капітана Кука.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. Створіть живу картину для зображення якоїсь події з даної оповіді.
2. Напишіть і драматизуйте розмову гавайців спочатку під час перших відвідин їхнього острова О-Роно, а тоді другу розмову, коли гавайці вже гнівалися на нього.

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

1. Напишіть звіт про Гавайські острови з власного досвіду подорожування чи з інтерв'ю, або напишіть звіт про іншу місцевість, з якою ви познайомилися під час подорожі.
2. Опишіть пригоду, яку ви мали під час подорожі.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ОЛЕКСА ДОВБУШ

Цікаве - збірка текстів, с. 79

Ознайомлення з твором

Чи ви маєте право помститися за те, що вам зробили кривду? Згадайте випадки, коли така помста могла би бути виправданою, а також випадки, коли до неї не можна вдаватися.

Запитання для перевірки зрозуміння прочитаного

1. Коли жив Олекса Довбуш?
2. У якій частині України він жив?
3. Що таке кріпацтво?
4. Як жилося кріпакам на Україні?
5. Кого називали опришками?
6. Що опришки робили?
7. Коли й чому Довбуш став опришком?
8. Яких людей Довбуш приймав до свого загону?
9. Які випробування мусили перейти майбутні опришки?
10. На кого нападав Довбуш і навіщо він це робив?
11. Що Довбуш робив з тими скарбами, які опинялися в руках опришків?
12. Чи селяни–кріпаки любили Довбуша? Чому?

Письмові вправи

Дослідіть життя Робіна Гуда. На базі прочитаного оповідання порівняйте Довбуша з Робіном Гудом. Наприклад:

1. Довбуш—це історична особа. Чи Робін Гуд існував насправді, чи про нього згадується тільки в старовинних англійських балядах?
2. Коли ці герої жили?
3. Проти кого вони виступали?
4. Чи хтось на них нападав?
5. Кому вони допомагали?
6. Де вони жили?
7. Хто їм допомагав?
8. Хто вважав їх приятелями, а хто ворогами?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Дискусія

1. З ким можна порівняти Олексу Довбуша?
2. Розкажіть, що ви знаєте про Робіна Гуда. Ким він був? Що він робив?
3. Чи Робін Гуд був героєм?
4. Чи те, що він робив, було справедливим? Чому?

Наочні зайняття та обмін досвідом

1. В оповіданні говориться про Довбуша як про кріпака. Напишіть, що автор говорить про це й чи ви думаєте, що оповідання автора побудоване на історичних фактах, а не на мотивах легенди.
2. Покажіть уривки з фільму «Сон» (Канадський інститут українських студій), в якому зображені труднощі кріпацького життя.

Додаткові зайняття

Для поглиблення теми:

Чи в історії Канади була людина, яку можна порівняти з Довбушем? Зробіть дослідження й розкажіть, чи був у Канаді хтонебудь, кого уряд уважав за злочинця, а народ, навпаки, ставився до нього як до героя. Напишіть про це.

Для розгорнення теми:

Проведіть дослідження на тему «Що сталося з Олексою Довбушем?» (Наприклад: Як він помер? Як довго він жив? Чи уряд його засудив? і т. д.)

Для опанування теми:

1. Придумайте й напишіть розмову між панами після нападу опришків.
2. Напишіть власне оповідання з погляду Довбуша.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Огляд

до зразкових вправ

Твори	Тасьма	
	Кляса	Координати*
De Libertate	9	2A2
Порада	9	4A1

*Перший номер—число тасьми; літера—сторона тасьми; другий номер—число запису (твору) на даній стороні тасьми. Наприклад, координат «2A2» означає: тасьма 2, сторона A, 2-й твір.

Зразкові вправи до «Тасьм до слухання з української літератури (7–9 кл.)»

©Alberta Learning, Alberta, Canada

DE LIBERTATE (Г. Сковорода)

Цікаве - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

Учитель/ка питає, що, на думку учнів, значить De Libertate? Чи учні вважають Канаду вільною країною? Чому?

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

1. Хто є автором цього твору?
2. Яка головна тема оповідання?
3. Що кажуть про свободу?
4. Що вважають більш вартісним, ніж золото?
5. З чим порівнюється золото й чому?
6. Кого вважають героєм?
7. Що автор найбільше за все цінує в житті?

Дискусія

Чи ви маєте волю та свободу у школі?

Письмові вправи

1. Що ви думаєте про свободу?
2. Автор пише, що без волі все ваше майно варте болота в полі. Як ви розумієте цю думку?
3. Напишіть три приповідки про волю.

Наочні зайняття та обмін досвідом

Знайдіть Декларацію прав людини своєї країни. Прочитайте її.

Додаткові зайняття

Для поглиблення теми:

1. Знайдіть Декларацію прав людини колишнього Радянського Союзу. Прочитайте та проведіть дослідження. Наведіть приклад(и), коли Радянський Союз порушував свою конституцію. Чи Україна порушує права людини?
2. Ким був Григорій Сковорода й коли він жив?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ПОРАДА (М. Рильський)

Цікаве - тасьми до слухання з української літератури

Ознайомлення з твором

У класі обговорюють, хто, звичайно, дає поради.

1. Кляса складає список фахівців, які надають кваліфіковані поради.
2. Кляса розділює список на дві групи: психологічно–емоційні поради й щоденні поради.

Запитання для перевірки зрозуміння прослуханого

1. Хто є автором цього оповідання?
2. Хто дає пораду?
3. Які дві головні поради він дає?

Дискусія

Порівняйте цю пораду з іншими життєвими порадами.

Письмові вправи

(За роздавальним матеріялом див. Додаток 1.)

1. Учні складають і заповнюють схему.

Як садити ялинку	Чому
1. _____	1. _____
2. _____	2. _____
3. _____	3. _____
4. _____	4. _____

2. Як поради інших допомагають нам у житті? Чому ми часто відмовляємося або ігноруємо поради інших—батьків, братів, сестер, друзів, учителів?

Наочні зайняття та обмін досвідом

Посадіть ялинку біля свого дому, уживаючи поради.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Додаткові зайняття

Для розгорнення теми:

Ваш приятель переїхав до нового міста. Він сумує. Напишіть йому листа й порадьте, як подолати сум.

Для поглиблення теми:

У групах зніміть на відеоплівку, як ви надаєте поради про те, що і як щось робити, наприклад, як писати писанку; як створити документ на комп'ютері; як стати добрим приятелем.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

ТРЕТІЙ РОЗДІЛ

ДОВІДНИК
З УКРАЇНСЬКОЇ ГРАМАТИКИ

Упорядники цього довідника висловлюють щиру подяку д-рові Теренсу Карлтонові, професору-емериту Альбертського університету, чий курс граматики української мови для англомовних студентів використано за основу для даного довідника.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ТРЕТІЙ РОЗДІЛ. ДОВІДНИК З УКРАЇНСЬКОЇ ГРАМАТИКИ 325

Вступ до третього розділу 329

Український альфавит 330

I. Фонологія 331

1. Таблиця фонетичних знаків 332

2. Таблиця фонем і морфофонемних чергувань 333
   - 2.1 Тверді приголосні в усіх позиціях 333
   - 2.2 Пом'якшені приголосні в усіх позиціях 333
   - 2.3 Наголошені голосні 333
   - 2.4 Фонема [й] 333
   - 2.5 Подвійні приголосні, тверді й пом'якшені 334
   - 2.6 Приголосні фонеми, що не існують в англійській мові 334
   - 2.7 Сполуки приголосних, що не існують в англійській мові 334
   - 2.8 Приголосні, відмінні від англійських фонем за місцем артикуляції 334
   - 2.9 [в] та його варіянт [ў] 335
   - 2.10 Чергування [і] – [й] 335
   - 2.11 Чергування [в] – [у] 335
   - 2.12 Вимовлення окремих буквосполучень 335

II. Правопис 336

1. Передача звуків на письмі 337
   - 1.1 Тверді приголосні 337
   - 1.2 Пом'якшені приголосні, що передаються на письмі 337
   - 1.3 Подвійні приголосні, тверді й пом'якшені 337
   - 1.4 Наголошені голосні 338
   - 1.5 Ненаголошені голосні 338
   - 1.6 Йотовані голосні літери 338
   - 1.7 Окремі буквосполучення 338
   - 1.8 [в] та його варіянт [ў], на письмі в 338
   - 1.9 Чергування [в] – [у] (прийменник в – у; ненаголошений [в] – [у] на початку слова) 339
   - 1.10 Чергування [і] – [й] (сполучник і – й; ненаголошений [і] – [й] на початку слова) 339
   - 1.11 Апостроф після твердих приголосних 339

©Alberta Learning, Alberta, Canada

2. Уживання великої літери 339

3. Написання слів разом 340

4. Написання слів через дефіс 341

5. Переніс слів 342

6. Уживання скорочень 342

7. Розділові знаки (пунктуація) 343

III. Граматика 347

1. Дієвідмінювання 347
   - 1.1 Перша дієвідміна 348
   - 1.2 Друга дієвідміна 357
   - 1.3 Архаїчні дієвідміни 362
   - 1.4 Наказова форма дієслова 363
   - 1.5 Умовна форма дієслова 364
   - 1.6 Утворення дієслів минулого часу пасивного стану 365

2. Відмінювання 369
   - 2.1 Значення відмінка 370
   - 2.2 Сім відмінків української мови 370
   - 2.3 Відмінювання іменників 375
   - 2.4 Відмінювання прикметників 383
   - 2.5 Відмінювання займенників 386
   - 2.6 Відмінювання числівників 388

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ВСТУП ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

Існує чимало граматичних ресурсів, які допоможуть вам удосконалити українську мову та полегшити викладання граматичного матеріялу в клясі. До цих ресурсів належать передусім словники й посібники з граматики. Даний довідник з української граматики укладений з метою надання вчителям та учням довідкового граматичного матеріялу, яким швидко, зручно та просто користуватися. У цьому розділі подається стисла інформація у формі таблиць, правил і прикладів, які можна використовувати як для самоперевірки, так і для практичних зайнять у клясі.

Розділ «Довідник з української граматики» складається з трьох підрозділів, які охоплюють основні аспекти вивчення мови: фонологію, правопис і граматику. Вступ до кожного підрозділу більш детально пояснює його структуру та пропонований матеріял.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

УКРАЇНСЬКИЙ АЛЬФАВИТ

(За роздавальним матеріялом див. Додаток 2.)

Друковані літери	Писані літери	Назви літер
Аа	*Аа*	а
Бб	*Бб*	бе
Вв	*Вв*	ве
Гг	*Гг*	ге
Ґґ	*Ґґ*	ге
Дд	*Дд*	де
Ее	*Ее*	е
Єє	*Єє*	є
Жж	*Жж*	же
Зз	*Зз*	зе
Ии	*Ии*	и
Іі	*Іі*	і
Її	*Її*	ї
Йй	*Йй*	йот
Кк	*Кк*	ка
Лл	*Лл*	ел
Мм	*Мм*	ем
Нн	*Нн*	ен
Оо	*Оо*	о
Пп	*Пп*	пе
Рр	*Рр*	ер
Сс	*Сс*	ес
Тт	*Тт*	те
Уу	*Уу*	у
Фф	*Фф*	еф
Хх	*Хх*	ха
Цц	*Цц*	це
Чч	*Чч*	че
Шш	*Шш*	ша
Щщ	*Щщ*	ща
Ьь	*Ьь*	м'який знак
Юю	*Юю*	ю
Яя	*Яя*	я

©Alberta Learning, Alberta, Canada

І. ФОНОЛОГІЯ

У цьому підрозділі подаються загальні відомості про фонетичну систему української мови; фонеми (приголосні та сполуки приголосних), які не існують в англійській мові; приголосні, відмінні від англійських фонем за місцем артикуляції; та чергування звуків. На початку підрозділу подано таблицю вживаних фонетичних знаків із поясненням їхнього значення.

Цією інформацією можна користуватися як для самоперевірки, так і в клясі, якщо виникне така необхідність.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

1. ТАБЛИЦЯ ФОНЕТИЧНИХ ЗНАКІВ

Знак	Значення	Приклад
[ ]	Окремі звуки чи звукосполучення ставляться в квадратові дужки. Вимова слова може бути порівняна з його написанням шляхом поміщення вимови в квадратові дужки.	[і] [се"ло́] = село
´	Штрих над складом означає, що даний склад вимовляється з більшою силою, ніж інші.	[бра́ти] [брати́]
'	Штрих з правої сторони від літери означає м'який (палаталізований) приголосний.	[с'іл'] = сіль
:	Двокрапка після літери означає подовжений звук, що відображається на письмі подвоєною літерою.	[па́н:а] = панна
$е^{и}$, $и^{е}$	Звуки [е] і [и] в ненаголошеній позиції мають тенденцію до зближення у вимові. Ненаголошений [е] звучить як [е"], а ненаголошений [и]—як [и^{е}]. Ось чому українці мають труднощі з написанням [е] та [и].	[бе"ре́за] = береза [си^{е}ни́] = сини
ў	Приголосний [в] у кінці складу або на початку слова перед приголосним вимовляється як нескладотвірний звук [ў]. На письмі він позначається літерою в.	[маў] = мав [ўла́да] = влада
дж, дз	Ці знаки позначають приголосні звукосполучення на противагу окремим звукам [д] і [ж] або [д] і [з].	[дже"ре"ло́] = джерело [дзи́га] = дзига

2. ТАБЛИЦЯ ФОНЕМ І МОРФОФОНЕМНИХ ЧЕРГУВАНЬ

2.1 Тверді приголосні в усіх позиціях

[б]	[з]	[р]	[ч]
[в]	[к]	[с]	[ш]
[г]	[л]	[т]	[щ]
[ґ]	[м]	[ф]	[дж]
[д]	[н]	[х]	[дз]
[ж]	[п]	[ц]	

2.2 Пом'якшені приголосні в усіх позиціях

[д']	[п']
[з']	[т']
[л']	[ц']
[н']	[дз']
[р']	

2.3 Наголошені голосні

[а], [е], [и], [і], [о], [у]

2.4 Фонема [й]

2.4.1 [й] після голосних

[ай]	ч<u>ай</u>
[ой]	т<u>ой</u>
[ий]	чорн<u>ий</u>
[ей]	ц<u>ей</u>
[уй]	ч<u>уй</u>
[ій]	мал<u>ій</u> (дівчині)

2.4.2 [й] перед голосними

[йа]	я
[йе]	є
[йу]	ю
[йі]	ї
[йо]	<u>й</u>ому

©Alberta Learning. Alberta. Canada

2.5 **Подвійні приголосні, тверді й пом'якшені**

[д':]	безладдя
[т':]	життя
[з':]	галуззя
[з:]	ззаду
[ж':]	збіжжя
[с':]	розріссся, дивишся [дивис':а]
[ч':]	обличчя
[ц':]	робиться [робиц':а]
[н:]	панна
[л':]	зілля, ллє

2.6 **Приголосні фонеми, що не існують в англійській мові**

[х]	[д']	[р']	[дз']
[ц]	[з']	[с']	
[дз]	[л']	[т']	
	[н']	[ц']	

2.7 **Сполуки приголосних, що не існують в англійській мові**

[пч]	пчихати	[т'м]	тьма
[тк]	ткати	[л'н]	льняний
[тч]	тчу	[дзв]	дзвін
[пш]	пшениця	[пс]	пси
[вч]	вчити	[бдж]	бджола
[пт]	птах	[ств]	братство
[мн]	множення	[вт]	втома

2.8 **Приголосні, відмінні від англійських фонем за місцем артикуляції**

[т]	тут – toot	[з]	зупа – zoo
[д]	довгий – dough	[л]	лови – low
[с]	син – sin	[н]	ну – noon

2.9 **[в] та його варіянт [ў]**

2.9.1 Перед голосними

в<u>і</u>н [<u>в</u>'ін]

<u>в</u>она [<u>в</u>она]

2.9.2 Після голосного в кінці слова

ста<u>в</u> [ста<u>ў</u>]

2.9.3 Після голосного перед приголосним

дів<u>ч</u>ина [д'і<u>ў</u>чина]

2.9.4 На початку слова перед приголосним

<u>в</u>лада [<u>ў</u>лада]

2.10 **Чергування [і] – [й] (сполучник <u>і</u> – <u>й</u>; ненаголошений [і] – [й] на початку слова)***

2.10.1 Між приголосними

Він <u>і</u> вона …

Він <u>і</u>де.

2.10.2 Між голосними або після голосного

Вона <u>й</u> Оксана …

Вона <u>й</u>де.

*Чергування [і] – [й] часто залежить від темпу мовлення.

2.11 **Чергування [в] – [у] (прийменник <u>в</u> – <u>у</u>; ненаголошений [в] – [у] на початку слова)***

2.11.1 Між приголосними

Він зайшов <u>у</u> школу.

Високий <u>у</u>читель …

2.11.2 Між голосними або після голосного

Вона зайшла <u>в</u> оперний театр.

Висока <u>в</u>чителька …

*Чергування [в] – [у] часто залежить від темпу мовлення.

2.12 **Вимовлення окремих буквосполучень**

ться	[ц':а]	робиться	[робиц':а]
шся	[с':а]	смієшся	[смійес':а]

©Alberta Learning, Alberta, Canada

II. ПРАВОПИС

У цьому підрозділі подаються загальні відомості про передачу звуків української мови на письмі та загальноприйняті правила правопису—вживання великої літери; написання слів разом; написання слів через дефіс; правила переносу слів; уживання скорочень; правила пунктуації.

Дана інформація призначається перш за все для вжитку вчителями та учнями як довідковий матеріял з ціллю самоперевірки. Разом з тим, правила правопису подані у стислій та доступній формі, яка добре надається використанню цієї інформації в практичних зайняттях у клясі.

1. ПЕРЕДАЧА ЗВУКІВ НА ПИСЬМІ

1.1 Тверді приголосні

[б]	б	[з]	з	[р]	р	[ч]	ч
[в]	в	[к]	к	[с]	с	[ш]	ш
[г]	г	[л]	л	[т]	т	[щ]	щ
[ґ]	ґ	[м]	м	[ф]	ф	[дж]	дж
[д]	д	[н]	н	[х]	х	[дз]	дз
[ж]	ж	[п]	п	[ц]	ц		

1.2 Пом'якшені приголосні, що передаються на письмі

1.2.1 Через приголосну літеру + ь

[д']	дь	[т']	ть
[з']	зь	[ц']	ць
[л']	ль	[р']	рь
[н']	нь	[дз']	дзь
[с']	сь		

1.2.2 Через приголосну літеру + йотовану голосну літеру (я, ю, є) або + і

[д'а]	дя	[т'а]	тя
[з'а]	зя	[ц'а]	ця
[л'а]	ля	[с'а]	ся
[н'а]	ня	[дз'а]	дзя
[р'а]	ря	[н'і]	ні

1.3 Подвійні приголосні, тверді й пом'якшені

[д':]	безладдя
[т':]	життя
[з':]	галуззя
[з:]	ззаду
[ж':]	збіжжя
[с':]	розріссся, дивишся [дивис':я]
[ч':]	обличчя
[ц':]	робиться [робиц':а]

©Alberta Learning, Alberta, Canada

[н':] завда<u>нн</u>я
[н:] па<u>нн</u>а
[л':] зі<u>дл</u>я, <u>дл</u>є

1.4 Наголошені голосні

[а] а, [е] е, [и] и, [і] і, [о] о, [у] у

1.5 Ненаголошені голосні

Вимова		На письмі	
[и^{е}]	[си^{е}ни]	<u>и</u>	сини
[е^{и}]	[ве^{и}сна]	<u>е</u>	весна
[о^{у}]	[то^{у}бі]	<u>о</u>	тобі

1.6 Йотовані голосні літери

[йа] я, [йе] є, [йу] ю, [йі] ї

1.7 Окремі буквосполучення

[ц':а]	ться	робиться
[с':а]	шся	смієшся

1.8 [в] та його варіянт [ў], на письмі <u>в</u>

1.8.1 Перед голосними

<u>в</u>ін [<u>в</u>'ін]

<u>в</u>она [<u>в</u>она]

1.8.2 Після голосного в кінці слова

ста<u>в</u> [стаў]

1.8.3 Після голосного перед приголосним

дів<u>в</u>чина [д'іўчина]

1.8.4 На початку слова перед приголосним

влада [ўлада]

1.9 **Чергування [в] – [у] (прийменник в – у; ненаголошений [в] – [у] на початку слова)***

1.9.1 Між приголосними

Він зайшов у школу.

Високий учитель …

1.9.2 Між голосними або після голосного

Вона зайшла в оперний театр.

Висока вчителька …

*Чергування [в] – [у] часто залежить від темпу мовлення.

1.10 **Чергування [і] – [й] (сполучник і – й; ненаголошений [і] – [й] на початку слова)***

1.10.1 і між приголосними

Він і вона …

Він іде.

1.10.2 й між голосними або після голосного

Вона й Оксана …

Вона йде.

*Чергування [і] – [й] часто залежить від темпу мовлення.

1.11 **Апостроф після твердих приголосних**

п'ять [пйат']

дев'ять [девйат']

2. УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ

2.1 **З великої літери пишуться:**

2.1.1 Перше слово в реченні

Зима була холодна.

2.1.2 Власні назви

Іван, Савчук, Зевс

2.1.3 Назви держав

Канада, Україна

2.1.4 Географічні назви

Едмонтон, Альберта

©Alberta Learning, Alberta, Canada

2.1.5 Назви вищих державних і міжнародніх установ

Верховний Суд, Генеральна Асамблея ООН, Організація Об'єднаних Націй, Конгрес США

2.2 **З малої літери пишуться:**

2.2.1 Назви днів та місяців

середа, липень

2.2.2 Назви людей за національністю або за місцем мешкання

канадець, едмонтонець

2.2.3 Почесні титули

пан Чорний, доктор Чорний

2.2.4 Назви мов

українська мова, латина

2.2.5 Прикметники, утворені з географічних назов

едмонтонський, тихоокеанський

2.3 **У таких випадках тільки перше слово пишеться з великої літери:**

2.3.1 Назви творів, газет, готелів, кораблів і т. д.

«Хіба ревуть воли, як ясла повні?»

«Українські вісті»

2.3.2 Назви міністерств

Міністерство освіти, Міністерство культури

2.3.3 Назви свят

День матері, День подяки

2.4 **У географічних назвах, які складаються з двох або кількох слів, службові слова <u>острів</u>, <u>море</u>, <u>затока</u>, <u>річка</u> пишуться з малої літери.**

Гудзонова затока, острів Ванкувер

3. НАПИСАННЯ СЛІВ РАЗОМ

3.1 **Разом пишуться:**

3.1.1 Складні слова з <u>пів-</u>

півгодини, півколо, південь, північ

3.1.2 Складні прислівники, утворені сполученням прийменника з прислівником

дотепер, забагато, донині, затихо, замало, заголосно (пор. thereafter, whereupon, meanwhile)

3.1.3 Складні прислівники, утворені сполученням прийменника з іменником

угорі, уголос, уночі, надворі, восени, навесні, узимку (пор. upstairs, outside)

3.1.4 Складні прислівники, займенники та прикметники, утворені сполученням часток аби-, ані-, чи-, що-, як-, -сь, за-

декуди, щодня, якнайбільше, щось, якийсь, дехто, щоденний, щонайбільший, задовгий, заширокий (пор. somewhere, someone)

3.1.5 Прийменникові префікси й дієслівні основи префіксованих дієслів

переходити, віднести (пор. overcome, undercut)

4. НАПИСАННЯ СЛІВ ЧЕРЕЗ ДЕФІС

4.1 **Через дефіс пишуться:**

4.1.1 Чужомовні складні назви

Нью-Брансвік

Люї-Давид Рієль

4.1.2 Складні займенники та прислівники на будь-

будь-коли, будь-хто, будь-як

4.1.3 Сполучення, що означають приблизність

один-два, година-дві

4.1.4 Прислівники, що складаються з по- та прикметника або займенника із закінченням -ому, -и

по-українському, по-українськи, по-старому (також: по-перше, по-друге тощо)

©Alberta Learning, Alberta, Canada

5. ПЕРЕНІС СЛІВ

5.1 **Частини слів переносяться з одного рядка на другий за складами.**

5.1.1 слов-ник, паль-ці

5.1.2 З двох однакових приголосних друга переноситься
годин-ник, імен-ник

5.1.3 Не можна:

а) розривати дж і дз
хо-джу, си-джу

б) відривати й від попереднього голосного
вій-на, бай-ка

в) залишати або переносити одну літеру
ата-ка, а не а-така чи атак-а

г) поділяти для переносу такі двоскладові слова, як
око, шия, моя, твоя й т. д.

5.1.4 При переносі апостроф і м'який знак залишаються з попередньою літерою
бур'-ян, низь-ко

6. УЖИВАННЯ СКОРОЧЕНЬ

г	–	грам
год.	–	година
див.	–	дивись
д-р	–	доктор
і т. д.	–	і так далі
і т. п.	–	і таке подібне
кг	–	кілограм
л	–	літр/літра
м	–	метр
мг	–	міліграм
напр.	–	наприклад
п.	–	пан

п-і	–	пані
р.	–	рік
рр.	–	роки
см	–	сантиметр
ст.	–	сторіччя/століття
стор.; с.	–	сторінка
т	–	тонна
хв.	–	хвилина

7. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ (ПУНКТУАЦІЯ)

7.1 Крапка (.)

7.1.1 Крапка в кінці розповідного речення

Ганна читала листа.

7.1.2 Крапка, як знак скорочення слова на письмі.

п. Білий

187 стор.

7.2 Знак питання (?)

7.2.1 Знак питання в кінці питального речення

Чи Ганна читає листа?

7.3 Знак оклику (!)

7.3.1 Знак оклику в кінці окличного речення

Який великий ведмідь!

Біжи швидко!

7.3.2 Знак оклику після звертань

Ганно! Ти читаєш?

7.3.3 Знак оклику після вигуків

Ой! Ти ще читаєш?

7.4 Кома (,)

7.4.1 Кома між однорідними членами речення

Ганна читає романи, газети, журнали й поезію.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

7.4.2 Кома перед протиставними сполучниками а, але, однак, хоч

Ганна читає, а не пише.

7.4.3 Кома після слів так, ні, гаразд, коли вони на початку речення

Так, я піду з вами.

7.4.4 Кома, щоб виділити вставні слова, напр., може, мабуть

Вони, мабуть, прийдуть пізніше.

7.4.5 Кома в складнопідрядному реченні, щоб відокремити підрядні речення від головних речень.

Наприклад, кома ставиться перед такими сполучниками або сполучними словами: щоб, хто, що, який, чий, котрий, скільки, де, куди, звідки, коли, як, доки, чому

Я не знаю, хто то зробив.

Він знає, де гроші лежать.

Ганна сказала, що Павло скоро прийде.

7.5 Крапка з комою (;)

7.5.1 Крапка з комою між однорідними членами речення, коли вони складають певні семантичні групи або при них є пояснюючі слова

Він привіз усе потрібне: харчі—овочі, хліб; одяг—сорочку, штани; книжки.

7.5.2 Крапка з комою в складносурядному реченні перед сполучниками а, але, однак, все ж таки, коли речення значно поширені або в середині їх є коми

Якщо буде дощ, вони, мабуть, не прийдуть; однак пришлють подарунок.

7.6 Двокрапка (:)

7.6.1 Двокрапка перед переліком

Він приніс усе потрібне: одяг, гроші, харчі.

7.7 Риска або тире (–)

7.7.1 Риска ставиться між підметом і присудком, коли обидва виражені іменниками в називному відмінку, а дієслова–зв'язки немає

Київ—столиця України.

7.7.2 Риска перед це (= це є), то

Київ—це столиця України.

7.7.3 Риска на місці пропущеного члена речення

Перед хатою стоїть квітник, а за хатою—город.

7.8 **Крапки (…)**

7.8.1 Крапки на знак незакінченості фрази або речення

Невеликії три літа

Марно пролетіли … (Т. Шевченко).

7.9 **Дужки ( )**

7.9.1 У дужках ставляться підзаголовки й пояснення іншомовних та маловідомих слів

Він читав «Великий льох» (поему Шевченка).

Ґазда (господар) продав усю свою худобу.

7.9.2 У дужках ставиться прізвище автора після цитати

Учітесь, читайте,

І чужому научайтесь,

Й свого не цурайтесь (Шевченко).

7.9.3 У дужках ставляться вставні слова та вставні речення

Мій кошик летить на південь (а я в кошику).

7.10 **Лапки (« »)**

7.10.1 У лапки беруться назви

Він читав книжку «Казки».

7.10.2 У лапки беруться цитати

Про нього не можна сказати «сам не гам і іншому не дам».

7.11 **Розділові знаки при прямій мові**

7.11.1 Коли пряма мова починається з відступу, то перед початком її ставиться тире, а в кінці крапка, знак питання, знак оклику або три крапки—залежно від характеру речення.

—Ні, я не піду!

7.11.2 Коли пряма мова йде в рядок, без відступу, то перед початком її ставляться відкриваючі лапки, а в кінці закриваючі лапки й відповідний до характеру речення розділовий знак.

Князь Ярослав закашлявся, але таки сказав: «Доню моя люба, привітай нашого гостя».

7.11.3 Речення, що нам вказує, хто говорить (слова автора) може:

а) стояти перед прямою мовою; тоді після нього ставиться двокрапка:

Іван крикнув: «Я не піду!»

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Іван крикнув:

—Я не піду!

б) стояти після прямої мови; тоді після прямої мови ставиться знак оклику, або знак питання, або три крапки—залежно від характеру речення; коли в кінці прямої мови за характером речення повинна бути крапка, замість неї ставиться кома. Після відповідного розділового знака перед словами автора ставиться тире.

—Не рухай ніж!—крикнув батько.

—Коли ти повернешся?—спитала вона брата.

—Це я, доню,—сказала жінка.

7.11.4 Коли пряма мова стоїть у лапках, після неї також ставиться тире.

«Не рухай ніж!»—крикнув батько.

«Коли ти повернешся?»—спитала вона брата.

«Це я, доню»,—сказала жінка.

1. ДІЄВІДМІНЮВАННЯ

Цей підрозділ допоможе вам розвинути навички визначення дієвідміни українських дієслів і полегшить підготовку до відповідних зайнять з граматики. У даному підрозділі подається стисла інформація про систему першої та другої дієвідмін, архаїчні дієвідміни, утворення наказового способу дієслів та утворення дієслів минулого часу. Для швидкости та зручности користування більшість цієї інформації подається у формі таблиць.

Щоб переконатися у правильності дієвідмінювання дієслова, необхідно визначити перш за все закінчення його інфінітива, а в деяких випадках також особливості його основи (напр., основа може закінчуватися на шиплячу приголосну; голосна основи може змінюватися й т. п.). На основі цього за допомогою таблиць легко встановити як дієвідміну дієслова, так і конкретну підгрупу цієї дієвідміни.

Утворення наказової форми дієслова та утворення дієслів минулого часу пасивного стану пояснюється на групах прикладів, а також підсумовується за допомогою правил та пояснення винятків.

Довідковими матеріялами цього підрозділу можна користуватися як для самоперевірки, так і для використання в навчальному процесі. Таблиці, наведені в даному розділі, можна пристосувати до зайнять у клясі. Так, наприклад, їх можна успішно застосувати в усних і письмових вправах, як для опрацювання в клясі, так і для домашньої роботи. Зразки дієвідмінювання можна також перенести на великі аркуші цупкого паперу й використовувати їх як наочні посібники під час зайнять як для введення нового матеріялу, так і для його закріплення чи повторення. Таблиці можна також розвісити на стінах і залишити їх на певний час. Це сприятиме закріпленню граматичного матеріялу шляхом стимулювання зорової пам'яти.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

1.1 ПЕРША ДІЄВІДМІНА

До першої дієвідміни належать подані нижче групи дієслів.

1.1.1 Дієслова із закінченням інфінітива на приголосну + ти.

Модель: **везти**

везу
везеш
везе
веземо
везете
везуть

Минулий час:

віз
везла
везло
везли

Приклади:

нести, несу, несеш, ніс, несла

Варіянти:

А. Втрата голосної **е**:
терти, тру, треш
перти, пру, преш
мерти, мру, мреш

Б. Зміна приголосної в корені:
1. сти → **д**
красти, краду, крадеш
класти, кладу, кладеш
пасти, паду, падеш
густи, гуду, гудеш

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Також:

вести, веду, ведеш

сісти, сяду, сядеш

іти, іду, ідеш

2. сти → **т**

плести, плету, плетеш

мести, мету, метеш

цвісти, цвіту, цвітеш

3. гти → **ж**

берегти, бережу, бережеш

стерегти, стережу, стережеш

стригти, стрижу, стрижеш

могти, можу, можеш

лягти, ляжу, ляжеш

4. кти → **ч**

текти, течу, течеш

пекти, печу, печеш

товкти, товчу, товчеш

1.1.2 **Дієслова із закінченням інфінітива на нути.**

Модель: **гнути**

гну

гнеш

гне

гнемо

гнете

гнуть

Минулий час:

гнув

гнула

гнуло

гнули

©Alberta Learning, Alberta, Canada

1.1.3 **Дієслова із закінченням інфінітива на ати, коли при дієвідмінюванні а зберігається перед йотованою голосною.**

Модель: **мати**

маю
маєш
має
маємо
маєте
мають

Минулий час:

мав
мала
мало
мали

Варіянти:

А. Дієслова із закінченням на **яти** поводяться так, як і дієслова із закінченням на **ати**.

Модель: **зачиняти**

зачиняю
зачиняєш
зачиняє
зачиняємо
зачиняєте
зачиняють

Минулий час:

зачиняв
зачиняла
зачиняло
зачиняли

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Б. Дієслова із закінченням на **увати** або **ювати**, які втрачають **ва**.

Модель: **дякувати**

дякую
дякуєш
дякує
дякуємо
дякуєте
дякують

Минулий час:

дякував
дякувала
дякувало
дякували

Модель: **працювати**

працюю
працюєш
працює
працюємо
працюєте
працюють

Минулий час:

працював
працювала
працювало
працювали

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Увага: Існують також дієслова із закінченням на **ути**, які відносяться до першої дієвідміни з йотованими закінченнями.

Модель: **чути**

чую
чуєш
чує
чуємо
чуєте
чують

Минулий час:

чув
чула
чуло
чули

Інші приклади:

дути, дую, дуєш
взути, взую, взуєш

1.1.4 **Дієслова із закінченням інфінітива на ати зі зміною приголосної кореня.**

У деяких випадках закінчення першої дієвідміни не додається прямо до голосної, натомість змінюється приголосна перед голосною й додається нормальне, нейтоване закінчення.

Модель: **казати**

кажу
кажеш
кажемо
каже
кажете
кажуть

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Минулий час:

казав
казала
казало
казали

Ось деякі можливі звукові зміни:

а)	з→	ж	різати, ріжу, ріжеш
б)	с→	ш	чесати, чешу, чешеш
в)	х→	ш	дихати, дишу, дишеш
г)	к→	ч	плакати, плачу, плачеш

До цієї групи відноситься виняток

хотіти, хочу, хочеш

1.1.5 **Дієслова із закінченням інфінітива на ати + вставка е.**

Модель: **брати**

беру
береш
бере
беремо
берете
беруть

Минулий час:

брав
брала
брало
брали

Інші приклади:

прати, перу, переш
драти, деру, дереш

©Alberta Learning. Alberta. Canada

1.1.6 **Дієслова з двоскладовим інфінітивом, який закінчується на ити.**

Існують деякі двоскладові слова, що належать до першої дієвідміни, які закінчуються на **ити**. Вони викликають особливі труднощі, оскільки діляться на дві групи.

Модель: **шити**

шию
шиєш
шиє
шиємо
шиєте
шиють

Минулий час:

шив
шила
шило
шили

Інші приклади:

вити, вию, виєш
мити, мию, миєш
нити, нию, ниєш
крити, крию, криєш
рити, рию, риєш

Модель: **пити**

п'ю
п'єш
п'є
п'ємо
п'єте
п'ють

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Минулий час:

пив
пила
пило
пили

Інші приклади:

вити, в'ю, в'єш
бити, б'ю, б'єш
лити, ллю, ллєш

Увага: Коли з таких двоскладових дієслів з обох груп утворюються складені зворотні дієслова, їхній недоконаний вид має склад **ва**, який зберігається в теперішньому часі.

Модель: **вмиватися** (недоконаний)
вмиваюся (недоконаний)
вмиваєшся
вмивається тощо

вмитися (доконаний)
вмиюся
вмиєшся
вмиється тощо

Зверніть увагу на виняток **жити**

живу
живеш
живе
живемо
живете
живуть

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Минулий час:

жив
жила
жило
жили

1.1.7 **Дієслова із закінченням інфінітива на іти.**

Якщо **і** не втрачається, тоді дієслово належить до першої дієвідміни.

Модель: **хворіти**
хворію
хворієш
хворіє
хворіємо
хворієте
хворіють

Минулий час:

хворів
хворіла
хворіло
хворіли

Інші приклади:

червоніти, червонію, червонієш
гріти, грію, гріємо

1.1.8 **Дієслова із закінченням інфінітива на оти.**

Модель: **колоти**
колю
колеш
коле

©Alberta Learning. Alberta. Canada

колемо
колете
колють

Минулий час:

колов
колола
кололо
кололи

Інші приклади:

боротися, борюся, борешся
полоти, полю, полеш
пороти, порю, пореш
молоти, мелю, мелеш
слати, шлю, шлем (= посилати)

1.2 ДРУГА ДІЄВІДМІНА

До другої дієвідміни належать подані нижче групи дієслів.

1.2.1 Дієслова із закінченням інфінітива на ити.

Модель: **говорити**

говорю
говориш
говорить
говоримо
говорите
говорять

Минулий час:

говорив
говорила
говорило
говорили

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Варіянти:

А. У деяких випадках приголосна в першій особі міняється. В інших особах усе залишається без змін.

Модель: **ходити**

ходжу
ходиш
ходить
ходимо
ходите
ходять

Зверніть увагу на зміну приголосної в першій особі однини, а також на зміну голосної **ю → у**. Минулий час без змін.

Можливі деякі зміни, наприклад:

д → ж	радити, раджу, радить
т → ч	платити, плачу, платить
с → ш	носити, ношу, носить
ст → щ	чистити, чищу, чистить
з → ж	возити, вожу, возить

Б. Коли приголосні **п**, **в** або **б** знаходяться перед закінченням інфінітива **ити**, в першій особі однини та третій особі множини з'являється **л**. У дієсловах інших осіб у теперішньому та минулому часах зміни не відбуваються.

Модель: **робити**

роблю
робиш
робить
робимо
робите
роблять

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Минулий час:

робив
робила
робило
робили

Інші приклади:

купили, куплю, купиш
бавити, бавлю, бавиш
губити, гублю, губиш

В. Йотовані голосні ніколи не вживаються після шиплячих приголосних **ж**, **ч**, **ш**, **щ**, хіба що ці приголосні подвоєні. Отже, коли одна з цих приголосних стоїть перед йотованою голосною в другій дієвідміні, уживається нейотована форма.

Модель: **бачити**
бачу
бачиш
бачить
бачимо
бачите
бачать

Минулий час:

бачив
бачила
бачило
бачили

Такі зміни відбуваються тоді, коли перед закінченням інфінітива **ити** стоять приголосні:

©Alberta Learning. Alberta. Canada

ч: значити, значу, значить, значать

ж: важити, важу, важить, важать

ш: сушити, сушу, сушить, сушать

щ: трощити, трощу, трощить, трощать

1.2.2 **Дієслова із закінченням інфінітива на ати.**

Коли інфінітив закінчується на шиплячу приголосну (**ж**, **ч**, **ш**, **щ**), за якою стоїть **а**, що зникає під час дієвідмінювання, дієслово одержує закінчення другої дієвідміни.

Модель: **лежати**

лежу

лежиш

лежить

лежимо

лежите

лежать

Минулий час:

лежав

лежала

лежало

лежали

Увага: Після шиплячих приголосних **у** замінює **ю**, **а** замінює **я**.

Інші приклади:

держати, держу, держиш

кричати, кричу, кричиш

мовчати, мовчу, мовчиш

блищати, блищу, блищиш

©Alberta Learning, Alberta, Canada

1.2.3 Дієслова із закінченням інфінітива на **іти.**

Коли інфінітив закінчується на **іти** і літера **і** зникає під час дієвідмінювання, тоді дієслово відноситься до другої дієвідміни. Зрозуміло, що конкретні закінчення залежатимуть від приголосних, які стоять перед закінченням, як це видно з попередніх прикладів.

Модель: **сидіти**

сиджу
сидиш
сидить
сидимо
сидите
сидять

Минулий час:

сидів
сиділа
сиділо
сиділи

Інші приклади:

летіти, лечу, летиш, летить
висіти, вишу, висиш, висять
терпіти, терплю, терпиш, терплять

1.2.4 Дієслова із закінченням інфінітива на **їти.**

Коли інфінітив закінчується на **їти**, дієслово належить до другої дієвідміни.

Модель: **гоїти**

гою
гоїш
гоїть
гоїмо

©Alberta Learning. Alberta. Canada

гоїте
гоять

Минулий час:

гоїв
гоїла
гоїло
гоїли

Інші приклади:

доїти, дою, доїш
труїти, трую, труїш

До цієї групи також відносяться дієслова:

боятися, боюся, боїшся
стояти, стою, стоїш

1.3 АРХАЇЧНІ ДІЄВІДМІНИ

До цієї дієвідміни відносяться три дієслова з їхніми складеними формами. Запам'ятайте ці дієслова, оскільки вони є винятками. Дієслово *вісти* вживається в сучасній мові тільки з префіксами: *відповісти*, *розповісти* та іншими.

їсти	дати	відповісти
їм	дам	відповім
їси	даси	відповіси
їсть	дасть	відповість
їмо	дамо	відповімо
їсте	дасте	відповісте
їдять	дадуть	відповідять
їв, їла	дав, дала	відповів, відповіла

Увага: Дієвідмінювання дієслова *дати* відбувається в доконаному виді.
Дієслово *вісти* з'являється в доконаних складених дієсловах.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

1.4 НАКАЗОВА ФОРМА ДІЄСЛОВА

1.4.1 **Наступні приклади ілюструють утворення наказової форми дієслів.**

1. друга особа однини
2. перша особа множини
3. друга особа множини

А. слухати:
слухаєш = слуха

1. слухай
2. слухаймо
3. слухайте

Б. танцювати:
танцюєш = танцю

1. танцюй
2. танцюймо
3. танцюйте

В. говорити:
говорю, говориш = говор

1. говори
2. говорімо
3. говоріть

Г. навчитися:
навчуся, навчишся = навч

1. навчися
2. навчімося
3. навчіться

Ґ. казати:
кажу, кажеш = каж

1. кажи
2. кажімо
3. кажіть

Д. вірити:
вірю, віриш = вір

1. вір
2. вірмо
3. вірте

Е. кинути:
кину, кинеш = кин

1. кинь
2. киньмо
3. киньте

1.4.2 **Що тут можна помітити?**

А. Спочатку за допомогою форми другої особи однини потрібно знайти корінь дієслова.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Б. Якщо корінь закінчується на голосну, до нього додаються закінчення **й, ймо, йте**. (Дивіться приклади А, Б на с. 363.)

В. Якщо корінь закінчується на приголосну, треба звернути увагу на наголос у першій особі однини.

Г. Коли наголос падає на закінчення першої особи однини, а корінь закінчується на приголосну, для формування наказового способу до кореня додаються наступні закінчення: **и, ім (о), іть**. (Див. приклади В, Г, Ґ на с. 363.)

Ґ. Коли наголос падає на закінчення першої особи однини, додаються закінчення **мо, те**. (Див. приклад Д на с. 363.)

Д. Коли закінчення, подані в параграфі **Г**, додаються до приголосної **с, л, д, н, з** або **т**, то ця приголосна спочатку пом`якшується. (Див. приклад Е на с. 363.)

Зрозуміло, що існують важливі винятки. Наголос у складених дієсловах, які починаються на **ви**, часто падає на це **ви**. Проте, ці дієслова мають закінчення, подані в прикладах В, Г і Ґ (с. 363).

Наприклад: вичислити = вичисли, вичислім, вичисліть

Те саме можна сказати про дієслова, в яких корінь закінчується кількома приголосними, які важко вимовити.

Наприклад: крикнути = крикни

І, звичайно, залишаються інші винятки. Дієслово давати (даю), з усіма його складеними формами, має наказові форми давай, даваймо, давайте. Вивчіть наступні форми:

їсти – їж, їжмо, їжте	пити – пий, пиймо, пийте
жити – живи, живім, живіть	шити – ший, шиймо, шийте
стояти – стій, стіймо, стійте	боятися – бійся, біймося, бійтеся

1.5 УМОВНА ФОРМА ДІЄСЛОВА

Умовна форма дієслова означає вірогідну, можливу чи бажану дію, виконання якої сповнюється за наявности додаткових умов:

Ми поїхали б до парку, якби була гарна погода.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Умовна форма дієслова утворюється від минулого часу дієслова за допомогою частки **би (б)**. Частка пишеться окремо і в реченні може стояти після будь-якого слова. Якщо в реченні вжито кілька дієслів в умовному способі, частку **би (б)** не обов'язково повторювати з кожним дієсловом:

1.	Я хотів би/хотіла б	1.	Ми хотіли б
2.	Ти хотів би/хотіла б	2.	Ви хотіли б
3.	Він хотів би	3.	Вони хотіли б
	Вона хотіла б		
	Воно хотіло б		

Форма **би** вживається після приголосних, **б**—після голосних звуків:

Іван прийшов би до мене сьогодні, якби він мав час.

Олена заспівала б пісню в шкільній виставі, якби не соромилася.

1.6 УТВОРЕННЯ ДІЄСЛІВ МИНУЛОГО ЧАСУ ПАСИВНОГО СТАНУ

1.6.1 **Суфікс н і звичайне прикметникове закінчення додаються до дієслівних коренів, які закінчуються на а, я.**

написа/ти	→	написа + н + ий = написаний, а, е, і
прочита/ти	→	прочита + н + ий = прочитаний, а, е, і

Зверніть увагу: коли наголос у дієсловах із закінченням на **увати, ювати** падає на **у**, ця літера змінюється на **о**. Таким самим способом **ю** змінюється на **йо (ьо)**.

збудува/ти	→	збудова + н + ий = збудований, а, е, і
розмалюва/ти	→	розмальова + н + ий = розмальований, а, е, і

1.6.2 **Суфікс ен додасться до кореня, який закінчується на приголосну або голосну и.**

принес/ти	→	принес + ен + ий = принесений, а, е, і
привез/ти	→	привез + ен + ий = привезений, а, е, і
звари/ти	→	звар + ен + ий = зварений, а, е, і

©Alberta Learning, Alberta, Canada

А. Коли в першій особі дієслова з'являється зміна приголосної, вона також зберігається в пасивному стані.

1. д → дж
   пошкодити: я пошкоджу → пошкоджений, а, е, і

2. т → ч
   заплатити: я заплачу → заплачений, а, е, і

3. с → ш
   запросити: я запрошу → запрошений, а, е, і

4. ст → щ
   почистити: я почищу → почищений, а, е, і

5. з → ж
   образити: я ображу → ображений, а, е, і

6. вставка **л** після **п**, **в** і **б**
   зробити: я зроблю → зроблений, а, е, і
   купити: я куплю → куплений, а, е, і

Б. Коли пасивний стан утворюється від дієслів із закінченням інфінітива на приголосну + **ти**, уживається корінь першої особи однини.

1. сти → д
   провести: я проведу → проведений, а, е, і
   красти: я краду → крадений, а, е, і

2. сти → т
   виплести: я виплету → виплетений, а, е, і
   вимести: я вимету → виметений, а, е, і

©Alberta Learning, Alberta, Canada

3. гти → ж

зберегти: я збережу → збережений, а, е, і

підстерегти: я підстережу → підстережений, а, е, і

перемогти: я переможу → переможений, а, е, і

4. кти → ч

спекти: я спечу → спечений, а, е, і

розтовкти: я розтовчу → розтовчений, а, е, і

1.6.3 **Суфікс єн додається до коренів, які закінчуються на ї.**

загої/ти → заго + єн + ий = загоєний, а, е, і

1.6.4 **Суфікс т додається до односкладових коренів, які закінчуються на и(і), а(я), у, ер.**

и (і)

зши/ти → зши + т + ий = зшитий, а, е, і

би/ти → би + т + ий = битий, а, е, і

грі/ти → грі + т + ий = грітий, а, е, і

а (я)

поча/ти → поча + т + ий = початий, а, е, і

у

почу/ти → почу + т + ий = почутий, а, е, і

взу/ти → взу + т + ий = взутий, а, е, і

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ер

здер/ти → здер + т + ий = здертий, а, е, і
витер/ти → витер + т + ий = витертий, а, е, і

Цей суфікс **т** також додається до дієслів із закінченням на **няти**.

взяти → взятий, а, е, і
підняти → піднятий, а, е, і
прийняти → прийнятий, а, е, і

1.6.5 **Дієслова першої дієвідміни із закінченням на нути можуть мати дві форми пасивного стану.**

замкнути → замкну + т + ий = замкнутий, а, е, і
АБО
замкнути → замкн + ен + ий = замкнений, а, е, і

вимкнути → вимкнутий, а, е, і
АБО
вимкнути → вимкнений, а, е, і

©Alberta Learning, Alberta, Canada

2. ВІДМІНЮВАННЯ

Цей підрозділ допоможе вам розвинути навички пошуку закінчень відмінюваних іменників, прикметників, займенників і числівників і полегшить підготовку до зайнять з граматики. Перш за все перегляньте вступні пояснення про значення та правила відмінювання (2.1, 2.2). Зверніть увагу на те, що форма відмінюваного іменника—його закінчення—змінюється щоразу зі зміною функції цього іменника в реченні. У пункті 2.2 стисло окреслюються всі сім відмінків і найхарактерніші випадки їхнього вжитку.

Для успішного відмінювання іменника необхідно правильно визначити його число (однина чи множина), рід (чоловічий, жіночий чи середній) і тип основи (тверда, м'яка чи мішана). Таблиці відмінювання іменників чоловічого, жіночого та середнього роду згідно із типом основи (тверда, м'яка чи мішана) подаються в пункті 2.3 безпосередньо після вступних пояснень про систему відмінювання.

Коли ви шукаєте в таблицях потрібну інформацію з граматики, пам'ятайте, що 1) необхідно завжди перевіряти, чи ви правильно визначили групу іменника в системі класифікації; 2) необхідно розрізняти відмінювання іменників однини та множини.

У даному підрозділі також подаються приклади відмінювання прикметників, займенників і числівників. Ці частини мови мають характерні для них закінчення, які відрізняються від закінчень іменників. Коли ви шукаєте в граматичному довіднику інформацію про відмінювання, пам'ятайте, що разом із іменниками слід відмінювати їхні означувальні слова. Так, будь-який займенник або прикметник, які безпосередньо супроводжують іменник, обов'язково відмінюються разом із ним. Цими допоміжними матеріялами можна користуватися як для самоперевірки, так і для використання в навчальному процесі. Таблиці, наведені в даному розділі, можна пристосувати до зайнять у клясі. Так, наприклад, їх можна успішно застосувати в усних і письмових вправах, як для опрацювання в клясі, так і для домашньої роботи. Зразки відмінювання іменників, прикметників, займенників і числівників можна також перенести на великі аркуші цупкого паперу й використовувати їх як наочні посібники під час зайнять як для введення нового матеріялу, так і для його закріплення чи повторення. Таблиці можна також розвісити на стінах і залишити їх там на певний час. Це сприятиме закріпленню граматичного матеріялу шляхом стимулювання зорової пам'яти.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

2.1 ЗНАЧЕННЯ ВІДМІНКА

Іменник може відігравати в реченні різні ролі. Він може виконувати функцію підмета, прямого об'єкта (додатку), непрямого додатку тощо. У різних мовах іменник виконує різні функції. Проаналізуйте наступний приклад з англійської мови.

The man saw the soldier near the theatre.

Іменник *man* виконує тут функцію підмета. Іменник *soldier* виконує функцію додатку. Завдяки порядку слів у реченні, функції слів *man* і *soldier* стають зрозумілими для людини, яка розуміє англійську мову. Якщо змінити порядок слів, їхні функції також зміняться.

The soldier saw the man.

Тепер іменник *soldier* стає підметом, а іменник *man*—додатком. Завдяки положенню цих іменників у реченні ми розуміємо функції, які вони виконують, а відтак—їхнє значення.

Які функції надаються іменникам в українській мові? Подивіться на наступні речення.

Чоловік бачив вояка. Вояка бачив чоловік.
Обидва речення можуть означати тільки одне: The man saw the soldier.

Як можна побачити, функція іменника в українській мові визначається особливим закінченням. Коли слово, яке закінчується на приголосну, *вояк*, виконує функцію прямого додатку, йому надається особливе закінчення, в цьому випадку **а**. Ця особлива форма слова, яка визначає його специфічну функцію в реченні, називається відмінком. Українська мова має сім відмінків.

2.2 СІМ ВІДМІНКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

2.2.1 Називний відмінок

Значення цього відмінка дослівне: це та форма слова, яку ми вживаємо, коли потрібно щось назвати. Називний відмінок позначає основну, підставову форму слова, а інші відмінки утворюються за допомогою зміни закінчення називного відмінка або ж завдяки додавання до нього відповідного закінчення. Називний відмінок може виконувати такі функції:

A. Підмет речення.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Б. Присудок речення.

Марія та Іван були дуже зайняті.

Іменники *Марія* та *Іван*, так само як і прикметник *зайняті*, мають форму називного відмінка.

В. Називний відмінок у функції прикладки.

Петро, мій приятель, поїхав до міста.

У цьому прикладі іменники *Петро* і *приятель*, а також займенник *мій* стоять у називному відмінку. *Мій приятель*—це іменник із займенником у називному відмінку в ролі прикладки.

2.2.2 Родовий відмінок

Цей відмінок має більше функцій, ніж називний. За допомогою цього відмінка можна висловити:

А. Власність

вірш Шевченка

молодість наших дідів

Б. Частинність, незакінченість або ж невизначеність кількости додатку дієслова

Візьми трохи цукру.

(Якщо замість родового вжити знахідний відмінок, міняється значення—Бери цукор.)

В. Прямий додаток після заперечувального дієслова

Вона не бере цукру.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Г. Позначення часу, особливо дат

цього року
п'ятого липня

Г. Після деяких числівників

Я бачив п'ять жінок, дев'ять крісел.

2.2.3 Давальний відмінок

А. Цей відмінок найчастіше позначає об'єкт або особу, для якої або в зв'язку з якою щось робиться—себто, непрямий додаток.

Я дав Павлові книжку.
Він говорив про допомогу студентам.

Б. Коли йдеться про певний стан особи, то частина мови, яка позначає цю особу, вживається в давальному відмінку.

Батькові здається, що він хворий.
Дітям погано в школі.

2.2.4 Знахідний відмінок

А. Знахідний відмінок уживається в прямих додатках перехідних дієслів.

Він продав фарму.

Б. Знахідний відмінок може позначати тяглість часу.

Я читав цілу ніч.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

В. Знахідний відмінок уживається як прямий додаток з деякими прийменниками.

Сніг падає на хату.
Пес іде в клясу.
Він пливе через річку.

2.2.5 Орудний відмінок

Цей відмінок виконує кілька функцій.

А. Інструмент дії

Я пишу олівцем.

Б. Спосіб пересування (або транспорту)

Я їжджу автом.

В. Місце дії

Я йшов вулицею.

Г. Присудок після певних дієслів

Брат став лікарем.

Ґ. Додаток з деякими прийменниками

Він стоїть над моїм ліжком.
Крісло перед хатою.
Книжка під столом.
Пес між котами.
Вона прийшла з мамою.
Він тужить за нею.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

2.2.6 Місцевий відмінок

Цей відмінок виражає:

А. Місце дії

у селі

Б. Час дії

у липні

2.2.7 Кличний відмінок

Цей відмінок уживається тоді, коли ми звертаємось до когось.

Ходи сюди, Іване!

Визначення відмінка ускладнюється тим, що існує кілька систем закінчень, які вживаються для утворення різних відмінків. Такі системи називаються відмінами. Відміна, до якої належить іменник, визначається за допомогою закінчення іменника в називному відмінку. Далі подаються всі можливі форми відмінювання іменників, прикметників та займенників.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

2.3 ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ

2.3.1 | Чоловічий рід

Закінчення

	тверде	**м'яке**	**м'яке** (з голосною в корені)	**мішані**
			ОДНИНА	
Н	хліб	місяць	рушій	квач
Р	хліба	місяця	рушія	квача
Д	хлібові	місяцеві	рушієві	квачеві
З	хліб	місяць	рушій	квач
О	хлібом	місяцем	рушієм	квачем
М	хлібові	місяцеві	рушії	квачі
К	хлібе	місяцю	рушію	квачу
			МНОЖИНА	
Н	хліби	місяці	рушії	квачі
Р	хлібів	місяців	рушіїв	квачів
Д	хлібам	місяцям	рушіям	квачам
З	хліби	місяці	рушії	квачі
О	хлібами	місяцями	рушіями	квачами
М	хлібах	місяцях	рушіях	квачах
К	хліби	місяці	рушії	квачі

Визначення іменників чоловічого роду за закінченням у називному відмінку.

1. Тверде—іменники, які закінчуються на тверду приголосну або **о**.
2. М`яке—іменники, які закінчуються на **ь**.
3. М`яке з голосною в корені—іменники, які закінчуються на голосну + **й**.
4. Мішані—іменники чоловічого роду з закінченням на **ш, ч, ж, щ**.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Зауваги:

А. Іменники, які називають осіб або тварин:

а) Н = Р, для людей і тварин в однині. У множині тварини деколи мають З = Н;

б) М = Д, для людей і великих тварин.

Б. Деякі іменники мають закінчення **у (ю)** в родовому відмінку однини. До них належать колективні іменники, іменники, які позначають великі або масивні предмети, абстрактні поняття, невідчутні на дотик предмети, і часто—іноземні слова та географічні назви.

Приклади:

гай, гаю
лід, льоду
будинок, будинку
рух, руху
голос, голосу
Едмонтон, Едмонтону

В. Місцевий відмінок однини також може мати такі закінчення:

а) **ові (еві)** для людей або великих тварин;

б) **у** вживається

i) після закінчень **ак (як)**:
на літаку

ii) після **ик, ік, їк**:
у словнику
у слоїку

iii) після приголосної + **к**:
у парку
у банку

iv) у деяких односкладових іменниках:
у бою
у саду

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Г. Кличний відмінок однини також може мати такі закінчення:

а) **у** для:

і) іменників із закінченням на **ік**, **ик**:

братіку! Івасику!

іі) іменників із закінченням на приголосну і **к**:

батько – батьку!

синок – синку!

дядько – дядьку!

ііі) позначення споріднення:

дід – діду!

тато – тату!

син – сину!

б) Іменники з м'яким закінченням на **ець** мають **че** в кличному відмінку:

хлопець – хлопче!

отець – отче!

Г. Пам'ятайте про можливе пом'якшення та зміну приголосних перед **е** в кличному відмінку однини:

г	→	ж	Бог – Боже!
х	→	ш	монах – монаше!
к	→	ч	козак – козаче!

Пам'ятайте про можливі зміни приголосних в місцевому відмінку однини перед **і**:

г	→	з	каталог – у каталозі
х	→	с	капелюх – у капелюсі
к	→	ц	рік – у році

Д. У родовому множини три іменники чоловічого роду мають закінчення **ей**:

гість – гостей

©Alberta Learning, Alberta, Canada

кінь – коней

гроші – грошей

Е. Іменники чоловічого роду, які закінчуються на **ин** в однині, втрачають закінчення в множині. Вони не мають закінчення в родовому відмінку множини:

болгарин (наз. однини) – болгарина (род. одн.)

болгари (наз. множини) – болгар (род. множ.)

2.3.2 Жіночий рід

Закінчення

			корінь з голосною		на приголосну	
	тверде	**м'яке**	**м'яке**	**мішані**	**м'яке**	**мішані**
			ОДНИНА			
Н	баба	заля	армія	задача	кість	ніч
Р	баби	залі	армії	задачі	кости	ночі
Д	бабі	залі	армії	задачі	кості	ночі
З	бабу	залю	армію	задачу	кість	ніч
О	бабою	залею	арміею	задачею	кістю	ніччю
М	бабі	залі	армії	задачі	кості	ночі
К	бабо	зале	арміє	задаче	косте	ноче
			МНОЖИНА			
Н	баби	залі	армії	задачі	кості	ночі
Р	бабів	заль	армій	задач	костей	ночей
Д	бабам	залям	арміям	задачам	костям	ночам
З	баби	залі	армії	задачі	кості	ночі
О	бабами	залями	арміями	задачами	костями	ночами
М	бабах	залях	арміях	задачах	костях	ночах
К	баби	залі	армії	задачі	кості	ночі

Визначення іменників жіночого роду за закінченнями називного відмінку.

1. Тверде—іменники із закінченням на **а**.
2. М`яке—іменники із закінченням на **я**.
3. М`яке з голосною в корені—іменники із закінченням на голосну + **я**.
4. Мішані—іменники із закінченням на **жа**, **ша**, **ча**, **ща**.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

5. Приголосні:

   а) М'які—іменники із закінченням на **сть** або на м'яку приголосну;

   б) Мішані—іменники із закінченням на **ж, ч, ш, щ**.

Зауваги:

А. У більшості випадків, для людей З = Р у множині.

Б. У місцевому й давальному однини перед **і** можливі наступні зміни приголосних:

к	→	ц	рука – у руці
г	→	з	нога – у нозі
х	→	с	потіха – у потісі

В. У кличному відмінку однини за наступних умов з'являється **ю**:

   а) якщо іменник уживається в здрібнілій формі;

   б) якщо він має м'яке закінчення;

   в) якщо це християнське ім'я або позначення спорідненння:

   Ганнуся – Ганнусю!

   бабуся – бабусю!

   Це не стосується іменників з закінченням на **иця**, які завжди мають закінчення **е** в кличному однини:

   сестриця – сестрице!

Г. Якщо в орудному відмінку іменник закінчується на приголосну, ця приголосна подвоюється:

ніч – ніччю

піч – піччю

Ґ. В іменниках жіночого й середнього роду група приголосних у закінченні розділюється голосною **о** перед **к** і **в** і голосною **е** перед **л, н, м, р** та **ц**:

©Alberta Learning, Alberta, Canada

книжка	→	книжок
церква	→	церков
сестра	→	сестер
земля	→	земель
пісня	→	пісень
тюрма	→	тюрем

Наступні іменники також належать до жіночого роду:

Однина

Н	любов	кров	мати
Р	любови	крови	матері
Д	любові	крові	матері
З	любов	кров	матір
О	любов'ю	кров'ю	матір'ю
М	любові	крові	матері
К	любове	крове	мати

Множина

Н	матері
Р	матерів
Д	матерям
З	матерів
О	матерями
М	матерях
К	матері

©Alberta Learning, Alberta, Canada

2.3.3 | Середній рід

Закінчення

	тверде	м'яке	м'яке	мішані	зі вставками	
			ОДНИНА			
Н	пиво	лице	питання	явище	теля	ім'я
Р	пива	лиця	питання	явища	теляти	імени
Д	пиву	лицю	питанню	явищу	теляті	імені
З	пиво	лице	питання	явище	теля	ім'я
О	пивом	лицем	питанням	явищем	телям	ім'ям
М	пиві	лиці	питанні	явищі	теляті	імені
К	пиво	лице	питання	явище	теля	ім'я
			МНОЖИНА			
Н	пива	лиця	питання	явища	телята	імена
Р	пив	лиць	питань	явищ	телят	імен
Д	пивам	лицям	питанням	явищам	телятам	іменам
З	пива	лиця	питання	явища	телята	імена
О	пивами	лицями	питаннями	явищами	телятами	іменами
М	пивах	лицях	питаннях	явищах	телятах	іменах
К	пива	лиця	питання	явища	телята	імена

Визначення іменників середнього роду за закінченням називного відмінка.

1. Тверде—іменники із закінченням на **о**.
2. М'яке—іменники із закінченням на **е**, подвійну приголосну + **я**; деякі із закінченням на **я**.
3. Мішані—іменники із закінченням на **же**, **че**, **ше**, **ще**.
4. Зі вставками—вставка **т**;
   вставка **н**.

Зауважа: Перегляньте іменники жіночого роду (параграф І) ще раз.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

2.3.4 Особливі труднощі

А. Іменники, які існують тільки в множині.

Деякі звичайні іменники не мають однини. Потрібно пам'ятати всі форми цих іменників.

Н	гроші	двері	сани
Р	грошей*	дверей	саней
Д	грошам	дверям	саням
З	гроші	двері	сани
О	грішми	дверми (дверима)	саньми
М	грошах	дверях	санях
К	гроші	двері	сани

*форма **гріш** не існує

Б. Іменники з різними формами в однині та множині.

ОДНИНА

Н	дитина	людина	дівчина
Р	дитини	людини	дівчини
Д	дитині	людині	дівчині
З	дитину	людину	дівчину
О	дитиною	людиною	дівчиною
М	дитині	людині	дівчині
К	дитино	людино	дівчино

МНОЖИНА

Н	діти	люди	дівчата
Р	дітей	людей	дівчат
Д	дітям	людям	дівчатам
З	дітей	людей	дівчат
О	дітьми	людьми	дівчатами
М	дітях	людях	дівчатах
К	діти	люди	дівчата

©Alberta Learning. Alberta. Canada

ОДНИНА

Н	око	вухо	плече
Р	ока	вуха	плеча
Д	оку	вуху	плечу
З	око	вухо	плече
О	оком	вухом	плечем
М	ощі	вусі	плечі
К	око	вухо	плече

МНОЖИНА

Н	очі	вуха/уші	плечі
Р	очей	вух/ушей	пліч (плечей)
Д	очам	вухам/ушам	плечам
З	очі	вуха/уші	плечі
О	очима	вухами/ушима	плечима
М	очах	вухах/ушах	плечах
К	очі	вуха/уші	плечі

2.4 ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

ТВЕРДА ГРУПА

	чоловічий рід	**жіночий рід**	**середній рід**	**множина**
Н	добрий	добра	добре	добрі
Р	доброго	доброї	доброго	добрих
Д	доброму	доброй	доброму	добрим
З	добрий	добру	добре	добрі
О	добрим	доброю	добрим	добрими
М	доброму	доброй	доброму(ім)	добрих
К	добрий	добра	добре	добрі

©Alberta Learning, Alberta, Canada

М'ЯКА ГРУПА

	чоловічий рід	жіночий рід	середній рід	множина
Н	синій	синя	синє	сині
Р	синього	синьої	синього	синіх
Д	синьому	синій	синьому	синім
З	синій	синю	синє	сині
О	синім	синьою	синім	синіми
М	синьому	синій	синьому	синіх
К	синій	синя	синє	сині

Зауваги:

А. Більшість прикметників належить до твердої відміни, проте існує досить багато прикметників м'якої відміни, які утворюються від прислівників.

сьогоднішній, я, є
ранній, я, є

Б. Присвійні прикметники утворюються з іменників за допомогою закінчень:

а) **ів**, **ова**, **ове**, які додаються до твердого кореня:
брат: братів, братова, братове

б) **ів**, **ева**, **еве**, які додаються до м'яких іменників чоловічого роду із закінченням на приголосну:

Василь: Василів, Василева, Василеве

в) **їв**, **єва**, **єве**, які додаються до іменників чоловічого роду, в яких корені закінчуються на голосну:

Юрій: Юріїв, Юрієва, Юрієве

г) **ин**, **ина**, **ине**, які додаються до іменників жіночого роду, в яких корінь закінчується на приголосну:

мама: мамин, мамина, мамине
Маруся: Марусин, Марусина, Марусине

ґ) **їн**, **їна**, **їне**, які додаються до іменників жіночого роду, в яких корінь закінчується на голосну:

Марія: Маріїн, Маріїна, Маріїне

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Присвійні прикметники відмінюються так само, як тверді прикметники, проте:

і) в іменниках чоловічого роду називного відмінку однини втрачається закінчення:

братовий → братів

іі) і→о або і →е в іменниках чоловічого роду:

братів (наз. один.)	братового (род. один.)
Василів (наз. один.)	Василевого (род. один.)

В. Порівняльні прикметники також належать до твердої відміни, і утворюються за допомогою суфікса **ш** або **іш**:

старий, а, е, і	старший, а, е, і (також старіший, а, е, і)
новий, а, е, і	новіший, а, е, і

Зверніть увагу на наступні винятки:

а) **к**, **ок**, **ек** втрачаються

короткий, а, е, і	коротший, а, е, і
далекий, а, е, і	дальший, а, е, і

б) **з + ш**, **г + ш**, **ж + ш** переходять у **жч**

дорогий, а, е, і	дорожчий, а, е, і
важкий, а, е, і	важчий, а, е, і
Але: легкий, а, е, і	легший, а, е, і

в) **с + ш** переходять у **ш**

високий, а, е, і	вищий, а, е, і

г) Існують деякі порівняльні прикметники, які не відмінюються за існуючими правилами.

Г. Найвищі ступені порівняння формуються за допомогою префікса **най**, який додається до вищого ступеня порівняння прикметника:

старший, а, е, і	найстарший, а, е, і
новіший, а, е, і	найновіший, а, е, і
дорожчий, а, е, і	найдорожчий, а, е, і

Ґ. Додавши префікс **як**, можна посилити найвищий ступінь порівняння:

якнайстарший, а, е, і	якнайновіший, а, е, і
якнайдорожчий, а, е, і	якнайвищий, а, е, і

©Alberta Learning, Alberta, Canada

2.5 ВІДМІНЮВАННЯ ЗАЙМЕННИКІВ

2.5.1 Присвійні займенники

Н	ваш	ваша	ваше	ваші
Р	вашого	вашої	вашого	ваших
Д	вашому	вашій	вашому	вашим
З	ваш	ваша	ваше	ваші
О	вашим	вашою	вашим	вашими
М	ваших	вашій	вашому	ваших
К	ваш	ваша	ваше	ваші

Наш відмінюється так само, як *ваш*.

Н	мій	моя	моє	мої
Р	мого	моєї	мого	моїх
Д	моєму	моїй	моєму	моїм
З	мій	моя	моє	мої
О	моїм	моєю	моїм	моїми
М	моєму (моїм)	моїй	моєму (моїм)	моїх

Твій і *свій* відмінюються так само, як *мій*.

2.5.2 Означальні займенники

Н	увесь	уся	усе	усі
Р	усього	усієї	усього	усіх
Д	усьому	усій	усьому	усім
З	увесь	усю	усе	усі
О	усім	усією	усім	усіма
М	усьому (усім)	усій	усьому (усім)	усіх

©Alberta Learning. Alberta. Canada

2.5.3 Вказівні займенники

Н	цей	ця	це	ці
Р	цього	цієї	цього	цих
Д	цьому	цій	цьому	цим
З	цей	цю	це	ці
О	цим	цією	цим	цими
М	цьому (цім)	цій	цьому (цім)	цих

2.5.4 Питальні займенники

Н	чий	чия	чиє	чиї
Р	чийого	чиєї	чийого	чиїх
Д	чийому	чиїй	чийому	чиїм
З	чий	чию	чий	чиї
О	чиїм	чиєю	чиїм	чиїми
М	чийому (чиїм)	чиїй	чийому (чиїм)	чиїх

2.5.5 Особові займенники

Н	я	ти	він	вона	воно
Р	мене	тебе	його	її	його
Д	мені	тобі	йому	їй	йому
З	мене	тебе	його (нього)*	її (неї)*	його (нього)*
О	мною	тобою	ним	нею	ним
М	мені	тобі	ньому (нім)	ній	ньому (нім)

Н	ми	ви	вони
Р	нас	вас	їх (них)*
Д	нам	вам	їм
З	нас	вас	їх (них)*
О	нами	вами	ними
М	нас	вас	них

*після прийменників

©Alberta Learning. Alberta. Canada

2.6 ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ

2.6.1 **Числівник *один* відмінюється так само, як звичайні прикметники, тобто в усіх трьох родах, у множині та однині.**

	чоловічий	**жіночий**	**середній**	**множина**
Н	один	одна	одне	одні
Р	одного	однієї (одної)	одного	одних
Д	одному	одній	одному	одним
З	один	одну	одне	одні
О	одним	одною	одним	одними
М	одному (однім)	одній	одному (однім)	одних

2.6.2 ***Два, дві, три, чотири.* Ці числівники мають тільки одну форму відмінювання. Як і всі інші числівники, вони не мають окремих форм для множини й однини. Тільки числівник *дві* має окремі форми в називному та знахідному відмінках.**

Н	два, дві	три	чотири
Р	двох	трьох	чотирьох
Д	двом	трьом	чотирьом
З	два, дві	три	чотири
О	двома	трьома	чотирма
М	двох	трьох	чотирьох

2.6.3 **Числівники від 5 до 99: усі з них, окрім *сорок*, *дев'яносто* і *сто*, мають дві можливі форми відмінювання.**

	форма 1	**форма 2**	**форма 1**	**форма 2**
Н	п`ять	п`ять	п`ятдесят	п`ятдесят
Р	п`яти	п`ятьох	п`ятдесяти	п`ятдесятьох
Д	п`яти	п`ятьом	п`ятдесяти	п`ятдесятьом
З	Н або З	Н або З	Н або З	Н або З
О	п`ятьма	п`ятьома	п`ятдесятьма	п`ятдесятьома
М	п`яти	п`ятьох	п`ятдесяти	п`ятдесятьох

©Alberta Learning, Alberta, Canada

	форма 1	форма 2	форма 1	форма 2	форма 1	форма 2
Н	шість	шість	сім	сім	вісім	вісім
Р	шести	шістьох	семи	сімох	восьми	вісьмох
Д	шести	шістьом	семи	сімом	восьми	вісьмом
З	Н або З	Н або З	Н або З	Н або З	Н або З	Н або З
О	шістьма	шістьома	семи	сімома	вісьма	вісьмома
М	шести	шістьох	семи	сімох	восьми	вісьмох

2.6.4 **Числівники *сорок*, *дев'яносто*, *сто* мають свої цілком окремі форми відмінювання.**

Н	сорок	дев'яносто	сто
Р	сорока	дев'яноста	ста
Д	сорока	дев'яноста	ста
З	сорок	дев'яносто	сто
О	сорокма (сорока)	дев'яностома (дев'яноста)	стома (ста)
М	сорока	дев'яноста	ста

2.6.5 **Відмінювання числівників 200–900 ускладнюється тим, що обидві частини числівника відмінюються. Наприклад, коли відмінюється числівник *двісті*, він ділиться на дві частини: *дві* відмінюється як *два*, *дві*; *сті* відмінюється як звичайний іменник середнього роду множини. У числівниках 500–900 перша частина відмінюється так, як у формі 1.**

Н	двісті	п'ятсот	вісімсот
Р	двохсот	п'ятисот (п'ятьохсот)	восьмисот
Д	двомстам	п'ятистам (п'ятьомстам)	восьмистам
З	Н або З	Н або З	Н або З
О	двомастами	п'ятистами (п'ятьмастами)	восьмистами (вісьмомастами)
М	двохстах	п'ятистах (п'ятьохстах)	восьмистах

У цьому розділі показано відмінювання числівників від 1 до 999 тому, що відмінювання числівників понад 999 відбувається так само, як і відмінювання іменників. Наприклад, *тисяча* відмінюється так, як звичайний іменник жіночого роду мішаного закінчення; *мільйон*, *трильйон* тощо належать до іменників чоловічого роду твердого закінчення, і так само, як *тисяча*, мають множину й однину.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning. Alberta. Canada

ДОДАТКИ

©Alberta Learning. Alberta. Canada

©Alberta Learning. Alberta. Canada

ДОДАТКИ 391

Вступ до додатків 395

Додаток 1. Матеріяли для вчителів 397

Зміст першого додатку 399
Вступ до першого додатку 401
Формуляри для оцінювання праці учнів над діялогом 403
Оцінковий формуляр 405
Скаля Дідеріха 406
Зразковий формуляр редагування та реагування 408
Оцінковий порадник для вчителя/льки (для першої перевірки) 409
Оцінковий порадник для вчителя/льки (для другої перевірки) 411
Теми та ідеї для письмових робіт 413
Про тасьми до слухання 417
Роздавальні матеріяли 419
Пчілка і зозуля 421
Снігуронька 423
Талант 425
Ведмідь, що вкрав шинука 426
Пошрамоване обличчя 427
У котрому місяці ви народилися? 428
Космічна казка 429
Чому в лося обвисла шкура 431
Князь Олег 434
Ой три шляхи широкії 436
Люлька з країни померлих 437
Журба 441
Мавпин жарт 442
Порада 443

Додаток 2. Матеріяли для учнів 445

Зміст другого додатку 447
Вступ до другого додатку 449
Український альфавит 450
Редакційний аркуш – 1 451
Редакційний аркуш – 2 453
Редакційний аркуш – 3 454
Редакційний аркуш – 4 455
Редакційний аркуш – 5 456

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Аркуш для наради 457
Як користуватися ресурсами з граматики 459
Користуймося енциклопедією! 465

Додаток 3. Перекидні таблиці з граматики 469

Зміст третього додатку 471
Вступ до третього додатку 473
Інструкції до складання перекидних таблиць з граматики 474
Перекидні таблиці з граматики 476

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ВСТУП ДО ДОДАТКІВ

Розділ «Додатки» поділений на три частини:

- Додаток 1. Матеріяли для вчителів
- Додаток 2. Матеріяли для учнів
- Додаток 3. Перекидні таблиці з граматики.

У вступі до кожного додатку подається ширше пояснення щодо його змісту.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ДОДАТОК 1

МАТЕРІЯЛИ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ

©Alberta Learning. Alberta. Canada
(2004)

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЗМІСТ ПЕРШОГО ДОДАТКУ

Вступ до першого додатку 401
Формуляри для оцінювання праці учнів над діялогом 403
Оцінковий формуляр 405
Скаля Дідеріха 406
Зразковий формуляр редагування та реагування 408
Оцінковий порадник для вчителя/льки (для першої перевірки) 409
Оцінковий порадник для вчителя/льки (для другої перевірки) 411
Теми та ідеї для письмових робіт 413
Про тасьми до слухання 417
Роздавальні матеріяли 419
- Пчілка і зозуля 421
- Снігуронька 423
- Талант 425
- Ведмідь, що вкрав шинука 426
- Пошрамоване обличчя 427
- У котрому місяці ви народилися? 428
- Космічна казка 429
- Чому в лося обвисла шкура 431
- Князь Олег 434
- Ой три шляхи широкії 436
- Люлька з країни померлих 437
- Журба 441
- Мавпин жарт 442
- Порада 443

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ВСТУП ДО ПЕРШОГО ДОДАТКУ

МАТЕРІЯЛИ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ

У «Додатку 1. Матеріяли для вчителів» подаються допоміжні матеріяли, які можна використовувати в готовому вигляді, хоча деякі зміни можуть бути внесені залежно від потреб учителя/льки. Матеріяли для вчителів містять матеріяли, що спрямовані на полегшення перевірки домашньої/клясної роботи учнів і на вдосконалення комунікації між учителями та учнями щодо оцінювання учнівських письмових робіт.

Для оцінювання праці учнів над діялогом подано три формуляри, а саме—таблицю для оцінювання підготовчої праці над діялогом, таблицю для оцінювання групового виступу й таблицю для оцінювання кінцевого завдання.

«Оцінковий формуляр» пропонує зразок, яким можна користуватися при оцінюванні письмової роботи, такої як, наприклад, твір або переказ. Хоча поданий зразок розрахований на 20 відсотків кінцевої вартости даного письмового завдання, очевидно, що він може бути пристосований і до будь-якої іншої кількости відсотків. Бажано, щоб учитель/ка ознайомив/ла учнів із скалею оцінювання до початку їхньої праці над письмовим завданням з тим, щоб вони мали можливість звернути увагу на ті аспекти їхньої праці, що будуть оцінюватися вчителем/лькою. «Скаля Дідеріха» пропонує додатковий варіянт скалі оцінювання, і може використовуватися як учителем/лькою, так і учнями для перевірки робіт однокласників.

«Зразковий формуляр редагування та реагування» містить приблизні характеристики учнівського письма, що відповідають оцінці «дуже добре», «добре», «слабо», «погано» або «неприйнято». Необхідно, щоб учитель/ка ознайомив/ла учнів із цим формуляром. Таким чином, учні будуть знати вимоги до письмових робіт і будуть мати змогу зосередитися на тих елементах писання, які грають ключову ролю в процесі оцінювання.

«Оцінкові порадники для вчителя/льки» (для першої та другої перевірки) містять зразки конкретних коментарів, які вчитель/ка може використати в процесі перевірки письмового завдання. Під час першої перевірки такі

©Alberta Learning, Alberta, Canada

коментарі повинні чітко сформулювати для учнів проблемні аспекти їхньої роботи та спонукати до подальшого опрацювання та вдосконалення письма. Коментарі вчителя/льки під час другої перевірки констатують рівень учнівської роботи, пояснюють учительську оцінку та пропонують шляхи вдосконалення учнівського письма на майбутнє.

Матеріяли для вчителів також включають «Теми та ідеї для письмових робіт», де подається список можливих тем або цікавих ідей, які можуть стимулювати учнів до писання. Очевидно, що цей список може бути значно розширений, і теми або ідеї, що пропонуються в ньому, можуть бути змінені відповідно до потреб або зацікавленостей конкретної кляси. Ці теми/ідеї можуть використовуватися для короткої домашньої роботи, для опрацювання довшого твору або для спонтанного (непідготовленого) писання в клясі.

Частина «Про тасьми до слухання» пропонує короткий огляд тасьм, їхньої функції в навчальному процесі, їхнього змісту та їхньої структури в програмі 7–9 кляс.

Далі в цьому додатку знаходяться «Роздавальні матеріяли», а саме—учнівські вправи з другого розділу, які вчителі можуть розмножити й використати під час праці над даним твором.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ФОРМУЛЯРИ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ПРАЦІ УЧНІВ НАД ДІЯЛОГОМ

Таблиця 1. Остаточна оцінка підготовчої праці індивідуальних членів групи (виповнюють разом члени групи).

ПІДГОТОВЧА ПРАЦЯ НАД ДІЯЛОГОМ						
Імена членів групи						
Плідне використання часу /5						
Виконання потрібного завдання /5						
Оцінка	/10	/10	/10	/10	/10	/10

Схема оцінок: 1 = незадовільно 2 = слабо 3 = задовільно 4 = добре 5 = дуже добре

Таблиця 2. Остаточна оцінка виступу груп (виповнюють особисто всі члени кляси).

ГРУПОВИЙ ВИСТУП				
Ім'я або число групи				
Розвиток теми—тема показана цікаво й відповідно /5				
Ефективність виступу—голос, жести, реквізит /5				
Оцінка	/10	/10	/10	/10

Схема оцінок: 1 = незадовільно 2 = слабо 3 = задовільно 4 = добре 5 = дуже добре

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Таблиця 3. Оцінка кінцевого завдання (виповнює вчитель/ка).

КІНЦЕВЕ ЗАВДАННЯ

Ім'я: _____

Прізвище: _____

Група: _____

Назва теми: _____

		1	2	3	4	5
Ефективність виступу	– голос, жести, реквізит					
Правильність мови	– відповідне вживання вивчених слів					
	– граматична правильність					
Підготовленість до виступу	– ефективне використання часу підготовки					
	– виконання потрібного дослідження					
Розвиток теми	– цікаве й відповідне представлення теми					

Схема оцінок: 1 = незадовільно 2 = слабо 3 = задовільно 4 = добре 5 = дуже добре

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ОЦІНКОВИЙ ФОРМУЛЯР

Ім'я та прізвище: _____

Оцінка: /20

Зміст повний та доречний

1 2 3 4 5

Стиль, форма та спосіб висловлення відповідні

1 2 3 4 5

Учень/иця успішно використав/ла письмовий процес

1 2 3 4 5

Учень/иця подбав/ла про технічний бік твору

1 2 3 4 5

1 = незадовільно	2 = слабо	3 = задовільно	4 = добре	5 = дуже добре

Учительські зауваження:

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

©Alberta Learning, Alberta, Canada

СКАЛЯ ДІДЕРІХА

1 = погано	2 = слабо	3 = пересічно	4 = добре	5 = дуже добре

Читач: _____

Якість і розвиток думок	1	2	3	4	5	
Будова, розміщення та взаємний зв'язок складових частин письмового твору	1	2	3	4	5	_____ x 5 = _____ Підсумок
Стиль, характер, індивідуальність	1	2	3	4	5	
Підбір слів і виразів	1	2	3	4	5	_____ x 3 = _____ Підсумок
Морфологія, синтакса	1	2	3	4	5	
Пунктуація (розділові знаки)	1	2	3	4	5	
Правопис	1	2	3	4	5	
Чіткість рукопису чи машинопису	1	2	3	4	5	_____ x 1 = _____ Підсумок

Загальна оцінка: _____%

©Alberta Learning, Alberta, Canada

5 = дуже добре

- виразні, стислі речення
- різноманітна побудова речень
- описові подробиці
- правильна техніка, включно з абзацами
- особлива виразність, використання уяви
- досконала вимова, добрий вибір голосу
- логічні переходи від думки до думки
- зосередженість на темі
- добра будова, розміщення та взаємний зв'язок складових частин

4 = добре

- зосередженість на темі
- частини твору до деякої міри зв'язані
- технічні хиби, які не шкодять чіткості
- виразні, стислі речення
- наведено деякі потрібні подробиці
- присутність елементів оригінальности, уяви
- задовільна будова, розміщення та взаємний зв'язок складових частин
- належні абзаци

3 = пересічно

- брак чіткої будови, розміщення та взаємозв'язку складових частин
- часткове розвинення теми
- здебільшого повні речення
- технічні хиби, які шкодять чіткості
- хибні абзаци

2 = слабо

- нечітка будова, слабий або взагалі відсутній взаємозв'язок складових частин
- надмірна короткість і недорозвинення оповіді
- багато технічних хиб
- незосередженість на темі

1 = погано

- недоречність
- нечіткість
- незосередженість на темі
- порожня сторінка

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЗРАЗКОВИЙ ФОРМУЛЯР РЕДАҐУВАННЯ ТА РЕАҐУВАННЯ

РЕЄСТЕР РОБІТ, ЩО Я СЬОГОДНІ ЗРЕДАГУВАВ/ЛА

Редактор: _____

4 = дуже добре 3 = добре 2 = слабо 1 = погано 0 = неприйнято

Автор	Щось пам'ятне	Оцінка

Найкращою прочитаною сьогодні працею була праця _____

Ця праця мені найбільше сподобалася, тому що _____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ОЦІНКОВИЙ ПОРАДНИК ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ/ЛЬКИ

(для першої перевірки)

Ось оцінки твоєї виправленої праці:

1. Цікаве писання

1	2	3	4	5	x 4 = _____
Спробуй ще раз. Пиши швидко. Уживай слова, які ти знаєш.		Робиш поступ. Працюй далі.		Так! Свіжа, невимушена мова. Добре!	

2. Яскраві, конкретні деталі

1	2	3	4	5	x 4 = _____
Спробуй ще раз. Твій стиль сухий. Додай більше конкретних деталей.		Дещо в твоєму письмі дуже добре. Треба більше конкретних деталей.		Цікаві, несподівані слова. Слова викликають конкретні образи.	

3. Сильні дієслова

1	2	3	4	5	x 4 = _____
Спробуй ще раз. Уживай дієслова, які викликають конкретні образи.		Видно, що ти над цим попрацював (попрацювала).		Добре! Ці дієслова мені подобаються.	

4. Пунктуація й написання слів з великої літери

1	2	3	4	5	x 4 = _____
Багато слів, що пишуться з великої літери, неправильно написані. Багато пунктуаційних помилок. Прийди до мене за допомогою.		Кілька помилок. Уважно перевір роботу. Перевір написання слів з великої літери й пунктуаційні знаки.		Слова, які пишуться з великої літери, правильно написані. Пунктуація правильна.	

5. Загальне враження

1	2	3	4	5	x 4 = _____
Ти не взявся (взялася) серйозно за це завдання. Присвяти більше часу на розвинення думок у праці.		Так. Видно, що щось із цього буде. Працюй далі.		Дуже добре! Ти серйозно поставився (поставилася) до завдання. Твоя праця цікава й написана гарною мовою.	

Загалом: _____

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Учительські зауваження:

©Alberta Learning. Alberta. Canada

ОЦІНКОВИЙ ПОРАДНИК ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ/ЛЬКИ

(для другої перевірки)

Ось оцінки твоєї праці, що ти переглянув/ла й обробив/ла:

1. Докази того, що праця переглянута й оброблена

1	2	3	4	5	x 4 = _____
Думки не обґрунтовані. Ще раз переглянь свої аргументи. Спробуй ще раз. Уживай «мозкове штурмування».		Принаймні один із твоїх аргументів сильний. Дай повніше обґрунтування.		Так! Добре! Міцне обґрунтування. Свіжо, переконливо написано.	

2. Будова твору

1	2	3	4	5	x 4 = _____
Подбай про те, щоб кожний аргумент був в окремому абзаці.		Перевір закінчення або початок. Можеш краще зорганізувати й побудувати працю.		Кожний абзац в'яжеться з іншими. Аргументи ведуть до висновків.	

3. Мова

1	2	3	4	5	x 4 = _____
Недосить точні слова. Пиши виразнішою мовою.		Краще. Деякі слова яскраві.		Добре! Яскраві, конкретні слова.	

4. Пунктуація та правопис

1	2	3	4	5	x 4 = _____
Коректуй уважно. Забагато помилок. Прийди до мене за допомогою.		Ще кілька помилок. Перевір ще раз.		Добра робота. Добрі наслідки уважної коректури.	

5. Солідний виклад власних поглядів

1	2	3	4	5	x 4 = _____
Це мене не переконало. Опрацюй свій виклад повніше. Наведи добрі аргументи.		Так. Робиш поступ. Працюй далі.		Це мене переконало. Добре обґрунтування. Солідний виклад власних поглядів.	

Загалом: _____

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Учительські зауваження:

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ТЕМИ ТА ІДЕЇ ДЛЯ ПИСЬМОВИХ РОБІТ

1. Опишіть свою улюблену іграшку, яку ви мали в дитинстві. Чому вона вам найбільше подобалася?

2. Опишіть місце, в якому ви найкраще почуваєтеся (почувалися). Чому вам у ньому приємно?

3. Перечисліть принаймні десять речей, серед яких вам приємно.

4. Опишіть ідеальний день. Подайте якнайбільше деталів. Нехай це буде день, який може трапитись у дійсності, а не тільки в мрії.

5. Опишіть день із ваших мрій. Чим він різниться від дійсно можливого дня?

6. З якою історичною постаттю ви хотіли б зустрітися й поговорити?

7. З якою живою тепер особою ви найбільше хотіли б зустрітися й поговорити? Чому? Про що ви хотіли б її запитати?

8. З якою особою з літератури ви найбільше хотіли б зустрітися й поговорити? Чому? Про що ви хотіли б її запитати?

9. Складіть список слів, які описують вас як дитину. Складіть другий список, який описує вас тепер. Що в цих списках таке саме? Що інакше?

10. Чи ви іменник, чи дієслово? Дайте докази.

11. Докінчіть цю думку: «Якщо я міг би (могла б) змінити в собі щось одне, то …». (Якщо не приходить вам нічого на думку, можете попробувати оповісти, як ви стали досконалими.)

12. Подайте найголовніші факти про себе в якнайбільш стислій формі. Уживайте тільки окремі слова, без речень. (Наприклад: народився (-лась). Світло. Уродини. Чотири роки. Неясно. Уродини. П'ять років. Ясніше. Дім. Ставок. Горбок. Дитячий садок. Учителька. Пісочниця …)

13. Складіть список живих і неживих предметів, з якими ви могли б себе переносно порівняти. (Наприклад: Я вітряк. Міняю напрям і думки, коли тільки хтось до мене говорить …)

14. Опишіть тварину, з якою почуваєте себе сильно спорідненими. Чому маєте особливу симпатію до цієї тварини?

15. Розкажіть, що викликає у вас або в інших гнів.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

16. Складіть список заяв: «Колись я …, але тепер …». Вони не мусять іти за якимось особливим порядком і не мусять бути на якусь конкретну тему, але повинні бути правдиві. Складіть інший список заяв: «Колись я …, але тепер …». Цей список повинен бути зовсім уявний. Який список було приємніше робити? Що це говорить про вас?

17. Напишіть про щось, чого ви дуже хотіли і, може, довго й наполегливо намагалися здобути, але не змогли. Що ви тоді відчували? Що ви тепер відчуваєте, думаючи про це?

18. Видумайте потвору й опишіть її. Розкажіть, де вона живе, що їсть і що робить.

19. Яка ваша улюблена погода? Чому?

20. Опишіть момент, коли ви справді боялися. Що вас так налякало? Як було вам, коли все минуло? (Якщо ви ніколи не боялися, що могло б вас налякати?)

21. Яку найкращу книжку ви колинебудь прочитали? Чому вона вам сподобалася? Чи прочитання тієї книжки якось вас змінило? Як?

22. Напишіть, чого ви не зробили останньої суботи й неділі.

23. Пригадайте собі якийсь нещасний випадок, який вам трапився, і розкажіть про нього з перебільшенням. Зробіть з цього побрехеньку.

24. Якщо ви були б володарем світу, що ви заборонили б цілковито на віки вічні? (Наприклад: дощ у суботу й неділю, печінку, сніг …) Складіть список. Напружте свою уяву.

25. Якщо ви могли б перенестися кудинебудь і колинебудь у часі, куди і в який час ви перенеслися б?

26. Запровадження якого закону на допомогу людям ви бажали б? Як він їм допоміг би?

27. Яка телевізійна рекляма вам найбільше не подобається? Що в ній особливо неприємне для вас?

28. Які ваші перші виразні спогади?

29. Запроєктуйте якийсь прилад, машину, будинок або інший витвір, який міг би збагатити майбутнє життя. Як ця річ виглядає? Що вона робить? Як діє? Яку користь могла б принести людям?

30. Яка теперішня мода в одязі вам особливо подобається або не подобається? Поясніть, чому.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

31. Переконайте когось, чому музика, або мистецтво, або комп'ютери важливі у вашому житті. Напишіть так, щоб оцінили ваш погляд.

32. Якби ви мали сто тисяч долярів, як би ви їх витратили?

33. Будьте будинком, який добре знаєте. Розкажіть про своє життя та спогади.

34. Маєте розповісти людині з далекої планети або з іншої епохи, що таке забруднення повітря й води. Розповідайте так, щоб ця людина зрозуміла, що спричиняє забруднення й чому воно погане.

35. Якби ви мали три сантиметри на зріст, що ви могли б робити таке, чого не можете робити тепер?

36. Якщо ви могли б зробити щось, чого раніше ніколи не робили, то що ви зробили б? Чому ви хотіли б це зробити?

37. Почніть список запитань, на які ви хотіли б мати відповідь. Вони можуть бути про майбутнє або минуле.

38. Що ви вважаєте дотепер своїм найбільшим досягненням і чому?

39. Опишіть одну свою прикмету або звичку, яка вам подобається. Або опишіть щось таке, що вам у собі не подобається.

40. Яке ваше улюблене зайняття? Чому?

41. Якщо ви могли б податися кудись, де ви ніколи не були, куди ви подалися б? Чому?

42. Подайте якнайбільше причин занесення людини до списку тварин, існування яких знаходиться під загрозою.

43. Вам дано здатність розмовляти з тваринами. З якою твариною ви хотіли б поговорити? Про що ви її запитали б?

44. Виберіть перше слово, яке спаде вам на думку, і почніть сполучувати його з іншими словами. Куди плине ваша думка?

45. За що (якщо взагалі за щось) ви готові були б боротися, а навіть умерти? Поясніть свою відповідь.

46. Якщо ви могли б змінити щось одне у світі, що ви змінили б? Чому ви зробили б цю зміну?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

47. Розкажіть про якийсь свій сон. Якщо не можете собі пригадати сну, видумайте його. Якщо можете, попробуйте пояснити цей сон.

48. Чи ви не могли б жити без якоїсь машини? Поясніть, без якої.

49. Напишіть, якими, на вашу думку, будете і що будете робити за десять або двадцять років.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ПРО ТАСЬМИ ДО СЛУХАННЯ

Збірка слухових прикладів з української класичної й сучасної літератури під заголовком «Тасьми до слухання з української літератури (7–9 кл.)» має подвійне завдання. По-перше, ця збірка розрахована на те, щоб подати учням твори різноманітних українських класичних і сучасних авторів, охоплюючи різні жанри—уривки з повістей, оповідання, казки, легенди, драматичні твори, вірші, поеми, думи. По-друге, тасьми до слухання дають учням можливість послухати зразкове артистичне читання творів, яке допоможе їм розвинути й поширити їхнє знання української мови під час вивчання класичної й сучасної літератури. «Тасьми до слухання з української літератури (7–9 кл.)» становлять додаток до існуючих навчальних матеріялів для вжитку в 7–9 класах української двомовної програми.

Твори, вибрані для запису на тасьмах, представляють видатних авторів класичної й сучасної літератури. Довжина та складність творів визначала, які з них можна було записати повністю, а які потребували скорочення чи адаптації. Кропітка праця адаптації відбувалася з метою збереження оригінального стилю й мови автора в процесі спрощення та скорочення.

Зміст складених у такий спосіб тасьм поділений порівну між усіма класами (7–9). Кожній класі приділено по п'ять тасьм, на яких записано приблизно по 30 хвилин матеріялу. На одних тасьмах записана проза (класична й сучасна), а на інших записана поезія (класична й сучасна). Особлива увага зверталася на однаковий розподіл класичної й сучасної літератури, а також на рівний поділ жанрів для кожної класи.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Роздавальні матеріяли

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ПЧІЛКА І ЗОЗУЛЯ (О. Олесь)

Конфлікти - тасьми до слухання з української літератури

Уважно послухайте твір «Пчілка і зозуля» й виповніть схему.

Сотворіння або явище природи	Чим займається
Горобчик	
Комашка	
Дятел	
Жук	
Вітер	
Пчілка	
Зозуля	

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ПЧІЛКА І ЗОЗУЛЯ (О. Олесь)

Конфлікти - тасьми до слухання з української літератури

Напишіть коротко, як ви готуєтеся.

До чого готуємося	Як готуємося
До майбутньої професії	
До кінцевих іспитів	
До дводенної екскурсії в гори з клясою	

©Alberta Learning. Alberta. Canada

СНІГУРОНЬКА (Н. Забіла)

Надзвичайні люди, надзвичайні події - тасьми до слухання з української літератури

Уважно послухайте казку «Снігуронька» й виберіть найкраще закінчення до кожного речення.

1. Дід і баба
   а) жили під солом'яною стріхою
   б) сиділи біля віконця ввечері
   в) дивилися, як діти розважалися у дворі
   г) усі подані вище відповіді

2. Зі снігу білого
   а) дочку зробили
   б) бабу снігову зробили
   в) зробилася гора
   г) дітвора зробила дочку

3. На снігову ляльку
   а) сніг падав
   б) чорна галка сіла
   в) з галки чорне пір'я сіло
   г) немає правильної відповіді

4. Дівчатко
   а) ожило
   б) почервоніло
   в) мало ляльку
   г) бачило синє небо зимове

5. Снігуронька
   а) мала галяче крило
   б) любила ляльку
   в) мала чорні коси
   г) мала червоні очі

6. У хатці діда й баби
   а) щастя й радість
   б) чисто, прибрано
   в) вишивки по рушниках і на подушках
   г) усі подані вище відповіді правильні

©Alberta Learning, Alberta, Canada

7. Дочка діда й баби
   а) не нанесла води
   б) любить співати
   в) працьовита, але сумна
   г) не має приятелів

8. У снігу
   а) Снігуронька гуляє з бабою й дідом
   б) Снігуронька відстає від дітей
   в) Снігуронька боїться морозу
   г) Снігуронька ще кращою стає

9. Коли сонечко стало пригрівати,
   а) донечка раділа
   б) донечка усміхалася
   в) донечка ховалася в затінок
   г) донечка з дітьми гратися пішла

10. Коли ліси стали зелені,
   а) дівчата просили Снігуроньку бавитися
   б) Снігуронька стала бліда й зажурена
   в) мама й тато запропонували йти в ліс
   г) усі подані вище відповіді правильні

11. У лісі
   а) дівчата робили вінки з квітів
   б) дівчата слухали, як дзвони дзвонили
   в) дівчата скакали в річку
   г) дівчата коників-стрибунців знайшли

12. Дівчата зробили вогонь
   а) і Снігуронька злякалася
   б) і скакали через нього
   в) і кинули Снігуроньку в нього
   г) і хмари прийшли з дощем

13. Снігуронька
   а) дзвонила в дзвони, як бачила хмари
   б) стрибнула в річку та втопилася
   в) була щасливою, бо високо полетіла
   г) скочила через вогонь і розтанула

14. Хмарка
   а) зробила дощ, щоб усе росло та цвіло
   б) співає так, як Снігуронька
   в) весела
   г) забрала Снігуроньку від мами й тата

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ТАЛАНТ (Л. Ляшенко)

Надзвичайні люди, надзвичайні події - тасьми до слухання з української літератури

Уважно слухаючи твір «Талант», напишіть чи подані події збігаються зі змістом твору. Потім біля кожного правильного речення напишіть, чому Архип так зробив, або чому бабуся так зробила. Біля кожного неправильного речення напишіть виправлення, щоб узгодити його зі змістом твору.

Подія	Так/Ні	Причина/Виправлення
До села Будяки приїхала кіноекспедиція.		
Бабуся хотіла, щоб Архип пішов з дітьми туди, де знімали фільм.		
Архип не послухав бабусі й пішов туди, де знімали фільм.		
Архип зголосився на виконання ролі у фільмі.		
Режисер був незадоволений з Архипової гри.		
Архип відвернувся, коли побачив бабусю.		
Бабуся не впізнала Архипа на колінах Сковороди.		
Архип закінчив свою ролю, але не переодягнувся.		
Бабуся впізнала Архипа, але вдавала, що не знає його.		
Архип хотів обдурити бабусю, кажучи, що він чужа дитина, сирота.		
Бабуся плакала, бо її онук утік з дому.		
Архип признався бабусі, хто він справді є.		

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ВЕДМІДЬ, ЩО ВКРАВ ШИНУКА

Рішення - відеоплівка «Леґенди степових індіянів у ляльковних силюетах»

Переглядаючи відеоплівку, упорядкуйте подані нижче речення.

_____ Сорока довідалася, що ведмідь украв шинука.

_____ Сніг упав ранній, глибокий, і шинук не приходив.

_____ Сирота та його друзі подорожували багато днів.

_____ Ведмідь прокинувся, і несамовитий рев почувся з його лігва.

_____ Койот схопив мішок.

_____ Мішок не могли розв'язати.

_____ Старші з племени сиксикка шукали велику синю арку.

_____ Сирота пустив дим до ведмедячого лігва.

_____ Болото обляпало пір'я куріпці.

_____ Шинук повіяв теплом по всій країні.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ПОШРАМОВАНЕ ОБЛИЧЧЯ

Взаємини між людьми - відеоплівка «Леґенди степових індіянів у ляльковних силюетах»

Переглядаючи відеоплівку, заповніть порожні місця в реченнях.

1. Плем'я називалося _____.
2. Усе плем'я любило дівчину, тому що вона була _____ й _____.
3. Дівчина повідкидала гарні пропозиції чоловіків, бо вона належала _____.
4. Батько дівчини постановив вибрати для неї _____.
5. _____ почали поважати, як священну особу, коли Сонце з'явилося її батькові у сні.
6. Сирота відрізнявся _____ _____ _____ і _____ _____.
7. У таборі його називали _____ _____.
8. Коли Пошрамоване Обличчя послухав Натосі та збудував чотири приміщення для церемонії, його _____ здійснилася.
9. Дівчина дала йому надію, що він знайде _____ на свою _____.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

У КОТРОМУ МІСЯЦІ ВИ НАРОДИЛИСЯ?

Людська вдача - збірка текстів, с. 15

Припасуйте слова в стовпчику «А» до речень у стовпчику «Б».

А		Б	
1. _____	січень	а.	у цих людей часто міняється настрій
2. _____	лютий	б.	характер цих людей змінюється після 20-го року життя
3. _____	березень	в.	ці люди щирі й мають багато приятелів
4. _____	квітень	г.	ці люди часто сперечаються з іншими; вони дуже вимогливі
5. _____	травень	ґ.	ці люди ніколи не виконують того, що обіцяли
6. _____	червень	д.	ці люди не мають багато енергії, щоб боротися за своє життя
7. _____	липень	е.	ці люди бувають адвокатами, професорами, суддями
8. _____	серпень	є.	ці люди мають успіх у фінансових справах
9. _____	вересень	ж.	ці люди мають дуже сильну волю
10. _____	жовтень	з.	ці люди дуже радо змінюють свою працю
11. _____	листопад	и.	ці люди добрі театральні критики
12. _____	грудень	і.	ці люди бувають артистами, музикантами й поетами

©Alberta Learning, Alberta, Canada

КОСМІЧНА КАЗКА (О. Бердник)

Людська вдача - тасьми до слухання з української літератури

Перший уривок: «Дитинство»

Уривок завершується реченням «І Вона пішла, кинувши на прощання довгий і болісний погляд, сповнений великої любови». Працюючи в групах, прослухайте цей уривок і запишіть у відповідних стовпчиках слова, які описують Її, Його і світ. Вибирайте слова з поданого нижче списка.

- ніжний, -а, -е, -і
- лагідний, -а, -е, -і
- небезпечний, -а, -е, -і
- турботливий, -а, -е, -і
- нетерплячий, -а, -е, -і
- теплий, -а, -е, -і
- терплячий, -а, -е, -і
- трудний, -а, -е, -і,
- покірний, -а, -е, -і
- таємничий, -а, -е, -і
- вередливий, -а, -е, -і
- жорстокий, -а, -е, -і
- ласкавий, -а, -е, -і
- сумний, -а, -е, -і
- чарівний, -а, -е, -і

Світ	Вона	Він

Другий уривок: «Перша воля»

Уривок завершується реченням «Я повернувся назад, щоб заховатися у свій чарівний притулок, але він зник». Обведіть колом ті слова, які описують почуття оповідача в цьому уривку.

- радісний
- хворий
- сердитий
- впертий
- переляканий
- хоробрий

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Третій уривок: «Безмежність»

Він завершується реченнями «Що саме? Що?»

а) Які з цих слів описують безмежність, яка стояла перед оповідачем?

- холодна
- приємна
- знищена
- спокійна
- розбита
- незнайома
- темна
- велика

б) Поставте у правильному порядку транспортні засоби, якими людина подорожувала в оповіданні вперше, вдруге й т. д.

_____ космічним кораблем _____ вогняним драконом _____ гоом

_____ металевим птахом _____ безшумною машиною

Четвертий уривок: «Старість»

Прослухавши уривок, заповніть порожні місця в реченнях відповідними словами з тексту.

а) Обличчя оповідача тепер стало _____.

б) Він хотів бути _____.

в) Його серце втомилося від _____.

г) Він бажає _____.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

ЧОМУ В ЛОСЯ ОБВИСЛА ШКУРА

Людська вдача - відеоплівка «Леґенди степових індіянів у лялькових силюетах»

Перегляньте відеоплівку «Чому в лося обвисла шкура» й заповніть порожні місця.

1. Звірі жили разом, як одна _____.
   а) кляса
   б) родина
   в) дружина
   г) організація

2. Узимку _____ вітер утризався в тонку шкуру тварин.
   а) сильний
   б) легкий
   в) теплий
   г) крижаний

3. _____ скликав велику раду.
   а) ведмідь
   б) лось
   в) дикобраз
   г) олень

4. Тварини охоче погодилися на пропозицію прохати _____ шкури.
   а) гладші
   б) тепліші
   в) важчі
   г) гарніші

5. Олень Апсимосис, дикобраз Каква та ведмідь Масква мали звернутися до _____.
   а) Вісаккецака
   б) Кіщі-Маніту
   в) Пішу
   г) Вапуса

6. Вісаккецак погодився передати їхнє _____ Кіщі-Маніту.
   а) враження
   б) прохання
   в) запитання
   г) побажання

©Alberta Learning, Alberta, Canada

7. Вісаккецак вирушив у _____ подорож до гір.
   а) коротку
   б) важку
   в) довгу
   г) цікаву

8. Каква заявив, що він хотів би одержати _____ шкуру.
   а) іншу
   б) чудову
   в) незвичайну
   г) звичайну

9. Звірі могли вибрати собі _____ та крої для своїх нових шкур.
   а) спосіб
   б) кольори
   в) розміри
   г) кількість

10. Понурий лось Мовсва завжди був _____ і мовчазним створінням.
    а) сонливим
    б) ввічливим
    в) хоробрим
    г) веселим

11. Того дня, коли подавалися замовлення на шкури, лось Мовсва бродив у

    _____.
    а) парку
    б) лісі
    в) полі
    г) болоті

12. Поки лось Мовсва їв, звірі замовили собі _____ шкури.
    а) старі
    б) нові
    в) багаті
    г) ясні

13. Вісаккецак працював ціле літо, щоб наробити _____ шкур.
    а) білих
    б) гострих
    в) м'яких
    г) нових

©Alberta Learning, Alberta, Canada

14. У визначений день _____ почали сходитись.
    а) люди
    б) риби
    в) пташки
    г) звірі

15. Коли всі звірі поотримували свої шкури, вони хутко побігли до

    _____, щоб у воді подивитися на себе.
    а) болота
    б) дерева
    в) галявини
    г) дзеркала

16. Вапус дістав _____ і білу шкуру.
    а) декоративну
    б) дешеву
    в) м`яку
    г) грубу

17. Коли лось Мовсва прийшов до Вісаккецака, то він довідався, що всі шкури були вже

    _____.
    а) куплені
    б) розібрані
    в) пошиті
    г) забруднені

18. Вісаккецак зжалився над Мовсвою й подумав, що, можливо, йому пощастить зробити

    нову шкуру із залишених _____.
    а) пакунків
    б) метрів
    в) шматків
    г) купок

©Alberta Learning, Alberta, Canada

КНЯЗЬ ОЛЕГ (І. Франко)

Хоробрість - тасьми до слухання з української літератури

Працюючи в малих групах, виповніть подану нижче схему. Якщо ваша відповідь є «частинно», поясніть, як. Після цього нехай представник вашої групи пояснить членам інших груп, як і чому ви в своїй групі дійшли таких висновків.

	Можна передбачити			**Можна контролювати**		
	так	ні	частинно	так	ні	частинно
смерть						
щастя						
здоров'я						
погода						
успіхи						

©Alberta Learning. Alberta. Canada

КНЯЗЬ ОЛЕГ (І. Франко)

Хоробрість - тасьми до слухання з української літератури

Працюючи групами, виберіть слова з поезії для певної кількості порожніх місць. Послухайте твір кілька разів. Потім уважно перевірте свої відповіді й поділіться ними з усією клясою.

а) По тяжких _____ Князь Олег відпочивав.

б) У кімнату _____ зайшов і князеві _____ поклав.

в) Князь Олег спитав його: « _____, скажи мені, якою _____ я умру?»

г) Віщун сказав, що відслоняти _____ свою не треба, бо це не принесе _____ йому.

ґ) Князь Олег, _____ брови, сказав, що якщо віщун не відкриє йому будучности, то він _____ старий.

д) Старий сказав, що князева будучність _____, _____, бо його кінь має _____ йому принести.

е) Князь Олег у далекий _____ ходив, де він _____ побив.

є) Настав _____ , і Князь Олег пішов на _____.

ж) Біліє пісок _____ Дніпра, де побачили білий _____.

з) Улюблений кінь князя не хотів вертатися до степових _____, і нарешті знайшли його _____.

и) Князь Олег із _____ на кості поглядав, бо думав, що смерть його коня сталася від того, що він його _____.

і) Князь почув страшенний _____, коли ногою до кінського _____ торкнув, бо в лобі сиділа _____ _____.

ї) Князь Олег _____ і промовив: «_____ віщуне, ти _____ сказав!»

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ОЙ ТРИ ШЛЯХИ ШИРОКІЇ (Т. Шевченко)

Два шляхи - тасьми до слухання з української літератури

Слухаючи твір, виповніть подану нижче схему.

	Перший брат	Другий брат	Третій брат
Кого покинув?	1. _____ 2. _____	1. _____ 2. _____	1. _____ 2. _____
Що посадила?	1. _____ 2. _____	1. _____ 2. _____	1. _____ 2. _____
Що сталося з посадженим?	1. _____ 2. _____	1. _____ 2. _____	1. _____ 2. _____
Що сталося з покиненими?	1. _____ 2. _____	1. _____ 2. _____	1. _____ 2. _____

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЛЮЛЬКА З КРАЇНИ ПОМЕРЛИХ

Два шляхи - відеоплівка «Легенди степових індіянів у лялькових сюжетах»

Переглядаючи відеоплівку «Люлька з країни померлих», зазначте ті риси, які характеризують воїна, і ті, які відносяться до його дружини.

сміливий _____
сміліва _____

вірний _____
вірна _____

високий на зріст _____
висока на зріст _____

кульгавий _____
кульгава _____

веселий _____
весела _____

сильний _____
сильна _____

тендітний _____
тендітна _____

співучий _____
співуча _____

завзятий _____
завзята _____

лагідний _____
лагідна _____

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЛЮЛЬКА З КРАЇНИ ПОМЕРЛИХ

Два шляхи - відеоплівка «Леґенди степових індіянів у лялькових силюетах»

Перегляньте відеоплівку вдруге й під час цього перегляду заповніть порожні місця відповідними фразами.

1. Чоловік і жінка сиділи в місячну ніч _____.
   а) біля озера
   б) біля вігваму
   в) коло річки
   г) у вігвамі

2. Дівчина співала _____.
   а) дуже сумних пісень
   б) про водяних духів
   в) щоб себе розвеселити
   г) перед гуртком людей

3. Разом з нею співала _____.
   а) річка
   б) пташка
   в) стара жінка
   г) а і б

4. Старші чоловіки не хотіли, щоб воїн одружився з дівчиною, бо _____.
   а) її не любили
   б) вона була низького росту
   в) вона була каліка
   г) вона обдурювала чоловіка

5. Чоловік лишав дім часто, щоб _____.
   а) їхати на риболовство
   б) брати участь у військових сутичках
   в) знайти іншу жінку
   г) розбити подружнє життя

6. Коли чоловік повернувся з бою, його зустрів _____
   а) радісний голос жінок
   б) плач жінок
   в) новонароджений синок
   г) старий батько

©Alberta Learning, Alberta, Canada

7. Його жінка загинула _____.
   а) від руки старшого чоловіка
   б) через хворобу
   в) вночі
   г) в несказаний спосіб

8. Чоловік ходив по таборах _____.
   а) без товариства
   б) шукаючи іншої жінки
   в) розчарований
   г) відновлений у дусі

9. Чоловік подорожував до місця перебування мертвих _____.
   а) конем
   б) три дні
   в) каяком
   г) б і в

10. Щоб дійти до місця перебування мертвих, треба йти _____.
    а) на схід
    б) на захід
    в) на південь
    г) на північ

11. Чоловікові було сказано йти обережно, тому що _____.
    а) можна легко загубитися
    б) діти під ногами
    в) дорога не рівна
    г) а, б і в

12. Чоловік знайшов дівчину _____.
    а) над водою
    б) в останній групі жінок
    в) між каліками
    г) коло дітей

13. Дівчина далі боялася _____.
    а) болю
    б) старших чоловіків
    в) подружнього життя
    г) громовиці

©Alberta Learning, Alberta, Canada

14. Дівчина йшла за чоловіком тому, що _____.
    а) він заскоро йшов
    б) вона малого росту
    в) йому було заборонено дивитися на неї
    г) б і в

15. Коли жінка зникла вдруге, _____.
    а) він зрадів
    б) його біль був менший, ніж першого разу
    в) він гірко плакав
    г) його біль був такий самий, як і першого разу

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЖУРБА (Л. Глібов)

І сміх, і плач - тасьми до слухання з української літератури

Під час слухання вірша зазначте «так», якщо речення відповідає дійсності; «ні», якщо речення не відповідає дійсності.

Число строфи	Речення	Так	Ні
1	Гай негарний.		
2	Річка біжить і блищить.		
3	Човни журяться біля берега.		
4	Восени вода понесе листя з верби.		
5	Річка пливе спокійно.		
6	Щасливі дні проплили, як хвилі.		
7	Весна ніколи не вернеться.		
8	У вірші описуються гора, чай, птахи й річка.		
9	На світі сумно жити.		
10	Серце болить, бо молодість не вернеться ніколи.		

©Alberta Learning, Alberta, Canada

МАВПИН ЖАРТ (П. Ґлазовий)

І сміх, і плач - тасьми до слухання з української літератури

Під час слухання вірша виберіть ті слова, які можна вставити замість порожніх місць.

а) Після нічної _____ роботи два собаки спали біля _____.

б) Мавпа не _____ і зв'язала собакам _____ мотузком.

в) Собак звали _____ і _____.

г) Мавпа _____ і кидала _____, щоб собак _____.

г) Обидва собаки _____. Мурза _____ Трезора, а Трезор _____.

д) Мавпа за _____ береться та _____ з них.

е) Є також люди, що зав'яжуть _____, а тоді заглядають збоку й _____ та руки _____.

©Alberta Learning. Alberta. Canada

ПОРАДА (М. Рильський)

Цікаве - тасьми до слухання з української літератури

Складіть і заповніть схему.

Як садити ялинку	Чому
1. _____	1. _____
2. _____	2. _____
3. _____	3. _____
4. _____	4. _____

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ДОДАТОК 2

МАТЕРІЯЛИ ДЛЯ УЧНІВ

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЗМІСТ ДРУГОГО ДОДАТКУ

Вступ до другого додатку 449
Український альфавит 450
Редакційний аркуш – 1 451
Редакційний аркуш – 2 453
Редакційний аркуш – 3 454
Редакційний аркуш – 4 455
Редакційний аркуш – 5 456
Аркуш для наради 457
Як користуватися ресурсами з граматики 459
Користуймося енциклопедією! 465

©Alberta Learning. Alberta. Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ВСТУП ДО ДРУГОГО ДОДАТКУ

МАТЕРІЯЛИ ДЛЯ УЧНІВ

«Додаток 2. Матеріяли для учнів» розрахований на вдосконалення учнівського процесу писання та свідомого самоконтролю в процесі виконання письмових завдань. Основна частина матеріялів для учнів розрахована на редагування та оцінювання письмових робіт однокласників.

- **редакційні аркуші**

Ці матеріяли містять різні форми та варіянти «Редакційних аркушів» із вказівками та порадами, на що потрібно звертати увагу під час оцінювання поширеного письмового завдання. Редагування та оцінювання учнями письмових робіт своїх однокласників є надзвичайно важливою формою навчальної праці у клясі. У процесі перегляду письма однокласника згідно з певними вимогами та критеріями оцінювання ця форма праці допомагає учням: 1) глибше усвідомити та засвоїти необхідні елементи стилю та граматики письма; 2) порівняти своє письмо із письмом своїх однокласників; 3) критично переглянути власний стиль письма та зосередити увагу на власних недоліках; 4) і, зрештою, побувати в ролі вчителя/льки. Таким чином, використання цієї форми праці не лише сприяє «демократизації» клясного навчального процесу, але й відіграє важливу ролю у вдосконаленні учнівських навичок писання.

- **аркуш для наради**

«Аркуш для наради» спрямований на подання допомоги учням у процесі плянування такої форми письмової праці як твір і є засобом самоконтролю та самооцінки. Подані в аркуші «запитання перед нарадою» допоможуть учням зосередити увагу на ключових моментах письма. Аркуш також включає «питання після наради», які сприятимуть самостійному оцінюванню власного письма у світлі редакційних пропозицій та зауважень однокласників.

- **як користуватися ресурсами з граматики**

Порадник «Як користуватися ресурсами з граматики» допоможе учням набути навички користування різновидними граматичними довідниками, що є запорукою набуття та закріплення знань з граматики. Тут крок за кроком показується процес визначення іменникової відміни та подаються вправи для самоперевірки. Цей порадник допоможе учням набути навички самостійного пошуку граматичної інформації та правильного визначення граматичних форм.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

УКРАЇНСЬКИЙ АЛЬФАВИТ

Друковані літери	Писані літери	Назви літер
Аа	*Аа*	а
Бб	*Бб*	бе
Вв	*Вв*	ве
Гг	*Гг*	ге
Ґґ	*Ґґ*	ге
Дд	*Дд*	де
Ее	*Ее*	е
Єє	*Єє*	є
Жж	*Жж*	же
Зз	*Зз*	зе
Ии	*Ии*	и
Іі	*Іі*	і
Її	*Її*	ї
Йй	*Йй*	йот
Кк	*Кк*	ка
Лл	*Лл*	ел
Мм	*Мм*	ем
Нн	*Ни*	ен
Оо	*Оо*	о
Пп	*Пп*	пе
Рр	*Рр*	ер
Сс	*Сс*	ес
Тт	*Тт*	те
Уу	*Уу*	у
Фф	*Фф*	еф
Хх	*Хх*	ха
Цц	*Цц*	це
Чч	*Чч*	че
Шш	*Шш*	ша
Щщ	*Щщ*	ща
Ьь	*Ьь*	м'який знак
Юю	*Юю*	ю
Яя	*Яя*	я

©Alberta Learning. Alberta. Canada

РЕДАКЦІЙНИЙ АРКУШ – 1

Завдання редактора: Прочитати твір, зазначити головні думки автора й написати, що найбільше сподобалось у творі.

Назва праці: _____

Автор праці: _____

Редактор: _____

Дата: _____

1. Твої головні думки такі:

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

2. Мені найбільше сподобалось у твоїй праці те, що:

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЗВІТ РЕДАКТОРА	
Рядок:	Помилка:

©Alberta Learning, Alberta, Canada

РЕДАКЦІЙНИЙ АРКУШ – 2

Завдання: Опишіть надзвичайну пригоду, передаючи свої почуття й думки про це. Зверніть увагу на використання цікавої, жвавої мови та всіх п'ятьох чуттів в описі.

Назва праці: _____

Автор праці: _____

Редактор: _____

Дата: _____

4 = дуже добре	3 = добре	2 = задовільно	1 = погано

	4	3	2	1
1. Використання в описі п'ятьох чуттів.				
2. Використання почуттів і думок про надзвичайну пригоду.				
3. Використання цікавої, жвавої мови в описі пригоди.				

Загальне число очок: _____

©Alberta Learning, Alberta, Canada

РЕДАКЦІЙНИЙ АРКУШ – 3

Завдання: Напишіть твір на тему «Як готуватися до іспиту». Чітко подайте головну думку. Підтримайте її потрібними аргументами. Уживайте порівняння та зв'яжіть свої думки, щоб вони створили цілість.

Назва праці: _____

Автор праці: _____

Редактор: _____

Дата: _____

4 = дуже добре	3 = добре	2 = задовільно	1 = погано

	4	3	2	1
1. Головна думка ясно висловлена.				
2. Абзаци підтримують головну думку.				
3. Наявний зв'язок між думками.				
4. Є одне або більше порівнянь.				
5. Про поради «як готуватися до іспиту».				
6. Правопис і пунктуація правильні.				

Загальне число очок: _____

©Alberta Learning. Alberta. Canada

РЕДАКЦІЙНИЙ АРКУШ – 4

Завдання: Напишіть оповідання.

Назва праці: _____

Автор праці: _____

Редактор: _____

Дата: _____

	Так	Ні	Трохи
1. **Вступ** Вступ захопив мене й заохотив до дальшого читання.			
2. **Персонажі** Твір викликав у мене деякі почуття (співчуття, гнів, жаль) щодо персонажів.			
Твір подав достатні інформації про персонажі.			
Вислови та вчинки персонажів узгоджені з їхнім описом.			
3. **Час і місце дії** Ясно, де й коли відбуваються події.			
4. **Стиль** Стиль цікавий і послідовний.			
Читачеві легко розуміти розвиток подій.			
Цікаві вислови, порівняння й метафори.			
5. **Сюжет** Сюжет добре розвинений.			
Конфлікт яскравий і зрозумілий.			
6. **Тон** Тон твору узгоджений із сюжетом і постатями.			

Загальне число очок: _____

©Alberta Learning, Alberta, Canada

РЕДАКЦІЙНИЙ АРКУШ – 5

Завдання: Учитель/ка поведе вас в уявну подорож по лісі, у якому ви зустрінете різні речі—горнятко, ключ, дім і ставок. Пишіть протягом п'яти хвилин відразу після кожного уривка й низки запитань. (Наприклад: «Ви в лісі. Які звуки чуєте? Які запахи? Напишіть про ліс».)

Назва праці: _____

Автор праці: _____

Редактор: _____

1. На мою думку, найкращими були ось такі уривки, написані цікавим стилем:
   - _____ опис лісу
   - _____ опис горнятка
   - _____ опис ключа
   - _____ опис дому й ставка
   - _____ інше _____

2. Я завважив/ла, що ось такі речі вимагають поліпшення:
   - _____ правопис
   - _____ пунктуація
   - _____ різноманітність речень
   - _____ описові подробиці
   - _____ інше _____
   - _____ усе гаразд

3. Приклад особливо гарного виразу або речення:

   _____

4. Приклад хиби, яка вимагає виправлення (якщо такі хиби є):

   _____

5. Я оцінив би/оцінила б цей твір на _____.

4 = дуже добре	3 = добре	2 = задовільно	1 = погано

©Alberta Learning, Alberta, Canada

АРКУШ ДЛЯ НАРАДИ

(Цей аркуш виповняє автор письмової праці.)

Назва праці: _____

Автор праці: _____

Читач/Слухач: _____

Запитання перед нарадою:

1. Яка мета твого писання? (Чому пишеш?)

   _____

   _____

   _____

   _____

2. Яка твоя публіка? (Хто твої слухачі?)

   _____

   _____

   _____

   _____

3. Яка твоя роля? (Наприклад, чи ти пишеш у ролі іншої особи, тварини, рослини, тощо?)

   _____

   _____

   _____

   _____

©Alberta Learning. Alberta. Canada

4. Яку форму ти вибрав (вибрала)?

5. Яка твоя головна думка?

Запитання після наради:

1. Які сильні сторони твоєї письмової праці?

2. Що читачеві особливо сподобалось у твоїй праці?

3. Які пропозиції можеш використати?

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЯК КОРИСТУВАТИСЯ РЕСУРСАМИ З ГРАМАТИКИ

Існує чимало граматичних ресурсів, які допоможуть вам удосконалити українську мову. До цих ресурсів належать словники, енциклопедії і, зрозуміло, посібники з граматики.

У підрозділі «Користуймося енциклопедією!» детально, послідовно й на конкретних прикладах пояснюється, як за допомогою енциклопедії можна знайти потрібні українські слова.

Поданий розділ допоможе вам розвинути навички самостійного пошуку закінчень відмінюваних іменників, а також займенників і прикметників.

Крок 1.
Перш за все перегляньте вступні пояснення до правил відмінювання в третьому розділі цього «Учительського порадника». Зверніть увагу на те, що форма відмінюваного іменника—його закінчення—змінюється щоразу зі зміною функції цього іменника в реченні.

На сторінках 370–374 цього порадника стисло окреслюються всі сім відмінків і найхарактерніші випадки їхнього вжитку.

Крок 2.
Для успішного відмінювання слова необхідно правильно визначити його число (однина чи множина), рід (чоловічий, жіночий, середній) і тип основи (твердий, м'який чи мішаний).

Перегляньте «Довідник з української граматики» або граматичні схеми (див. третій розділ цього порадника). Таблиці відмінювання іменників чоловічого, жіночого та середнього роду із зазначенням, які іменники належать до якої категорії та який тип основи мають (твердий, м'який чи мішаний), подаються безпосередньо після пояснень.

Інформацію, подану в таблиці, у стислому вигляді можна представити таким способом:

Іменники чоловічого роду з твердою основою
- усі іменники чоловічого роду з основою на твердий приголосний: хліб, Стефан, зошит
- усі іменники із закінченням а, які позначають осіб чоловічої статі: Лука, Мазепа, староста
- деякі виняткові іменники, що мають закінчення а: собака, гайдамака, папуга
- усі іменники із закінченням о, які позначають осіб чоловічої статі: дідо, вуйко, тато

Іменники чоловічого роду з м'якою основою
- усі іменники із закінченням ь після приголосного: олівець, учень, учитель
- усі іменники на й: музей, Сергій, Андрій, чай
- усі іменники із закінченням я, які позначають осіб чоловічої статі: Володя

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Іменники чоловічого роду з мішаною основою
- усі іменники із закінченням ж, ч, ш або щ: ніж, плач, плащ

Іменники жіночого роду з твердою основою
- усі іменники на а: мама, Оксана, книга

Іменники жіночого роду з м'якою основою
- усі іменники, які закінчуються двома голосними ія: Марія, армія, Лідія
- усі іменники із закінченням я: учениця, Леся

Іменники жіночого роду з мішаною основою
- усі іменники із закінченням жа, ча, ша або ща: межа, вдача, каша, площа

Іменники жіночого роду, що закінчуються приголосним
Тверда основа
- іменники жіночого роду, що закінчуються приголосним: любов, кров

М'яка основа
- іменники жіночого роду із закінченням ість або ідь: кість, злість, відповідь

Мішана основа
- іменники жіночого роду із закінченням ж, ч, ш або щ: піч, річ, ніч

Іменники середнього роду з твердою основою
- усі іменники на о: крісло, вікно, село

Іменники середнього роду з м'якою основою
- усі іменники на е: яйце, місце
- усі іменники із закінченням я перед подвійним приголосним: волосся, питання, зілля

Іменники середнього роду з твердою основою
- іменники середнього роду із закінченням же, че, ше або ще: плече, прізвище

Зробіть запропоновані вправи для закріплення вміння клясифікувати іменники за родом і типом основи.

Крок 3.
Тепер, коли ви здобули необхідні навички клясифікації іменників, ви можете з упевненістю користуватися таблицями відмінювання іменників у довіднику з граматики.

Зверніть увагу на те, що в кожній таблиці відмінювання іменників наводяться приклади відмінювання іменників з основами різних типів: твердою, м'якою чи мішаною. Для того, щоб визначити, яке саме закінчення вам потрібно, подивіться уздовж верхньої осі таблиці (іменники розташовані горизонтально відносно до називного відмінка). Знайдіть відповідну підгрупу (стовпчик з відповідними закінченнями основи) або просто порівняйте іменник, закінчення якого вам потрібні, з наведеними прикладами. Правильно

©Alberta Learning, Alberta, Canada

визначивши в поданій системі клясифікації відповідну групу іменника, з яким працюєте, починайте шукати потрібне закінчення в таблицях відмінювання.

Для того, щоб перевірити ваше вміння користуватися таблицями, знайдіть правильні закінчення відмінювання (змінення закінчень) іменників для таких слів:

хата (місцевий відмінок однини) _____

борщ (орудний відмінок однини) _____

мати (родовий відмінок множини) _____

чоловік (знахідний відмінок множини) _____

хлопець (давальний відмінок однини) _____

Валерій (давальний відмінок однини) _____

автобус (орудний відмінок множини) _____

місто (родовий відмінок однини) _____

миша (орудний відмінок множини) _____

Крок 4.
Тепер ви можете самостійно користуватися довідковими матеріялами з граматики, виконуючи усні завдання й письмові вправи. Ви також можете користуватися цими таблицями тоді, коли під проводом учителя докладно розглядаєте окремі випадки відмінювання чи окремі відмінки.

Коли ви шукаєте в таблицях потрібну інформацію з граматики, пам`ятайте, що
- необхідно завжди перевіряти, чи ви правильно визначили групу іменника в системі клясифікації
- необхідно розрізняти відмінювання іменників однини та множини.

Крок 5.
У довідковій інформації з граматики також подаються приклади відмінювання прикметників, займенників і числівників. Ці частини мови мають характерні для них закінчення, які відрізняються від закінчень іменників.

Запам'ятайте: коли відмінюєте іменне словосполучення (іменну групу), означувальні слова також відмінюються.

Наприклад: фрагмент речення <u>той чемний хлопець</u> повністю змінюється на <u>того чемного хлопця</u>, коли структура речення вимагає вжитку цього фрагменту в родовому або знахідному відмінку—Я знаю того чемного хлопця. Або: Дівчина підійшла до того чемного хлопця.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Іменним словосполученням (іменною групою) називається будь-яке сполучення слів, в якому одне чи більше слів поширюють ознаки іменника, напр., ця молода дівчина, наш веселий пес, усі двомовні учні.

Коли ви шукаєте в граматичних довідниках інформацію про відмінювання, пам'ятайте, що разом із іменниками відмінюються їхні означувальні слова. Так, будь-який займенник і/або прикметник, які безпосередньо супроводжують іменник, обов'язково відмінюються разом із ним.

Користуючись отриманими вказівками, напишіть подані іменні словосполучення (іменні групи) в потрібному відмінку:

уся українська кляса (знахідний відмінок однини) _____

один високий стілець (давальний відмінок однини) _____

наша бідна бабуня (місцевий відмінок однини) _____

ті цікаві слова (орудний відмінок множини) _____

три міські автобуси (місцевий відмінок множини) _____

Крок 6.
Тепер ви добре підготовлені до самостійного користування довідковими матеріялами з граматики.

Граматика: відміни

Вправа. Біля кожного іменника зазначте відміну, до якої він належить.

Приклад: **хліб** чол. р., тверде закінчення
лікарня жін. р., м'яке закінчення

1. ніж _____
2. картопля _____
3. фасоля _____
4. рак _____
5. пояснення _____
6. теля _____
7. село _____
8. Ігор _____
9. повість _____
10. Надя _____
11. вікно _____
12. дитина _____
13. дядько _____
14. комп'ютер _____
15. Павло _____
16. яйце _____
17. писанка _____
18. папір _____
19. ручка _____
20. піч _____

©Alberta Learning, Alberta, Canada

21. оповідання _____
22. трамвай _____
23. Леся _____
24. вельосипед _____
25. цент _____
26. Сергій _____
27. Андрея _____
28. олівець _____
29. ріка _____
30. Саша _____
31. заздрість _____
32. Марія _____
33. течія _____
34. приладдя _____
35. волосся _____
36. вухо _____
37. жаль _____
38. учитель _____
39. площа _____
40. завдання _____
41. обличчя _____
42. плащ _____
43. горище _____
44. вино _____
45. книжка _____
46. сир _____
47. борщ _____
48. лють _____
49. злість _____
50. приємність _____
51. знання _____
52. приятель _____
53. ніч _____
54. баба _____
55. біблія _____
56. рушник _____
57. гребінь _____
58. відповідь _____
59. сонце _____
60. місяць _____
61. стаття _____
62. собака _____
63. убивця _____
64. злодій _____
65. Володя _____
66. Миколай _____
67. словник _____
68. вдача _____
69. військо _____
70. армія _____
71. розповідь _____
72. історія _____
73. річ _____
74. задача _____
75. течка _____
76. ім`я _____
77. земля _____
78. мати _____
79. телефон _____
80. тітка _____
81. Микола _____
82. плач _____
83. матч _____
84. забава _____

©Alberta Learning, Alberta, Canada

85. товариш _____
86. Валерій _____
87. Валентина _____
88. рушниця _____
89. прізвище _____
90. плече _____
91. серце _____
92. сова _____
93. стеля _____
94. мода _____
95. радість _____
96. вільність _____
97. користь _____
98. приємність _____
99. золото _____
100. місто _____
101. ведмідь _____
102. Оля _____
103. Мурко _____
104. уживання _____
105. калюжа _____
106. непорозуміння _____
107. Сірко _____
108. батько _____
109. Остапко _____
110. дівча _____
111. пошта _____
112. чорнило _____
113. авто _____
114. листоноша _____
115. Олесь _____
116. Григорій _____
117. Ярко _____
118. зоря _____
119. папуга _____
120. дитя _____
121. завдання _____
122. питання _____
123. проща _____
124. подорож _____
125. багаж _____
126. морозиво _____

©Alberta Learning, Alberta, Canada

КОРИСТУЙМОСЯ ЕНЦИКЛОПЕДІЄЮ!

Увага: ця довідка, разом із вправою, побазовані на енциклопедії *УСЕ. Універсальний словник–енциклопедія*. Київ: Ірина, 1999.

Шукаймо слова.

Для того, щоб знайти потрібне слово, можна користуватися не лише словниками, але й енциклопедіями. Як звичайно, в енциклопедії не тільки пояснюється значення слова, але й подаються терміни, пов'язані з ним. Таким чином, можна з'ясувати значення потрібного слова й дізнатися про додаткові слова, корисні для висловлення думок.

Уявіть, наприклад, що ви шукаєте значення слова «drawbridge». В якому випадку найчастіше зустрічається це слово? Певно, коли ми говоримо про замок. Отож, знайдіть слово «замок» в енциклопедії. Тут поряд із визначенням слова ви побачите діяграму, на якій зокрема зображено й звідний міст до замку. Отже, значення потрібного слова таке: звідний міст.

Тепер спробуйте самі!

Подивіться на подані нижче слова й подумайте, у зв'язку з яким загальним поняттям кожне із цих слів можна знайти в енциклопедії. Це поняття й буде вашим ключовим словом. Після цього напишіть слово, яке ви шукаєте.

Ключове слово: _____
Formula 1 race car _____
Go-cart _____
Truck pull _____

Ключове слово: _____
Fuel tank _____
Steering column _____
Brake fluid _____
Muffler _____

Ключове слово: _____
Handicap sign _____

Ключове слово: _____
Striker _____

Ключове слово: _____
Bowling pin _____
Bowling lane _____

Ключове слово: _____
Relay race _____
Hammer throw _____
Pole vault _____

Ключове слово: _____
Deep-sea diver _____
Oxygen tank _____
Inhaler _____

Ключове слово: _____
Freestyle swimming _____
Breaststroke _____
Synchronized swimming _____

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Ключове слово: _____
Goalie _____
Defender _____

Ключове слово: _____
Rock climbing _____

Ключове слово: _____
Hockey puck _____
Players' bench _____
Penalty box _____

Ключове слово: _____
Three-point throw _____
Penalty throw _____
Three-second zone _____

Ключове слово: _____
Ski boot _____
Giant slalom _____
(Winter) biathlon _____

Ключове слово: _____
Electric guitar _____
Synthesizer _____
French horn _____
Maracas _____

Ключове слово: _____
Ferry _____
Speedboat _____
Cruise ship _____
Sailboat _____

Шукаймо інформацію.

Як звичайно, найчастіше ми користуємося енциклопедією, коли шукаємо потрібну інформацію.

Пошукайте в енциклопедії відповіді на такі запитання:

1. Організація Об'єднаних Націй (ООН) веде свої справи в Генеральній Асамблеї. Скільки країн належало до цієї асамблеї в 1998 р.?

   _____

2. Нарисуйте Воєнний Орден Святого Юрія.

   _____

3. Яке населення України?

   _____

4. Яким роком датується ця інформація?

   _____

5. Яка фірма створила перший мікропроцесор? Коли?

_____

6. У яких сторіччях існувала козацька держава?

_____

7. Скільки людей живе в Альберті? Скільки в Ньюфаундленді?

_____

8. Як називаються найбільші супутники Урану?

_____

9. У котромі році Україна проголосила свою незалежність?

_____

10. Коли народився й помер Богдан Хмельницький?

_____

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ДОДАТОК 3

ПЕРЕКИДНІ ТАБЛИЦІ З ГРАМАТИКИ

©Alberta Learning, Alberta, Canada
(2004)

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ЗМІСТ ТРЕТЬОГО ДОДАТКУ

Вступ до третього додатку 473
Інструкції до складання перекидних таблиць з граматики.....474
Перекидні таблиці з граматики 476

©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ВСТУП ДО ТРЕТЬОГО ДОДАТКУ

ПЕРЕКИДНІ ТАБЛИЦІ З ГРАМАТИКИ

Перекидні таблиці з граматики пропонуються як різновид довідкового матеріялу, яким швидко та зручно користуватися. Перекидні таблиці з граматики орієнтовані перш за все на учнів, щоб допомогти їм як у засвоєнні граматики української мови, так і в набутті навичок користування довідковим граматичним матеріялом. Перекидні таблиці є ідеальним граматичним довідником: інформація подається в короткій, стислій формі з прикладами; інформація організована логічно та послідовно; обмежена кількість "сторінок"/таблиць дозволяє легко та швидко знайти потрібну довідкову категорію. Це дасть учням можливість без труднощів перевірити певну граматичну проблему в ході праці, напр., визначити основу іменника, перевірити закінчення певного відмінка, переконатися у правильності відмінювання певного займенника або числівника, визначити дієвідміну дієслова, тощо. Учитель/ка також повинен/на заохочувати використання учнями перекидних таблиць з граматики під час певних видів навчальної праці в клясі, напр., під час написання чорнового варіянту твору, виконання певних граматичних вправ і т. п. Уміння користуватися довідковим граматичним матеріялом є запорукою поглибленого розуміння й засвоєння граматичного матеріялу та майбутнього автоматичного застосування учнями цих знань в усному мовленні та на письмі. Перекидні таблиці з граматики також можуть застосовуватися вчителями з метою самоперевірки або як джерело стислої інформації для введення, закріплення чи повторення граматичного матеріялу.

Перекидні таблиці з граматики включають наступну довідкову інформацію: український альфавит, основні правила правопису та пунктуації, сім відмінків української мови (із правилами вживання та прикладами для кожного відмінка), відмінювання іменників (за чоловічим, жіночим і середнім родом), відмінювання прикметників, займенників і числівників, а також дієвідмінювання.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ІНСТРУКЦІЇ ДО СКЛАДАННЯ ПЕРЕКИДНИХ ТАБЛИЦЬ З ГРАМАТИКИ

1. Виріжте таблиці з аркушів паперу, на яких вони надруковані.

2. Якщо аркуш містить дві таблиці розділені лінією, їх необхідно розрізати за цією лінією. Знизу або зверху кожної таблиці знаходиться вузька прямокутна рамка, у якій коротко визначається зміст даної таблиці. Текст у цій рамці буде вашим індексом, за яким ви будете легко знаходити потрібну інформацію.

3. Наклейте вирізані таблиці на аркуші цупкого паперу (напр., тонкий картон, бібліографічні картки, тощо), які за розміром відповідають розмірові таблиць або є трохи більшими за них. Перша таблиця наклеюється на верхню сторону цупкого аркуша; наступна таблиця наклеюється на зворотню сторону цього самого аркуша (у цьому випадку прямокутна рамка повинна бути зверху над текстом). Таким чином, кожна друга таблиця повинна бути наклеєна на зворотню сторону цупкого аркуша. Дотримуючись цього принципу, закінчіть наклеювання всіх таблиць на цупкі аркуші паперу.

4. Тепер підготовлені таблиці/картки необхідно помістити на певну основу розміром приблизно 15–20 *см* x 30–35 *см*. (Ви зможете детальніше визначити виміри вашої основи згідно з розміром цупких аркушів, на які були наклеєні граматичні таблиці.) Цією основою може бути дуже цупкий картон, пластиковий аркуш і т. п.

5. Підготовлені картки необхідно надійно закріпити на основі. Це можна зробити за допомогою клею чи клейкої стрічки. Незалежно від того, який метод ви оберете, необхідно пам'ятати, що таблиці повинні вільно перекидатися на зразок сторінок у книжці. Починайте з першої таблиці (український альфавит), яку ви закріпите у верхній частині основи. Наступна картка повинна бути закріплена під першою карткою, але трохи нижче (з уступом донизу приблизно на 1 *см*), так, щоб вузеньку рамку з індексом було видно під першою карткою. Таким чином необхідно закріпити всі картки.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Коли ви закінчите, вони будуть нагадувати «сходинки». На уступі кожної із сходинок буде індекс, за яким ви зможете легко знайти потрібну вам довідкову інформацію.

6. Ваші перекидні таблиці з граматики готові до користування!

Учитель/ка повинен/на пояснити учням, як зробити перекидні картки з граматики або прочитати разом з ними подані вище інструкції до складання карток, а також переглянути зміст усіх карток і надати учням нагоду спробувати користуватися ними перш, ніж вони це будуть робити самостійно.

©Alberta Learning, Alberta, Canada

ПЕРЕКИДНІ ТАБЛИЦІ З ГРАМАТИКИ

Картка 1-а

Друковані літери	Писані літери	Назви літер	Друковані літери	Писані літери	Назви літер
Аа	*Аа*	а	Нн	*Нн*	ен
Бб	*Бб*	бе	Оо	*Оо*	о
Вв	*Вв*	ве	Пп	*Пп*	пе
Гг	*Гг*	ге	Рр	*Рр*	ер
Ґґ	*Ґґ*	ге	Сс	*Сс*	ес
Дд	*Дд*	де	Тт	*Тт*	те
Ее	*Ее*	е	Уу	*Уу*	у
Єє	*Єє*	є	Фф	*Фф*	еф
Жж	*Жж*	же	Хх	*Хх*	ха
Зз	*Зз*	зе	Цц	*Цц*	це
Ии	*Ии*	и	Чч	*Чч*	че
Іі	*Іі*	і	Шш	*Шш*	ша
Її	*Її*	ї	Щщ	*Щщ*	ша
Йй	*Йй*	йот	Ьь	*Ьь*	м'який знак
Кк	*Кк*	ка	Юю	*Юю*	ю
Лл	*Лл*	ел	Яя	*Яя*	я
Мм	*Мм*	ем			

Назви літер українського альфавиту

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Скорочення

г	– грам	напр.	– наприклад
год.	– година	п.	– пан
див.	– дивись	п-і	– пані
д-р	– доктор	р.	– рік
і т. д.	– і так далі	рр.	– роки
і т. п.	– і таке подібне	*см*	– сантиметр
кг	– кілограм	ст.	– сторіччя/століття
л	– літр/літра	стор.; с.	– сторінка
м	– метр	*т*	– тонна
мг	– міліграм	хв.	– хвилина
о.	– острів	т.	– том
проф.	– професор	тт.	– томи

Уживання великої літери

1. З великої літери пишуться:
   - 1.1 Перше слово в реченні
     Зима була холодна.
   - 1.2 Імена, прізвища, індивідуальні назви
     Іван, Савчук, Зевс
   - 1.3 Назви держав
     Канада, Україна
   - 1.4 Географічні назви
     Едмонтон, Альберта
   - 1.5 Назви вищих державних і міжнародних установ
     Верховний Суд, Організація Об'єднаних Націй, Конгрес США, Генеральна Асамблея ООН

2. З малої літери пишуться:
   - 2.1 Назви днів та місяців
     середа, липень
   - 2.2 Назви людей за національністю або за місцем мешкання
     канадець, едмонтонець
   - 2.3 Почесні титули
     пан Чорний, доктор Чорний
   - 2.4 Назви мов
     українська мова, латина
   - 2.5 Прикметники, утворені з географічних назов
     едмонтонський, тихоокеанський

©Alberta Learning, Alberta, Canada (2004)

Картка 2-б

Уживання великої літери (продовження)

3. У таких випадках тільки перше слово пишеться з великої літери:

   3.1 Назви творів, газет, готелів, кораблів і т. д.
   «Хіба ревуть води, як ясла повні?»
   «Українські вісті»

   3.2 Назви міністерств
   Міністерство освіти
   Міністерство культури

   3.3 Назви свят
   День матері
   День подяки
   День святого Валентина

4. У географічних назвах, які складаються з двох або кількох слів, службові слова острів, гори, море, затока, річка пишуться з малої літери.
   Гудзонова затока
   острів Ванкувер
   Чорне море

Коляж 1-3: Учительський порадник (Alberta Learning)

Картка 3-а

1. Крапка (.)

   1.1 Крапка в кінці розповідного речення
   Ганна читала листа.

   1.2 Крапка, як знак скорочення слова на письмі
   п. Білий
   187 стор.

2. Знак питання (?)

   2.1 Знак питання в кінці питального речення
   Чи Ганна читає листа?

3. Знак оклику (!)

   3.1 Знак оклику в кінці окличного речення
   Який великий ведмідь!
   Біжи швидко!

   3.2 Знак оклику після звертань
   Ганно! Ти читаєш?

   3.3 Знак оклику після вигуків
   Ой! Ти ще читаєш?

Пунктуація: Крапка (.), Знак питання (?), Знак оклику (!)

Коляж 1-3: Учительський порадник (Alberta Learning)

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Пунктуація: Кома (,)

4. Кома (,)

4.1 Кома між однорідними членами речення
Ганна читає романи, газети, журнали й поезію.

4.2 Кома перед протиставними сполучниками а, але, однак, хоч
Ганна читає, а не пише.

4.3 Кома після слів так, ні, гаразд, коли вони на початку речення
Так, я піду з вами.

4.4 Кома, щоб виділити вставні слова, напр., може, мабуть
Вони, мабуть, прийдуть пізніше.

4.5 Кома в складнопідрядному реченні, щоб відокремити підрядні речення від головних речень.
Наприклад, кома ставиться перед такими сполучниками або сполучними словами: щоб, хто, що, який, чий, котрий, скільки, де, куди, звідки, коли, як, доки, чому
Я не знаю, хто то зробив.
Він знає, де гроші лежать.
Ганна сказала, що Павло скоро прийде.
Скажи мені, чому ти це зробив.

Пунктуація: Крапка з комою (;), Двокрапка (:)

5. Крапка з комою (;)

5.1 Крапка з комою між однорідними членами речення, коли вони складають певні семантичні групи або при них є пояснюючі слова
Він привіз усе потрібне: харчі—овочі, хліб; одяг—сорочку, штани; книжки.

5.2 Крапка з комою в складносурядному реченні перед сполучниками а, але, однак, усе ж таки, коли речення значно поширені або в середині їх є коми
Якщо буде дощ, вони, мабуть, не прийдуть; однак пришлють подарунок.

6. Двокрапка (:)

6.1 Двокрапка перед переліком
Він приніс усе потрібне: одяг, гроші, харчі.

6.2 Двокрапка при прямій мові, коли слова автора стоять перед прямою мовою
Учителька гордо сказала: «Це мої розумні учні!»

©Alberta Learning, Alberta, Canada (2004)

Картка 4-б

Пунктуація: Тире (—), Крапки (...)

7. Тире (—)
   - 7.1 Тире між підметом і присудком, коли вони обидва іменники в називному відмінку, а дієслова-зв'язки нема
     Київ—столиця України.
   - 7.2 Тире на місці пропущеного члена речення
     Перед хатою стоїть квітник, а за хатою—город.

8. Крапки (...)
   - 8.1 Крапки на знак незакінченості фрази або речення
     Невеликії три літа
     Марно пролетіли ... (Т. Шевченко).

Коляж 1-3 Учительський порадник ©Alberta Canada

Картка 5-а

9. Дужки ( )
   - 9.1 У дужках ставляться підзаголовки й пояснення іншомовних та маловідомих слів
     Він читав «Великий льох» (поему Шевченка).
     Газда (господар) продав усю свою худобу.
   - 9.2 У дужках ставиться прізвище автора після цитати
     Учітесь, читайте,
     І чужому научайтесь,
     Й свого не цурайтесь (Шевченко).
   - 9.3 У дужках ставляться вставні слова та вставні речення
     Мій кошик летить на південь (а я в кошику).

10. Лапки (« »)
    - 10.1 У лапки беруться назви
      Він читав книжку «Казки».
    - 10.2 У лапки беруться цитати
      Про нього не можна сказати «сам не гам і іншому не дам».

Пунктуація: Дужки ( ), Лапки (« »)

Коляж 1-3 Учительський порадник ©Alberta Canada

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Картка 5-б

Пунктуація: Розділові знаки при прямій мові

11. Розділові знаки при прямій мові

11.1 Коли пряма мова починається з відступу, то перед початком її ставиться тире, а в кінці крапка, знак питання, знак оклику або три крапки—залежно від характеру речення.

—Ні, я не піду!

11.2 Коли пряма мова йде в рядок, без відступу, то перед початком її ставляться відкриваючі лапки, а в кінці закриваючі лапки й відповідний до характеру речення розділовий знак.

Князь Ярослав закашлявся, але таки сказав: «Доню моя люба, привітай нашого гостя».

11.3 Речення, що нам вказує, хто говорить (слова автора) може:

а) стояти перед прямою мовою; тоді після нього ставиться двокрапка:

Іван крикнув: «Я не піду!»

Іван крикнув:

—Я не піду!

Картка 6-а

б) стояти після прямої мови; тоді після прямої мови ставиться знак оклику, або знак питання, або три крапки—залежно від характеру речення; коли в кінці прямої мови за характером речення повинна бути крапка, замість неї ставиться кома. Після відповідного розділового знаку перед словами автора ставиться тире.

—Не рухай ніж!—крикнув батько.

—Коли ти повернешся?—спитала вона брата.

—Це я, доню,—сказала жінка.

11.4 Коли пряма мова стоїть у лапках, після неї також ставиться тире.

«Не рухай ніж!»—крикнув батько.

«Коли ти повернешся?»—спитала вона брата.

«Це я, доню»,—сказала жінка.

Пунктуація: Розділові знаки при прямій мові (продовження)

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Картка 6-б

Відмінки—називний

Сім відмінків української мови

Значення називного відмінка дослівне: це та форма слова, яку ми вживаємо, коли потрібно щось назвати. Називний відмінок позначає основну, підставову форму слова, і інші відмінки утворюються за допомогою зміни закінчення називного відмінка або ж завдяки додавання до нього відповідного закінчення. Називний відмінок може виконувати такі функції:

А. Підмет речення.
Сонце стояло над головою.

Б. Присудок речення.
Марія та Іван були дуже зайняті.

Іменники *Марія* та *Іван*, так само як і прикметник *зайняті*, мають форму називного відмінка.

В. Називний відмінок у функції прикладки.
Петро, мій приятель, поїхав до міста.

Іменники *Петро* і *приятель* та займенник *мій* стоять у називному відмінку. *Мій приятель*—це іменник із займенником у називному відмінку в ролі прикладки.

Коляж 1–3 Учительський порадник ©Alberta Learning, Alberta, Canada

Картка 7-а

Родовий відмінок має більше функцій, ніж називний. За допомогою цього відмінка можна висловити:

А. Власність
вірш Шевченка; молодість наших дідів

Б. Частинність, незакінченість або ж невизначеність кількості додатку дієслова.
візьми трохи цукру; налий собі молока

Якщо замість родового вжити знахідний відмінок, міняється значення
бери цукор; лий молоко

В. Прямий додаток після заперечувального дієслова
Вона не бере цукру. Я не хочу молока!

Г. Позначення часу, особливо дат
цього року; п`ятого липня

Ґ. Після деяких числівників
Я бачив п`ять жінок; дев`ять крісел.

Відмінки—родовий

Коляж 1–3 Учительський порадник ©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Картка 7-б

Відмінки—давальний

А. Давальний відмінок найчастіше позначає об'єкт або особу, для якої або в зв'язку з якою щось робиться—себто, непрямий додаток.
Я дав Павлові книжку.
Він говорив про допомогу студентам.

Б. Коли йдеться про певний стан особи, то частина мови, яка позначає цю особу, вживається в давальному відмінку.
Батькові здається, що він хворий.
Дітям погано в школі.

Картка 8-а

А. Знахідний відмінок уживається в прямих додатках перехідних дієслів.
Він продав фарму.

Б. Знахідний відмінок може позначати тягліcть часу.
Я читав усю ніч.

В. Знахідний відмінок як прямий додаток з деякими прийменниками.
Сніг падає на хату.
Собака йде в клясу.
Він пливе через річку.

Відмінки—знахідний

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Картка 8-б

Відмінки—орудний

Орудний відмінок виконує кілька функцій:

А. Інструмент дії
Я пишу олівцем.

Б. Спосіб пересування (або транспорту)
Я їжджу автом.

В. Місце дії
Я йшов вулицею.

Г. Присудок після певних дієслів
Брат став лікарем.

Ґ. Додаток з деякими прийменниками
Він стоїть над моїм ліжком.
Крісло перед хатою.
Книжка під столом.
Собака між котами.
Вона прийшла з мамою.
Він тужить за нею.

Коляж 1–3 Учительський порадник (Alberta Learning, Alberta, Canada)

Картка 9-а

Місцевий відмінок виражає:

А. Місце дії
Ми живемо в селі.

Б. Час дії
Христя святкує день народження в липні.

Кличний відмінок уживається тоді, коли ми звертаємось до когось.
Ходи сюди, Іване!
Ларисо, привітайся з новими сусідами.

Відмінки—місцевий, кличний

Коляж 1–3 Учительський порадник (Alberta Learning, Alberta, Canada)

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Картка 9-б

Відмінювання іменників—чоловічий рід

Визначення відмінка ускладнюється тим, що існує кілька систем закінчень, які вживаються для утворення різних відмінків. Такі системи називаються відмінами. Відміна, до якої належить іменник, визначається за допомогою закінчення іменника в називному відмінку. Нижче подаються всі можливі форми відмінювання іменників, прикметників та займенників.

Визначеня іменників чоловічого роду за закінченнями в називному відмінку.

1. Тверде закінчення—усі іменники, які закінчуються на тверду приголосну або **о**.
2. М'яке закінчення—усі іменники, які закінчуються на **ь**.
3. М'яке закінчення з голосною в корені—іменники, які закінчуються на голосну + **й**.
4. Мішані—іменники із закінченням на **ш, ч, ж, щ**.

Коляж 1-3 Учительський порадник (Alberta Learning, Alberta, Canada)

Картка 10-а

ЗАКІНЧЕННЯ

	Тверде	М'яке	М'яке (з голосною в корені)	Мішані
		ОДНИНА		
Н	хліб	місяць	рушій	квач
Р	хліба	місяця	рушія	квача
Д	хлібові	місяцеві	рушієві	квачеві
З	хліб	місяць	рушій	квач
О	хлібом	місяцем	рушієм	квачем
М	хлібові	місяцеві	рушії	квачі
К	хлібе	місяцю	рушію	квачу

Відмінювання іменників—чоловічий рід (продовження)

Коляж 1-3 Учительський порадник (Alberta Learning, Alberta, Canada)

©Alberta Learning, Alberta, Canada (2004)

Картка 10-б

Відмінювання іменників—чоловічий рід (продовження)

ЗАКІНЧЕННЯ

	Тверде	М'яке	М'яке (з голосною в корені)	Мішані
		МНОЖИНА		
Н	хліби	місяці	рушії	квачі
Р	хлібів	місяців	рушіїв	квачів
Д	хлібам	місяцями	рушіям	квачам
З	хліби	місяці	рушії	квачі
О	хлібами	місяцями	рушіями	квачами
М	хлібах	місяцях	рушіях	квачах
К	хліби	місяці	рушії	квачі

Коляж 1–3 Учительський порадник ©Alberta Learning, Alberta, Canada

Картка 11-а

1. Іменники, які називають осіб або тварин:

   а) Н = Р для людей і тварин в однині; у множині тварини деколи мають З = Н
   б) М = Д для людей і великих тварин

2. Деякі іменники мають закінчення **у (ю)** в родовому відмінку однини. До них належать колективні іменники, іменники, які позначають великі або масивні предмети, абстрактні поняття, невідчутні на дотик предмети і часто—іноземні слова та географічні назви.

   Приклади:
   гай, гаю; лід, льоду; будинок, будинку; рух, руху; голос, голосу; Едмонтон, Едмонтону

Відмінювання іменників—чоловічий рід—зауваги

Коляж 1–3 Учительський порадник ©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Картка 11-б

Відмінювання іменників—чоловічий рід—зауваги (продовження)

3. Місцевий відмінок однини також може мати такі закінчення:

   а) **ові (еві)** для іменників, що означають істоти
   брат—на братові
   кінь—на коневі

   б) **у** вживається
      i) після закінчень **ак (як)**
      літак—на літаку
      буряк—у буряку
      ii) після **ик, ік** і **їк**
      словник—у словнику
      слоїк—у слоїку
      iii) після приголосної + **к**
      парк—у парку
      банк—у банку
      iv) у деяких односкладових іменниках
      бій—у бою
      сад—у саду

Картка 12-в

4. Кличний відмінок однини також може мати такі закінчення:

   а) **у** для:
      i) іменників із закінченням на **ік, ик**
      братік—братіку!
      Івасик—Івасику!
      ii) іменників із закінченням на приголосну + **к**
      батько—батьку!
      синок—синку!
      дядько—дядьку!
      iii) для позначення споріднення
      дід—діду!
      тато—тату!
      син—сину!

   б) Іменники з м'яким закінченням на **ець** мають **че** в кличному відмінку:
      хлопець—хлопче!
      отець—отче!

Відмінювання іменників—чоловічий рід—зауваги (продовження)

©Alberta Learning, Alberta, Canada (2004)

Картка 12-б

Відмінювання іменників—чоловічий рід—зауваги (продовження)

5. Пам'ятайте про можливе пом'якшення та зміну приголосних перед **е** в кличному відмінку однини:

г → ж	Бог—Боже!
х → ш	монах—монаше!
к → ч	козак—козаче!

6. Пам'ятайте про можливе пом'якшення та зміну приголосних у місцевому відмінку однини перед **і**:

г → з	каталог—у каталозі
х → с	капелюх—у капелюсі
к → ц	рік—у році

7. У родовому відмінку множини три іменники чоловічого роду мають закінчення **ей**:
   гість—гостей
   кінь—коней
   гроші—грошей

8. Іменники чоловічого роду, які закінчуються на **ин** в однині, втрачають закінчення в множині. Вони не мають закінчення в родовому відмінку множини:
   болгарин (називний однини)—болгарина (родовий однини)
   болгари (називний множини)—болгар (родовий множини)

Коляж 1–3: Учительський порадник (Alberta Learning, Alberta Canada)

Картка 13-а

ЗАКІНЧЕННЯ

	Тверде	М'яке	М'яке (з голосною в корені)	Мішані	М'яке (на приголосну)	Мішані
			ОДНИНА			
Н	баба	заля	армія	задача	кість	ніч
Р	баби	залі	армії	задачі	кости	ночі
Д	бабі	залі	армії	задачі	кості	ночі
З	бабу	залю	армію	задачу	кість	ніч
О	бабою	залею	армією	задачею	кістю	ніччю
М	бабі	залі	армії	задачі	кості	ночі
К	бабо	зале	арміє	задаче	косте	ноче

Відмінювання іменників—жіночий рід

Коляж 1–3: Учительський порадник (Alberta Learning, Alberta Canada)

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Картка 13-б

Відмінювання іменників—жіночий рід (продовження)

ЗАКІНЧЕННЯ

	Тверде	М'яке	М'яке (з голосною в корені)	Мішані	М'яке (на приголосну)	Мішані
			МНОЖИНА			
Н	баби	залі	армії	задачі	кості	ночі
Р	бабів	заль	армій	задач	костей	ночей
Д	бабам	залям	арміям	задачам	костям	ночам
З	баби	залі	армії	задачі	кості	ночі
О	бабами	залями	арміями	задачами	костями	ночами
М	бабах	залях	арміях	задачах	костях	ночах
К	баби	залі	армії	задачі	кості	ночі

Картка 14-а

Визначення іменників жіночого роду за закінченнями в називному відмінку.

1. Тверде закінчення—іменники із закінченням на **а**.
2. М'яке закінчення—іменники із закінченням на **я**.
3. М'яке закінчення з голосною в корені—іменники із закінченням на голосну + **я**.
4. Мішані—іменники із закінченням на **жа**, **ша**, **ча**, **ща**.
5. Приголосні: а) М'які—іменники із закінченням на **сть** або на м'яку приголосну;
   б) Мішані—іменники із закінченням на **ж**, **ч**, **ш**, **щ**.

Відмінювання іменників—жіночий рід (продовження)

©Alberta Learning, Alberta, Canada (2004)

Картка 14-б

Відмінювання іменників—жіночий рід—зауваги

1. У більшості випадків для людей З = Р у множині.

2. У місцевому й давальному відмінках однини перед **і** можливі наступні зміни приголосних:

к → ц	рука—(у) руці
г → з	нога—(у) нозі
х → с	потіха—(у) потісі

3. У кличному відмінку однини за наступних умов з'являється **ю**:
   а) якщо іменник уживається у здрібнілій формі
   б) якщо іменник має м'яке закінчення
   в) якщо це християнське ім'я або позначення споріднення:
   Ганнуся—Ганнусю!
   бабуся—бабусю!

Це не стосується іменників із закінченням на **иця**, які завжди мають закінчення **е** в кличному відмінку однини:
сестриця—сестрице!

Коляж 1-3. Учительський порадник

Картка 15-а

4. Якщо в орудному відмінку іменник закінчується на приголосну, ця приголосна подвоюється:
   ніч—ніччю
   піч—піччю

5. В іменниках жіночого й середнього роду група приголосних у закінченні розділюється голосною **о** перед **к** і **в**, і голосною **е** перед **л**, **н**, **м**, **р** та **ц**:
   книжка → книжок
   церква → церков
   сестра → сестер
   земля → земель
   пісня → пісень
   тюрма → тюрем

Відмінювання іменників—жіночий рід—зауваги
(продовження)

Коляж 1-3. Учительський порадник

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Відмінювання іменників—жіночий рід—вийняткові слова

Наступні іменники також належать до жіночого роду:

	ОДНИНА			МНОЖИНА
Н	любов	кров	мати	матері
Р	любови	крови	матері	матерів
Д	любові	крові	матері	матерям
З	любов	кров	матір	матерів
О	любов'ю	кров'ю	матір'ю	матерями
М	любові	крові	матері	матерях
К	любове	крове	мати	матері

Відмінювання іменників—середній рід

	ЗАКІНЧЕННЯ					
	Тверде	М'яке	М'яке	Мішані	Зі вставками	
	ОДНИНА					
Н	пиво	лице	питання	явище	теля	ім'я
Р	пива	лиця	питання	явища	теляти	імени
Д	пиву	лицю	питанню	явищу	теляті	імені
З	пиво	лице	питання	явище	теля	ім'я
О	пивом	лицем	питанням	явищем	телям	ім'ям
М	пиві	лиці	питанні	явищі	теляті	імені
К	пиво	лице	питання	явище	теля	ім'я
	МНОЖИНА					
Н	пива	лиця	питання	явища	телята	імена
Р	пив	лиць	питань	явищ	телят	імен
Д	пивам	лицям	питанням	явищам	телятам	іменам
З	пива	лиця	питання	явища	телята	імена
О	пивами	лицями	питаннями	явищами	телятами	іменами
М	пивах	лицях	питаннях	явищах	телятах	іменах
К	пива	лиця	питання	явища	телята	імена

©Alberta Learning, Alberta, Canada (2004)

Картка 16-б

Відмінювання іменників—середній рід (продовження)

Визначення іменників середнього роду за закінченнями в називному відмінку.

1. Тверде закінчення—іменники із закінченням на **о**.

2. М'яке закінчення—іменники із закінченням на **е**, подвійну приголосну + **я**; деякі із закінченням на **я**.

3. Мішані—іменники із закінченням на **же**, **че**, **ше**, **ще**.

4. Зі вставками—вставка **т**.
   вставка **и**.

Картка 17-а

1. Іменники, які існують тільки в множині.

Н	гроші	двері	сани
Р	грошей*	дверей	саней
Д	грошам	дверям	саням
З	гроші	двері	сани
О	грішми	дверми/дверима	саньми
М	грошах	дверях	санях
К	гроші	двері	сани

*форма **гріш** не існує

Відмінювання іменників—особливі труднощі

©Alberta Learning. Alberta. Canada

Відмінювання іменників—особливі труднощі (продовження)

2. Іменники з різними формами в однині та множині.

	ОДНИНА			МНОЖИНА		
Н	дитина	людина	дівчина	діти	люди	дівчата
Р	дитини	людини	дівчини	дітей	людей	дівчат
Д	дитині	людині	дівчині	дітям	людям	дівчатам
З	дитину	людину	дівчину	дітей	людей	дівчат
О	дитиною	людиною	дівчиною	дітьми	людьми	дівчатами
М	дитині	людині	дівчині	дітях	людях	дівчатах
К	дитино	людино	дівчино	діти	люди	дівчата

	ОДНИНА			МНОЖИНА		
Н	око	вухо	плече	очі	вуха/уші	плечі
Р	ока	вуха	плеча	очей	вух/ушей	плеч/плечей
Д	оку	вуху	плечу	очам	вухам/ушам	плечам
З	око	вухо	плече	очі	вуха/уші	плечі
О	оком	вухом	плечем	очима	вухами/ушима	плечима
М	оці	вусі	плечі	очах	вухах/ушах	плечах
К	око	вухо	плече	очі	вуха/уші	плечі

Тверде закінчення

	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	Множина
Н	добрий	добра	добре	добрі
Р	доброго	доброї	доброго	добрих
Д	доброму	доброї	доброму	добрим
З	добрий	добру	добре	добрі
О	добрим	доброю	добрим	добрими
М	доброму	доброї	доброму/добрім	добрих
К	добрий	добра	добре	добрі

Відмінювання прикметників

©Alberta Learning, Alberta, Canada (2004)

Картка 18-б

Відмінювання прикметників (продовження)

М'яке закінчення

	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	Множина
Н	синій	сичя	синє	сині
Р	синього	синьої	синього	синіх
Д	синьому	синій	синьому	синім
З	синій	синю	синє	сині
О	синім	синьою	синім	синіми
М	синьому	синій	синьому	синіх

Коляж 1–3 Учительський порадник ©Alberta Learning, Alberta, Canada

Картка 19-а

	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	Множина
Н	ваш	ваша	ваше	ваші
Р	вашого	вашої	вашого	ваших
Д	вашому	вашій	вашому	вашим
З	ваш	ваша	ваше	ваші
О	вашим	вашою	вашими	вашими
М	ваших	вашій	вашому	ваших

***Наш* відмінюється так само, як *ваш*.**

Н	мій	моя	моє	мої
Р	мого	моєї	мого	моїх
Д	моєму	моїй	моєму	моїм
З	мій	моя	моє	мої
О	моїм	моєю	моїм	моїми
М	моєму/моїм	моїй	моєму/моїм	моїх

***Твій* і *свій* відмінюються так само, як *мій*.**

Відмінювання займенників—присвійні займенники

Коляж 1–3 Учительський порадник ©Alberta Learning, Alberta, Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Відмінювання займенників—означальні, неозначені

Означальні займенники

	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	Множина
Н	увесь	уся	усе	усі
Р	усього	усієї	усього	усіх
Д	усьому	усій	усьому	усім
З	увесь	усю	усе	усі
О	усім	усією	усім	усіма
М	усьому/усім	усій	усьому/усім	усіх

Неозначені займенники

Н	якийсь	якась	якесь	якісь
Р	якогось	якоїсь	якогось	якихось/якихсь
Д	якомусь	якійсь	якомусь	якимось/якимсь
З	якийсь	якусь	якесь	якісь
О	якимсь	якоюсь	якимсь	якимись
М	якомусь/якімсь	якійсь	якомусь/якімсь	якихось/якихсь

Вказівні займенники

	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	Множина
Н	цей	ця	це	ці
Р	цього	цієї	цього	цих
Д	цьому	цій	цьому	цим
З	цей	цю	це	ці
О	цим	цією	цим	цими
М	цьому/цім	цій	цьому/цім	цих

Питальні займенники

Н	чий	чия	чиє	чиї
Р	чийого	чиєї	чийого	чиїх
Д	чийому	чиїй	чийому	чиїм
З	чий	чию	чий	чиї
О	чиїм	чиєю	чиїм	чиїми
М	чийому/чиїм	чиїй	чийому/чиїм	чиїх

Відмінювання займенників—вказівні, питальні

©Alberta Learning, Alberta, Canada (2004)

Картка 20-б

Відмінювання займенників—особові займенники

Особові займенники

Н	я	ти	він	воно	воно
Р	мене	тебе	його	її	його
Д	мені	тобі	йому	їй	йому
З	мене	тебе	його/нього*	її/неї*	його/нього*
О	мною	тобою	ним	нею	ним
М	мені	тобі	ньому/нім	ній	ньому/нім

Н	ми	ви	вони
Р	нас	вас	їх/них*
Д	нам	вам	їм
З	нас	вас	їх/них*
О	нами	вами	ними
М	нас	вас	них

*після прийменників

Коляж 1–3 Учительський порадник ©Alberta Canada

Картка 21-а

Числівник *один* відмінюється так само, як звичайні прикметники, тобто в усіх трьох родах, у множині та однині.

	Чоловічий рід	**Жіночий рід**	**Середній рід**	**Множина (усі роди)**
Н	один	одна	одне	одні
Р	одного	однієї/одної	одного	одних
Д	одному	одній	одному	одним
З	один	одну	одне	одні
О	одним	одною	одним	одними
М	одному/однім	одній	одному/однім	одних

Відмінювання числівників

Коляж 1–3 Учительський порадник ©Alberta Canada

©Alberta Learning, Alberta, Canada

Відмінювання числівників (продовження)

Картка 21-б

Два, дві, три, чотири—ці числівники мають тільки одну форму відмінювання. Як і всі інші числівники, вони не мають окремих форм для множини й однини. Тільки числівник *дві* має окремі форми в називному та знахідному відмінках.

Н	два, дві	три	чотири
Р	двох	трьох	чотирьох
Д	двом	трьом	чотирьом
З	два, дві	три	чотири
О	двома	трьома	чотирма
М	двох	трьох	чотирьох

Числівники від 5 до 99: усі з них, окрім *сорок, дев'яносто* і *сто*, мають дві можливі форми відмінювання.

	Форма 1	**Форма 2**	**Форма 1**	**Форма 2**
Н	п'ять	п'ять	п'ятдесят	п'ятдесят
Р	п'яти	п'ятьох	п'ятдесяти	п'ятдесятьох
Д	п'яти	п'ятьом	п'ятдесяти	п'ятдесятьом
З	Н або З	Н або З	Н або З	Н або З
О	п'ятьма	п'ятьома	п'ятдесятьма	п'ятдесятьома
М	п'яти	п'ятьох	п'ятдесяти	п'ятдесятьох

Коляж 1–3: Учительський порадник

Картка 22-а

Числівники *сорок, дев'яносто, сто* мають свої цілком окремі форми відмінювання.

Н	сорок	дев'яносто	сто
Р	сорока	дев'яноста	ста
Д	сорока	дев'яноста	ста
З	сорок	дев'яносто	сто
О	сорокма/сорока	дев'яностома/дев'яноста	стома/ста
М	сорока	дев'яноста	ста

Відмінювання числівників 200–900 ускладнюється тим, що обидві частини числівника відмінюються. Наприклад, коли відмінюється числівник *двісті*, він ділиться на дві частини: *дві* відмінюється як *два, дві*; *сті* відмінюється як звичайний іменник середнього роду множини. У числівниках 500–900 перша частина відмінюється так, як у формі 1.

Н	двісті	п'ятсот	вісімсот
Р	двохсот	п'ятисот/п'ятьохсот	восьмисот
Д	двомстам	п'ятистам/п'ятьомстам	восьмистам
З	Н або З	Н або З	Н або З
О	двомастами	п'ятистами/п'ятьмастами	восьмистами/вісьмомастами
М	двохстах	п'ятистах/п'ятьохстах	восьмистах

Відмінювання числівників (продовження)

Коляж 1–3: Учительський порадник

©Alberta Learning, Alberta, Canada (2004)

©Alberta Learning. Alberta. Canada

ДЖЕРЕЛА

Упорядковуючи цей учительський порадник, укладачі використали різні джерела, виготовлені Міністерством освіти Альберти, а саме:

- «Граматичні вправи. Українська мова (7–12 кл.)» (Пробне видання. 1989)
- «Довідник з української граматики» (Пробне видання. 1989)
- «Елементи української мови. Посібник для вчителів. Додаток до навчальної програми з української мови (передшкілля–12-а кляса)» (1991)
- «Легенди степових індіянів. Зайняття для учнів. Українська мова (7–12 кл.)» (Пробне видання. 1989)
- «Методичні поради до збірок текстів у серії «Коляж 1»» (1998)
- «Тасьми до слухання з української літератури (7–9 кл.). Учительський довідник» (1989)
- «Учительський довідник до збірок текстів для 7-ої, 8-ої кляс» (Тимчасове видання. 1987)

У розробленні й доповненні згаданих вище документів узяли участь наступні особи:

Алилуя Марійка
Борущак Богдан
Бубель Ксеня
Бумбак Лариса
Возняк Одарка
Галь Тереса
Грищук Маркіяна
Гінда Одарка
Данчук Христина
Дворницький Тарас
Дмитраш Тарас
Жуківська Вікторія
Зубрицька Меліта
д-р Зуєвський Олег
Іваськів Лінді
Ільків Тереня
Карлтон Марія
д-р Карлтон Теренс
Кіндзерська Віра
Костюк Мелодія
Крищук Надя
Кухаришин Люба
Куць Лариса
Кушка Надя
д-р Лазарук Володимир
Литвин Віра
Лісова Єлизавета
Логвиненко Ольга
Мороз Валентин (мол.)
д-р Назаренко Тетяна
Подільський Тарас
Порохівник Дарія
Сенчишин Семен
Сивенька Ірина
д-р Славутич Яр
Соколовський Іван
Сосновська Катерина
Стеценко Василь
Тарнавська Ірина
Торошенко Наталя
Федина Ксеня
Фодчук Мирослава
Харук Роман
Цар Галя
Цьона Орися
Шаді Луїз
Яровенко Боян

©Alberta Learning, Alberta, Canada

НАД УЧИТЕЛЬСЬКИМ ПОРАДНИКОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Керівник проєкту	ІВАН СОКОЛОВСЬКИЙ
Асистент керівника проєкту	КСЕНЯ СКРИПНИК БУБЕЛЬ
Зміни та доповнення	д-р ТЕТЯНА НАЗАРЕНКО
	ІРИНА СИВЕНЬКА
	ДАРІЯ ПОРОХІВНИК
	ОДАРКА ГИНДА
Члени Комітету перегляду матеріялів з української мови для нижчих середніх кляс	КСЕНЯ СКРИПНИК БУБЕЛЬ
	ОДАРКА ГИНДА
	ТАРАС ДВОРНИЦЬКИЙ
	ЛЮБА ЩЕНКО
	ІГОР КРИС
	ТАРАС ПОДІЛЬСЬКИЙ
	ІВАН СОКОЛОВСЬКИЙ
	КСЕНЯ ФЕДИНА
	ГАЛИНА ЦАР
Мовний консультант і редактор	д-р ТЕТЯНА НАЗАРЕНКО
Керівник видання	ГАЛИНА ЦАР
Художньо-технічне оформлення	ВІРА КРАВЕЦЬ—*Red Apple Communications*
	ХРИСТЯ ТЕТЕРЕНКО—*Red Apple Communications*
	ГАЛИНА ЦАР
Коректори	д-р ТЕТЯНА НАЗАРЕНКО
	ГАЛИНА ЦАР
Комп'ютерний набір	ВІКТОРІЯ ЖУКІВСЬКА
	ВАРВАРА ЮСИПЧУК

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Керівник проєкту	ІВАН СОКОЛОВСЬКИЙ
Програмний укладач	МАРКІЯНА ЦИНЦАР-ГРИЩУК
Координатор експерименту	МАРКІЯНА ЦИНЦАР-ГРИЩУК
Учителі-учасники експерименту	БОГДАН БОРУЩАК
	КСЕНЯ СКРИПНИК БУБЕЛЬ
	ОДАРКА ВОЗНЯК
	ОДАРКА ГИНДА
	ВІРА ЛИТВИН
	СЕМЕН СЕНЧИШИН
Редактор	д-р ОЛЕГ ЗУЄВСЬКИЙ
Коректор	ГАЛИНА ЦАР
Комп'ютерний набір	МАРІЯ КАРЛТОН—*Multilingual on Whyte*

©Alberta Learning, Alberta, Canada

THIS TEACHER'S GUIDE WAS PRODUCED BY:

Head of Development Team	JOHN SOKOLOWSKI
Assistant to the Head of the Development Team	XENIA SKRYPNYK BUBEL
Revisions	Dr. TATIANA NAZARENKO
	IRYNA SYWENKY
	DARIA POROCHIWNYK
	AUDREY GINDA
Ukrainian Language Arts Junior High School Review Committee	XENIA SKRYPNYK BUBEL
	AUDREY GINDA
	TERRY DWORNYCKI
	LUBA ISHENKO
	IHOR KRYS
	TARAS PODILSKY
	JOHN SOKOLOWSKI
	KSENIA FEDYNA
	HELEN CZAR
Language Consultant and Editor	Dr. TATIANA NAZARENKO
Production Manager	HELEN CZAR
Production Design	VERA KRAWEC—*Red Apple Communications*
	CHRISTINE TETERENKO—*Red Apple Communications*
	HELEN CZAR
Copyeditors	Dr. TATIANA NAZARENKO
	HELEN CZAR
Inputters	VICTORIA ZUKIWSKY
	BARBARA YUSYPCHUK

PILOT EDITION

Project Manager	JOHN SOKOLOWSKI
Program Developer	MARKIANA CYNCAR-HRYSCHUK
Piloting Coordinator	MARKIANA CYNCAR-HRYSCHUK
Piloting Teachers	BOHDAN BORUSZCZAK
	XENIA SKRYPNYK BUBEL
	ODARKA WOZNIAK
	AUDREY GINDA
	VERA LYTWYN
	SIMON SENCHYSHYN
Editor	Dr. OLEH ZUJEWSKY
Copyeditor	HELEN CZAR
Inputter	MARY CARLTON—*Multilinguat on Whyte*

©Alberta Learning, Alberta, Canada (2004)

ISBN 0-7785-2612-7

Alberta
LEARNING